
This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

<https://books.google.com>

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

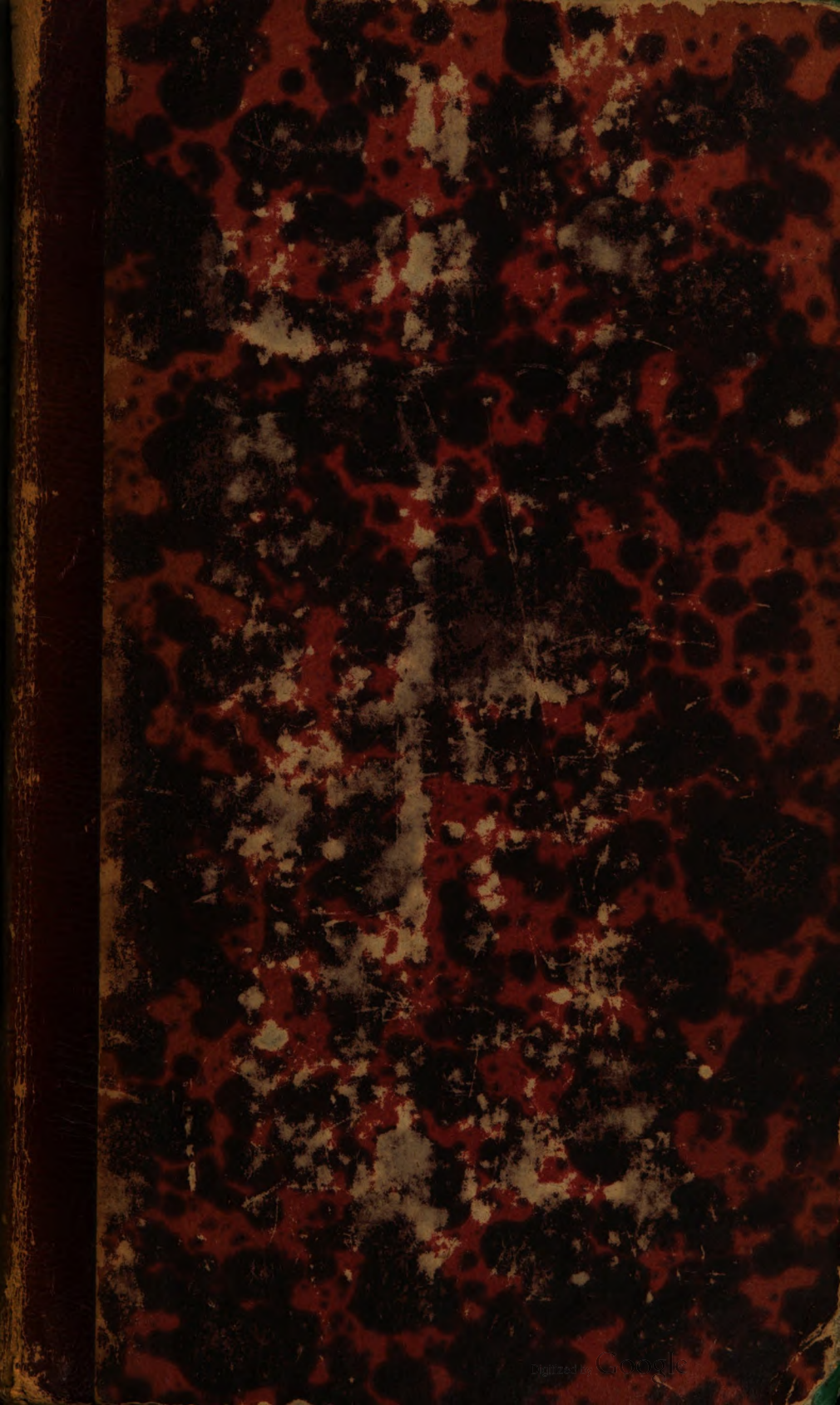
Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

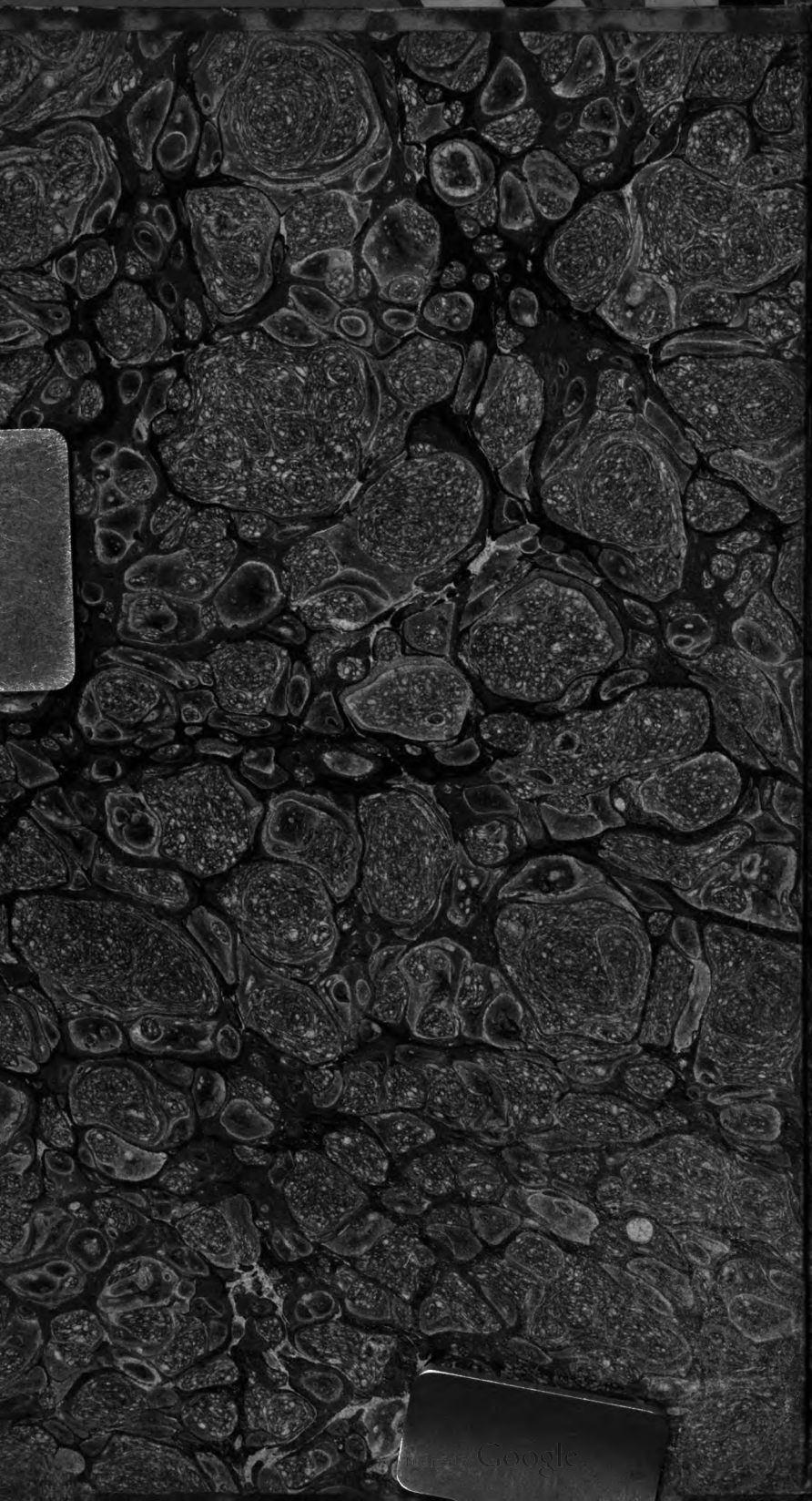
Verder vragen we u het volgende:

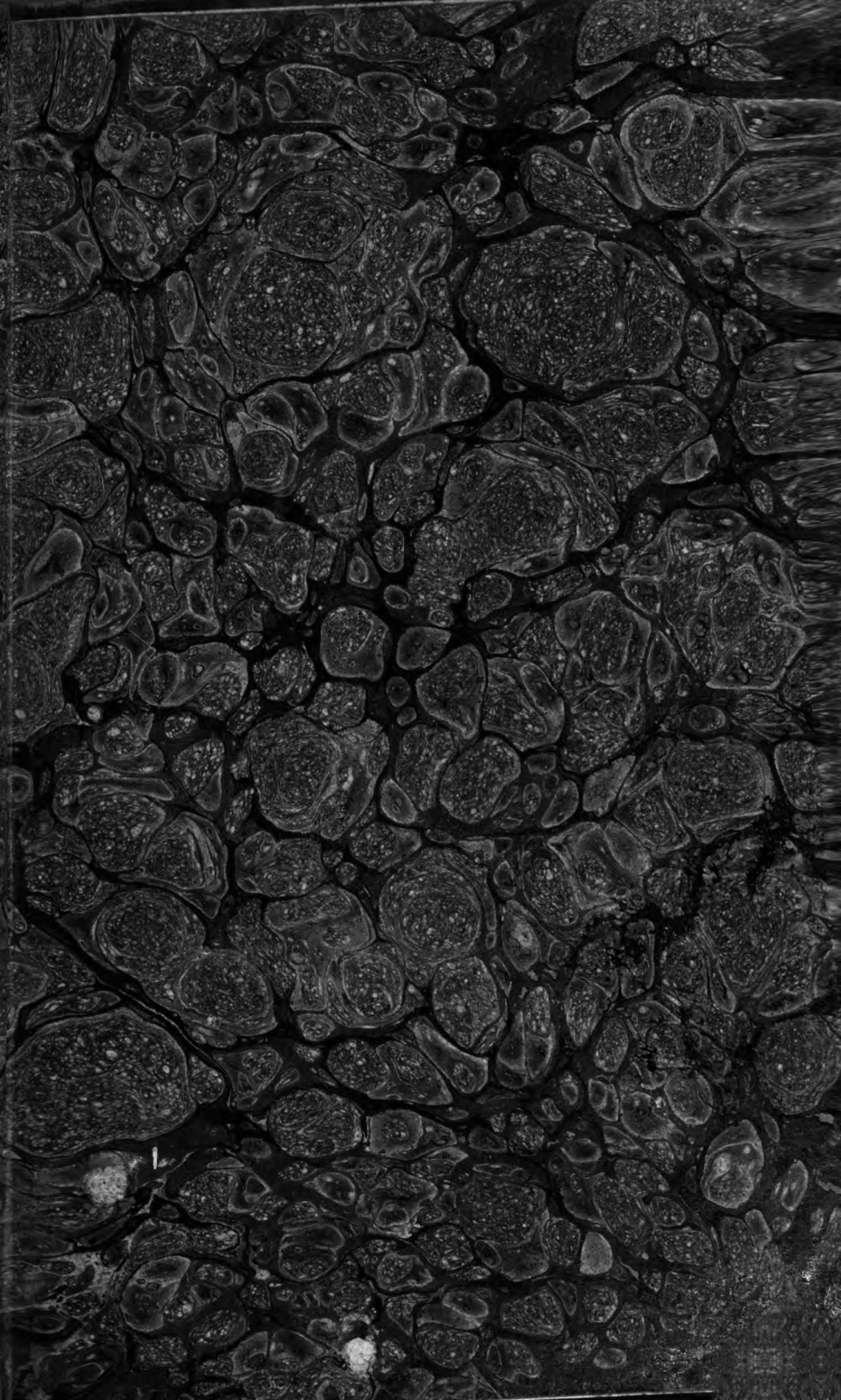
- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

KN
226 L22

Aug. 27.

K A B I N E T

V A N

NEDERLANDSCHE EN KLEEFSCHE

O U D H E D E N.

THE NEW YORK

LIBRARY

OF THE CITY OF NEW YORK

ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION

K A B I N E T

V A N

NEDERLANDSCHE EN KLEEFSCHE O U D H E D E N, O O R S P R O N G L Y K B E S C H R E V E N

D O O R

MATTHEUSBROUËRIUS VAN NIDEK, R. G.

E N

I S A A C L E L O N G.

Verrykt met 301 koperen platen,

D O O R

ABRAHAM RADEMAKER.

Thans ter verdere volmaking der vaderlandsche
geschiedkunde vermeerderd; met vele kope-
ren platen van voorname meesters verme-
nigvuldigd, en met aantekeningen uit
latere en geloofwaardige geschied-
schryvers verrykt

D O O R

J. H. R E I S I G.

V I E R D E D E E L.

T E A M S T E R D A M , B Y
J. A. C R A J E N S C H O T.
M D C C X C I I L

B E R I C H T
V A N D E N
S C H R Y V E R.

*Ik ben verplicht, mynen lezeren, by de uitgave
van dit deel, te moeten berichten, dat hetzelfde,
door deszelfs uitgebreidheid, eenigen tyd langer is
achtergebleven, als zulks by de voorwaarde beloofd
is,*

VI BERICHT VAN DEN SCHRYVER.

*is, doch om dit verlot weder te vergoeden, zal
het volgend deel om zo veel spoediger den Inteeke-
naren worden afgeleeverd.*

SCHOONHOVEN, 14 Juny

1793.

K A.

B L A D W Y Z E R,

D E R

VOORNAAMSTE ZAAKEN.

A.

A LEID van <i>Poelgeest</i> ver-	
moord	bl. 322
ALLAND of ALoud poogt	
de voorrechten van <i>Dordrecht</i> te verkorten	174
ARIENS , (MARRIGJE) te	
<i>Schoonhoven</i> verbrand	421
Arkel , (Heren van) moeten	
afstaan van <i>Gorinchem</i>	294
— oorsprong van dezel-	
ven	309
Arkel , (dorp van) quohier der	
verponding	317
— kerk aldaar	ibid.
— Rechtsgebied	318
— bestier der dyken	ibid.
Asperen , (de stede) legging	
.	352
— ouderdom	ibid.
— klooster aldaar ge-	
sticht	354
— geschiedenis	ibid.
— tafel in de kerk op-	
gehangen	362
— kerk en grafscrif-	
ten	363
— behoort onder de	
classis van <i>Gorinchem</i>	365
— Quohier van ver-	
ponding	ibid.
— Neering der inwo-	
neren	ibid.

B.

B EYLING (ALBERT) le-	
vendig in de aarde bedol-	
ven	bl. 407
BORSTIUS , Predikant te	
<i>Rotterdam</i> , spoort het ge-	
meen tot oproer	65
BRASSIER (JACOB) be-	
schreven	118
Briel (<i>den</i>) ingenomen	49

C.

C harlois, droevige gebeur-	
tenissen by dit dorp	84

D.

D ATHENUS (PETRUS)	
zyn leven	184
DEKKER (J.) trekt uittegen	
de boeren van <i>Oud Beijer-</i>	
<i>land</i>	238
— doet eene plegtige	
intrede binnen <i>Dordrecht</i>	
met de zynen	240
<i>Delft</i> krygt het Bailluwſchap	
over <i>Schieland</i> , doch moet	
het nederleggen	7
<i>Delvenaars</i> kopen de brug van	
den Heer van <i>Spangen</i>	17
<i>Delfshaven</i> , naams-oorsprong	
.	19
.	<i>Delft</i>

B L A D W Y Z E R.

Delfshaven, waar gelegen . . . bl. 19
 ———— wanneer gesticht ib.
 ———— voorrechten 23, 24
 ———— voordeelligen koop-
 handel . . . 25
 ———— timmerwerven al-
 daar . . . 26
 ———— dyken en sluizen ib.
 ———— gebouwen ibid.
 ———— voorrechten aan de
 kapellany verleend . . 27
 ———— begeven en inkom-
 sten van den pastoor . 29
 ———— waaronder de kerk
 na de Hervorming behoor-
 de . . . 30
 ———— Hoeksche en Ka-
 beljauwsche beroering ibid.
 ———— Spaansche beroer-
 ten . . . 31
DIEDERIK de vyfde, wint
 het kasteel *Tyselmonde* 134
DIEDERIK de IV, sneuvelt
 onverwagts binnen *Dord-*
 recht . . . 172
Dordrecht stelt Bailluw en an-
 dere amptenaars aan te *Mer-*
 wede . . . 152
 ———— *St. Nicolaas* kerk,
 weleer de parochie-kerk der
 Heerlykheid *Merwede* 154
 ———— hare stichting onbe-
 kend . . . ibid.
 ———— gisfingen daarom-
 trend . . . ibid.
 ———— choren van dezelve
 . . . 155
 ———— kapellen, altaren en
 schilderyen derzelve ibid.
 ———— brandt af . . . ibid.
 ———— wordt herbouwd
 . . . 156
 ———— eerste protestantsche
 leerrede daarin, wanneer
 gehouden . . . ibid.
 ———— klokken . . . 157

Dordrecht een gedeelte der stad
 behoort onder de heerlyk-
 heid *Merwede* . . . bl. 160
 ———— Schouten van agt
 dagen . . . ibid.
 ———— beschryving daar-
 van . . . ibid.
 ———— oorsprong daarvan
 . . . 161
 ———— gisfingen omtrend
 den oorsprong der stad 163
 ———— onderzoek wegens
 baren waren oorsprong 167
 ———— waarfchynelyk door
 Graaf **DIEDERIK** kort na
 den jare 1000 gesticht 168
 ———— tolhuis daaromtrent
 gesticht . . . 169
 ———— eerste stadhuys waar
 gestaan heeft . . . ibid.
 ———— de stad aanvangs
 van weinig belang . 170
 ———— had eertyds slechts
 eene kapel . . . 171
 ———— welke langzaam ver-
 groot wordt . . . ibid.
 ———— Graveftraat binnen
 de stad, waarom dus ge-
 naamd . . . 172
 ———— de stad van tyd tot
 tyd vergroot . . . 173
 ———— gefchiednis der stad
 . . . ibid.
 ———— lydt veel in de
 Hoeksche en Kabeljauwsche
 twisten . . . 175
 ———— bolwerk binnen de
 stad opgericht . . . 176
 ———— door de burgery ver-
 overd . . . 177
 ———— watervloed aldaar in
 1421 . . . 180
 ———— Andere merkwaar-
 dige gebeurtenissen aldaar
 . . . 182
 ———— fynode aldaar be-
 fchreven . . . 187
 Der-

Dordrecht pest binnen de stad bl. 231
 — beweeging aldaar in 1672 232
 — beweeging wegens het eeuwig edict . ibid.
 — woede tegen de gebroeders DE WITTE aldaar 235
 — gevoelens van die stad wegens de magt van den Prins 236
 — de burgery bewaart de rust in 1787 238
 — veroverd op de oproerigen vele ammunitie 240
 — de burgery ontwa- pend de boeren in den *Alblasferwaard* enz. 242
 — de stad geeft zich over aan de Pruisen ibid.
 — huizen der stad 243
 — quohier der verpon- ding ibid.
 — legging der stad 244
 — eerste stem in Staat waardoor verkregen ibid.
 — stapelrecht 245
 — muntrecht 246
 — beschryving der munt 247
 — recht van *Exue* 248
 — gedaante der stad 249
 — regeering . ibid.
 — gilden 252
 — Pensionaris ibid.
 — watergerecht ibid.
 — spant de hoge vier- schaaf van *Zuid-Holland* ib.
 — gemagtigden der stad ibid.
 — is aan de eene zyde eene landstad 253
 — gislingen wegers de

plaats van het oude stadhuys bl. 254
Dordrecht het tegenswoordig stadhuys beschreven 255
 — beurs der stad 257
 — waag 258
 — chirurgyns gildeka- mer . ibid.
 — Lombart 259
 — kerken binnen *Dor- drecht* . ibid.
 — schuttery en doelen 261
 — voormalige scholen 263
 — geleerde mannen 265
 — adelyke geslachten 266

E.

Edict (eeuwig) wat betee- kende 232
ERASMUS (DESIDERYUS) beschreven 116

G.

GRELIUS (KORNELIS) van zyn ampt ontzet en de stad *Rotterdam* ontzegt 55
 — weigert te ver- trekken 56
 — vertrekt naar *Schiedam* . ibid.
 — wordt te *Edam* beroepen . ibid.
Gorinchem, naams- oorsprong . 280
 — ouderdom 282
 — legging 283
 — dorpen daaronder behorende 286
 — kerk en toren 287
 — groote der stad 288
 — 288
Go.

B L A D W Y Z E R.

Gorinchem, markt aldaar bl. 289
 ———— aanmerkelyke straten *ibid.*
 ———— voorstad *ibid.*
 ———— behoorde weleer onder den Bischof van *Utrecht* 290
 ———— Burgten 291
 ———— had tot in de XVde eeuw hare eigene Heren 292
 ———— begraafplaatsen der Heren *ibid.*
 ———— geschiedenis 295
 ———— brave daad der Prinsgezinden 300
 ———— waereldlyke gebouwen 303
 ———— geestelyke gebouwen 304
 ———— het huis waarin DE GROOT uit den koffer kwam 305
 ———— vermaarde mannen *ibid.*
 ———— regeering *ibid.*
 ———— quohier van verponding 306
 ———— veer by de stad *ibid.*
 GOVERT met den bult, slicht het kasteel te *Elselmonde* 133
 GRATERUS (SAMUEL) prédikt oproerig te *Haarlem* 59
 GROOT (PIETER DE) Pensionaris wordt gedreigd te *Rotterdam* *ibid.*
 ———— stelt vergeefsch voor de belhamels te vatten 60
 ———— wordt gedreigd 63
 ———— wykt naar *Antwerpen* *ibid.*
 GROOT (HUGO DE) wordt beschuldigd het eedboek

van *Rotterdam* veranderd te hebben bl. 56
 GROOT (HUGO DE) op *Loevenstein* gevangen 273
 ———— zyne werkzaamheid aldaar *ibid.*
 ———— zonderlinge vlucht 274
 ———— komt te *Gorinchem* *ibid.*
 ———— vertrekt naar *Brand* en schryft aan de Staten 275
 ———— reist naar *Frankryk*, en wordt daar met alle achting ontfangen *ibid.*
 ———— schryft aldaar zyne verantwoording *ibid.*
 ———— komt weder naar *Holland* doch moet weder uitwyken *ibid.*
 ———— vertrekt naar *Hamburg* en *Rostok*, waar hy sterft *ibid.*
 ———— Medaille ter gedachtenis zynen vlucht uit *Loevenstein* geslagen 276
 GYSELAAR (DE) beschuldigd 81
 ———— Pensionaris van *Dordrecht*, doet een voorstel om de magt van den Prins te bepalen 236

H.

Heukelom, (de stede) naams- oorsprong 338
 ———— ouderdom 339
 ———— tolvyheid 341
 ———— munt aldaar geslagen 342
 ———— geschiedenis *ibid.*
 ———— Hantvesten 343
 ———— rivier en poorten 350
Heu-

B L A D W Y Z E R.

Heukelom, quohier der ver-
ponding . . . bl. 350
— behoort onder de
classis van *Gorinchem* 351
— stadhuis en Re-
geering . . . ibid.
— Heer der stad ibid.
Honingen, (kasteel) onbekend
wanneer gesticht . . . 121
— beschryving 122

J.

JAKOB, eerste Graaf van
Hoorne, wordt monnik 329
JAN van *Beijeren* binnen *Dor-*
drecht gehuldigd . . . 178
— onaangena-
me gevolgen daarvan 179

K.

KIEVIT (DE) veroordeeld
en vrygesproken . . . 64

L.

Leerdam, (de stede) waar
gelegen . . . 329
— oorsprong der stad
330
— geschiedenis 332
— kasteel . . . 335
— menigmaal ver-
woest . . . 337
— grafftede ibid.
LEEUWEN, (SIMON VAN)
overtuigd van dwaling we-
gens *Rotterdam* . . . 39
Liersveld, (het kasteel) stam-
huis der edelen van dien
naam . . . 371
— naams-oorsprong ib.
— waar gelegen ibid.
— wanneer gebouwd
372

Liersveld, oud adelyk geslacht
van dien naam . . . bl. 372
— wordt verkocht 373
— wordt verbrand en
herbouwd . . . ibid.
— voorrechten 374
Loevenstein, (huis te) waar
gelegen . . . 267
— door Hertog AL-
BRECHT van *Beijeren* be-
leegerd . . . ibid.
— door de Span-
jaarden bezet . . . 269
— kloekmoedigheid
van eenen osfenkoper, om
het kasteel te veroveren ib.
— gebeurtenis al-
daar in 1446 . . . 271
— gevangenen al-
daar in 1650. . . 277
— vruchteloos op-
geëischt in 1672 . . . 278
— quohier der ver-
ponding . . . 279
— behoort onder
de classis van *Gorinchem* ib.
LUMBY overrompeld *Amster-*
dam . . . 52
— gevangen genomen
123

M.

MARNIX, (PHILIP VAN)
uit het geslacht der Heren
van *Spangen* . . . 17
MAURITS, (Prins) veran-
dert de regeering van *Rot-*
terdam . . . 56
— wordt misnoegd
op DE GROOT . . . ibid.
Merwede, (huis te) stamhuis
eener aanzienlyke baandery
140
— puinen daarvan ibid.
— verschillende gevoe-

B L A D W Y Z E R,

lens wegens deszelfs oorsprong . . .	bl. 142
<i>Merwede</i> , (huis te) waar- schynelyke naams - oor- sprong . . .	145
— geschillen wegens de bezitting . . .	146
— wanneer gesticht . . .	149
— eerste Heren daarvan opgespoord . . .	150
— behoort thans aan <i>Dordrecht</i> . . .	151
— beschryving daarvan uit de kronyken . . .	152
— wat onder die heer- lykheid behoort . . .	153
— voorrechten en ach- terlenen . . .	ibid.
— erfpachten en na- koop . . .	154
— parochie-kerk . . .	ibid.
— kapel en gasthuis . . .	157
— magt der Heren van de <i>Merwede</i> . . .	158

O.

O T T O van <i>Arkel</i> sterft aan eene wonde . . .	349
O V E R S C H I E (HERMAN VAN) geboren te <i>Overfchie</i> . . .	12
<i>Overfchie</i> , naams - oorsprong . . .	1
— wordt bedykt . . .	2
— verschillende ge- voelens wegens den loop van dien dyk . . .	ibid.
— waaronder beho- rende . . .	4
— vaart aldaar . . .	5
— weg aldaar en ge- schil daarover . . .	ibid.
— wordt beslecht en hervat . . .	8
— quohier der verpon- ding . . .	ibid.

<i>Overfchie</i> , kerk aldaar . . .	bl. 9
— verbrand en her- bouwd . . .	ibid.
— toren en trans . . .	ibid.
— begeving van het pastoors ampt . . .	ibid.
— schulden en armoe- de der kerk . . .	ibid.
— waaronder de kerk behoort sedert de hervor- ming . . .	11
— moet veel lyden in de Hoeksche en Kabeljauw- sche twisten . . .	12

R.

R e m o n s t r a n t e n krygen den naam van slykgeuzen . . .	56
<i>Rotterdam</i> , waar gelegen . . .	32
— fabelachtige ver- tellingen wegens haren oor- sprong . . .	33
— hare stichting on- zeker . . .	34
— van waar haar naam ontleend . . .	35
— eerste bevolking . . .	36
— bewalling en be- dyking . . .	37
— reeds vroeg eene stad . . .	38
— handveste daar- van . . .	40
— quohier der ver- ponding . . .	41
— vordering in den koophandel aldaar . . .	42
— voorrechten <i>ibid.</i> — beroerten . . .	43
— wordt verkleind . . .	44
— wordt vergroot . . .	45
— huizen aldaar . . .	ib.
— brand aldaar . . .	46

Riv.

B L A D W Y Z E R.

Rotterdam, Spaanfche beroer-
 ten aldaar . . . bl. 47
 ——— overrompeld door
 LUMEI . . . 52
 ——— bloedbad aldaar 53
 ——— wordt vergroot aan
 de waterzyde . . . 54
 ——— met bolwerken ver-
 sterkt . . . ibid.
 ——— twist tusfchen de
 predikanten aldaar 55
 ——— roept Prins WIL-
 LEM den III, tot Stadhou-
 der uit . . . 57
 ——— oproer aldaar . 60
 ——— Staten jacht aldaar
 aangehouden . . 62
 ——— plondering daarop
 gevolgd . . . ibid.
 ——— ander oproer aldaar
 in 1690 . . . 64
 ——— in 1747 . . . 70
 ——— de burgery aldaar
 wil de ampten verkocht
 hebben . . . 71
 ——— beweeging wegens
 de wynekopers in 1750 76
 ——— geeft eene lyst over
 van de nadeelen door En-
 geland geleden . . 77
 ——— verzoekt convooy
 in 1778 . . . 78
 ——— burgertwist . 81
 ——— Hoofdpoort aldaar
 . . . 82
 ——— andere poorten 85
 ——— fadhuif . . . ibid.
 ——— fadhuif waar wel-
 eer geflaan heeft 85
 ——— vertrekken in het-
 zelve . . . 87
 ——— verwulfd de kelder ib.
 ——— beurs aldaar 88
 ——— Admiraliteits hof 90

Rotterdam, gefchut-gieterij
 . . . bl. 90
 ——— gemeenelands huif
 . . . ibid.
 ——— wifelbank en bank
 van leening . . . 92
 ——— hallen . . . 93
 ——— Latynfche fchool ib.
 ——— West-Indifche Maat-
 fchappy . . . 94
 ——— doelens . . . ibid.
 ——— molens . . . ibid.
 ——— lands wapenhuizen
 . . . 95
 ——— grote of St. Lau-
 rens kerk . . . ibid.
 ——— is langzaam in lui-
 fter geklommen . . 96
 ——— toren gebouwd aan
 dezelve . . . ibid.
 ——— altaren aan de kerk
 geficht . . . 97
 ——— kapellen en vicaria-
 ten . . . ibid.
 ——— befchryving van den
 toren . . . 98
 ——— orgels in de kerk 99
 ——— begraafplaatsen ib.
 ——— zuider kerk . . 110
 ——— nieuwe kerk . . ibid.
 ——— Prinsfe kerk . . ibid.
 ——— Walfche kerk 111
 ——— Engelfche kerk
 ——— Schotfche kerk
 ——— Remonfrantfche-
 Menonite en Lutherfche
 kerken . . . 112
 ——— Roomschegezinden
 kerken . . . ibid.
 ——— fynagogen . . . ibid.
 ——— kloosters . . . ibid.
 ——— kapellen . . . 114
 ——— gashuizen . . . 115
 ——— vermaarde mannen
 . . . 116
 Rot-

Rotterdam, schutteryen bl. 118
 ————— Regeering . 119
 ————— Rechtsgebied 120
Rotterdammers graven eene
 graft, de *Schie* genaamd 1
 ————— privilege daar
 van . 3
 ————— willen de brug
 van den Heer van *Spangen*
 kopen, doch zulks mist
 hun . 17
RUITER (HERMAN DE)
 zoekt zich meester te maken
 van *Loevenstein* . 269
RYK, (JACOB SIMON SZ. DE)
 rust een oorlogschip uit 48
 ————— zeilt naar *Engeland* 49
Rysbergen, (het dorp) waar
 gelegen . 369
 ————— hoe veel het gedra-
 gen heeft in de novenale
 bede . ibid.
 ————— kruiskerk aldaar,
 onder de clasfis van *Breda*
 behorende . 370

S.

Schie, ook *Schyeg* genaamd 1
 ————— waar haren aanvang
 neemt . ibid.
 ————— waar voorby loopt ib.
Schoonhoven, (de stad) waar
 gelegen . 384
 ————— gronden rondsom
 die stad . ibid.
 ————— naams-oorsprong
 . 385
 ————— verschillende na-
 men der stad . 387
 ————— wanneer het eerst
 van de stad gewaagd wordt
 . 388
 ————— vryheid van tol-
 len . 390
 ————— voorrechten 391

Schoonhoven, (de stad) vervalt
 aan **ALBERT van Beijeren**
 . bl. 397
 ————— handvesten door
 hem verleend . ibid.
 ————— andere voorrech-
 ten door volgende Graven
 . 400
 ————— wanneer be-
 muurd . 403
 ————— afgebrand 404
 ————— wordt genomen
 . 406
 ————— oude geschiede-
 nis . 408
 ————— stichting der kerk
 zeer duister . 411
 ————— altaren derzelve
 . 412
 ————— de kerk aldaar
 veranderd en verbeterd 414
 ————— de toren ver-
 nieuwd . ibid.
 ————— klokken in de
 zelve . ibid.
 ————— grafstede in de
 kerk . 415
 ————— wetten van Keizer
KAREL den V wegens de
 kloosters . 417
 ————— kloosters aldaar ib.
 ————— andere geestelyke
 gestichten . 418
 ————— regeering . ibid.
 ————— stadhuis . 420
 ————— ronde stenen kring
 in hetzelfde, waarin eene
 toveres verbrand is . 421
 ————— geschiedenis in
 den Spaanschen oorlog 427
 ————— wanneer de Gods-
 dienst daar veranderd is 436
 ————— twist tusschen de
 Remonstranten en Contra-
 Remonstranten aldaar ibid.

Schoon-

B L A D W Y Z E R.

Schoonhoven, (de stad) geschiedenis in 1785 . . . 439
 ————— arresteering der Princeste . . . 442
 ————— resolutien . . . 453
 ————— komst der Pruisen aldaar . . . 456
SIMONIDES, (SIMON) brengt het gemeen in beroering . . . 59
SOERMANS (MARTIN) in 's Hage verbrand . . . 129
Spangen, (huis te) van waar afkomstig . . . 13
 ————— deerlyk beschadigd en herbouwd . . . 14
 ————— weder verwoest en herbouwd . . . *ibid.*
 ————— lydt weder veel na-deels door het veroveren van *Rotterdam* . . . *ibid.*
 ————— vergoeding deswegens by vonnisse . . . *ibid.*
 ————— geheel verwoest en puinen van hetzelfde . . . 16
 ————— houten brug by het huis . . . 17
Synode van Dordrecht, zie *Dordrecht*.

WILLEM de III. tot Stadhouder te *Rotterdam* uitgeroepen . . . bl. 57
WITT (DE) Ruwaard van *Putten*, weigert den afstand van het eeuwig edict te ondertekenen . . . 58
 ————— onderteekent gedwongen . . . *ibid.*
WITT, (DE) Raadpensionaris, ontwerpt het eeuwig edict . . . 232
Woudrichem, (de stad) naams-oorsprong . . . 319
 ————— waar gelegen . . . 323
 ————— aan wien behoort heeft . . . *ibid.*
 ————— vryheid vantollen . . . 321
 ————— geschiedenis . . . 322
 ————— quohier der verponding . . . 326
 ————— dorpen daaronder behorende . . . 327
 ————— kerk aldaar, wanneer gesticht . . . *ibid.*
 ————— toren . . . 328
 ————— behoort onder de classis van *Gorinchem* *ibid.*
 ————— kloosters . . . *ibid.*

W.

Watergeuzen, geschiedenis . . . 47
Werkendam, (het dorp) waarom dus genaamd . . . 366
 ————— legging . . . *ibid.*
 ————— geschiedenis . . . *ib.*
 ————— quohier der verponding . . . *ibid.*
 ————— tweemaal afgebrand . . . 368
 ————— haven aldaar . . . *ib.*
 ————— kerk en toren . . . *ib.*
 ————— tegenswoordige Heer van het dorp . . . *ibid.*

Y.

Ysselmonde, waar gelegen . . . 126
 ————— putten van eene kapel daar gesticht . . . *ibid.*
 ————— naams-oorsprong . . . *ibid.*
 ————— hoedanig ingedeeld . . . 127
 ————— kerk waaronder behorende . . . 128
 ————— wanneer reeds bekend . . . 133
 ————— kasteel aldaar, door wien gesticht . . . *ibid.*
 27-

B L A D W Y Z E R.

Tisselmonde, wordt beleegerd

Z.

— bl. 134

— — — geheel verwoest

— 137

— — — herbouwd 138

— — — afgebroken en

weder herbouwd 139

— — — quohier der ver-

ponding ibid.

ZONNEMANS, (AREND)

legt zyne vroedschaps plaats

te Rotterdam neder bl. 59

ZOUTMAN slaat de Engel-

schen 81

D R U K - F E I L E N.

Bl. 27, reg. 17 van boven, *staat* bevestigd, *lees* bevestigd
wordt.

— 48. — 14 van boven, *staat* ontfangt, *lees* ontfing.

— — — 5 van onderen, *staat* bloedgierigen, *lees* bloed-
gierige.

— 67. — 4 van boven, *staat* deze zyne woning, *lees*
zyne woning.

— 94. — 12 van onderen, *staat* herbouwd, *lees* volbouwd.

— 99. — 1 van onderen, *staat* en eindelyk, *lees* en is
eindelyk.

— 101. — 16 van boven, *staat* in eenen zeegevecht, *lees*
in eenen zeestryd.

— 128. — 16 van boven, *staat* 1492, *lees* 1462.

— 169. — 15 van boven, *staat* moesten, *lees* moest.

— 269. — 11 van boven, *staat* minder aangeluk, *lees* meer
aan geluk.

— 278. — 8 van boven, *staat* P L E S S I S, *lees* P L E S S I S.

— 287. — 11 van boven, *staat* opgemetzeid, *lees* opge-
metzeld.

A. Rademaker fecit.

OVERTSCHIE.

1630

A. Rademaker fecit.

OVERTSCHIE.

1630

K A B I N E T

V A N

NEDERLANDSCHE EN KLEEFSCHE

O U D H E D E N.

H E T D O R P

O V E R S C H I E,

In S C H I E L A N D.

Het watertje de *Schie*, in de oude brieven ook wel de *Schye* genaamd, neemt zynen aanvang binnen *Delft*, en loopt van daar, op, door en voorby *Overfchie*, van waar het zyn binnenwater in de *Maas* uitloost. Die van *Rotterdam* hebben mede eene gracht naar *Overfchie* gegraven, welken zy de *Schie* noemen, strekkende van *Rotterdam* tot *Overfchie*, alwaar zich dezelve in de rechte *Schie* ontlast, zodat de hedendaagsche *Schie* ten deele eene vliet, ten deele eene gegravene gracht is.

Dat *Overfchie* van deze vliet zynen naam ontleend heeft, is ontegensprekelyk, doch waarom de bygevoegde naam *Over* daarby gevoegd is, is

IV. DEEL.

A

iets

iets waaromtrent niet eenstemmig gedacht wordt. De oudheidkundige s. VAN LEEUWEN is, in zyn *Batavia Illustrata*, van gevoelen, dat *Overfchie* dezen naam ontfangen heeft, doordien het over de *Schie* gelegen is; zie hem in het aangeroerde werk, op pag. 194. Dit zyn gevoelen zou my zeer aanneemelyk voorkomen, wanneer men in de oude brieven van voor het jaar 1400 dezen naam op die wyze gespeld vond; doch in dezen vèn wordt dit dorp *Ouderschie* of *Ouwerschie* genoemd, als beteekenende deze naam zo veel als *Ouder-* of *Ouwer Schie*, mogelyk daaruit voortkomende, doordien dit dorp aan den oudsten loop der *Schie* gelegen is, in tegenoverstelling van de andere en nieuwere *Schie*, in lateren tyd gegraven.

Het land tusfchen *Overfchie*, gelyk men dit dorp hedendaagsch noemt, en tusfchen *Rotterdam*, bleef, niettegenstaande het reeds lang bedykt was, volgens GER. VAN SPAAN, in zyne beschryving van *Rotterdam*, pag. 194, door de laagte van den dyk moerassig; deze fchryver haalt uit P. SCRIVERIUS aan:

„Tusfchen *Rotterdam* en het dorp van *Overfchie*, is ons land omtrent den Jaare 1270 bedykt geworden, hetwelk te voren maar Moeras en was; ende plagte over 400 jaaren eenen ouden Dyk te leggen, ende te loopen by ofte omtrent het nu tegenwoordige Huys *Horingen*, en zo voorts naar het Huys te *Kroaswyk*, *Overfchie*, en van daar tot *Schiedam* toe, zoodanig was hier het wezen van het Landt, eerde stad *Rotterdam* gebouwt was.”

Ondertusfchen beweert G. VAN SPAAN, dat de geleerde P. SCRIVERIUS omtrent den loop van den ouden dyk eenen misflag heeft, en hy

wyst

wyst tevens aan, hoedanig dezelve naar zyne gedachten gelegen heeft, gelyk men zulks by hem kan nalezen.

In het jaar 1340 verkregen die van *Rotterdam* privilegie van Graaf *WILLEM van Holland*, om eene graft naar de *Schie*, of tot aan *Overschie* te mogen delven, en eenen weg langs dezelve te maken, luidende dit privilegie als volgt:

„ *Willem*, Grave van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelandt*, ende Heere van *Vrieslandt*, ontbieden u, onze Heemraden van *Schieland*, dat gy onze luiden van onze Poorteren van *Rotterdam*, doet hebben een opene vaart, ende een weg daar by, strekkende van *Rotterdam*, tot in de *Schie*, welke tyden dat zy's begeren fullen, ende gestaet op heuren coften, ende wat gy vint dat van hen luiden niet betaalt is, dat gy hen dat doet hebben, op u zeggen, en op u goetdunken, tot onzen Poorters voorschreven oorbaar: Want wy hen die vaart toegezeit hebben, en onze wille is, dat zyze hebben in der maniere voorschreven, ende des en laat niet. Gageven tot *Bergen* in *Henegouwen*, des Vrydaags na Pinsterdag, in 't Jaar ons Heeren 1340.”

Ondertusfchen fchynt het, dat het delven van deze vaart tegenkantingen ontmoet heeft; waarom drie jaren daarna eene nadere handvest volgde, van dezen inhoud:

„ Wy *Jan* van *Henegouwen*, Heere van *Beaumont*, Stadhouders ons liefs Heeren, en Neve „ s Grave van *Henegouwen*, ontbieden u, *Daniel van Rodenryse*, *Baillu* van *Delflant* ende „ van *Schieland*, *Gerrit Heymenzoon*, Rentmeester „ van *Noort-Hollant*, ende van den Lande van „ *Woerden*, ende den gemeenen Heemraade van

„ *Schielant*, dat gy vaart sonder vertrek op die
 „ Vaart, die gaat tusschen *Rotterdam* en de *Schie*,
 „ ende die *Schie* te maken als gy vint dat oorbair
 „ is des gemene Lants, mitter minste schade;
 „ ende dat gy allen den genen, diefe men haar
 „ lant daartoe besigen sal, ofte die by die vaart
 „ gehindert soude wesen aan heuren lande, heur
 „ land doet gelden, ende heuren hinder van heu-
 „ ren lande versetten, als u dunckt dat wesylyk
 „ is. Ende ontbieden u, *Philips van der Span-*
 „ *ge*, *Klaas Ruven*, *Willem van der Veenen*, ende
 „ anders alle den genen, diere ingelanden zyn,
 „ dat gy die van *Rotterdam* die vaart delven laat,
 „ ende daar af ontfangt. In 't jaar M. CCC.
 „ XLIII. Moet wesen al sulck gelt, als u die
 „ goede luiden voorschreve toefetten fullen;
 „ want onse en onsen raide dunkt dat die vaart
 „ nuttelyk is, door gemeenen lande. Defen laat
 „ niet. Gegeven in den *Hage*, des Sonnedags
 „ na Sint *Jans*-dag *decollatie*, in 't Jaar 1343.”

Dus heeft deze vaart voortgang gehad, en de *Rotterdam*sche *Schie* is met geen ander oogmerk gegraven, dan om eene doorvaart van *Rotterdam* door *Overschie*, tot in de *Delfs*che *Schie* te kunnen hebben.

Het dorp *Overschie* is gedeeltelyk onder *Schieland*, gedeeltelyk onder *Delfland* gelegen. De wethouders van *Delft* zyn Ambagtsheren van hetzelfde; doch zedert wanneer, en hoe lang zy deze ambagtsheerlykheid bezeten hebben, is geheel onzeker, doordien de Burgemeester D. VAN BLEYSWYK, volgens zyn eigene getuigenis in de secretary van deze ambagtsheerlykheid daarnaar onderzoek gedaan hebbende, gene papieren dan voor den jare 1600 daarvan heeft kunnen vinden. De reizigers welken aldaar aan de stads kade
aan

aan de westzyde der Schie langs komen, moeten met vaartuigen, daar worden overgezet.

De schepen, welken van *Delft* naar *Delfshaven* en *Rotterdam* heen en weder varen, moeten hier voorby, hetwelk te *Overschie* eene grote levendigheid te weeg brengt. Het schynt dat men hier weleer aan de noordzyde van het dorp eerst over eene heul of brug gegaan, welke naderhand in een dam, met verlaten daaronder, veranderd is. Die van *Schieland*, daar allernaast aangrenzende, beweerden, dat deze verlaten onder hun Heemraadschap behoorden, en zy dus het recht hadden om dezelve, buiten toestemming van die van *Delfland*, naar hun believen te mogen openen, als wordende hunne landen menigmaal door deze verlaten benadeeld. Dit alles heeft meer dan eens aanleiding gegeven tot hevige verschillen tuschen *Rotterdam* en *Delft*, welken somtyds zeer hoog liepen. Hertog ALBERT van *Beijeren*, gaf in den jare 1375, als Graaf van *Holland*, aan de Heemraden van *Delfland* octrooi, om deze brug, als gelegen onder het heemraadschap van *Delft*, wanneer zy zulks ten nutte des lands nodig oordeelden, te mogen afbreken, toedammen, en aldaar eenen overtocht en windas stellen; deze brief kan by den Heer D. VAN BLEYSWYK, in zyne beschryving van *Delft*, op pag. 31, in zyn geheel gelezen worden. Doch vyf jaren daarna gaf die zelfde Hertog van *Beijeren* aan die van *Rotterdam* een geheel tegenstrydig handvest, inhoudende, dat zy de heul of brug zouden hebben open te houden, welke brief van den volgenden inhoud is.

„ *Aalbrecht*, by Godes genade Palens-Grave op
 „ ten *Ryn*, Hertoge van *Beyeren*, Ruiwaart van
 „ *Henegouwen*, van *Hollant*, van *Zeeland*, en

„ Heere van *Vrieslant*, doen kond allen luiden:
 „ Want ons voortyts ons goede luiden van *Delf-*
 „ *lant* aanbragten, dat het onse landen groot
 „ nutschap waar, dat men die Heul toedamde,
 „ die lag te *Ouderschie*; en om dat besorgt is, en
 „ wy ondervonden hebben, dattet onse gemene
 „ landen en ons proffyteliker en beter is, dat
 „ daar een open Heul leit, soo hebben wy, voor
 „ ons, en onse nakomelingen geoorlooft, ende
 „ oorlooven onse goede luiden van *Rotterdam*,
 „ en heure nakomelingen, weg te doen die
 „ Wintafen, die staan by der *Ouwerschie*, ende
 „ den dam open te doen, ende een Heul daar
 „ weder te maken; ende geven hem magt die Heul
 „ open te houden na heuren Hantvesten, die sy
 „ van onse Voorouders hebben; ende want hem
 „ iemand wecr daar in dede, wes stoot of hinder
 „ dat hem daar af quame, dat trecken wy aan ons.
 „ In oirkonde desen Brief besegelt met onsen Se-
 „ gele. Gegeven in den *Hage*, des Vrydages na
 „ der 11000 Maagden dag, in 't Jaar ons Heeren
 „ 1380.”

Om te tonen dat het ernst was, gaf ALBERT
 nog het volgend bevel aan die van *Delft*, aan-
 gaande deze brug:

„ *Aalbrecht*, by Godts genade Palens-Grave op
 „ ten *Ryn*, Hartoge in *Beyeren*, Ruwaart der
 „ Heerlykheyt van *Henegouwen*, van *Hollant*,
 „ van *Seelant*, en van *Vrieslant*, ontbieden u,
 „ *Louff van den Eynde*, onsen Schout van *Delft*,
 „ dat gy trekt na onse goede luyden van *Rotter-*
 „ *dam*, als fys u vermanen, en doet weg die
 „ Wintafen, die staan by der *Ouwerschie*, en doet
 „ den Dam op; alsoo dat sy een Heul daar weder
 „ ma-

„ maken mogen, tot heuren proffyte ende oir-
 „ baar. Want wy verstaan hebben, dat onse
 „ goede luyden en Gemeenen landt van den voor-
 „ seiden Dam grooten hinder en schade gehad
 „ hebben; en desen laat niet, want wy 't immers
 „ willen gedaan hebben. In oirkonden desen
 „ Brief besegelt met onsen Segele. Gegeven in
 „ den *Hage*, op *St. Symon* in den Avont, in 't
 „ Jaar ons Heeren 1380.”

Deze vryheid kostte aan die van *Rotterdam*, 500 Frankryksche franken van goud, waar voor de Graaf hun de volgende Quittantie gaf:

„ *Aalbrecht*, by Gods genade Palens-Grave op
 „ ten *Ryn*, Hartoge in *Beyeren*, Ruwaart der
 „ Heerlykheden van *Henegouwen*, van *Hollant*,
 „ van *Seelant*, ende van *Vriesslant*, doen cond al-
 „ len luden: Dat wy by ons selfs hant ontfangen
 „ hebben, van *Jan die Brieven* en *Wouter Abben-*
 „ *soon*, van onser gemeener luden onser stede,
 „ van *Rotterdam*, 500 *Frankenryxe* Vranken van
 „ *Goude*, of payement heur waarden; roerende
 „ van de *Heul* tot *Ouderschie*. En daar van schel-
 „ den wy onse goede luden voorschreven, voor
 „ ons, en voor onse nakomelingen quite, mit
 „ desen Brieven, besegelt mit onsen segele. Ge-
 „ geven te *Heusden*, op *Martins-dag* in den Win-
 „ ter, in 't Jaar ons Heeren 1380.”

In later tyd hadden die van *Delft* het bailluw-
 schap van *Schieland* in pacht, en onder het bestier
 van dezen, rezen de verschillen van meergemel-
 de brug met die van *Rotterdam* wederom zeer hoog;
 daarop moesten zy het Bailluwſchap neder leg-

gen, en de verdere verschillen werden bygelegd, ingevolge de uitspraak van de Heren van de rekening in 's *Gravenhage*, op den 27 maart van het jaar 1513, als goede marmen in dezen verkoren; waarby onder anderen overeen gekomen werd: dat het schouwen van de brug van *Schiedam*, van de *Billersche* heul tot aan de heul van *Overschie*, aan die van *Rotterdam* zou toekomen.

Hoewel nu beide partyen met deze uitspraak moesten te vreden zyn, echter ontstond 'er over gemelde brug telkens weder nieuw verschil. Wanneer de Rotterdammers de vaart over dag uitgediept hadden, wierpen die van *Delft* daar weder den volgenden nacht modder in, en nog daar en boven grote blaauwe stenen en stukken van zarken, zo dat 'er naauwlyks een zandschip kon doorkomen. Dit deden die van *Delft*, zegt G. VAN SPAAN, om den koophandel der Rotterdammers te benadeelen; alles over de *Havensche Schie* te doen pasfeeren, en de geladen schepen voor hunne stad te doen ankeren. Zelfs nog in het jaar 1622 heeft men verschil gehad wegens deze brug, ja nog in later tyd, doordien de belangen dezer twee steden altoos tegen elkanderen aandruischten.

Het dorp *Overschie* is vry aanzienlyk en in de lengte uitgebouwd. De 137ste afbeelding geeft ons een denkkeeld hoedanig het zig in het jaar 1630 aan de binnenzide naar de Veenen vertoonde, en de volgende 138ste tekening doet ons het dorp zien naar de zyde der *Schie*. Volgens het quohier der verponding van het jaar 1632, staat het geboekt voor 128 huizen, en betaalde voor 1921 morgen 415 roeden, 6265 guldens, 15 stuivers, 3 penningen. Sedert dien tyd is het merkelyk in welvaren toegenomen, want op de

lyst

lyst der verpondingen van den jare 1732 staat het geboekt op 229 huizen en 1 korenmolens

Dit dorp pronkt met eene deftige parochiekerk, voor omtrent twee en eene halve eeuwen gebouwd, na dat de voorgaande, in de binnenlandsche beroerten, door de bezetting van *Rotterdam* aan de vlamme is opgeofferd. De tweede en nieuwgebouwde kerk is veel prachtiger dan die geene welke verwoest werd, en nog hedendaagsch met drie choren voorzien. Deze kerk heeft een hoge en sierlyke toren, wiens gedaante in de twee nevensgaande prentverbeeldingen kan beschouwd worden. De trans van dezen toren pronkt nog hedendaagsch met vier kleine torentjes. Volgens sommigen was deze kerk weleer in de Roomschegezinde tyden aan den Apostel *Petrus* en *Paulus*, maar volgens anderen, aan den heiligen *Nicolaas* toegewyd.

Weleer plagt de kerk onder het Dekenschap van *Schieland* te staan. De pastory werd door den Abt van *Egmond* begeven, doch het instellen en bevestigen geschiedde door den domproost en aarts-diaken van *Utrecht*. De geleerde **MARTINUS DORPIUS** van *Naaldwyk*, bekend voor een groot dichter en godgeleerde, heeft weleer de pastory van *Overschie* bediend.

In het jaar 1558 bevond de kerk zich in eenen armoedigen toestand, en was daarenboven met vele schulden belast, en doordien dezelve noodzakelyk moest hersteld worden, heeft **WILLEM VAN DER GOES**, abt van *Egmond*, kerkmeesteren gemagtigd, om eenige erven en landgoederen, aan de kerk in eigendom toekomende, te mogen verkopen, en de penningen tot herstel van dezelve te besteden; gelyk **H. VAN HEUS-**

SEN, in het derde deel zyner *Oudheden*, pag. 661 daar van eenen brief optekent, welke wy hier laten volgen:

„ *Willem van der Goes*, by Goeds genade Abt.
 „ van *Egmond*, doe condt eenen yegelyck, dat
 „ alsoe die Kerckmeesters van *Ouwerschye* ons ver-
 „ toont, ende te kennen gegeven hebben, hoe
 „ dat die Kerck van *Ouwerschie* ten afteren is van
 „ lopende schult, twee hondert *Carolus*-Guldens,
 „ of dair omtrent; ende boven dien noch vyff
 „ Ponden Groeten *Vlaams* Los-renten, ende XV.
 „ *Carolus*-Guldens ende XIIIJ. Stuyvers Lyfren-
 „ ten; dair jegens zy niet meer incompsten en
 „ hebben, dan XXII. *Carolus* Guldens van XL.
 „ Groeten *Vlaams* stuck, Huyre van XII. Mer-
 „ gen Lants, die voorsz. Kercke toebehoorende.
 „ Dat zy oick geconstringeert zyn, die voorsz.
 „ Kercke ende Toorne te repareeren: Dair op
 „ zy ons gethoont hebben, t'zamen, van Ley-
 „ deckers, Timmerluyden, Metfelaars, Sloet-
 „ maackers, die Oorologyen ende ander Yzer-
 „ werk aangaande, ende oick mede van Glaas-
 „ maackers, die welcke verclaaren respectivelyck,
 „ dat zy die voorsz. wercken, metter stof dair
 „ toe dienende, niet op souden willen leveren,
 „ ende maacken om vier hondert vyffstich *Carolus*
 „ Guldens: Verclaren voorts die voorsz. Kerck-
 „ meesters dat sonder die voorsz. reparatie en is
 „ hem luyden niet mogelyck die selve Tooren
 „ ende Kerck te houwen staan, waarnair die sel-
 „ ve Tooren ende Kerck geschapen syn te ver-
 „ ende tot ruyne te comen; hebben zy luyden
 „ dairomme versocht, om ons, als Patroen en-
 „ de Callatoer van den voorsz. Kercke, te willen
 „ consenteeren, die voorsz. XII. Mergen Lants
 „ te

„ te mogen vercopen : Wairomme wy die pre-
 „ missen aanmerckende, ende gesien hebbende 't
 „ consent van den Ambachts-Heere, mitsgaders
 „ 't advys van den Vicarius en den Bisschop van
 „ *Utrecht*, hebben geconsenteert, ende consen-
 „ teeren mits desen, die voorsz. Kercmeesters,
 „ die XII. mergen te mogen vercopen, by Edict
 „ ende behoorlyck Kerck-geboden, die meeste
 „ dair voir biedende, mette laste van XXII. *Ca-*
 „ *rolus*-Guldens t'jairs Renten, die dair op sullen
 „ blyven staan, niet losbair, dan by consent van
 „ ons, ofte onse nacomelingen, ende andere die
 „ dat aangaan zal; ende dat zy luyden die pen-
 „ ningen van den voorsz. lande comende, em-
 „ ployeeren sullen tot lossinge van den voorsz.
 „ vyff Ponden Groeten *Vlaams* 'sjairs, mitsga-
 „ gaders in de voorsz. reparatie, ende andere
 „ behoufften van den voorsz. Kercke. Dair off
 „ zy luyden schuldich sullen zyn, ons ende an-
 „ dere, die dat aangaan sal mogen, behoorlycke
 „ rekeninge, bewys ende *reliqua* te doen. En-
 „ de dit al sonder prejuditie van onsen Rechten
 „ van Patroenschap ende Collatie, die wy hier
 „ by anders niet geprejudiceerten willen hebben.
 „ In oirconden van dien, soo hebben wy onse
 „ Segel hier beneden aan doen hangen, den ij
 „ *Juny* 1558.

Weleer was in deze kerk ook eene kapellany,
 welke dienvolgens mede door de abtdy van *Eg-*
mond ter leen werd gehouden, en bovendien vond
 men daar nog een ander vicariaat.

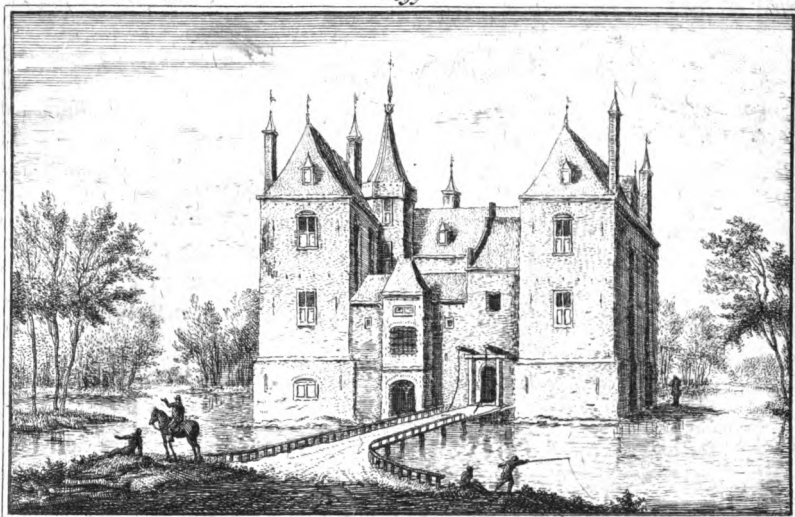
Sedert de hervorming, toen de kerk geschikt
 werd voor den hervormden Godsdienst, behoort
 zy onder de clasfis van *Delft* en *Delfland*, en de
 eerste leeraar welke aldaar beroepen werd, was
 GODEFRIDUS BAXIUS.

HER-

HERMAN D'OVERSCHIE of VAN OVERSCHIE, Meester der vrye konsten en Doctor in de rechtsgeleerdheid op de hoge school van *Leuven*, werd te *Overschie* geboren; hy overleed in het jaar 1572, en werd begraven in de *St. Pieters* kerk aldaar, met een latynsch graffschrift, het welk by BOXHORNIIUS in zyn *Theat. Holl.* pag. 174 kan nagelezen worden.

Ten tyde der Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden heeft *Overschie* zeer veel moeten lyden; want na de overkomst van Prins MAXIMILIAAN in *Holland*, werd het door de Rotterdammers, door toedoen van de Geldersche, Kleeffsche en Hoogduitsche soldaten, welken daar in lagen, overmeesterd; doordien de Delvenaars, onder hunnen schout AREND VAN DER MEER, te laat tot onderstand van dit dorp kwamen aanrukken, waardoor zy niet alleen op de vlucht gedreven werden, maar den zoon van de schout sneuvelde, terwyl zyn vader het gevaar in boeren gewaad ontkwam. GERARD VAN SPAAN verhaalt in zyn beschryving van *Rotterdam* pag. 146 en 152, dat, toen de Rotterdammers eindelijk genoodzaakt waren om *Overschie* weder te moeten verlaten, nadat zy daarin, volgens hunne begeerte hadden huis gehouden, zy de kerk, in welken zy gehuisvest waren, in den brand staken, en vervolgens naar *Rotterdam* te rug weken.

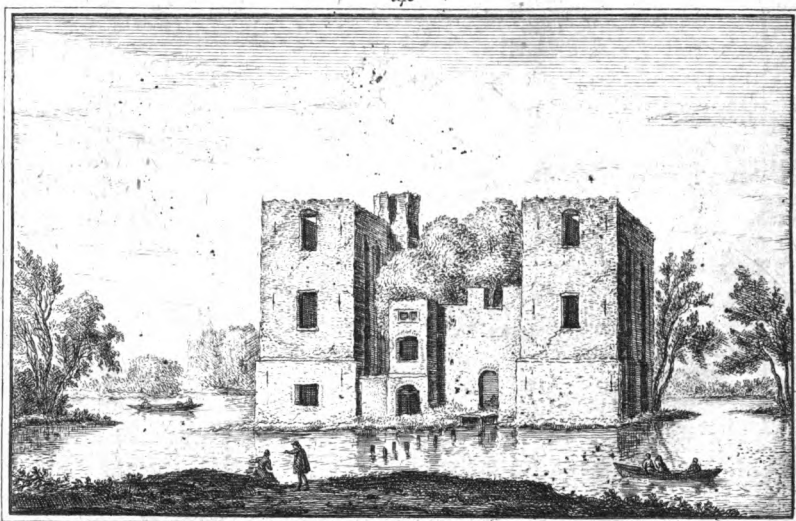
HET

A. Rademaker fecit

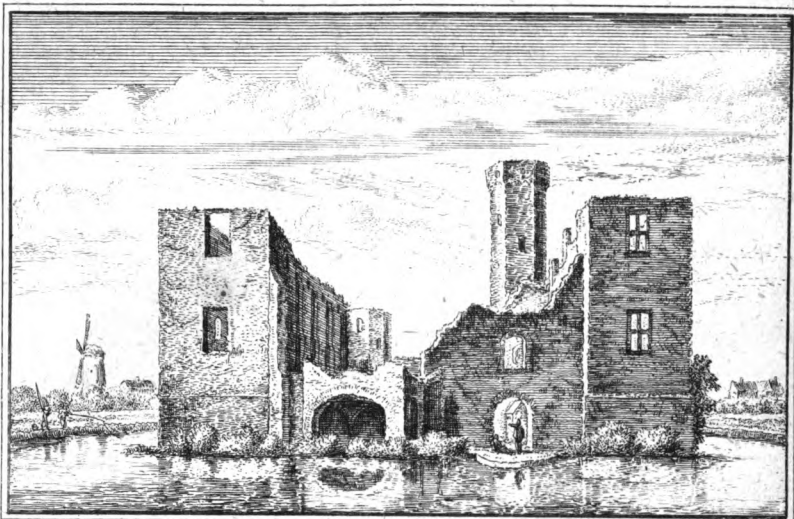
Het HUIS te SPANGEN in Welstant.

1550

A. Rademaker fecit

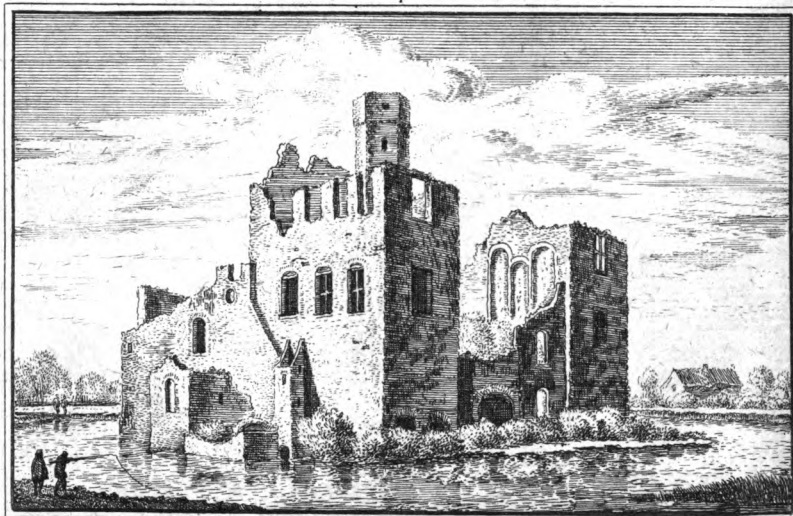
SPANGEN in Ruïne

A. Rademaker fecit

Het HUIS te SPANGEN van Vooren

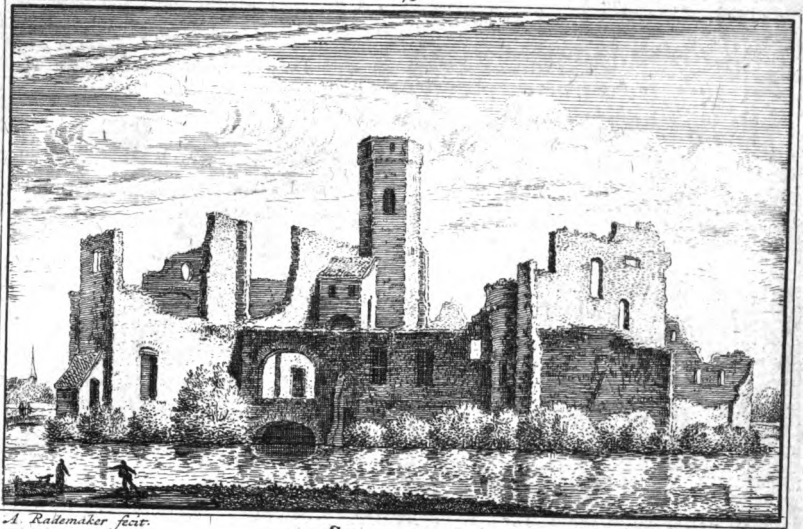
1573

A. Rademaker fecit

SPANGEN

1573

A. Rademaker fecit.

SPANGEN

1573

A. Rademaker fecit.

SPANGEN

1573

H E T H U I S T E
S P A N G E N,

In S C H I E L A N D.

Het aloud en adelyk geslacht van *Spangen* is afkomstig uit een jongeren zoon der oude Burggravin van *Leiden*. Ridder JACOB, zoon van ALEWYN, Burggraaf van *Leiden*, Heer van *Rhynland* en *Britten*, trad in het huwelyk met NICOLA van *Teilingen*, en leefde in het jaar 1190, ten tyde van Graaf DIRK, gemeenlyk *den zeven-*
den bygenaamd. De vierde en jongste zoon van dezen Heer PHILIP, genaamd UITTERNESSE, Heer van *Matenesse* enz. leefde tusfchen de jaren 1204 en 1236, en was gehuwd met de dochter van den Heer van *Merwede*. Deze zyn zoon DIRK UITTERNESSE, huwde met eene dochter uit het oud adelyk geslacht van *Polanen*. Uit dit huwelyk sproot de Ridder PHILIPS UITTERNESSE, welke de goederen en het land van *Spangen* by *Overschie* ervende, en in het jaar 1307 zyne lenen verheffende, in het jaar 1310 by dit dorp een slot bouwde met vyf sterke torens, het huis te *Spangen* genaamd, het welk zo schoon en groot was, dat men door geheel het land geen groter kasteel aantrof; daarenboven stichtte hy eene kapel in de oude kerk binnen de stad *Delft*.

Na

Na dat dit kasteel, gedurende de Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden, benevens meer andere sterkten en sloten, in het jaar 1359 door die van *Delft* deerlyk beschadigd was, heeft de Ridder PHILIP VAN SPANGEN het zelve in den jare 1384 weder herbouwd.

In het jaar 1426, ten tyde van den Heer ENGELBRECHT VAN SPANGEN, is het slot te *Spangen* door de Kennemerlanders, onder aanvoering van hunnen kapitein WILLEM NAGEL, ten eenemaal verwoest. Doch zyn zoon PHILIP VAN SPANGEN, heeft het in den jare 1453 hoewel niet zo groot dan weleer, wederom doen herbouwen.

Door den oorlog, en het veroveren der stad *Rotterdam* door jonker FRANS VAN BREDERODE in het jaar 1488, heeft het huis te *Spangen* wederom zeer veel nadeels geleden. Daarover ontstondt eenige jaren later, een hevig rechtsgeding, hetwelk het Hof van *Holland* deed besluiten om de Heren van *Spangen* eenige vergoeding toe te wyzen, volgens het vonnis van den jare 1501, ten lasten der Staten van *Holland*, en aldus luidende:

„ Gefien by den Hove van *Holland* dat Proces,
 „ uytstaande en hangende, tusschen Heer *Philip*
 „ van *Spangen*, Ridder, Eyscher ter eenre zyde,
 „ en van de Staaten der Landen van *Hollandt* en
 „ *Vrieslandt*, over en in de name derselver Lan-
 „ den, en den Procureur Generaal, in den naa-
 „ me van mynen genaadigen Heere den Erts-Her-
 „ toge, met hun luyden gevoegd, verweerders
 „ ter andere zyde; in welk Proces de voorschre-
 „ ven Eyscher eischende was, betalinge, resti-
 „ tutie en voldoeninge te hebben, van hinder,
 „ schade, en achterdeel, die hy in den Oorloo-
 „ ge

„ ge, en ten tyden als de Stede ingenomen was,
„ by Wylen Jonkheer *François van Brederode*, en
„ syne adherenten, vyands-gewyse gehad en ge-
„ leden, aan syn Huyfinge en Slotte van *Spangen*,
„ gelegen niet verre van de voorfz. Stede van
„ *Rotterdam*, by feeker Capiteynnen en Knechten,
„ geleyt by den verweerders op den Huyfe en
„ Slotte voorfz. bedragende die voorfz. hinder,
„ fchade, en achterdeel, de fomma van duysent
„ feven-hondert Ponden Hollands, en vyf Groot,
„ in parcelen, by den voorfz. eyfcher gedecla-
„ reert, die de voorschreven verweerders fchul-
„ dig fouden fyn den voorfz. eyfcher te betalen,
„ makende ook eyfch van kosten. Daar tegens
„ dat de voorfz. verweerders hun verantwoord
„ hadden, tenderende ten fine van abfolutie, by
„ veel redenen voorgestelt en geproponeert by
„ de voorfz. partyen in heure dingtale en pley-
„ doye, begrepen in heure Principale Schriftu-
„ ren, en anders, daarop dat fy geadmitteert fyn
„ geweest tot heuren proeve. Gefien voorts by
„ den voorfz. Hove, die informatien in defe fa-
„ ke gedaan, en andere Brieven en Documenten
„ by de voorfz. partyen beleid, geprodoceert en
„ overgegeven, tot verificatie van heure feiten;
„ en vermits die acte, daar mede de voorfz. par-
„ tyen gerenuncieert hadden van meer te produ-
„ ceren; mitsgaders die reprochien en falvatiën,
„ tegens malkanderen productie gedaan en over-
„ gegeven, en daar toe de acte, by den welken
„ de voorfz. partyen in rechte geconcludeert
„ hadden, en recht begeert, en daar op dat op
„ huyden dag beteikent is, omme recht te hoo-
„ ren. 't Voorfz. Hof door gefien en overge-
„ wogen hebbende, alle 't gene dat tot defer ma-
„ terie dienende was, en behoort hebbende die
„ af.

„ affirmatie by eede, by den eyfcher in dese sake
 „ gedaan, in den name, en van wegen myn's
 „ Genaadigen Heere Eerts-Hertoge van *Oostenryk*,
 „ Hertoge van *Bourgondien*, Grave van *Hollandt*,
 „ &c. heeft de voorsz. verweerders gecondem-
 „ neert, en condemneert, den eyfcher te beta-
 „ len de somme van ses hondert Ponden *Hollands*,
 „ tot dertig Groot elk Pont gerekent; en dat by
 „ atterminatie tot drie Termynen, te weten,
 „ twee hondert der voorsz. Ponden *St. Jans-Mis-*
 „ se eerst.komende, noch twee hondert Kers-
 „ Misse daar naast volgende, en tweehondert
 „ derselver Ponden *Sint Jans-Misse* daar naast
 „ volgende; en compenseert de kosten, by par-
 „ tyen tot defer instantien gedaan, omme rede-
 „ nen den Hove daartoe porrende. Actum den
 „ 28 *July* 1501. Present den Stedehouder *Ruyfch*,
 „ *Dorp*, *Almonde*, *Schoonhoven*, *Berendrecht*, *Mye*,
 „ *Effche*, *Duvenvoorde*.”

Hoedanig het slot of huis te *Spangen* zich in het jaar 1550, toen het in bloeienden welstand was, vertoonde, heeft RADEMAKER ons in de honderd negen-en-dertigste konstplaat doen zien. Doch weinig tyds daarna, namentlyk te midden der *Nederlandsche* beroertens, in het jaar 1572, is het door de watergeuzen, onder bevel van den Graaf VAN DER MARCK, bezet, en vervolgens door die van *Delft* geheel verwoest, gelyk men zulks by W. VAN GOUDHOEVEN, pag. 87 en 542, breedvoerig vindt aangetekend. De puinen zyn naderhand in vyf zeer fraaije gezichten geschetst, gelyk dezelve zich van verscheiden kanten opdedden, en het yzer van RADEMAKER heeft ons dezelve medegedeeld.

Volgens de beschryving van *Rotterdam*, door GERARD VAN SPAAN, heeft weleer de oude dyk,

dyk, van *Blommersdyk* naar *Beukelsdyk*, voorby het huis te *Spangen* heengelopen, alwaar dezelve zich met den Schiedamschen dyk weder vereenigde. Die zelfde schryver getuigt, pag. 209, dat by het slot van *Spangen* weleer eene houten brug plagt te leggen over de Havensche *Schie*, lopende oostwaards op. dwars over de *Schie*, op *Beukelsdyk* aan. De Rotterdammers namen voor, om deze brug onder de hand van den Heer van *Spangen* te kopen, met inzicht, om alsdan eene lage stenen fluis over de Havensche *Schie* te leggen, om dus de scheepvaart naar *Delft* daardoor te beletten. Doch deze onderhandeling kon zo heimelyk niet geschieden, of die van *Delft* kregen daar de lucht van, en inziende, dat byaldien deze brug een eigendom van *Rotterdam* mogt worden, zy alsdan deerlyk zouden gefnuikt zyn in hunnen koophandel, drongen zy zo lang, tot dat zy deze brug voor eeuwig en erfelyk van den Heer van *Spangen* kochten, waarover de Rotterdammers, na den gedanen koop, niet weinig bedeesd stonden. Sommigen verhalen het geval op eene andere wyze, namentlyk, dat deze brug, in het openbaar geveild wordende, gemynd werd door eenen boer, op welken die van *Rotterdam* niet het minst verdenken droegen. Doch toen men hem vroeg wie zyne meesters waren, en hy, met eenen brief te tonen, antwoordde, dat de Heren van *Delft* hem die commissie hadden opgedragen, zagen de Heren van *Rotterdam* duidelyk in, dat de brug door behendigheid hun ontdraaid was.

Aleer wy van dit slot afstappen, moet ik nog aanmerken, dat de geleerde en brave Nederlander PHILIP VAN MARNIX, Heer van *St. Alde-*
IV. DEEL. B *gon-*

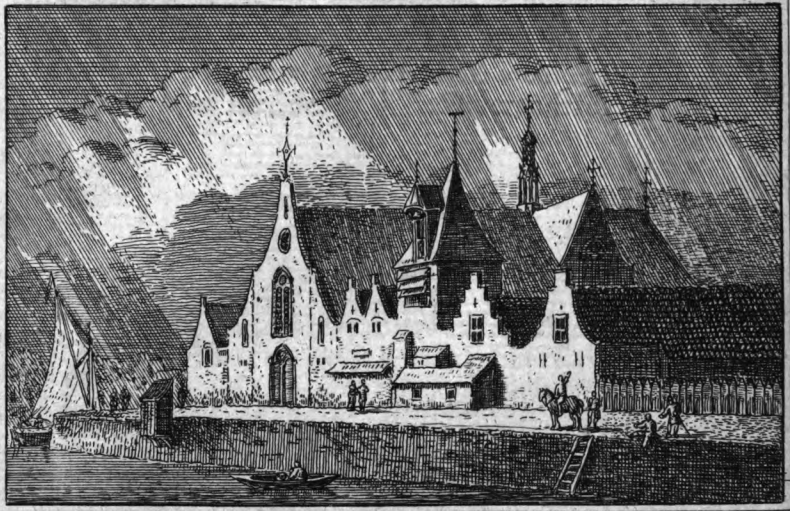
gonds en *Henegouwen*, en van *Tourwigh* in *Zeeland*, Burgemeester en Gouverneur van *Antwerpen*, overleden te *Leiden*, in het jaar 1598, van moederszyde, uit het geslacht der Heren van *Spangen* afkomstig was; doordien zyn vader JACOB VAN MARNIX, Heer van *Thoulouse*, *Budingen* en *St. Aldegondenberg*, in het huwelyk trad met MARGARETHA VANEMMERICOURT, eenedochter van HENDRIK VAN ARCELE en EMMERICOURT, Heer van *Willendhy* uit *Hoog Bourgondiën*, en ELISABETH VAN SPANGEN, dochter van den Ridder PHILIP VAN SPANGEN, Heer van *Spangen*, *Vliemen*, 's *Gravenmeer* en *Nagtegaal*; by deszelfs tweede huisvrouw ANNA VAN BERGEN en GRIMBERGEN, dochter van den Graaf PHILIP VAN GRIMBERGEN.

Van dit slot ziet men hedendaagsch nog eenige overblyffelen; doch de graften zyn byna toegroeid; alles daar rondsom draagt de treurige gedenktekenen der verwoesting, en de grootheid is in eene sombere akeligheid veranderd.

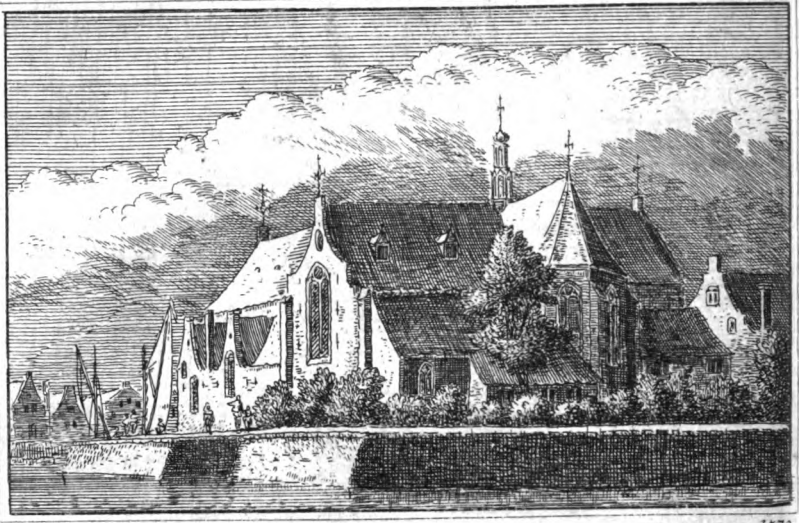
Gesigt tot DELFHAVEN

1570

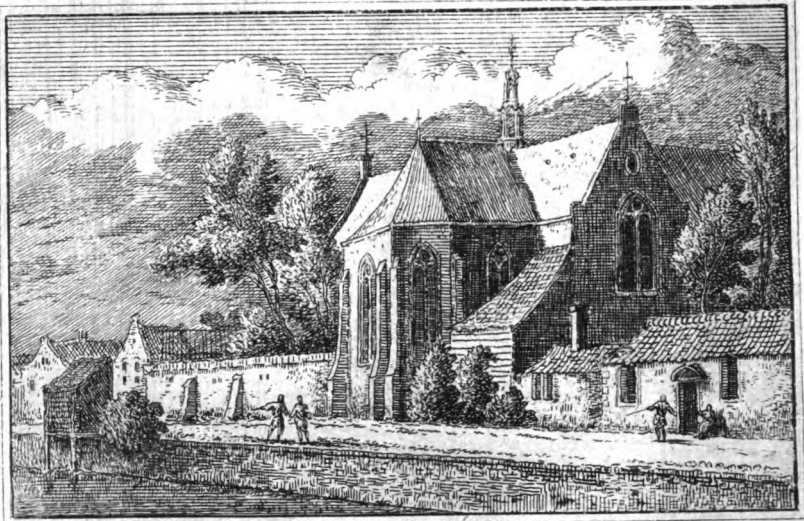
OUDE-KERK en KLOK-HUIS tot DELFHAVEN

1570.

DELFSHAVENSCH E KERK

1570

DELFSHAVENSCH E KERK van Agteren

1570

H E T V L E K

D E L F S H A V E N.

Wy hebben niet nodig breedvoerig te zyn omtrend den naam dezer plaats, niemand zal ontkennen, dat dezelve zo veel beteekent, als de haven van *Delft*. Deze haven legt onder gemelde stad, tusſchen *Rotterdam* en *Schiedam*, aan de Maas, en wordt in alles, als een gedeelte der stad *Delft* aangemerkt, welker regeering aldaar mede het gezag voert.

Deze haven is niet geſticht in het jaar 1404, gelyk BOXHORN IUS, in zyn toneel van *Holland*, pag. 343, zulks wil, en gelyk LUDOLF SMITTS in zyne *Schatkamer*, pag. 54, en anderen getuigen; ook niet in den jare 1394, gelyk H. VAN HEUSSEN, in het derde deel zynr *Oudheden*, pag. 658, meent; noch in den jare 1379, gelyk GERARD VAN SPAAN, in de beſchryving van *Rotterdam*, pag. 215, zoekt te bewyzen, maar dezelve is, volgens handvesten van Hertog ALBERT van *Beijeren*, in den jare 1389 aan de inwoneren der stad *Delft* verleend, niet alleen volgens de duidelyke betoging van B. VAN BLEYSWYK, op pag. 66, van zyne beſchryving der stad *Delft*, maar nog daarenboven, volgens den inhoud van dezen volgenden breedvoerigen en klaar betogenden verzegelden brief:

„ *Aalbrecht*, by Goids genaden, Palens Grave
„ op ten *Ryn*, Hertoge in *Beyeren*, Grave van

„ *Henegouwen*, van *Hollant*, van *Zeelant*, ende
 „ Heere van *Vrieslandt*, doe condt allen luyden:
 „ Dat wy geoirloft ende gegeven hebben, oir-
 „ loven ende geven, onser liever ende getrou-
 „ wer Stede van *Delff*, om menigen trouwen
 „ dienst, die zy ons ende onsen Voirvaders ge-
 „ daan heeft, ende ons ende onsen Nacomelingen
 „ noch doen sal, een vrye Vaart, gaande wt'er
 „ Stede van *Delff*, tot in de *Maze*, wt en inte
 „ vairen met hairengueden. Welcke Vaart gaan
 „ zal uyt onser Stede voorschreven, die *Schie*
 „ lauges, voorby den Dorpe ter *Ouderschye*, en-
 „ de Oostwaart van eene Hoff-Stadt, die men
 „ heet *Sterrenburch*, ende tusschen *Ouderschie* en-
 „ de *Sterrenburch*, soo fullen onse goede luyden
 „ van *Delff* graven voor den Dyck van der *Schye*
 „ vaart, ende van den Dyck fullen fullen zy gra-
 „ ven tot an den ouden *Maas-Dyck*, op ten Oost-
 „ houk van *Matenesser-Dyck*, daar oorbaarlixte
 „ gegraven is; ende dan fullen zy graven buyten
 „ Dyck, tusschen *Nyeuwen Lande* ende *Schoenre-*
 „ *loo*, tot in de *Maze* toe.

„ Voirt fullen zy maken buyten den Dyck een
 „ Speuye, ende in den ouden *Maas* Dyck een
 „ goede Sluyse, die alsoo sterck endé alsoo vast
 „ vast is, dat ons ende onsen Raide dunckt, dat-
 „ ter ons Lant wel mede besekert is.

„ Voorts fullen zy leggen, een stercke Brugge;
 „ meteenre goeder Schot-deur in den *Schye-Dyck*,
 „ daar zy eerst beginnen te graven; ende dese
 „ Vaart fullen zy maken ses Roeden wyt dryvens;
 „ ende van der Aarden, die uyt 'er Vaart valt,
 „ fullen zy maken op elcke zyde een Dyck, be-
 „ neden twee Roeden wyt, ses Voeten hoog,
 „ ende boven ses Voeten breed, twee-deel loops
 „ buyten, ende 't derden-deel binnen, tot ouden

„ *Maas*.

„ *Maas-Dyck* toe, ende van den *Maas-Dyck* tot-
 „ t'er *Speuyen* toe, fullen sy maken eenen *Dyck*,
 „ op elcke zyde van der *Vaart*, beneden drye
 „ Roeden wyt, ende acht voeten hoich, twee-
 „ deel loops buyten, ende ses voeten breed; voort
 „ fullen zy eenen wegh houden op elcke zyde van
 „ de *Vaart* uyt 'er *Schie*, ten ouden *Maas-Dyck*
 „ toe, twee Roeden breed.

„ Voirt fullen zy graven eenen *Colck*, van
 „ der *Speuye*, tot in der *Maze*, daar hem die
 „ Schepen in bergen mogen; ende dye aarde die're
 „ wt valt, fullen zy leggen als hem nutste dunct.
 „ Oock moghen zy Hoefden ende Platen maken,
 „ off zy willen; ende alle 't lant dat zy hier toe
 „ behooren, fullen zy gelden, den geenen die 't
 „ toebehoort, by goeden knapen, datt'et weert
 „ is; ende off daar eenich scheel in viel, dan
 „ dan souden zy 't gelden, tot ons ende ons
 „ Raadts segghen, ofte des geenen dyen wy 't
 „ bevelen.

„ Voirt mogen zy dese voorfz. *Vaart* ende die
 „ *Schye* diepen tot *Delf* toe, alsoo dicke als 't
 „ hem oirbaar dunckt.

„ Voirt en sal nyemant woonen op die *Vaart*
 „ binnen hondert Roeden naa, dan di'er nu ter
 „ tyt woonen, ende die geene, die de *Sluysen*,
 „ *Speuyen* ende *Bruggen* bewaren fullen; ende
 „ niemant en sal anders neringe doen binnen die
 „ hondert Roeden voorfz. dan *Lantneringe*; uyt-
 „ gefeyt die geene, die woonen ten Dorpe ter
 „ *Ouderschie*; dat is te verstaan, tusschen die *Hoe-*
 „ le, die men vaart tot *Rotterdam*, ende dat *West-*
 „ eynde van der Kercken te *Ouderschie*. Ende
 „ dese *Vaart*, *Dycken*, *Wegen*, *Sluysen*, ende
 „ *Spoeyen*, met haren toebehoren, en sal niemant
 „ schouwen dan onse Schout en Schepenen van

„ *Delff*; ende die mogen ſchouwen, alſoo dicke
 „ als 't hem nutte ende oorbaar duncken ſal. Ende
 „ waart, dat wy, of onſen Rade vernamen, dat
 „ in de Sluysen, Speuyen ofte toebehooren,
 „ eenige vreeſe ons Lants aan lage; dat ſouden
 „ wy onſen goeden luyden van *Delff* alſoo doen
 „ beteren, dat ons ende onſen Rade dochte dat
 „ ons Lant wel daarmede verſekert waar.

„ Voirt en ſal men tuſſchen *Delff* en der *Maze*,
 „ op deſe voorſz. Vaart, ende binnen haren
 „ Wech-Sloten op veertien Roeden breed, op
 „ allen Sluysen, Brugghen, Spoyen, niet moghen
 „ beſetten, dan die Schout van *Delff*, ende die
 „ Boden, die hy daar toe ſetten ſal, behouden
 „ den Ambachts-Heeren haar Recht; ende ſoo
 „ wie beſet wort, die ſal men rechte voort een
 „ onvertogen recht doen, van den gheen en die
 „ hem daar beſet heeft, na rechte van onſen
 „ Stede van *Delff*.

„ Voort alle breuken, die in den beteyckende
 „ Lande, ofte in der Vaart vallen ſullen, ſtaan
 „ totter Schepenen proevinge, ende die ſal men
 „ berechten naa onſe Stede Recht van *Delff*; mer
 „ wie vecht, of misdoet binnen den Dorpe van
 „ *Ouderschie*, dat ſal berechten die Schout van
 „ *Ouderschie*, als ghewoenlyck is.

„ Voort ſullen wy eenen Nagel doen ſlaan in
 „ der Spoye, die Spoye niet op te doen, eer die
 „ Nagel boven water is; ende waar 't ſake, dat
 „ hier en boven yemant die Spoye opdede, dat
 „ ſoude hy ons beteren, by ons ende by onſen
 „ Raide, tot onſen wille.

„ Voort waar 't, dat wy yemant namaals gun-
 „ nen wouden, deur deſe Vaart te varen; ende
 „ daar inne te komen, die ſoude ſtaan tot onſen
 „ wille; ende dat ſouden zy gelden redelycke

„ koſt.

„ kost, met onse Stede van *Delff*, tot taxeren
 „ van ons ende van ons Raadts. Ende om dat
 „ wy onse lieve getrouwe Stede van *Delff*, deze
 „ voorz. punten belooft hebben, ende beloven
 „ voor ons enda onse Naakomelingen, tot eeu-
 „ wigen dagen, wel vast ende stade te houden,
 „ ende hem daartoe te helpen, dat sy voortganck
 „ hebben sullen, als voorz. is: Soo hebben wy
 „ in oirkonde hyer of desen Brieve bezegelt met
 „ ons Zegel. Gegeven in den *Hage*, op onser
 „ Vrouwen-Dach *Nativitatis*; in 't jaar ons Hee-
 „ ren *duysent drie hondert negen ende tachtich*.

Dezelve Hertog ALBRECHT verleende in den
 jare 1394 verscheide privilegiën aan de stad *Delft*,
 waarvan het vierde artikel *Delfshaven* betrof en
 aldus luid:

„ (4.) Item, zoo en zullen over onze Stede
 „ voorz. *Haven* ende Vaart niet meer Bruggen
 „ weezen, dan onse brieven, die wy onse voorz.
 „ Stede daar of gegeven hebben, inhouden ende
 „ begrypen.”

In dit artikel wordt gesproken van de *bruggens*
over de vaart, namentlyk tusschen *Overfschie* en
Delfshaven, hedendaagsch de *Havenschie* genaamd;
 nogthans weet men niet dat 'er immer meer dan
 eene brug geweest is, die namentlyk van het huis
 te *Spangen*, bezyden de voornoemde vaart gele-
 gen, waarvan wy hier voor breedvoeriger gespro-
 ken hebben. Immers in vroeger tyd liep 'er van
 het voornoemd huis een ryweg noordwaards op,
 uitkomende niet verre van de kerk en het dorp
Overfschie, en oostwaards op den weg van *Rotter-*
dam. Dit is nog hedendaagsch te zien aan den
 uitweg, welke sedert aldaar gelegen was. De
 Heren van *Spangen*, hoewel deze weg, door de
 vaart, daar dwars doorgegraven, afgesneden werd,

14. KABINET VAN NEDERLANDSCHE

hebben nogthans het recht van een uitpad over denzelfven nog lange jaren behouden, en eene houten brug ten dien einde over de *Schie* doen werpen; maar eindelyk heeft de stad *Delft* dit recht van voornoemde Herengekocht, gelyk wy zulks onder de beschryving van dat kasteel hebben aangestipt.

Hertog *JAN van Brabant*, tweede echtgenoot van vrouwe *JACOBA*, verleende in den jare 1424 aan de bewoners van *Delft*, ten voordeele van *Delfshaven*, het volgende:

„ Dat alle de geene, die binnen de 14 Roeden „ wederzydts langs de *Schie* woonden, van de „ Stadt af, tot de *Maas* toe, Poorters-regt zouden hebben, zoo meenigmaal als de Magistraat „ zulks goed vond; mits behoudende ieder Ambagtsheer zyn regt.”

Hoewel dit voorrecht nu aanvangs plaats gegrepen heeft, het schynt echter niet lang stand te hebben gehouden, en nogthans is deze vryheid door den Hertog *PHILIP van Bourgondiën*, in het jaar 1452 bevestigd, nadat voornoemde Hertog hun in het voorgaande jaar had toegestaan:

„ Dat zy haaren Haven grooter mogten maken, „ ten einde een grooter getal van Scheepen aldaar „ mogten Haavenen; en tot dien einde een tweede „ Haven te moogen maaken, met vryheid van „ 30 Roeden breed wederzydsch de voorsz. vaart „ en Haaven, t'einde de 14 Roeden door zyn „ Voorzaat verleent.”

Weinige jaren later, namentlyk omtrend 1460 of 1470, werd door den breiden raad of de gehele vroedschap van *Delft*, ten voordeele van *Delfshaven*, de volgende keur gemaakt:

„ Schout, Schepenen ende Raide der Stede „ van *Delft*, hebben gekeurt, dat niemant, die „ Poor-

„ Poorters van *Delft* zyn, eenigerhande guet
 „ wtwaren moeten in der *Mazen*, nog van der
 „ *Mazen*, inbrengen, nog nergens deur vaaren,
 „ nog overschepen en moeten, wat boven een
 „ half vat zwaar is, anders dan in die nieuwe
 „ *Delftsche Haven*, by den boeten van drie Pont;
 „ een derde den Heer, een derde den Gezelschap,
 „ ende een derde den aanbrengrer; ende wie men
 „ aanbrengt van dezen punten, ende niet betu-
 „ ghen en magt, zal men zetten tot hairen eede.”
 Doch deze keur is naderhand in onbruik geraakt.

Door het vergunnen van verscheiden voorrechten en vryheden, zo wel van de oude Graven van *Holland* als van de regeering van *Delft*, aan dit vlek, werd het zodanig in koophandel, scheepvaart en visfchery, en voornamentlyk in de haringvisfchery verbeterd, en van tyd tot tyd zodanig bevolkt, dat de stad *Delft*, naaryverig geworden wegens dit geluk, tegens hare eigen belangens, verscheidene vryheden van *Delfshaven* verkortte en fnuikte, onder voorwendfel om den koophandel binnen de stad te trekken, maar inderdaad om denzelven derwaards te dwingen. Deze dwang bragt aan de stad een vreesfelyk na-deel te weeg, doordien de Rotterdammers zich daarvan wonderlyk ten hunnen voordeele wisten te bedienen, en deze misflag te laat door de inwoneren van *Delft* bemerkt werd. De *Handvesten van Rhyndland*, pag. 427, en de *beschryving van Rotterdam* door GERARD VAN SPAAN, pag. 219, tonen deze eenzydige poging duidelyk.

Delfshaven legt twee mylen van hare moederstad *Delft*, zuidwaards van dezelve. Het vlek legt zeer voeglyk voor den koophandel, en zeer gemaklyk aan den mond der Maas, welke daar voorby stroomt. Niet alleen dat het vry goed

betimmerd is met woonhuizen, maar men vindt aldaar ook verscheiden timmerwerven, waarop haringbuizen en andere vaartuigen gebouwd worden. De plaats heeft drie havens, en is met zware dyken versterkt; de eerste wordt de *Havendyk*, de tweede de *Zeedyk*, en de derde de *dyk van Marhenesfe* genoemd. Daarenboven heeft men er het zogenaamd *Buiten gat*, zynde eene byzondere haven voor de haringbuizen. Nog vindt men hier twee grote sluizen, tot eene waterlozing van *Delft* en *Delfland* dienende, waardoor alle koopwaren uit andere gewesten langs de Schie te sloop stadwaards kunnen gevoerd worden.

De voornaamste gebouwen van *Delfshaven* zyn het raadhuis, de kerk, en het Oost-Indisch huis, met deszelfs sloopstimmerwerf. Weleer vond men daar ook eene Groenlandsche maatschappy, benevens eenige pakhuizen, ten behoeve van dezelve. Het raadhuis en de kerk staan nevens elkanderen, aan het einde der zogenaamde nieuwe haven, op de kolk. Het eerstgemeld gebouw heeft een redelyk goed voorkomen; het beantwoordt volkomen aan het oogmerk van deszelfs stichting, en is zeer beknopt. De regeering van *Delft* vergadert aldaar op alle gewone rechte dagen byeen, en voor het overige zo menigmaal zy zulks nodig oordeelt.

Het Oostindisch huis staat op de nieuwe haven, en is vry groot en aanzienlyk. Behalven met de nodige vertrekken, is het tevens van bekwame, grote en ruime zolders en pakhuizen, en het achterst gedeelte van eene schone sloopstimmerwerf voorzien, van waar de schepen in de buitenwaal aflopen, en in en uit varen kunnen.

De kerk, gelyk wy hier boven zeiden, staat naast het raadhuis, en heeft een byzonder klokhuys.

huis. Dit Godshuis is redelyk groot, maar voor het overige zeer oud en bouwvallig; weleer was het eene kapel aan *St. Anthony* toegewyd, en men verzekert, dat hetzelfde opgemetzeld is van de stenen der kerk te *Schoonerloo*, van waar de klok ook naar *Delfshaven*, alles ten kosten der stad *Delft*, zoude gebragt zyn. Het is dan ook om deze reden, dat die stad weleer het recht had, om de kapellany en het vicariaat daar by gesticht, benevens het koster's-ampt, naar goedvinden te mogen begeben, hoewel de bevestiging van dit alles aan den Bischof van *Utrecht* stond. Van dit alles is een bezeegelde brief, welke men vinden kan in de *beschryving van Delft*, door den Heer BLEYSWYK, pag. 297, waarin het begeben van de kapellany door de stad, by Graaf WILLEM van *Beijeren*, in den jare 1416, bevestigd; deze brief luidt als volgt:

„ WILLEM, by der Genaden Goids, Palens,
 „ Grave op den *Rhyn*, Hertoge in *Beyeren*, Gra-
 „ ve van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelant*,
 „ ende Heere van *Vryeslant*, doen kondt allen
 „ luden: Dat wy voor ons, ende voor onsen
 „ Nacomelingen gheoorloift, ende geconsenteert
 „ hebben, oirlouen ende consenteren mitt' desen
 „ onsen open Bryeven, onser getrouwer Stede
 „ van *Delff*, van hoiren eygenen Erve ende gue-
 „ de te funderen, te erigeren, ende te doteren,
 „ op ten *Nieuwe Haven*, binnen derselver onser
 „ getrouwer Stede voorfz. vryheden, een eeu-
 „ wige Capelnye, in die eere Goids, zynre ge-
 „ benedyden Moeder *Marie* ende des Heyligen
 „ Sinthe *Anthonis*; welcke Capelnye voorschreve
 „ onse getrouwe Steede voornoemt, tot eeuwi-
 „ gen dagen geven sel, naa sulcke manyeren en
 „ Ordonnantien, als die Fondatie ende Bryeve,
 „ dye

„ dye onse getrouwe Steede voorschreven daar
 „ off gemaackt heeft, off maacken sell, inhou-
 „ den ende begrypen, sonder ons, off onse Na-
 „ comelingen hem des in eeniger wys te onder-
 „ winden. In oirconde desen Bryeve besegelt
 „ mitt onsen Zegele. Gegeven in den *Haage*,
 „ op ten xxviii. dach in *Augusto*, in 't Jaar ons
 „ Heeren M. CCCC. XVJ.”

De inkomsten van deze kapellany bestonden meest in huisrenten, opstallen en belastingen, daartoe door de regeering van *Delft* geschikt, volgens dezen stigtingsbrief:

„ Wy Burgemeesteren, Scepenen ende Raide
 „ der Steede van *Delft*, oirconden, dat wy, by
 „ consent onser ghemeenre Vroetscip, ende om
 „ oedmoedich vervolchts der gemeenre gebueren,
 „ onse Onderfaten op tie *Nieuwe Haven*, in der
 „ eeren Goids, synre lyeve Moeder *Maryen*,
 „ ende des Heyligen Confessoris Sinte *Anthonis*,
 „ gesticht ende gemaact hebben een Capelrye,
 „ op onse *Nyeuwe Haven* aldaar, in der Capellen,
 „ ende daartoe gegeven sulcke gueden, als hyer-
 „ naa geschreven staan:

(NB. Hier volgt een lang register van deze Renten; en vervolgens dit besluit:)

„ In te nemen alle die voorsz. Renten alle
 „ Jaars tot *Meye*, ende dese Capelrye zal men
 „ altyt bedienen met drye Miffen ter weecken;
 „ ten wair off hem mit minre dyenste daar off
 „ wilde laten ghenoege. Welcke Capelrye wy
 „ gegeuen hebben, ende geuen, Heeren *Philips*
 „ *Jan Willems-zoen*, puyerlyck ende simpelyck
 „ om Goede; presenterende Heeren *Philips* voorsz.
 „ onsen lyeuen eersamigen Heer, Vader in Go.
 „ de,

„ de, Heeren *Frederick van Blanckenen*, Biffchop
 „ *T'Utrecht*, ofte fynen Vicario, fyne Stede
 „ bewarende, biddende den felven onfen lieven
 „ Heere ende Vader voorgenoemt, off fynen
 „ Vicario voorfz. dat hy alle felue goede hyer
 „ in gefchreuen mit fynen Letteren wil veftigen,
 „ ende den felven Heere *Philips*, in de voorfz.
 „ Capelrye institueren, naa rechte endegewoen-
 „ te der Heyliger Kercke, ende mit synre mach-
 „ ten alle ftucken, in defer Fondacien begrepen,
 „ wil confirmeren; behoudelyck dat die Burge-
 „ meesters, Schepenen, ende Raide onfer voorfz.
 „ Stede, Giftern zullen wesen tot eeuwigen da-
 „ ge, van der Capelrye voornoemt. In kenniffe
 „ der waarheyte, hebben wy defen Bryeff wthan-
 „ gende befegelt, mit onfe Stede Zegele ten faic-
 „ ken, op ten dach in *April*, in 't Jaar ons Hee-
 „ ren M. cccc. ende xvij.”

Onder aan dezen brief ftond gefchreven: *Item;*
deur defen Bryeff is een Confirmatie-Brieff deur-fteken.

Behalven de kapellaan, die denkelyk alleen de misfen gelezen en verdere kerkdiensten zal ver-richt hebben, heeft daar volgens de aantekeningen van H. VAN HEUSSEN en H. VAN RHYN, in het derde deel zyner *Oudheden*, pag. 658 en 659, nog een pastoor geftaan, en het begeven van dit ampt was opgedragen aan de Graven van *Holland*. Dit blykt duidelyk uit de lyst der geestelyke ampten, welken aan de begeving der Graven geftaan hebben, en waarin *Delfshaven* wel uitdrukkellyk genoemd ftaat. Het bevestigen van dezen pastoor was opgedragen aan den aartsdia-ken van *Utrecht*. De inkomsten der pastory be-droegen 24 Rhynfche guldens jaarlyksch.

Hoe-

Hoedanig de kerk van *Delfshaven* zich in het jaar 1570 van voren, van beide de zyden, en van achteren vertoonde, vinden wy afgebeeld in vier hier nevensgaande printtafereelen.

Sedert de Hervorming is de kerk van *Delfshaven* geschikt om den heerschenden Godsdienst daarin te prediken, en behoorde tot in het jaar 1635 onder de clasfis van *Schicland* of *Rotterdam*; naderhand werd dezelve onder de clasfis van *Delft* overgebracht. hetwelk zeer geduchte en langduurige opschuddingen heeft veroorzaakt. De eerste predikant welke den Godsdienst aldaar verkondigd heeft, was CORNELIS CHRISTIANI CORSTENS, beroepen in het jaar 1574, en in het jaar 1582 overleden.

Delfshaven heeft weleer door binnenlandfche beroerten en oorlogen zeer veel geleden. Het vlek leed niet weinig in de alom bekende verdeeldheden der Hoekfche en Kabeljauwfche partyen. Want nadat de Hoekfchen in het jaar 1488 Jonker FRANS VAN BREDERODE tot opperhoofd hunner party verkoren hadden, begaf hy zich terftond naar *Sluis*, alwaar de algemeene verzamelpplaats der Hoekfche en Vlaamfche ballingen was. Van daar fchuimde hy langs de Vlaamfche en Zeeuwfche ftromen op de Hollandfche koopvaardyfchepen, en bemagtigde, gedurende dien zomer, verfcheiden vaartuigen, welken aan *Leiden* toebehoorden, en met goederen voor hare draperynering, als wolle en fchapevachten, geladen waren. In den volgenden herft verzamelde hy eene vloot van agt-en-veertig fchepen, bemande dezelve met omtrend tweeduizend Hollanders en Vlamingen, en zeilde den 18 november naar den mond der Maas, dooreen voorheen onbevaren gat, hetwelk federt den naam van

Jon-

Jonker Franssen gaf gedragen heeft. Hy was voornemens tot aan *Rotterdam* door te zeilen, en die stad te bemagtigen, doch de Maas bevroren vindende, moest hy zyne schepen te *Delfshaven* laten leggen, en ontscheepte agthonderd vyftig mannen derzelven, om daar mede te voet den tocht op *Rotterdam* te ondernemen. Dit ontschepen geschiedde op *St. Elisabeths*-avond, en hy werd weldra meester van *Delfshaven*. Hy trok vervolgens zynen weg voort, en werd gevolgd door alle de schepelingen welken hy achter gelaten had, en *Rotterdam*, waarin eene menigte van zyne party zich ophielden, werd den volgenden morgen genomen. Terstond zag men eene menigte Hoekschen naar die stad toevloeden, en **BREDERODE** trok van daar op *Schoonhoven*, met oogmerk om die kleine stad stormenderhand te veroveren. Doch de burgery aldaar, in tyds van het gevaar verwittigd, nam zodanige maatregelen, dat **BREDERODE** en de zynen met bebloede koppen moesten aftrekken, en meer dan tweehonderd mannen by deze gelegenheid verloor. Dit ongeluk verhinderde nogthans niet, dat hy, met die van *Rotterdam* vereenigd, weder naar *Delfshaven* terug keerde, en dat vlek, benevens het dorp *Schoonerlo* in den brand stak. **GERARD VAN SPAAN** zegt, in zyne beschryving van *Rotterdam*, pag. 143, dat alle de schepen mede aan de vlammen werden opgeofferd.

In het jaar 1572, toen de Spanjaarden het land in vuur en bloed zetteden, had deze plaats niet minder te lyden. Want na het innemen van den *Briel*, overviel **BOSSU**, in het holst van den nacht, het vlek van *Delfshaven*, waar de geuzen in grote menigte te samen schoolden, en bedreef aldaar de ongehoordste wreedheden. Een zodanig

nig bedryf deed den haat tegen de Spanjaarden slechts dieper wortelen schieten, en geheel *Holland* voedde eenen rechtvaardigen afschrik voor hen, en voornamentlyk voor *Bossu*, welke tot dus verre meer bemind dan gehaat geweest was by den *Hollanderen*, doch door dit geval zich den afschuw van alles wat eerlyk of Staatsgezind was, op den hals laadde.

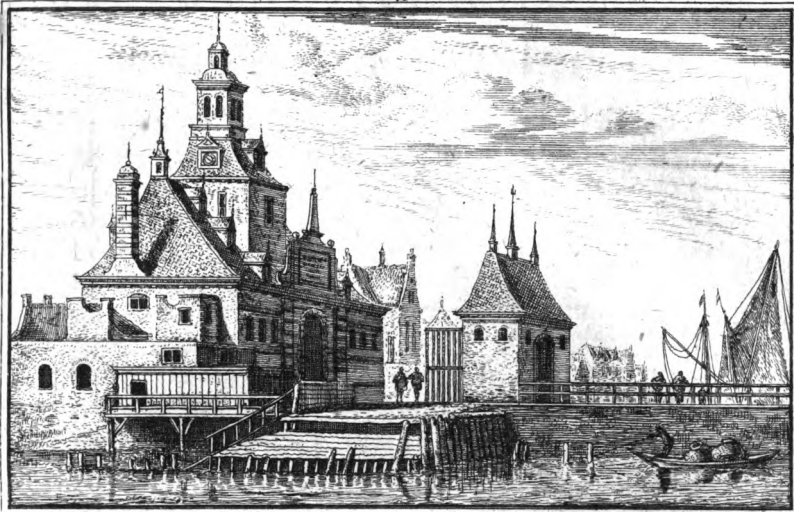
D E

O U D E H O O F D P O O R T ,

Te ROTTERDAM.

Rotterdam, of, gelyk men in de oude brieven gespeld vindt *Rotterredamme*, thans de hoofdstad van het ambagt van *Schieland*, is gelegen aanden noordelyksten arm van de Maas, welke vier of vyf uren verder, voorby den *Briel* in de noord-zee loopt. Het riviértje *de Rotte* loopt ook voorby die stad. Zy werd weleer gerangschikt onder de kleine steden van *Zuidholland*; doch hedendaagsch is zy de zevende onder de grote steden, welken ter dagvaard in de vergadering der Heren Staten van *Holland* en *Westfriesland* beschreven worden. Zy legt ruim twee en een half uren gaans ten zuidoosten van *Delft*, een groot uur gaans beoosten *Schiedam*, en omtrend vier uren gaans ten westen van *Gouda*.

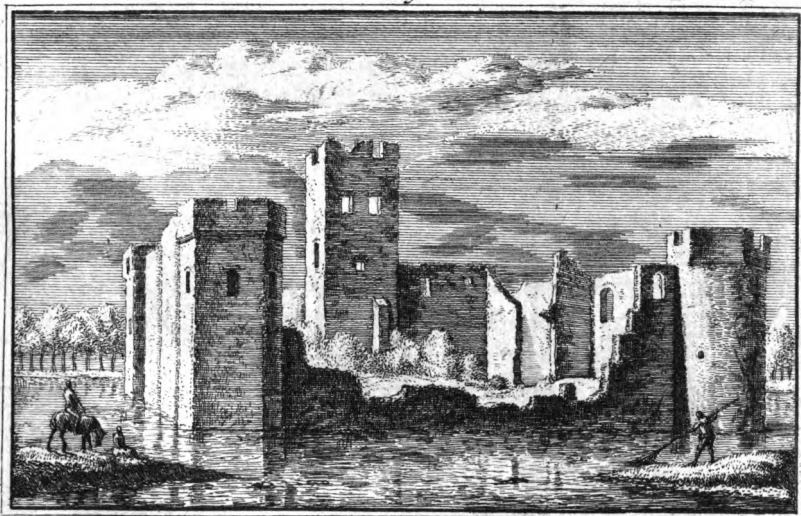
Om-

A. Rademaker fecit

ROTTERDAMSCHÉ-HOOFT-POORT

1643

A. Rademaker fecit

t Slot HONINGEN

1652

Omtrend den oorsprong dezer stad, hebbende oude schryvers vele fabelachtige vertellingen geopperd, welken niet alleen zeer veel van elkanderen verschillen, maar ook hedendaagsch als geheel ongegrond, verworpen zyn. Sommigen hunner geven der stad eenen ongelooflyken ouderdom, terwyl anderen aan dezelve eenen veel te laten oorsprong toeschryven. Wy zullen, wat het eerste aanbelangt, de woorden van GUICCIARDIN hier ter neder stellen, waaruit de lezer de ongegrondheid van zyn stelsel, alleen op overneming van vroegere schryvers, zonder de minste waarschynlyke bewyzen, neder gesteld, zal kunnen opmaken. „ Rotterdam, zegth y, light aan „ de Mase, op de mont van den vliedt Rotter, „ daer de stad den naam af neemt. Robertus „ Cenalis schryft, dat dit een seer oude stad is, „ ende den naam heeft van Coninck Ruther, „ stichter derselver. Dit schryft ook Tritemius, „ ende dat se gesticht is ontrent het jaar 89 nae „ de gheboorte Jesu Christi onses Salichmakers: „ dat ook de voorghenoomde Heere, wesende de „ drie en twintichste Coninck van Vrancryck, „ hier begraven is.” Dus verre deze oude schryver; MUNSTERUS is mede van zyn gevoelen; doch alle deze verdichtfelen zyn reeds door HADRIANUS JUNIUS, in zyn *Batavia*, pag. 293; door W. VAN GOUDHOEVEN, in zyne *Kronyk*, pag. 83, en door anderen, grondig wederlegd. Onder die genen, welken aan de stad eene al te grote jongheid toeschryven, behoort de geleerde ALTING; hy beweert in zyne *Notit. Germ. Infer. pars II*, pag. 151, dat deze stad zo laat zou opgekomen zyn, dat zelfs de naam van Rotterdam, in gene gedenkschriften voor de veertiende eeuw vermeld zou worden. Anderen wederom hebben nog

meer verdichtfelen wegens den oorsprong dier stad verzonnen, of de hersenschimmen van eenen HUNIBALDUS en REGINO voor waarheden uitgevent, doch de gevoelens van de zodanigen zyn der moeite niet waardig om dezelve hier ter toetse te brengen; wie begeerig is om iets daarvan te lezen, kan daaromtrent voldaan worden in H. VAN HEUSSEN'S *Oudheden*, het derde deel, pag. 622.

De tyd der eerste stichting van *Rotterdam* is dus ten eenemaal onzeker. De naam van die stad wordt niet in een eenig gedenkschrift gevonden, hetwelk eenen hogeren ouderdom dan de veertiende eeuw heeft. Echter zyn'er zeer vele redenen, welken schynen te staven, dat die plaats reeds vroeger bekend moet geweest zyn. VAN LOON, in zyne *Aloude Historie van Holland*, het tweede deel, pag. 359, is van gevoelen, dat *Rotterdam* oudtyds, door het geslacht van WENLA, van den Graaf ter leen gehouden is. Anderen wederom hebben gegist, dat het kasteel *Bulgerstein*, vermoedelyk gesticht in de oudste oorlogen tusschen *Holland* en *Utrecht*, op eene zandplaat in de Maas, ter plaatse alwaar hedendaagsch het stads werk- en spinhuis staat, de eerste gelegenheid tot den aanleg van *Rotterdam* zou gegeven hebben. Men wil, op deze vooronderstelling voortgaande, dat eenige vischchers zich onder de bescherming van dit kasteel zouden nedergezet hebben, in of reeds voor de dertiende eeuw; en, voegt men daarby, voor het einde dier eeuw zou de dyk, welke thans door *Rotterdam* loopt, en de Hoogstraat genaamd wordt, gelegd zyn, om aldaar veiliger te kunnen huisvesten, waarna de plaats van tyd tot tyd, doordien men over dezen dyk eene gestrengte keur gaan liet, meer zon bevolkt geworden zyn.

Al-

Alles ondertusſchen is aan zeer vele twyffelin-
gen onderworpen. Daar men aan de eene zyde
beweert, dat 'er van *Rotterdam* niet het minst
gewag gemaakt wordt in eenig gedenkschrift vóór
de veertiende eeuw, gelyk wy hier boven gezien
hebben, ſchynt men aan de andere zyde uit de
gedenkschriften der Rhynsburger abtdy, van het
jaar 1281, het bestaan van die plaats te willen
ſtaande houden in het zo evengemeld tydperk,
doordien in die gedenkschriften gewaagd wordt
van het ambagt *Rotte*, gelyk men zulks kan nale-
zen in *BOXHORN Theatr: Urb: Holl: pag. 39.*
Maar wie zal beſliſſen, of het ambagt *Rotte*,
waarvan in die brieven gewaagd wordt, eenige
de minſte betrekking heeft op de plaats *Rotterdam*?
wy zullen op dit alles nader terug keeren.

Het is niet in twyffel te trekken, of *Rotterdam*
ontleent haren naam van het watertje *Rotte* en
Dam, gelyk *Amſteldam* van den *Amſtel* en *Dam*,
en gelyk verſcheidene andere plaatſen, welker
namen in *Dam* eindigen. De *Rotte*, zegt HA-
DRIANUS JUNIUS in zyn *Batavia*, pag. 293,
en LUDOLF SMIDS, in zyne *Schatkamer*, pag.
283 en 300, is een water in *Schieland*, zynen
oorsprong nemende in de moerasſige velden by
Benthuizen, de veenen door lopende, en zich
ontlaſtende in de Maas voor *Rotterdam*. Dit wordt
door den oudheidkundigen W. VAN GOUDHOE-
VEN, in zyne *Kronyk*, pag. 83, bevestigd, waar
hy zegt: dat de ſtad *Rotterdam* aldus genaamd is,
om dat het water de *Rotte*, alhier in de Maas
vloeiende, met eene ſluis overdamd is. Nog dui-
delyker is SIMON VAN LEEUWEN omtrend dit
ſtuk, in zyn *Batavia Illuſtrata*, pag. 196:

„Het is waarſchynlyk, zegt hy, dat deze Stadt
„zynen naam heeft van de Rivier *de Rotte*, daar de

„ zelve over heen gebouwt is; dewelke plagt te
 „ lopen uit de *Maas*, tot in den *Rhyn*, en nu
 „ aan den *Hildam* van agteren, en tot *Rotterdam*
 „ met verscheide Sluyzen van vooren is afgedamt,
 „ en nu dient tot uitwateringe van de binne-
 „ polders. Wanneer dezen *Dam* ofte Verlaat-
 „ Sluyzen tot *Rotterdam* gelegd zyn, weet men
 „ niet zeker; zoo dan ook niet van het eerste
 „ beginzel van het Dorp, nu *Rotterdam*; want
 „ men houd het daar voor, dat de eerste bewo-
 „ ninge met en omtrent deze gestopte of gedam-
 „ de uitwateringe van eenige Schippers geweest
 „ zy, die zig om de gelegenheid der plaatze
 „ hier onthouden hebben, en metter tyd groote
 „ Koopluiden geworden zyn.”

De dichter J. NUIJZ zingt hier van op den
 zelve toon aldus:

*De Rotten, (een Rivier uit Veenlant voortgekomen,)
 Leent Rotterdam die naam, zoo haast s' heeft aangenomen
 De naam van Maze, waarze neersloot in den Rhyn.
 Het is onzeker wie hunn' eerste Bouheers zyn.
 Zy strekt' als Amsteldam, een Dam eer om te sluiten
 Twee stromen, door haar Sluis; en rees uit Vissers hutten
 Tot zulk' een Stad, dat's als een weerga van Kartaag,
 Een tweeden Staat-pilaar verstrekt in 's Gravenhaag;
 En volgt aen Amsteldam in Valk getal en masten,
 En vaart op Oost en West, en 't roef nest aan te tasten
 Voorby Gibraltar, waar hunn' Tripoli onthaal
 En eer aandoet; zy leent haar Opper-Amsteraal
 In Zee om Maze, Rhyn en Y stroom te beschermen;
 En vadt den Oceaan als Atlas in haar armen.*

M. Z. VAN BOXHORN, in zyn *Toneel van Holland*, pag. 265, en H. VAN HEUSSEN, in
 zyne *Oudheden*, het derde deel, pag. 623, zyn
 van

van gevoelen, dat eenige schippers en vischers, zich allereerst aan de *Rotte* met hunne woning hebben nedergeslagen; en dat zulks denkelyk omtrend de vischersdyk geweest is, welke van daar dien naam zou ontfangen hebben, en hedendaagsch onder den naam van *Hoogstraat* nog in *Rotterdam* bekend is; dit hebben wy hier boven reeds aangestipt. Door verloop van tyd, zoude niet alleen de bevolking vermeerderd, maar de gelegenheid der plaats zou ook eenige kooplieden en kramers derwaards gelokt hebben, waardoor zy dan langzaam in bewoners toegenomen, en eindelyk tot zulk eene hoogte opgeklommen is, gelyk wy haar hedendaagsch nog zien.

W. VAN GOUTHOEVEN, in zyne *Kronyk*, pag. 83, en ook de meergemelde M. Z. VAN BOXHORN verzekeren, dat de stad *Rotterdam* reeds omtrend het jaar 1270 bewald geweest is, en stads vryheid verkregen heeft; namentlyk, nadat het land tusfchen *Rotterdam* en het dorp *Overfchie*, hetwelk te voren slechts moeras was, bedykt geworden is. Voor 500 jaren plagt hier waarlyk een dyk te leggen, omtrend daar, waar naderhand het huis te *Honingen* gesticht is, zich verder uitstreckende naar het huis te *Crooswyk*, *Overfchie*, en verder tot *Schiedam*. Doch de onderzoeker der oudheid SIMON VAN LEEUWEN beschuldigt den Hoogleeraar BOXHORN van eenen misflag in zyne stelling, dat *Rotterdam* in het jaar 1270 omwald ware geweest, en reeds toenmaals stads vryheid zou genoten hebben, hoewel, volgens myn gevoelen, deze beschuldiging geensints strekt om het gevoelen van den hoogleeraar te verzwakken. Wy zullen de eigen woorden van VAN LEEUWEN, te vinden in zyn *Batavia Illustrata*, pag. 196, hier laten volgen; hy zegt aldus:

„Ik heb gelezen in een Handvest van Graaf
 „*Willem*, in den Jaare 1328. aan de Ingezetenen
 „van *Rotterdam* gegeven: dat *Rotterdam* toe nog
 „geen Stad en was, aldaar genoemd het *Ambagt*
 „van *Rotterdam*, dat by een Regter, dat is een
 „Schout, entwee Gezwoorens beregt wierd; al-
 „hoewel zy dertig Jaaren te vooren al Stads-
 „regt mogten verkregen hebben, 't geen zoo
 „het schynt in de eerste Jaaren niet en is geef-
 „fent; want ik vinde in zekeren Brief van *Jan*
 „van *Hollandt*, aan die van *Rotterdam*, in 't Jaar
 „1293. gegeven, dat hun daar by vrydom en
 „Poorter-regt vergunt werd; zoo dat de Profes-
 „sor *Boxhorn* in zyn *Toneel van Holland*, gemist
 „heeft te schryven; datze omtrent het Jaar
 „M. CC. LXX. met een bolwerk omgeleid, en
 „met Stads Privilegien zoude begunstigt zyn.”

Dus verre s. VAN LEEUWEN; doch het gezag
 hetwelk BOXHORN heeft, en zyne zucht om
 getrouw te zyn, doet my met den oordeelkundigen
 H. VAN RHYN, in H. VAN HEUSSEN'S
Oudheden, derde deel, pag. 623, zeggen:

„Wat my belangt, ik zal 't'er voor houden,
 „dat *Boxhorn* en *Gouthoeyen*, twee naarstige en
 „omzigtige Schryvers, zulks niet op losse in-
 „beelding, of uit eige verzinninge geschreven,
 „maar het in ouder gedenkschriften gevonden
 „zullen hebben.”

Ook schynt het tegens elkanderen te stryden,
 wanneer s. VAN LEEUWEN zegt: dat *Rotterdam*
 in het jaar 1328 nog gene stad zou geweest zyn,
 terwyl hy echter bekend, dat dezelve reeds in
 1293 vrydom en poorterrecht zou gehad hebben.
 Heeft zy dit nu in 1293 gehad, dan immers kan
 dit zeer ligt eene bevestiging zyn, van het recht,
 het-

hetwelk zy in 1270 ontfangen heeft; zelfs kunnen aan die van *Rotterdam*, in de jaren 1270 en 1293, brieven van eenen zelfden inhoud verleend zyn, gelyk aan die van *Amsterdam* in de jaren 1275 en 1291 twee privilegien van eenen inhoud, gelyk zulks in het begin van de *Handvesten van Amsterdam*, en in de *Reformatie van Amsterdam*, door den Heer LE LONG uitgegeven, aldaar op pag. 129 en 148 kan nagezien worden. Ook is my het gezegde van S. VAN LEEUWEN onbegrypelyk, wanneer hy beweeran wil, dat *Rotterdam*, ingevolge de handvest van Graaf WILLEM van het jaar 1328, nog gene stad zou geweest zyn, nademaal deze zelfde handvest, zo ik meen, opgetekend staat in de beschryving van *Rotterdam*, door G. VAN SPAAN, en het slot van dezelve uitdrukkelijk tegen dit zyn gevoelen strydig is, luidende als volgt:

„ Ende dit Regt hebben wy hen gegeven, be-
 „ houdens onzen *Stede* haar Handvesten; die zy
 „ hebben van ons, en van onze ouders, Graven
 „ van *Holland*. Ende dit Regt zal duuren tot
 „ ons wederzeggen. In oirconde dezen Brief
 „ bezegelt 1328.”

Immers wordt *Rotterdam* aldaar uitdrukkelijk onzen *Stede* genaamd. Ook blykt tevens uit dezen brief, dat *deze stede*, zo wel van Graaf WILLEM, als van deszelfs ouders, nog andere en oudere handvesten gehad heeft. Om zulks nog nader aan te tonen, en den Heer VAN LEEUWEN van zyne dwaling te overtuigen, zullen wy hier eene handvest laten volgen, welke reeds in het jaar 1307, door Graaf WILLEM van *Beijeren* aan die van *Rotterdam* verleend is; in dezelve wordt die plaats niet alleen verscheiden malen eene *stad* of *stede* genaamd, maar derzelver inwoners komen

daarin voor als *poorters* of *burgers*; immers daaruit blykt ontegenzeggelyk, dat zy dat recht toen reeds had, en mogelyk reeds langen tyd te voren geoeffend heeft, dewyl de breuken en boetens by vonnisse van Schepenen dier stad afgedaan werden, gelyk zulks in de steden gebruikelijk is. Deze handvest, te vinden in de voornoemde *beschryving van Rotterdam*, pag. 373 en 374, is van den volgende inhoud:

„ *Willem*, by der gratie Gods, Palens Grave
 „ op ten *Ryn*, Hartog in *Beyeren*, Graaf van
 „ *Henegouwe*, van *Hollant*, van *Zeeland*, ende
 „ Heere van *Vriesland*. doen condt allen luyden:
 „ Dat wy, om meenige trouwe diensten wille,
 „ die onse goede *Stede* van *Rotterdam* gedaan heeft,
 „ en of God wil, nog doen sal, deselve onse
 „ *Stede*, ende heure gemeene *Poorteren* gegeven
 „ hebben, ende geven met dese Brieve, sulcke
 „ Vryheden ende Rechten, als wes breuken of
 „ misdaden heure *Poorteren* buiten onse *Stede* van
 „ *Rotterdam* voirsz, tot eenigen tyt breuckten
 „ off misdeden, ende weder onbesaakt binnen
 „ derselver *Stede* quame, dat sy daar toe onse
 „ *Schepenen Vonnisse* van *Rotterdam* of dulden en
 „ dogen fullen; sonder anders eenige correctie
 „ off ietsel vorders te dulden en lyden, daar af
 „ in eenige wys, sonder argelift. Ende want wy
 „ voor ons en onse nakomelinge geloofd hebben
 „ onse goede *Stede*, en heure *Poorteren* voirsz.,
 „ vast, gestade, ende onverbreekelyk te houden,
 „ tot eeuwigen dage; soo hebben wy met kennisse
 „ hier off onsen Zegel aan desen Brief doen han-
 „ gen. Gegeven op den anderen dag in *Décem-*
 „ *ber*, in 't jaar ons Heeren 1307. na den loop
 „ van onsen Hove.”

Dat

Dat *Rotterdam* juist in het jaar 1270 met een bolwerk omgeven zou geworden zyn gelyk in het *Toneel van Holland*, van den Hoogleeraar BOXHORN in het Nederduitsch, pag. 265, staat, behoeft niet woordelyk verstaan te worden; doordien BOXHORN eigentlyk in het Latyn heeft geschreven, en in zyn oorsprongelyk werk, op pag. 281, zegt: *vallo munitum*, waarmede hy de eigentlyke spreekwyze van W. VAN GOUTHORVEN, welke *bewald* schryft, duidelyk heeft uitgedrukt. Ook is het onnodig, om deze bewalling letterlyk op te nemen, doordien de voornoemde schryvers waarfchynelyk daarmede niets anders hebben willen te kennen geven, dan dat de stad niet open lag, maar rondsom afgesloten was, het zy dan met wallen, houten staken of diergelyken, gelyk G. VAN SPAAN, in zyn beschryving dezer stad, pag. 226, van het zelfde gevoelen is. Hiermede denken wy genoeg van den oorsprong van *Rotterdam* gemeld te hebben.

Volgens het quohier der verpondingen van alle huizen, landeryen, roerende en onroerendegooderen, van het jaar 1632, stond *Rotterdam* geboekt voor 4860 huizen binnen de stad, en 53 huizen en lynbanen, buiten de stad gelegen, waarvoor zy jaarlyksch eene somma van 52695 guldens, 10 stuivers en 2 penningen opbragt. De hoogleeraar BOXHORN IUS, welke omtrend dien zelfden tyd zyn *Toneel van Holland* schreef, zegt, pag. 269, dat zy 144 bunderen en 430 roeden lands bevatte. Doch door de uitbreiding van den koophandel, de grote fcheepvaart, voornamentlyk op *Groot-Brittanje* en *Frankryk*, als ook door de grote en kleine visfcheryen en neringryke bierbrouweryen; door den koophandel in granen en krappen uit *Zeeland*; door de week- en

41. KABINET VAN NEDERLANDSCHE

jaarmarkten, welken jaarlyksch van meerder belang geworden zyn, is *Rotterdam*, geduurende de laatste honderd jaren, ongemeen in welstand toegenomen, en in eenen zo bloeienden staat gebragt, dat zy met hare vorige gesteltenis oneindig verschilt. Men kan zulks gedeeltelyk zien uit het quohier der verponding van het jaar 1732, waarop het getal der huizen gebragt werd op 6621. Het getal der inwoneren wordt door sommigen op omtrend 56000 begroot, en in het jaar 1739 be droegen de quohieren der verponding aldaar

<i>f</i> 122227	:	6.
waaraf gaat de vermindering by		
<i>Doleantie</i> in het jaar 1740	:	4884 : 18.
<i>f</i> 117342	:	8.

En waarby komt de verhoging wegens van nieuw getimmerde en verbeterde gebouwen

:	589 : 13.
---	-----------

Zynde dus het geheel beloop der verpondingen

<i>f</i> 117932	:	1.
-----------------	---	----

Reeds zeer vroeg schynt men zich te *Rotterdam* op den koophandel te hebben toegelegd. In den jare 1340 vergunde Graaf WILLEM de IV, dat die van *Rotterdam* eene vaart zouden mogen graven tusfchen die stad en *Overschie*. Zedert dien tyd is de stad in welvaart merkelyk toegenomen. Zy werd aan de westzyde uitgelegd in het jaar 1358, en de Heer WILLEM VAN NAALDWYK, Heer van *Wateringen*, en zyne gemalinne JOANNA VAN TEILINGEN, schonken daartoe een gedeelte van hun ambagt, onder voorwaarde van een derde te zullen genieten van de boeten, welken binnen deze streek vallen, en door zynen Schout en Schepenen van *Rotterdam* zouden berecht worden. Hertog ALBRECHT van *Beieren*

ren bevestigde deze overeenkomst. In het jaar 1383 gaf laatstgemelden Hertog aan de stad *Rotterdam*, het gantsche *Nieuwland*, ghelegen op der westzyde van der haven, in erfpacht, om ses oude schil-den 'sjaars; sints dien tyd werd het bebouwd, en draagt nog hedendaagsch den naam van *West Nieuwland*. In het jaar 1438 ontstond te *Rotterdam* een geweldige oploop onder het gemeen, ter gelegenheid van de duurte der granen. Verscheiden lieden kwamen daarby ongelukkig om het leven, en de Hertog *PHILIPS van Bourgondien* was genoodzaakt, om de woedende gemeente tot bedaren te brengen, eene algemeene vergiffenis aftekondigen, welke den 4 maart van het jaar 1439 werd bekend gemaakt. De Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden schokten de stad reeds zeer vroeg. In het jaar 1479 deed *JAN VAN REIMERSWAAL*, de Kabeljauwsche zyde toegedaan, de stad sluiten voor de Hoeksche Heren, welken door *WOLFERD van Borselen*, Heer van *Veere*, derwaards beschreven waren, om aldaar eene dagvaart te houden. *VAN BORSELEN*, naderhand voor eene kleine wyl zyn verblyf in *Rotterdam* genomen hebbende, stelde aldaar eenen zyner Hoeksche vrienden, den Heer *JORIS VAN BREDERODE* namentlyk, tot slotvoogd aan; de Aartshertog *MAXIMILIAAN* bevestigde hem in het volgend jaar in dezen post; hoewel slechts voor weinige dagen, want weldra werd hem denzelven ontnomen, en gegeven aan *FILIPS*, basterd van *Brabant*, die een yveraar voor de Kabeljauwsche party was. Men kan hier uit weder een onomstotelyk bewys afleiden, hoedanig de eerlykheid en het eens gegeven woord van grote Heren op prys te stellen zyn. Intusfchen was de Hoeksche party in *Rotterdam* zeer menigvuldig, waarom de stad nieuwe bezet-

zetting innam, om zich tegen die party in veiligheid te stellen. Zy werden eenige jaren daarna zo hevig vervolgd, dat zy genoegzaam uit alle plaatsen verdreven, in het jaar 1488, een oog wierpen, op *Rotterdam*. Ten dien einde verzamelden zy zich te *Sluis in Vlaanderen*, bemanden aldaar eene vloot van agt-en-veertig schepen, onder het bevel van Jonker *FRANS van Brederode*, een jongman van naauwlyksch twee en twintig jaren oud. Deze, door een onbevaren diep, sints dien tyd nog heden het *Jonker Franssen gat* genaamd, in de Maas gekomen, stapte met een goed gedeelte zyner manschap aan land, en bemagtigde de stad op den 21 november van het jaar 1488. Van daar trokken zy naar *Delfshaven*, gelyk wy zulks hier voor gezien hebben, en deden meer andere ondernemingen, welken nu eens gelukkig, dan eens ongelukkig uitvielen. *Rotterdam* ondertuschen leed niet weinig in deze gesteltenis; niet lang waren de Hoekschen meester van de stad, of zy werd door de Kabeljauwsche party belegerd, en zodanig uitgehongerd, dat zy in de noodzakelykheid was van zich op den 24 juny des jaars 1489 over te geven. Ondertuschen was het opperhoofd der Hoekschen, in eenen scheepsstryd by het Brouwershavensche gat, zodanig gewond, dat hy in july van het jaar 1490 aan die wonden overleed; en sints dien tyd verliepen de Hoeksche zaken op eene zo deerlyke wyze, dat hun allen magt en moed benomen werd.

In het jaar 1490 werd de stad verkleind, om welke reden, geeft G. VAN SPAAN op in zyne beschryving der stad, pag. 288 en 289, alwaar hy zegt:

„ Omtrent dezen tyd, te weten 1490. wierd
„ de

, de Stad door ordre van den *Roomſchen* Stal-
„ meester ingetrokken, en kleinder gemaakt,
„ te weten, aan de Noordzyde 300. schreden in
„ de breette, en omtrent 1050. schreden in de
„ lengte. En beliefe te weten waar ontrent dat
„ ze ingetrokken werd? 't Was aan de *Goudze*
„ weg; de Poort stond toen ter tyd daar de Mo-
„ len van de Gouds-bloem gestaan heeft, alwaar
„ de fundamenteen nu nog leggen. De lan-
„ ge warande agter de Cingel lag 'er op die tyd
„ ook in; als mede de Tuinen over de Luterſe-
„ kerk; gelyk ook het bosje, schuins over de
„ Botersloot; den Bleiker agter 't voorſz. bosje
„ zoude u de oude Vest nog konnen toonen. Dit
„ intrekken wierd voornamentlyk gedaan, om
„ dat de Stad wyd uitgestrekt, en weinig betim-
„ mert was; als ook, om dat 'er Borgers ont-
„ brekende, men te minder Krygs-volk van noo-
„ den had om dezelve te bezetten.”

Allengs echter is dezelve wederom verbeterd
en vergroot, en naar mate de beroerende binnen-
landſche oorlogen verminderden, naar mate nam
de stad weder merkelyk in magt en welvaart toe,
waarna zy uitgebreid werd door gebouwen en
ſtraten, zodanig, dat men in het jaar 1515, al-
daar elf honderd zeven-en-dertig haardſteden tel-
de; in het jaar 1548 werd het oude hoofd, het-
welk van ryswerk was, onder andere verbete-
ringen, van ſteen gemaakt, te meer om dat de
bouwſtoffen toenmaals zeer goedkoop waren, en
men de 1000 ſtenen voor 11 ſtuivers, en eenen
hoed kalk voor dien zelfden prys kocht.

In het jaar 1563, toen een gedeelte der stad
ongelukkig door eenen brand vernield werd, waar-
van wy terſtond moeten ſpreken, was het getal
der huizen reeds merkelyk vermeerderd. In het
jaar

jaar 1609 waren 'er binnen *Rotterdam* agttien honderd huizen meer dan binnen *Delft*. In het jaar 1632 telde men in die stad vyf duizend agt en veertig, of volgens andere lystten vier duizend agt honderd festig huizen binnen, en drie-en-vyftig buiten de stad, waaruit men den toenemenden staat van welstand duidelyk kan opmaken.

In het jaar 1563 werd *Rotterdam* door een bitter ongeluk bezocht. Want op den 10 july, des namiddags ten twee uuren, ontstond aldaar een zware brand, in de Westmolenstraat, door onachtzaamheid van eenen kuiper. Dezelve nam het *West-Nieuwland* weg, als mede de rystuin en de hoofdsteege. Van daar woedde de vlam voort door de houttuin, en verteerde de valkensteeg, het oostëinde, het klooster, als mede de Goudsche wagenstraat, en het klooster der Zusteren. 250 Huizen brandden tot op hunne fondamenten af, meer dan 700 anderen werden beschadigd, en de stad was in eenen ellendigen toestand. Ook de Hoofdpoot, toenmaals omtrend de mosfeltrap staande, geraakte in kolen; de Oostpoort trof een zelfde noodlot, en met haar ook de draaibrug, welke van het *West-Nieuwland* over de rystuin lag. Daar en boven om de vreesfelykheid van dien verschrikkelyken brand nog snerpender te gevoelen, verbrandden 'er 90 schepen, sommigen van welken geladen waren. De hevigheid der vlammen werd voornamentlyk gevoed, door de rietedaken, waarmede het grootst gedeelte der huizen toenmaals nog gedekt waren. Toen men nu de huizen weder begon te herbouwen, keurden de Heren van de Wet alle de voorhuizen aan de oostzyde van de hoofdsteege af, om dat dezelve te naauw was. Ook werd de draaibrug tusfchen de twee torens gelegd, namentlyk tusfchen die van de

de wisselbank en de toren of de poort van het oude hoofd; wordende de draaibrug genaamd, doordien zy met eene bak omdraaide. De stads boom, welke de haven sloot, lag mede tusschen deze twee torens.

Vele huizen welken door den brand vernield waren, werden volgens het getuigenis van GVICCIARDIN, door de gegoede burgery binnen den tyd van een jaar hersteld en herbouwd. Nogthans bleven 'er nog zeer veel onder den voet leggen, door de daarop volgende beroertens, welken uit den Spaanschen oorlog reezen, en waar aan *Rotterdam* niet weinig deel moest nemen, tot hare vreesfelyke schade; want in het jaar 1572 speelden de Watergeuzen in dien omtrek vyftien weken lang den baas tegen de Spanjaarden.

De geschiedenis dezer watergeuzen van veel gewigts zynde voor ons Vaderland, als hebbende niet weinig toegedragen tot de grondlegging onzer duur verworvene vryheid, oordeelen wy niet ondienstig de daden dezer helden hier kortlyk neder te stellen, eer wy den draad der Spaansche verwoestingen binnen *Rotterdam* vervolgen.

Na dat de roof- en bloedgierige Hartog van *Alva*, den gevergden tienden en twintigsten penning met geweld in den jare 1572 den nederlandschen burger wilde afpersen, en echter overal het hoofd stiet, door eene standvastige weigering van Neerlands heldendrom, die eenparig besloot, veeleer te sneuvelen met de wapenen in de vuist, dan voor het ongehoordst geweld te bukken, nam de ontmenschte deug niet voor, om met het heffen van denzelven in *Brusfel*, alwaar hy toenmaals in bezetting lag, eenen aanvang te maken. De burgery van die stad, zich te zwak vindende, om dezen eisch met geweld te
keer

keer te gaan, nam het besluit, om, toen dit bevel afgevaardigd werd, eenparig hunne winkels en pakhuizen te sluiten, zeggende niets te koop te hebben, en dus niet verplicht te zyn eenigen tol of lasten te betalen. Dit maakte eene hevige beweging in de stad, welke *Alva* rasch zocht te dempen, door eenigen der burgery in hunne eigene deuren te doen ophangen, gelyk dan ook velen het offer zyner roofzucht werden. De benen werden gelast, om zich van stroppen en ladders te voorzien, en het krygsvolk werd op den been gebragt. Doch te midden van alle deze beweging en voortekenen van aanstaande ysfelykheid, ontvangt de dwingeland eenslags alloverwagst de tyding, dat den *Briel* door de Geuzen bemagtigd was. Zyne woede veranderde op dit bericht weldra in schrik, en de benaauwde menigte haalde intuschen niet weinig adem. Het nemen van die stad is van te veel aanbelang, dan dat wy daarvan niet eenige byzonderheden zouden te boek stellen.

JACOB SIMONZOOON DE RYK, een wel bemiddeld koopman in granen binnen *Amsterdam*, was in den jare 1568 uit die stad gebannen, en alle zyne goederen verbeurd verklaard, opeene valsche beschuldiging, hem ten laste gelegd. Zyne huisvrouw MARGARETHA, eene dochter van NICOLAAS HOOFD, was in *Amsterdam* terug gebleven. Hy, naar *Danzig* geweken, was op alle middelen bedacht om zyn vaderland te redden, of ten minsten te verdedigen tegen de helische pogingen van bloedgierigen onderdrukkers. Hy had den Prins eenige penningen voorgeschooten, werd verdrietig wegens zyne manier van leven, en rustte op eigen kosten een oorlogschip uit. Twee zyner medeburgers JAN
DUY.

DUYVEL en JAN ZYVERSZOON deden het zelfde; en die schepen vaardig zynde, stevenden zy naar *Engeland*, welk ryk zich toenmaals onzydig hield. Aldaar zynde, kwamen de Graaf VAN DER MARK, Heer van *Lumey*, BLOIS VAN TRESLONG, en eenige andere hoplieden met eenige gewapende vaartuigen by hen. DZ RYK geene lust betonende om als eenen zeefchui-mer te kruisen, en nogthans moeds genoeg hebbende om voor zyn vaderland alles te wagen, stelde hun voor om naar *Holland* te stevenen, en iets loflyks voor het vaderland te wagen. Dit voornemen werd aangevuurd door het aandringen van den Hertog van *Alva*, welke aan de Koningin ELISABETH deed weten, dat zy, byaldien zy den haat des Konings van *Spanje* niet op haren hals wilde laden, de wederspannige Hollanders niet langer eene schuilplaats in haar ryk moest doen genieten. Deze laatste moesten dus van de nood eene deugd maken, gingen met vier-entwintig schepen onder zeil, op hoop van de schepen van den Hertog van *Alva*, of de stad *Enkhui-zen*, of eenige andere stad te zullen overmeesteren. Zy bemagtigden twee vyandelyke vaartuigen, welken uit *Spanje* kwamen, maar de wind veranderde daarna zodanig, dat zy besloten, om het op den mond der Maas aan te houden. Op den eersten van grasmaand wierpen zy het anker voor de stad *Briel* met zes-er-twintig schepen. De inwoners, in den waan dat het koopvaardyschepen waren, die aldaar binnen kwamen, verwonderden zich echter wegens dit aantal; weinig vermoeden hebbende, dat de Geuzen hen op deze wyze zouden komen bestoken. De ontroerende tyding van de komst eener vloot vyanden, was echter weldra door eenen schipper KAPPENSTOK bekend, die door

TRESLONG naar de Regeering dier stad werd afgevaardigd. Alles was schrik en verbazing op dit bericht; de Magistraat byeen geroepen zynde, had van de schepelingen twee uren tyd van be- raad ontfangen, om zich over te geven, de laatsten deden weten, dat zy gekomen waren om de inwone- ren van den tienden penning van *Alva* te verlossen, en de stad tegens de verdere dwingelandy der Span- jaarden te beschermen. Men vrieg den schipper, hoe vele koppen die vloot aan boord had, en hy antwoordde meer dan 5000, hoewel hy het getal in genen deele wist. Dit bragt de schrik ten hoogsten top, en men zond bevende twee gemag- tigten naar den Graaf VAN DER MARK, om zyn oogmerk te horen. Deze eischte andermaal de stad binnen twee uren, en ontscheepte intusschen zyn krygsvolk, hetwelk voor de poort kwam, welke gesloten was. De uren van bedenking verstreken zynde, rukten de Geuzen in twee ko- lommen voort, om de stad in te nemen; de eer- ste kolom, onder JAN VAN DUIVENVOORDE, rukte naar de zuidpoort, terwyl de tweede kolom, onder ROOBOL, naar de noordpoort voortruk- te, dezelve in den brand stak, en met eene mast verder open liep. Voor negen uren waren zy meester, en trokken met twee honderd vyftig mannen, gedeeltelyk Luiker Walen, gedeeltelyk gevluchte Nederlanders, binnen de stad. De voornaamsten, die dezen eersten steen aan het groot gebouw der vryheid lagen, waren onder anderen de Graaf VAN DER MARK, TRESLONG, BARTHOLD ENTES de MENTHEEDA, NI- COLAAS RUYKHAVER, JACOB SIMONZ. DERYK, JANKLAASZON SPIEGEL, DIRK DUYVEL, Jonker JACOB KABELJAUW, en eenige anderen. Den volgenden dag begon men de

de geestelyken te beleedigen , maar de burger werd verschoond. Daarna ging men naar de kerken , wierp de beelden van boven neder , plonderde en beroofde de heilige en gewyde vaten , en bragt den buit sloop. LUMEY deed zelfs den voorslag om de stad in den brand te steken , doch TRESLONG , BARTHOLD EN TES , DE RYK en DIRK DUYVEL kantten zich met geweld tegen dit roekeloos voorstel , zeggende : dat men op deze wyze de begonnen verlossing der landzaten niet moest bezoedelen , maar integendeel , den Prins van dit geval kennis geven , die niet in gebreken zoude blyven ; van hun spoedig verdere hulp te zenden , en men trachten moest , als brave menschen , te overwinnen of te sterven. Men zwoer dan onderling , om zich als brave lieden te gedragen , het uiterste afte wachten , en alles wat mogelyk was aan te wenden , om het vaderland te verlossen. De tyding van deze verovering was een donderslag in de ooren van *Alva*. Hy stond van zyn voornemen af , om den tienden penning te heffen , liet de inwoners van *Brusfel* met vrede , en was terstond op middelen bedacht , om dit geleden verlies te herstellen. BOSSU bevond zich toenmaals in *Utrecht* , en *Alva* zond in allen spoed derwaards bevel om van daar op te breken , en dus den *Briel* , ware het mogelyk , met zyn krygsvolk te hernemen. Gelukkig was het voor de burgery van *Utrecht* , dat deze tyding daar ruchtbaar werd , want reeds waren de Spanjaarden , welken agttien maanden betaling te goed hadden , voornemens om zich schadeloos te stellen , door eene algemeene plundering , die eenige dagen daarna in die stad zou hebben moeten voorvallen , in het holst van den nacht. BOSSU trok dan met al het krygsvolk ter stad

D 2

uit,

uit, stak van *Schiedam* naar *Maaslandsluis* over, en geraakte op het eiland *Voorne*, zonder den minsten tegenstand te ontmoeten, doordien LUMÉY zich daartoe te zwak kende. De Spanjaarden naderden den *Briel*, waar zy de voorstad aan de zuidpoort afgebrand, de boomgaarden in het nieuw land nedergehouden, en een gedeelte der Geuzen in de boomgaarden onder de stad geplaatst vonden, welken uit het klein geweer op hen vuurden. Een der Geuzen ging oogenblikkelijk daarna te water, opende het fluisje aan het Nieuwland, waardoor de binnenwegen onder liepen, en de vyand den Nieuwlandschen dyk kiezen moest, naar de kant der zuidpoort, waar hy door het grof geschut dier helden zeer ruw ontfangen werd. Op het zelfde oogenblik voeren TRESLONG en ROOBOL met eenig volk naar het water *Bernisfe*, alwaar BOSSU zyne schepen gelaten had; boorden een gedeelte van dezelve in den grond, staken de anderen inden brand, of kapten de ankers en lieten ze dryven. De Spanjaards, die ondertuschen, door het zwellend water, den dood voor oogen zagen, en zo verschrikkelijk onthaald werden uit groot en klein geweer, namen de vlucht naar *Bernisfe*; eene menigte verdrong of smoorde in den modder; anderen ontkwamen in schuiten die hier en daar nog dreven, en geraakten op *nieuw Beijerland*, en de nederlaag der vyanden ware volkomen geweest, wanneer LUMÉY de burgery had durven vertrouwen, en de zynen uitzenden om hen te vervolgen. Ondertuschen wekte deze zegespraal den moed in de harten van Neêrlands volk; en LUMÉY, na den huisluiden den eed van getrouwheid aan den Stadhouder te hebben doen afleggen, overrompelde *Rotterdam* met een ge-

gedeelte der zynen. Aldaar werd een vreesfelyk bloedbad aangerecht; want de Spanjaarden, die eenen vryen aftocht verzocht en verkregen hadden, lieten een gedeelte van het volk van LUMEY binnen, maar drongen toen van achteren weder op hen in, floegen hen niet alleen dood, maar meer dan drie honderd burgers, welken in de wapenen gevonden waren, werden vermoord. Vrouwen en maagden moesten de vreesfelykste mishandelingen uitstaan, en de woede tegen de Spanjaarden en Spaanschgezinde burgery nam, door deze gruwelyke mishandeling, zodanig algemeen de overhand, dat men voortaan geen Spanjaard meer op zyn woord vertrouwde. De beroerte werd algemeen en het bloed vergieten niet minder. Nog in dat zelfde jaar vielen de steden *Vlisfingen*, *ter Veere*, *Enkhuizen* en anderen de Spaanische zyde af, het geen *Alva* in gene kleine verlegenheid bragt. *Medenblik* en *Hoorn*, *Oudewater* en *Gouda* volgden. Voorts de steden *Leiden*, *Dordt*, *Gorcum*, *Haarlem* en meer andere plaatsen. Eenige weinigen werden weder verloren, doch de zaak der Nederlanden had met dat alles eene zodanige keer genomen, dat, hoewel het stromen bloeds zou kosten, men echter op een gelukkig gevolg durfde hopen. Om kort te gaan, de Spanjaarden werden voor een groot gedeelte van den Hollandfchen bodem verdreven, en vele Spaanschgezinde steden werden overgehaald of gedwongen zich aan de Staten over te geven. *Rotterdam* werd ten twedenmale door LUMEY ingenomen, waarna *Woerden* over ging en *Amsterdam* beleegerd werd. Meer andere merkwaardige gebeurtenissen vielen 'er in het zelfde jaar 1572 voor, gelyk de beleegering van *Haarlem*, de overgang van *Naar-*

~~des~~ en de gruwelyke moord door de Spanjaarden aldaar gepleegd, ook vele verliezen aan de zyde der Staatschen, alles hetwelk wy thans met stilzwygen moeten voorby gaan, zynde alleen by deze uitwyding ons oogmerk geweest, om den lezer te doen zien, hoe het nemen van den *Briel* door de zogenaamde Watergeuzen, de eerste stap geweest is, welke onze voorvaderen, tot verkryging onzer dierbare vryheid, gedaan hebben, van welke wy hartelyk hopen, dat gene ingeslovene slaverny, gene kruipende vleijery ons de zelve zal trachten te ontrukken.

Rotterdam, hetwelk dan, gelyk wy gezien hebben, zeer veel in de Spaansche onlusten geleden had, was vervallen en zonder vermogen; weldra echter richtte zy het hoofd weder op en werd versterkt. Zy werd aan de waterkant, ter lengte van 125 schreden, uitgebreid en vergroot, van de Oostpoort af tot aan de oude Schiedamsche poort toe; dit uitleggen geschiedde voornamentlyk, om de schepen voor den vyandelyken aanval van buiten te dekken. De nieuwe haven en Blaak, weleer de stads vesten, werden tot binnen-havens gemaakt; en in het jaar 1577 werden de muuren der vesting aan de binnen zyde der nieuwe haven, en in het volgend jaar de *Sz. Laurens* of Hoofdpoort, staande op het zuid einde van de hoofdsteeg, afgebroken.

In het jaar 1584, werd de stad langs de waterkant met aarde wallen en bolwerken versterkt. Dezen waren 8 in getal. Een van dezelve lag by de Hoofdpoort, ter plaatse waar weleer de beurs was, en thans het Admiraliteits hof staat. Tusschen al deze bolwerken lag een aarden wal. Tusschen de Oostpoort tot aan de Schiedamsche poort toe, langs de waterkant, had men gene
an-

andere poort; doch aan het oude Oosterfche hoofd was eene opening in den wal, aan beide de zyden met planken belegd, en van boven met aarde opgehoogd, zodanig, dat men daar onder door, of boven over hetzelfde gaan kon. Maar aan de landzyde was zy met ftenen muren en torens omringd, welken geweldig vervallen en met aarde toegestopt waren, waardoor de stad aan die zyde byna geheel open lag. In het zelfde jaar werd het oude westerhoofd van fteen opgebouwd, hetwelk te voren van hout en zeer vervallen was, en op deze wyze werd de stad van tyd tot tyd, zo hier als elders, verbeterd en vertimmerd.

Doch naauwlyksch hadden de Spaanfche beoertens ons vaderland verlaten, of de onlusten in kerk en staat ftaaken het hoofd op, en deden *Rotterdam* meer dan eenige andere stad hare verschrikelyke woede gevoelen. Het vuur tusfchen de Remonstrantsche en Contra-Remonstrantsche party brandde reeds; sommige fteden waren voor die, andere voor gene party, terwyl ondertusfchen de Staten van *Holland* en *Westfriesland* allen predikanten eene wet voorgeschreven hadden, waarna zy zich in den dienst zouden moeten gedragen, om daardoor den vrede en de eendragt in het land te bewaren. Verscheidene fteden wendden alle mogelyke pogingen aan, om het besluit der Staten, betrekkelyk de Leeraars, in werkzaamheid te brengen, en *Rotterdam* was daarin gene der geringfte. In het jaar 1611 was aldaar de predikant KORNELIS GESELIUS van zynen dienst ontzet, doordien hy, naar het oordeel der wethouderschap, te veel tegen de Remonstranten op den predikstoel had uitgevaren. In het volgend jaar werd hem de stad ontzegd, doordien hy afzonderlyke vergaderingen hield, en zich

en de zynen den naam van de kruiskerk gaf. G. E. S. E. L. I. U. S. weigerde te vertrekken, en werd door den Bailluw en zyne gerechtsdienaars ter poort uitgeleid. Zeer veel aanhang hebbende, vertrok hy naar *Schiedam*, waar men hem ongehinderd liet prediken, en vele Rotterdammers kwamen aldaar onder zyn gehoor. Zy kregen by die gelegenheid door de Remonstrantsche party den naam van *Slyk-Geuzen*, en beide de partyen, die zich nu, om zo te spreken, geheel van elkander afzonderden in Doop en Avondmaal, werden meer en meer verbitterd. G. E. S. E. L. I. U. S. werd kort daarna te *Edam* beroepen, en men hield binnen *Rotterdam* nog geduurig geheime vergaderingen, hoewel de wethouderschap dezelve openlyk verboden, en eene boete van honderd guldens op de aanleggers van deze foort van byeenkomsten gesteld had. Zo bitter sommige steden tegens de Contra-Remonstranten waren, waaronder *Rotterdam* behoorde, zo bitter waren andere steden de tegenparty toegedaan, en de eersten hadden het genoeg van twee der eerste lichten van *Nederland* aan het hoofd te hebben, namentlyk HUGO DE GROOT en den braven vaderlander JOAN VAN OLDENBARNEVELD, terwyl de andere party den gewapenden arm van den Prins MAURITS op zyde had. Deze laatste zegepraalde en veranderde in het jaar 1618 de meeste regeeringen welken niet eenstemmig met hem dachten, en dus was dit ook het noodlot van *Rotterdam*. Aldaar gekomen zynde, ontdekte hy iets, hetwelk men zegt dat hem zeer misnoegd maakte op den onvergelykelyken DE GROOT. In het eedboek der stad namentlyk, was de gewoonlyke eed der amptenaaren gesteld, in eenen tyd, dat den Prins WILLEM het aanstellen der hoge overigheid was op-

opgedragen geworden, waarom dan in dezen eed gewag gemaakt was, van getrouw te zyn *aan den Prinse van Oranje*. Doch na den dood van dezen Vorst, had OLDENBARNEVELD, toenmaals Pensionaris der stad, volgens een besluit der vroedschap, in de plaats van: *aan den Prinse van Oranje*, gesteld: *aan de hoge Overigheid van Holland*. In den tyd van DE GROOT, in het jaar 1616, was hierby nog eene kleine verandering gekomen, ingevolge een besluit der vroedschap, geschreven met de hand van den Secretaris VAN DER AA, ter gelegenheid dat sommigen de hoge overigheid der landen aan de algemeene Staten begonnen toe te schryven. Men stelde namentlyk achter *Hoge Overigheid*, tot verklaring, *dat is de Staten van Holland*. Nu had men den Prins diets gemaakt, dat DE GROOT met eigen hand den naam van den Prins doorgekapt had. Hy begeerde dus dat eedboek te zien, en vond 'er de gemelde verandering in, welken aan DE GROOT, gelyk BRAND in het leven van dezen onsterfelyken geleerden betuigt, in vervolg van tyd zeer veel nadeels toebragt, daer hy in den Prins veelkeer eenen vyand dan verdediger vond. Van dien tyd af verliepen de zaken der Remonstranten te Rotterdam; de openbare kerken werden door de Contra-Remonstranten ingenomen, en niet voor het jaar 1628 verkreeg de onderleggende party verlof om weder vergaderingen te mogen houden.

Wy gaan eenige kleine bewegingen, in de jaren 1650 en 1653 met stilzwygen voorby, en houden liever nog eenige oogenblikken stil by de grote gebeurtenissen van het jaar 1672, toen men WILLEM den III met kracht en geweld tot Stadhouder verklaarde, het geen weinig genoeg te weeg bragt, en waardoor dan het geheele land

weder in beroering geraakte. *Veere*, in *Zeeland*, was de eerste welke den Prins tot Stadhouder verklaard had, van daar sloeg het vuur over naar *Dordrecht*, waar de wethouderschap, op de bedreiging van het volk, eene akte opstelde, waarby zy van het eeuwig edict afstand deed, en den Prins van *Oranje* tot Stadhouder verklaarde. De gehele vroedschap ondertekende deze acte, en, gelyk men wil, sommige predikanten. De *Ruward van Putte*, DE WIT, krank te bed leggende, wilde die acte niet ondertekenen; men dreigde hem daarop met plundering, zeggende, dat de burgery zyn huis bezet had, en hy den dood niet ontgaan zou, wanneer hy weigerde te tekenen; doch de brave en onverschrokken man zeide rondborstig: „ dat hem in den laatsten zeeslag „ zo vele kogels over het hoofd gewaaid waren, „ dat hy 'er genen meer vreesde; en liever een „ kogel wilde afwachten, dan dat schrift te tekenen.” Doch zyne echtgenoot naderde hem met tranen in de oogen, hare jongste kinderen aan de hand houdende, smeekende, om, voor het behoud van haar en hare kinderen, dit geschrift te tekenen. Daardoor werd hy overgehaald en tekende, echter met byvoeging van deze twee letteren *V. C.*, dat is: *Vi Coactus*, of door geweld gedwongen. Het volk deze letteren niet verstaande, liep daarmede naar eenen predikant, en deze menschlievende dienstknecht des Heren vertolkte de woorden zeer getrouw, waarna het volk razend geworden zynde, niet tot bedaren te brengen was, voor dat de *Ruward* de pen daardoor gehaald had. Gelyk het te *Dordrecht* gegaan was, op dezelfde wyze ging het byna te *Rotterdam*; de Regeering aldaar werd tot het nemen van een diergelyk besluit gedwongen. De regenten dier stad
wa-

waren, gelyk vele steden, toenmaals zeer verdeeld; meestal echter zeer benaauwd zynde voor de burgery, die met den Stadhouder eene lyn trok, gaven zy toe, en de Prins wist zich van de genegenheid der burgery, waardoor zyne grootheid bevorderd werd, meesterlyk te bedienen. Eenige braven in die stad, die het hart op de rechte plaats zitten hadden, dat is, als brave lieden by hun stelsel te blyven, gaven ronduit te kennen, *liever Fransch- dan Prinsgezind te willen zyn.* AREND ZONNEMANS, één van Rotterdamsch vroedschappen, verzocht zyne vroedschapsplaats neder te leggen, en verliet kort daarna die stad. Eenige predikanten, waaronder de beruchte SIMON SIMONIDES in 's Gravenhage gene der bedaardsten was, hadden sints langentyd het gemeen tegens de Regeering in het harnas gebragt, en SAMUEL GRATERUS, predikant in *Haarlem*, had reeds opentlyk van den predikstoel gezegd: *dat 'er verraad en kwaad bestier onder de regenten dier stad schuilde.* Menschlievende uitdrukkingen in waarheid van Gods knechten, in eenen tyd van beweeging! Hoe het zy, het volk aan deze en gene oorblazers gehoor geleend hebbende, kwam in de maand van juny in groten getale voor het stadhuis, en nam den wethouderen eenen eed af, dat zy zich aan de Franschen niet over geven, maar de stad tot het uitersten verdedigen zouden. Men had argwaan gevat op eenige brave regenten, die tot de Staatsgezinde party behoorden, en welken by die gelegenheid opentlyk op straat aangerand, uitgescholden en bedreigd werden. De Pensionaris DE GROOT, mede onder dit getal, stelde voor om eenigen der belhamels te vatten en op te hangen, verzekerende, dat de rust dan weldra zoude hersteld zyn.

Doch

Doch men zag de benaauwdheid der Regeering; niemand durfde daartoe de hand leenen, en het graauw was meester van de Magistraat. Ook waren 'er in de vroedschap sommige leden die naar eene verandering haakten, welke uit een oproer van het gemeen moest geboren worden. De beweging in *Rotterdam* hield aan tot den 28 van dien zelfden maand, en op dezen en den volgende dag dwong het gemeen hunne regenten om volkomen volgens deszelfs zin te handelen. Op den eersten dier twee dagen dwongen zy Burgemeesteren, om de vroedschap te samen te roepen; deze vergaderd zynde, vergden zy dat men gemagtigden naar 's *Hage* zond, om van wegens de stad alles aan te wenden, wat het Stadhouderschap zou kunnen bevorderen. De vroedschap echter nam dien dag geen besluit. Maar den volgende dag zag men de Oranje vlag van den toren van *Schiedam* waaijen, en toen was alle redeneering met een uitgespat gemeen nutteloos. Een der hoplieden, JACOB VOSMAAR, had met zyn vendel de grote markt bezet, en deed iedereen, welke ter kerk ging, afvragen, of hy Prinsdan Staatsgezind was. De bedreigingen tegen de laatste, die zo menigmaal gehoord hadden, van hen den hals te zullen breken, en welken daar op nieuw vernieuwd werden, maakten eenen zodanigen indruk op de ontstelde gemoederen, dat allen, hoe node sommigen ook daartoe besloten, getuigden voor den Prins te zyn. De ontbreidelde menigte was toen niet te stuiten, en holde by hopen door de stad; de predikant BORSTIUS, ook een der schreeuwers, voegde zich by hen, en vrieg: of zy niet begeerden dat de Prins Stadhouder gemaakt werd? — ja. — Of men het eeuwig edikt niet behoorde te vernietigen? — ja. — Of men den

Prins

Prins niet behoorde te ontslaan van den eed, by 't Kapitein Generaalschap gedaan? — ja, was het eenparig antwoord. Toen trok men te samen naar het stadhuis, plaatste het Oranje vaandel op den toren, en noodzaakte de vroedschap om het volgend besluit te nemen: „ dat zy verklaar- „ den te cedeeren en te renuntieeren het „ eeuwig edikt; verklarende, wegens hare stad, „ Zyne Hoogheid, den Prins van *Oranje*, tot „ Stadhouder, en confereeren op hem alzulke „ magten, digniteyten en autoriteit, die zyne „ voorvaderen hoogloffelyker memorie hebben „ gehad en bezeten. Eindelyk, dat zy den Prins „ ontsloegen van den eed, welke hy gedaan had „ van het Stadhouderschap niet te zullen aan- „ neemen(*) .”

Deze afgedwongene memorie werd den volgenden nacht door alle de leden van de vroedschap ondertekend, onder bedreiging, dat die genen; welken weigerig bleven, dood geslagen, en die uit de stad weken, geplonderd zouden worden; en de beweging strekte zich uit tot verscheidene andere steden van de republiek, en de Prins kreeg het Stadhouderschap in handen.

Onze Staat was toenmaals in eenen bloedigen en kostbaren oorlog gewikkeld met *Frankryk* en *Engeland*; doch men hoopte de *Engelschen* op zyde te krygen, om daardoor met *Frankryk* aanneemlyke voorwaarden te treffen. Ten dien einde was men met den eersten in een onderhandeling getreden, en zond aan den Admiraal **DE RUITER**, toen met 's Lands vloot op *Schooneveld* liggende, bevel, om ware het mogelyk, het gevecht met de *Engelschen* te vermyden; en al-

(*) Zie **WAGENAAR**, Vad. Hist. D. XIV. p. 76—79.

alleen onze kusten te verdedigen. Dit bevel werd hem door eenige gemagtigden met een jagt toegezonden. Toen deze heren met dit vaartuig op den 8 van hooimaand te *Rotterdam* aankwamen, om verder naar Texel te zeilen, vonden zy die stad in de grootste gisting. Naauwlyks zagen de burgers, welken aan de *Delfische* poort de wacht hadden, het jacht, of zy schreeuwden dat daarin verraders zaten. Men hield het vaartuig aan, en vroeg werwaards zy heen wilden. Het antwoord was, naar de vloot, om den admiraal *DERUITER* eenige bevelen van de Staten te brengen. Men eischte dien brief te lezen, en hoe zeer de gemagtigden het gevaar aantoonde, dat diergelyke geheimen ontdekt werden, het hielp geenzints. Zy werden gedwongen den brief te overhandigen, en ofschoon men beloofd had alles te zullen geheim houden, nogthans was geheel *Rotterdam* weldra vol van de bevelen die aan den admiraal moesten gezonden worden. De muitery der burgers nu ontstond uit de onderhandelingen van *Engeland*, en *Frankryk* met de Staten; een Engelsman had verspreid dat twee gemagtigden naar 's *Hage* gezonden waren, om den vrede te treffen, doch dat het den Staten geen ernst scheen om daartoe de hand te lenen. De Prins werd verzocht binnen *Rotterdam* te komen, en de vroedschap gaf aan de Staten kennis van de gesteltenis der stad, waar de huizen der vroedschappen *AREND ZONNEMANS*, die uitgeweken was, en van *WILLEM VAN DER AA*, gedeeltelyk geplonderd werden. Men dwong vervolgens de regering tot het tekenen van verscheiden punten, waaronder waren het kiezen van andere afgevaardigden ter dagvaart in 's *Hage*; het veranderen

ren der wethouderschap; het verkiezen van eenige andere vroedschappen, en het gevangen nemen van eenige heren die by name werden opgenoemd, en ingevolge de wil van het volk tot in het vierde geslacht nimmer in de regeering zouden geduld worden. Deze heren werden in hechtenis genomen. De Prins stelde zich aan als zeer onvergenoegd, schreef eenen brief aan de stad, en vermaande het volk tot gehoorzaamheid. Weinig was het daarmede gesticht, echter werden de vast gehouden heren weder op vrye voeten gesteld. De muitery bedaarde nogthans niet, want het gemeen, voornaamlyk gebeten op den Heer PIETER DE GROOT, die weleer in de onderhandeling met *Frankryk* gebruikt was, viel hem in het aftreden van het stadhuis zo geweldig aan, dreigende een uit den hoop om hem met een mes te doorsteken, dat DE GROOT weder naar binnen wyken, en benevens den Heer VROEZEN door een gewapend corps schutters naar huis gebragt moest worden. DE GROOT week naar *Antwerpen*, en hoewel de regeering van *Rotterdam* voor een gedeelte door den Prins veranderd was, het vuur van inwendige tweedragt was echter niet bedaad. Men had menigmaal den Prins verzocht om de stad met zyne tegenwoordigheid te vereeren, en zond, na de gemaakte verandering der regeering, afgevaardigden naar *Bodegraven*, waar hy zich toenmaals bevond, om hem voor de gedane verandering dank te betuigen, en nogmaals te verzoeken van in de stad te willen komen; doch de afgevaardigden werden slecht ontvangen, en de Prins gaf hun een weigerend antwoord. DE KIEVIT, weleer een der gecommitteerden, een groot voorstander van het huis van *Oranje*,
maar

maar beschuldigd, toen men nog geheel tegen het huis van *Oranje* was ingenomen, van met den Heer *BUAT* te hebben saamgespannen ten voordeele van den Prins, was veroordeeld tot het zwaard, maar ontkwam het door de vlucht, doch de Prins verleende hem abolitie. Al eer hy dezelve nogthans kreeg, bevond hy zich in *Rotterdam*, en was getuigen van het laatste oproer aldaar. Hy vertrok van daar naar 's *Hage*, en was aanschouwer van den gruwlyken moord van de gebroeders *DE WITTE*. Na het gruwelyk bedryf, door het gemeen van 's *Hage*, aangehitst door eenen priester (*) en andere mitemakers, kwam *DE KIEVIT* terug in *Rotterdam*, waar de burgery in eene herberg te samen gekomen was om de regeering weder te veranderen, en eene deputatie naar Burgemeesteren te zenden, ten einde deswegens vroedschap te doen beleggen. Dit geschiedde, de burgery dankte twaalf vroedschappen af, en zond een driedubbeld getal anderen ter benoeming aan den Prins, waaruit deze den vyf-en-twintigsten augustus onder anderen verkoor: de genoemde *DE KIEVIT*, *WILLEMBASTIAANSZ*, *VAN NAARSZEN*, *ROSMAALE* en anderen, die eerste vrienden waren van het *Oranje* huis, en waarvan de opgenoemden eene grote rol in de beweegingen der stad gespeeld hadden.

De rust der stad geraakte echter eindelyk hersteld, en de inwendige vrede hield aan tot in het jaar 1690, wanneer men aldaar weder eene hevige opschudding had, die nogthans van eene geheel andere natuur was. De schuttery dier stad had jaarlyksch des nachts op den agt-en-twintig.

(*) *WAGENAAR*, *Vaderl. Hist.* Deel XIV. blad. 175.

tigsten van oogstmaand, onder het stadhuis, een half anker wyn om te verteeren; men zond des avonds ten tien uren eenige schutters uit om hetzelfde te halen; doch dezen werden in het te rug keren aangetast door de drie broeders VAN DER STEEN, twee deurwaarders en twee verklikkers. Men geraakte handgemeen en de schuttery trok het zydgeweer, waardoor een der verklikkers, die den trommelslager het vaatje van den schouder wilde ligten, doorregen werd. De pagters en de zynen begaven zich terstond naar den schout, beschuldigden eenen KORNELIS KOSTERMAN, wynkoper, met dit feit, welke dus ook dien zelfden nacht, van de wacht komende, gegrepen werd. Na veelvuldige verhoren beleet KOSTERMAN de misdaad, en werd gevonnisd om onthalsd te worden, het welk in de maand september ter uitvoer gebragt werd. De toeloop van het volk by die gelegenheid was geweldig, en men verhaalde elkander, dat KOSTERMAN alleen uit vrees voor de pynbank, bekend had. Dit wekte medelyden en gemor, daarby kwam nog dat de scherprechter, insgelyks bekommerd voor oproer, ontsteld werd, en het hoofd met niet minder dan zeven slagen van het lighaam hieuw. Dit was voor het reeds morrend graauw een ander bewys van onschuld. Doch het bleef daar niet by. Den volgenden dag liep 'er een gerucht, dat de trommelslager, welke KOSTERMAN voor den rechter te stout verdedigd had, ook in hechtenis gezet was, en uit een gat of venster van het stadhuis geroepen had: dat KOSTERMAN onschuldig ter dood gebragt, en hy die geen geweest was, welke den oppasser doorsteken had. Het graauw daarop aan het muiten

IV. DEEL. E ge-

geflagen zynde, stoot hollend naar het huis van den pagter PIETER VAN DER STEEN, en haalde hetzelfde deerlyk onder den voet, terwyl burgemeesteren der stad, die alom de alarmtrom lieten roeren, geen genoegzaam aantal schutters op den been konden krygen, om het oproer te stuiten. Echter gelukte het den burgemeester WILLEM BASTIAANZ SCHEEPERS, verzeld van den secretaris EMANUEL VAN WELSENES en eenige burgers, om de plonderaars tegen middernacht uit het huis te dryven; zy hadden zich nu zat geplonderd, hoewel zy het huis van den schout ook met een diergelyk lot bedreigd hadden. De pachters ylden den volgenden dag naar 's *Gravenhage*, en op hun vertoog zag men terstond drie compagnien ruitery binnen de stad rukken, welken eerlang door ruim drie-honderd mannen voetvolk werden afgelost. Ondertuschen duurde het schelden en bedreigen op den schout gestadig voort, waarom de regeering genoodzaakt werd, om eene publikatie te doen afkondigen, waarin allen moedwil en samenrotting ten scherpfsten verboden, en daarby bedreigd werd, dat men op de muitelingen vuur zou geven, wanneer zy door gene rede tot hunnen plicht te brengen waren. Het baatte nogthans weinig; het schelden en razen op den schout hield aan, men plakte vuile schotschriften tegen hem aan, waarin hy met den dood bedreigd werd. Den 5 van de maand oktober brak het onweer op eenmaal uit. De schout op dien dag uit 's *Gravenhage* naar huis gekeerd zynde, werd aan de poort met de namen van bloedhond, en moorder van KOSTERMAN, door het onbandig gemeen uitgekreten; de toevloed van volk werd onderweegs verbazend groot, en het geschreeuw vermeer.

meerderde naar mate de menigte aangroeide, en onder deze vervaarlyken kreet geleidde men hem naar zyn huis, waar de soldaten in het geweer stonden, om deze zyne woning en zyn leven te beschermen. Het grauw werd hoe langer hoe stout, en de regeering zag gene kans om het te beteugelen, dan met den schout te doen verzoeken, van zyn ampt terstond te willen nederleggen. Doch deze weigerde zulks rond uit; had integendeel de stoutheid, om met het vallen van den avond voor de deur te komen, van meening zynde, om het volk door woorden te doen bedaren, en van daar te doen vertrekken. Maar alles was vruchteloos. Het oproer werd heviger naar dat de avond viel, sommigen trökken het mes, en anderen wierpen met steenen op de soldaten, die daarop verklaarden last te hebben van met scherp op hun los te branden, wanneer zy niet weg waken. Doch het gemeen gaf smadelyk ten antwoord: dat de soldaten zelve van daar zouden gaan, of dat men hun zulks zou leeren. Deze ernstige en vernietige taal deed den bevelhebber van het krygsvolk besluiten, om vuur te doen geven beven de hoofden van het volk, om te zien of men den schrik daar onder wekken kon. Maar men zag tegen verwachting het tegendeel. Eene hagelbui van stenen werd den soldaten toegeworpen, die daarop onder de menigte vuur gaven, waardoor velen hunner dodelyk gewond werden. Terstond daarop vloog de woedende menigte naar de wallen, halende van daar drie stukken kanon, waarvan het eerste met de tromp naar de straat langs de vischmarkt gekeerd, en het ander schuins naar de *Leuvenbrug* geplaatst werd, terwyl men het derde naar de overzyde der *Leuvenhagen*, recht

tegen over het huis van den schout gesleept had, en terstond geladen met oud yzer, schroot en straatstenen, op de soldaten werd losgebrand, die oogenblikkelyk van voor het huis verstooven. Burgemeesteren hadden ondertuschen eenige vendelen schutters onder de wapenen gebragt, de Heren VAN SOELEN, SCHEEPERS EN DANEN, benevens de Pensionaris BEIJER en de Secretaris WELSENES waren aan het hoofd van een derzelve, en trokken langs den Schiedamschen dyk, doch bleven staan ten halfwege, tuschen het gemeenlands huis van *Schiedland* en de Leuvenbrug. SCHEEPERS en WELSENES traden toen vooruit naar het geschut, en wilden nogmaals de proef nemen, of het gemeen door woorden tot bedaren te brengen ware. De Burgemeester kon door de verbazende menigte niet heen dringen. WELSENES ondertuschen was voorby gelaten, en vrieg, by het geschut gekomen zynde, wat men begeerde? het antwoord was: wy willen de soldaten uit de stad en den Schout in handen hebben; ook moet de schutterij niet nader komen, of wy zullen vuur op haar geven. De Secretaris bragt dit berigt terug, en daarop was niemand der Heren vermogend, om de burgery eenen eenigen voet verder te doen gaan, het zy dan, dat zy voor het geschut bevreesd, of, even weinig als het graauw, gezind waren om het huis van den Schout te beschermen. Den gehelen nacht vuurde het gemeen op het huis van den Schout, de soldaten trokken in den morgenstond de poort uit, en de Schout, in een soldaten gewaad verkleed, was onder dit getal, en ontsnapte dus aan de woede. Toen het gemeen vernam, dat de soldaten ter stad uitgetrokken waren, namen zy het stuk geschut, 't welk over de

de deur van den Schout gestaan had, plantte het vlak voor dezelve, en schoot die terstond aan stukken. Daarop stoof de menigte met een verbaarlyk geschreeuw in huis, verscheurdè, plonderde, en vernielde alles wat daarin was, wierp het overige uit de vengsters, en ten negen uren in den morgen was het gebouw reeds geheel ledig geplonderd. Dit was niet genoeg; men ging onmiddelyk daarop aan het afbreken, waarmede twee dagen werden doorgebracht, zonder dat men rustte, alëer hetzelfde tot den grond toe geslecht was. Ondertusfchen was eene menigte voor het stadhuis des nachts te samen gerot, welke het ontslag van den trommelslager begeerden en ook verkregen. Des morgens ten tien uren trok het graauw naar het spinhuis, waar men ook gedwongen werd om eenige tuchtelingen te ontslaan. Een andere hoop stoof naar de tuin van den Schout buiten de stad, alwaar een prachtig speelhuis om ver gehaald, en alles, zelfs bomen en wyngaarden vernield werden. Toen liep het gerucht, dat 'er op nieuw vreemd krygsvolk in de stad zou rukken, waarop het gemeen het stuk kanon, hetwelk voor de deur van den Schout gestaan had, terstond naar de Delftsche poort sleepte, waar het met oud yzer, straatstenen en ander tuig geladen werd, om op het krygsvolk los te branden, wanneer het aanrukte. Omtrend ten elf uren deed de Regeering afkondigen, dat het Schout-ampt open, en de voorzittend Schepen JACOB BEIJER, by voorraad aangesteld was, om hetzelfde te bekleden. Men mompelde ondertusfchen nog van het huis van zekeren Schepen te willen plonderen, en andere geweldadigheden aan de famielje van den Schout te willen doen. Doch het kwam niet tot dadelykheden. Men vatte

eenigen der belhamels, maar men vermoedde, dat de haat tegen den Schout velen der gegoede burgery, die zich verkleed hadden, met den hoop tegen hem hadden doen optrekken. De Schout werd ook voor den hogen raad gedagvaard; eenigen der wethouders werden beschuldigd van pligtverzuim; de Prins ontfloeg twee jaren daarna eenige vroedschappen, en benoemde anderen in hunne plaats, en om kort te gaan, men zag gene opentlyke strafoeffening over dit oproer uitoeffenen, de wraaklust flect, en de rust werd van tyd tot tyd allengs in de stad hersteld.

In den jare 1747 was de stad weder ten prooi aan merkelyke opschudding. Toen de Zeeuwen den Prins te dier tyd tot Stadhouder verklaard hadden, konden de Rotterdamsche burgers, die altoos getoond hadden aanhangelingen van het huis van *Oranje* te zyn, niet in gebreke blyven van zyne Doorl. Hoogheid daar ook weldra als zodanig te erkennen. Eenige ingezetenen staken terstond de oranje cocarde op den hoed, toen iets ongemeens (thans terwyl ik dit schryf, in 1791, indedaad zo algemeen, dat het in veele steden iets geheel vreemds geworden is, iemand te ontmoeten, welke met dezelve niet versierd is), en gingen naar het stadhuis, begeerende dat de Prins ook tot Stadhouder van *Holland* werd uitgeroepen. De Regeering, die in het verzoek der burgery wel moest bewilligen, deed zulks echter niet terstond, maar vond geraden, daar zo lang mede te wachten, tot dat de Regeering der stad veranderd zyn zou. Ondertuschen was *Rotterdam* wederom in gevaar van in eene hevige beweeging te geraken; men had voorgenomen, om de Regeeringen in verscheidene plaatsen met geweld te veranderen, hetwelk nog-
thans

thans niet gelukte. Een man te paard, van den hoek van *Holland* afgereden, vervulde de stad met een valsch gerucht, dat de Franfche vloot, omtrend veertig fchepen fterk, voor de Maas gezien was, en op het punt ftond van eene landing te ondernemen. Toen verdacht men de regenten terftond. Men begon in deze stad, zo wel als in andere fteden, te mompelen van een verraad onder de groten; doch het had geen gevolg; de wethoudersfchap van *Rotterdam* had zodanige order gefield, dat 'er gene de minfte baldadigheid gepleegd werd. Ook kwam 'er eerlang tyding, dat het gerucht ten eenemaal valsch was, waardoor *Rotterdam* voor dit maal een gevaarlyk oproer ontloek.

Erger fcheen het met de stad te zullen aflopen; toen een gedeelte der burgery, op den 27 der maand feptember van het bovengemelde jaar, naar het ftaidhuis trok, en fchriftelyk van de vroedfchap begeerde: „ dat de ftaids-ampten, die nu „ open waren, en, in vervolg van tyd, zouden „ open vallen, openlyk op het ftaidhuis, aan de „ meestbiedenden, mits zynde van den Protes- „ tantfchen Godsdienst, mogten verkocht worden, met vryheid, om de gekochte ampten „ aan bekwame luiden van den zelfden Gods- „ dienst te mogen verhuuren. Dat ook de Regenten, die byzondere ampten hadden, welker „ voordeelen zy konden misfen, ten gemeenen „ nutte afftonden, aan het land, even als zyne „ Hoogheid ten opzichte van de posteryen, hem „ door verfeheidene fteden opgedragen, gedaan „ had.” De Regeering, die dit verzoekfchrift geheel buitensporig vond, dorst echter hetzelve niet ten eenemaal van de hand wyzen, maar verklaarde, met zyne Hoogheid deswegens te zullen raad-

raadplëgen. Dat gedeelte der burgery, hetwelk dit verzoekschrift had ingeleverd, zat dus eenige weken stil, en wachtte naar antwoord. Doch toen men bemerkte dat het verwachte antwoord uitbleef, had dit hoopje volks de stoutheid, van, onder den schyn van yver voor het Stadhouderyk huis, een tweede verzoekschrift in te leveren, hetwelk in styl, zaken en verregaande stoutheid het eerste zeer verre overtrof. Dit schrift werd den 6 van november ingeleverd. Het behelsde een zogenaamd verzoek, uit naam der welmeeneende Patriottische burgery van *Rotterdam*: 1.) „ dat aanstonds, zonder eenige verwyling of „ verder uitstel, gunstiglyk geantwoord werd „ op het voorgaand verzoekschrift, wegens het „ verkopen der ampten, zonder daar eenige be- „ palingen by te maken, uitgenomen, dat nie- „ mand meer dan één ampt, hetwelk boven de „ driehonderd guldens 's jaars opbragt, zou mo- „ gen kopen. 2.) dat dadelyk, zonder eenig „ het allerminst uitstel, het oranje vendel ten „ stadhuize uitgestoken werd. 3.) dat terstond „ hierna, op de gewoonlyke wyze werd afgekon- „ digd, dat de vroedschap op het verzoek, van „ het verkopen der ampten, bewilligd had; „ 4.) dat de bewilliging, in het geen by het „ verzoekschrift begeerd was, door alle de leden „ van de vroedschap ondertekend wierd, met by- „ voeging dat de penningen, komende van de „ verkochte ampten, terstond naar 's *Hage*, in „ 's lands casse gebragt zouden worden, ten ware „ de andere steden niet in diergelyke verkoping „ van ampten bewilligden; in welk geval de ge- „ melde penningen by voorraad in de stads wis- „ selbank zouden bewaard, en gebruikt worden „ om de burgery te verligten in den last der ver- „ „ pon-

„ pondingen, op de huizen gelegd. 5.) dat op
„ gelyke wyze gehandeld wierd met de ampten,
„ van welken de regenten zouden afstaan. 6.)
„ dat zyne Hoogheid gesteld wierd in alle de waar-
„ digheden, welken immer door zyne voorzaten
„ bekleed waren, en dat deze waardigheden erf-
„ felyk verklaard wierden in 's Prinsfen mannely-
„ ke en vrouwelyke nakomelingschap, overeen-
„ komstig met den overslag der Edelen. 7.) Dat
„ de vroedschap wilde bewerken, dat alle handel
„ met *Frankryk*, en met de landen, door *Frank-*
„ *ryk* op de Koninginne van *Hongaryen* veroverd,
„ mogt verboden worden.”

Hoewel nu de Regeering dit geschrift met verontwaardiging las, zy vreesde des niet tegenstaande eene algemeene opschudding onder het volk, en besloot dus terstond tot het afkondigen van eene bewilliging in het verkopen der stads ampten, ten behoeve van het gemeene land. Ondertuschen vervoegden twee der Burgemeesteren zich terstond naar 's *Gravenhage*, om aan zyne Hoogheid verslag te geven van het gebeurde; waarna de Prins twee afgevaardigden naar *Rotterdam* zond, welken uit zynen naam het verzoek van het volk, met betrekking tot het verkopen der ampten, ten eenemaal afkeurde, en door hun zyn ongenoegen deswegens te kennen gaf. De meeste en gegoedste ingezetenen waren met deze afkondiging ten hoogsten vergenoegd; de anderen waren geheel bedremmeld en zeer te onvreden. Zy dachten, dat die genen, die zich voor *Oranje* zo zeer in de bres gesteld hadden, door *Oranje* niet moesten in het ongelyk gesteld; maar hun verzoek veeleer opgevolgd worden. Zelfs zegt men dat eenigen, die met grote oranje strikken op den hoed door de stad gelopen hadden, en

overall hun gevoelen zochten uit te breiden, dezelve terstond van den hoed afscheurden en zeer misnoegd met voeten traptten, roepende: *Oranje onder*, terwyl anderen zouden gezegd hebben: *Meent de Prins ons, die hem Stadhouder gemaakt hebben, te dwingen, het zal'er nog anders gaan*. Zeker gaat het, dat de party die toen gedrukt werd door de Prins, schoon weleer onder de yverigste voorstanders behorende, benaauwd werd, en dat een koekenbakker, LAURENS VANDERMEER genaamd, met drie zyner medeburgers, welken de hand in het eerste verzoekschrift gehad hadden, thans een geschrift uitgaven, waarin zy verklaarden, geen deel gehad te hebben, noch ook te willen hebben in het tweede van dien aart, te gelyk daarin te kennen gevende: „ dat zy echter van tyd tot tyd, van „ het ongenoegen hunner medeburgers, over „ het verwyten van het besluit der vroedschap, „ kennis gegeven hadden aan zyne Hoogheid en „ aan deszelfs ministers. Dat zy onder anderen „ op den derden november, zich vervoegd hadden by den Baron VAN GROVESTINS in „ 's Gravenhage, die hen naar den Heer Secretaris „ DE BAK gewezen had, aan wien zy hunne „ vrees voor oproer hadden te kennen gegeven.” Intusschen had de afkondiging van den Prins dat gevolg, dat den misnoegden alle hoop benomen, en de rust in Rotterdam weder hersteld werd.

Toen men in het volgend jaar 1748 een verschrikkelyk oproer in Amsterdam ontstaan zag wegens de pachters, dacht men Rotterdam aan hetzelfde toneel te zien bloot gesteld. Men had in Leiden, 's Gravenhage en Haarlem reeds mede onmenschelyk gewoed tegens de woningen van deze lieden. In andere steden had men intyds mid-

middelen gebruikt om het oproer voor te komen. En *Rotterdam* had het toenmaals aan de waakzaamheid van hare burgery te danken, dat zy bevoord bleef van die afgrysfelyke gebeurtenissen. Deze patrouilleerde geduurig door de stad, en verrydelde daardoor nacht en dag alle samenrottigen. Daarenboven verliet zy zich op een regiment zwitsers, hetwelk in de nabylieid der stad lag, en door deze en andere wyze maatregelen bleef de rust bewaard.

Weinig tyds daarna, en wel in hetzelfde wonderjaar, had men eene andere algemeene opschudding, wegens het veranderen der regeeringsleden in de steden door den Prins. In *Amsterdam* liep het zeer hoog met de doelisten. In *Haarlem* was de gisting niet minder, maar in *Rotterdam* tot dus verre alles stil gebleven. Men hoorde noch zag van gene verandering, en velen waren van gedachten, dat de regeering aldaar blyven zou gelyk zy was. Doch in den aanvang van oktober begon het ook hier wakker te worden. Eenige jongelieden hadden eene te samenkomst aan het huis van eenen tabakskoper, en stelden aldaar eenige geschriften op, welken vervolgens door hun getekend, en waarby eenige regenten van slinkfchen handel en knevelary beschuldigd werden. Dit tekenen werd bevorderd door eenigen, welken ook de hand gehad hadden in de beweegingen te *Amsterdam*, en thans uit *Gravenhage* herwaards gekomen waren. Drie leden der Regeering, in dit geschrift met name genoemd, vonden raadzaam, zich in openbaren druk te verdedigen; waarna zeven burgers, onder welken LAURENS VAN DER MEER zich ook bevond, insgelyks in openbaren druk verklaarden, geen deel te hebben aan de opgeworpen beschuldigingen. Ondertuschen deed

deed men voorttekenen , en eenige honderden tekenaars byeen verzameld hebbende , besloot men dit verzoekschrift den Prins ter hand te stellen. Terstond daarop vond de Prins goed , om twee gemagtigden naar de stad *Rotterdam* aftevaardigen. Kort na hunne aankomst aldaar , hoorden zy , welke lieden het verzoekschrift en de tekening hadden helpen bevorderen. Ook werden hun eerlang twee andere verzoekschriften ter hand gesteld , getekend door eenigen , die zeer wel vergenoegd waren over de tegenwoordige Regeering , en verklaarden , dat zy veel meer tekenaars zouden hebben bekomen , wanneer de tyd hun niet ontbroken had. Doch deze verzoeken hadden weinig uitwerking ; de gehele Regeering werd weinig tyds daarna bedankt , op vyf leden na weder hersteld , en de rust in de stad bleef verder gelukkig ongestoord.

In den jare 1750 brak aldaar weder een vervaarlyk oproer los , by gelegenheid dat de wynkopers , den impost der wynen niet in admodiatio kunnen brengen , gelyk te *Amsterdam* , geroepen werden , om den eed af te leggen. Te *Amsterdam* liep alles in stilte en vrede af , maar te *Rotterdam* had het tegendeel plaats. De wynkopers weigerden aldaar den eed te doen , en de collecteurs of gaarders weigerden aan hunne zyde hun in- en uitslagbriefjes te geven , zo dat de wynhandel stil stond , en kelders en pakhuizen gesloten waren. Sommige wynkopers gingen naar 's *Hage* , om , ware het mogelyk , van den eed ontheven te worden , doch het baatte niets. De *Rotterdamers* , aan de eene zyde beducht , dat *Amsterdam* den geheelen wynhandel zou na zich trekken , byaldien zy weigerig bleven om te zweren , konden echter aan den anderen kant daartoe niet bestaan ,

staan, en besloten dus een ernstig vertpog aan den Prins, wegens hunne omstandigheid, ter hand te stellen. Toen men bezig was om dit vertoog alom by de wynkopers ter tekening rond te zenden, ging de wynkoper GERRITHAGEDOORN naar het stadhuis, en was de eerste die den eed afleg. Ogenblikkelyk had hy zyne handen vol met het afleveren van wynen, hetwelk zyne medehandelaars en het gemeen zeer in het oog stak. Tegen den avond verzamelde het volk voor zyn woonhuis, smet de glazen in, overmeesterde twee zyner pakhuizen, waar zy den bodem uit steekvaten en oxhoofden sloegen, de wyn op de straat latende lopen, een ander gedeelte opslurpten, en eenige duizenden van vlessen verguisden. Twee vendelen schutters voorkwamen de verdere plondering; het graauw wierp wel aanvangs met wynvlessen op dezelve, maar werd zeer spoedig verjaagd, en hield zich vervolgens stil. De wynkoper, die omtrend 8500 guldens schade bekomen had, eentfing vergoeding van de stad. Waarna de overige wynhandelaars het voorbeeld van HAGEDOORN volgden, en mede den eed kwamen afleggen.

In het jaar 1758 vervoegden zich de kooplieden van *Rotterdam* aan de Staten en de Gouvernante, aan dezelve overgevende eene lyst van nadeelen, welken zy in de *West-Indiën*, door de roveryen der Engelschen, in dat jaar geleden hadden, bedragende de somma van f1,827,711. de kooplieden van *Amsterdam* kwamen met drie lysten van schepen, welken allen te *Amsterdam* alleen te huis behoorden, en die in de *West-Indiën* door de Engelschen geheel of gedeeltelyk geroofd waren. Op de eerste lyst waren gebragt 21 schepen, van *Curacao* en *St. Eustatius* komen-
de

de en door de Engelschen genomen, belopende de schade daarvan op f3,557,500. Op de tweede lyst waren geplaatst 35 schepen, die of naar de *West-Indiën* gaande, of van daar komende, mede door de Engelschen genomen waren, en waarvan de schade bedroeg f5,144,000. Eindelyk op de derde lyst, had men de verklaringen gebragt van 100 schepen, welken door de Engelsche kapers bestolen en geplonderd waren, bedragende eene schade van f439,199.

Toen in het jaar 1778, de verleende convoijen bleven leggen, en 'slands koopvaardyschepen, ontbloot van bescherming, ten prooi werden aan den roofzucht der Engelschen, die door hunne kapers in twee maanden tyds meer dan honderd Hollandsche schepen genomen en opgebragt hadden; toen zy op de rivieren van *Essequibo* en *Demerary* de grootste moedwilligheden pleegden, en met klein vaartuig onder den wal, den toevoer der levensmiddelen derwaards affneden, en het geweld zodanig de overhand nam, dat de zeevaart van *Holland* met eenen wisten ondergang bedreigd werd, sloegen de steden *Dordrecht*, *Amsterdam* en *Rotterdam* de handen in elkanderen, en besloten, om zich met een verzoekschrift by de algemeene Staten te vervoegen, welk verzoekschrift een nadrukkelyk vertoog behelsde, wegens de billyke gronden, waarop het bezwaar van Nederlands kooplieden, assuradeurs en rheeders steunde. Dit verzoekschrift werd by de Staten gunstig ontfangen, en den Ridder *YORKE* ter hand gesteld.

In het volgend jaar 1779, klaagden de kooplieden van *Rotterdam* geweldig, zo by hante Regeering, als by de Staten en den Prins, wegens het *Tarif*, door den Koning van *Frankryk* bepaald, volgens hetwelk de daarby niet uitgezon-

der.

derde goederen der handelaaren, buiten de steden *Amsterdam* en *Haarlem*, met een-en-twintig ten honderd bezwaard werden, en dus de koophandel eenen dodelyken slag ontving. Het verzoekschrift, om hieromtrent een gunstig redres te maken, werd op de levendigste wyze tot tweemalen toe in het zo evengemeld jaar herhaald, doch beide de keren zonder het allerminst gevolg.

Even na deze vergeeffsche klagten, drongende handelsteden op het reeds toegezegd onbepaald convooy, waarop de koopman volkomen vertrouwen gesteld, en zyne koopwaren ingeladen had. Intusschen verliep het jaarsaizoen, en het convooy bleef achter. *Dordrecht*, *Amsterdam* en *Rotterdam* leverden deswegens, den 9 van herfstmaand, ieder afzonderlyk, eenstemmige klagten in, en smeekten om voorziening; grondende hun verzoek op de gedane toezeggingen, als mede op het gewillig opgebragt verdubbeld last. en veilgeld. Zy gaven te kennen; dat zy, in verwagting van de beloofde bescherming dit jaar werkstellig te maken, hunne maatregelen in den koophandel genomen, doch ondervonden hadden, dat wel verre van thans eenige voordeelen te kunnen hopen, zy met groot nadeel gedreigd werden, daar men tot hiër toe, in stede dat het onbepaald convooy verleend was, genoegzaam alle de oorlogschepen werkloos hield, en het jaarsaizoen nu byna verlopen was, om reizen van min of meer uitgestrektheid te kunnen ondernemen. Daarenboven bleven de bezorgde voorraad van koopmanschappen ter verzending, en de opgegevene orders buiten 's lands, voor rekening dier kooplieden in gereedheid gebragt, aan een merkelyk verderf onderworpen, ten zy zy hunne schepen zonder geleide lieten varen; in het laatst geval

wa-

waren zy bloot gesteld om opgebragt of in vreemde havens aangehouden te worden, en zy zouden eenen onbeschryfelyken overlast moeten lyden van een oneindig getal kaperschepen, welken te stouten zouden worden, wanneer het met de daad bleek, dat de zeevaart dezer republiek buiten alle bescherming werd gelaten; terwyl andere mogenheden, die, gelyk deze Staat, eene volstrekte onzydigheid in acht namen, hunne koopvaarders, door gepaste convoijen, voor diergelyke roveryen bevryden en beveiligen zouden. Dit alles verwekte de regtmattigste vrees, dat de koophandel en zeevaart tot zodanige volkeren zou overgaan, welken aan dezelve eene rechtmatige bescherming verleenden. Doch in de zaak werd niets beslist; de andere provintiën drongen aan op eene vermeerdering van landmagt; de partyen, welken reeds in Fransch. en Engelschgezinden verdeeld waren, werden meer en meer tegen elkander verbitterd; de Hertog van YORK roeide onder dezelve, en deed alles wat mogelyk was om het toegezegde convooy te verydelen, waarin hy volkomen slaagde, en *Spanje* en *Frankryk* verklaarden den oorlog aan *Engeland*, het welk van dat gevolg was, dat de laatste de stap van het Fransche hof als hoogst trouwloos afschilderde, en by *Holland* om hulpbenden aanhield. Het vuur van verdeeldheid, dat lang gesmeuld had, barstte in vollen vlam uit in het volgend jaar 1780, toen *Engeland*, tegen alle verwachting, den oorlog aan den Staat verklaarde, hetwelk, gemerkt de toestand dezer landen, aan onze Republiek eenen gevoeligen neep gaf; wy hadden echter onder onze zee-officiëren eenigen, welke moeds genoeg betoonden te bezitten, om met eene geringere magt, den afgunstigen vyand

vyand stoutmoedig onder de oogen te zien. De gevechten van eenen OORTHUIS, van eenen MELVILLE, en anderen, in den jare 1781 en later voorgevallen, zyn genoeg bekend, en getuigen van hunnen roem. ZOUTMAN, de dappere ZOUTMAN hield intusfchen verder den naam der Bataven op, flaande in de maandaugustus van het jaar 1781 de Engelsche vloot, ongelyk sterker dan de zyne, zodanig, dat zy moesten bekennen dat de Hollanders van den moed hunner voorvaderen nog niet ontaardt waren. Doch deze heerlyke overwinning, wel waardig dat men haar jaarlyksch plechtig gevierd hadde, kwam, eenige gedenkenningen en degens aan den admiraal en de officieren uitgenomen, in vergetelheid. Men kon wel bemerken, dat de Engelschen party in ons land alles aanwendde wat mogelyk was, om te zegepralen; de Pensionaris GYZELAAR werd beschuldigd, van eenen ingekankerden haat tegen de Ridderfchap, hoewel hy zich verdedigde, en deze verdediging door *Dordrecht* en andere fteden, ten fpyt der edelen, goedgekeurd werd. In het jaar 1783 werd de vrede met *Engeland* wezentlyk getekend, maar verre was het van eene vereeniging tusfchen de twee partyen in ons land. De Prins verloor by fomige fteden zeer veel, en dezelve aarsfelden niet, om hem de aanpryzyng der Regeeringen te ontnemen. Men zag te *Rotterdam*, *Alkmaar*, *Gouda*, en in de meeste plaatfen der republiek, gewapende fchutteryen en burger corpfen oprechten, en het vuur van patriotismus werd meer en meer ontvlamd. De beide partyen werden eindelyk zo tegen elkanderen gaande gemaakt, dat de binnenlandfche oorlog uitborst, waaruit

IV. DEEL.

F

moord

moord en plundering volgde, terwyl *Rotterdam* zich zonderling in die zaak gedroeg, en de twisten in deze stad tot die hoogte klommen, dat de Staaten van het gewest zig verplicht gevoelden kennis van dezelve te nemen, en eenige afgevaardigden uit hun midden derwaards heen te zenden, om met de stedelyke wethouderschap voor het handhaven der rust en orde binnen deze stad zorg te dragen; welke stap der Staaten van nieuwe onlusten wierd gevolgd; tot dat hunne afgevaardigden, met meerdere magt voorzien, kragtdaardiger middelen in het werk konden stellen om aan het oogmerk hunner zending te voldoen. Dog wy gaan voorby om den afloop dezer zaak hier breedvoeriger te boek te stellen; dewyl de pogingen, door de opgevolgde omwenteling van den jare 1787, van alle verder gevolg verstoken zyn gebleven.

Onder de voornaamste poorten, waarmede *Rotterdam* zo wel aan de landzyde als aan den kant der *Maze* voorzien is, munt niet weinig uit de zogenaamde oude Hoofdpoot, welke wy in deze beschryving door RADEMAKER afgebeeld vinden, gelyk dezelve zich in het jaar 1643 vertoonde. Voor het grootst gedeelte is zy van blaauw arduinsteen opgehaald, en een zeer aanzienlyk gebouw. Zy pronkt aan de binnenzyde met het wapen der stad, ondersteund door twee grote leeuwen, en onder hetzelfde leest men het jaartal 1598. hetwelk ongetwyffeld den tyd der stichting van dit sierlyk gebouw te kennen geeft. De grondlegging van hetzelfde wordt nader uitgedrukt, door een tydvers, hetwelk boven het genoemde wapen staat uitgehouwen, en aldus luidt:

Den

Den 9 Juny, 't werd u klaar voorgesteld,
 Heeft Arent Isbrands, oud zynde zes Jaren,
 Den eersten grondsteen aan deez Nieuw Poort gestelt,
 Als U. V. Beest, en S. Bouwaal Fabrykmeefters waren.

Voorts leest men onder het wapen 't volgend
 Latynsch vers:

*Est Leo cunctipotens, pulchra qui mœnia porte
 Servabit, qua Rotta fluit, qua terra virefcit.*

Hetwelk de Heer Mr. MATH. BROUËRIUS
 VAN NIDEK, op deze wyze heeft verduitscht:

*Het is een fiere Leeuw, die deze Poort, en Wallen,
 Te water en te lant bewaakt voor overvallen.*

Aan de Maas-kant of buitenzyde, leest men
 wederom een opschrift, ontleend uit *Pfalm*
 CXXVII. aldus in de Latynsche taal luidende:

*Nisi Dominus custodierit Civitatem, frustra vigilat,
 qui custodit eam.*

Volgens de Hollandsche vertaling:

*Soe de Haere de Stadt niet en bewaakt, te vergeefs
 wacht de Wachter.*

Aan dezelfde buitenzyde ziet men verder het
 wapen van *Holland*, door twee staande leeuwen
 beschermd.

Op de poort zelve staat een stevig vierkant to-
 rentje, voorzien van eene slaande klok en uur-
 wyzers. Op de eerste verdieping, boven deze
 poort, zyn verscheidene kamers en ruime ver-
 trekken; in een dezer wordt het zeerecht gehou-
 den, en in eene andere vergaderen de commis-
 ris-

risfen] der broodwegers. Voorts zyn 'er ook de gildekamers der bakkers, schippers en anderen; en overigens is deze poort, hoe zeer volgens den ouden smaak gebouwd, een meesterstuk van kunst en sieraad.

Buiten dit fraai gebouw stond weleer nog eene voorpoort, gelyk in deze onze aftekening te zien is, doch in het jaar 1643 weggebroken zynde, is van dezelve hedendaagsch niets meer in wezen.

Volgens het verhaal van G. VAN SPAAN, in zyne beschryving van *Rotterdam*, gebeurde 'er tusfchen die stad en *Charlois*, een dorpje, fchuins over de stad gelegen en redelyk wel bebouwd, in het jaar 1511, het volgend deerlyk ongeval: op den 11 november van het gemelde jaar begon het zeer fterk te vriezen, en die vorst duurde tot in den daarop volgenden maand february. Het ys lag zo dik in de Maas, dat men dezelve met wagens en paarden bereed. Een hoeffmit ftelde zyn travaleje op het ys, en befloeg aldaar de paarden. In het laatst van february ontftond 'er eene vry hevige noordweste wind. De Heren van de wet voor ongeval beducht, kondigden by klokkeflag van het ftadhuis, dat een ieder zich zou hebben te wachten van op de Maas te komen, doordien deze wind waarfchynelyk hoge vlooden en fcheuringen in het ys ten gevolge zou hebben. Doch de Roomsche priesters en monniken wierpen deze vermaning in den wind, en begaven zich in procesfie over het ys naar *Charlois*, om aldaar eene kerk in te wyden. Toen zy, ten getale van byna 5000 menfchen, midden op de rivier waren, begon het ys niet alleen te barsten en te fcheuren, maar zonk door de zwaarte onder hun weg, waardoor verre de meesten hunner deerlyk verdronken, en zelfs de hoeffmit, hoe zeer ook na-

naby den wal, was buiten staat om zyn leven te redden.

Behalven deze poort, vindt men nog drie anderen aan den Maaskant, welken alle zeer aanzienlyke gebouwen zyn; namentlyk: de poort van het Westersche oude hoofd, gebouwd in het jaar 1667; de poort van het Oostersche nieuwe hoofd, gebouwd in 1664; en de poort van het Westersche nieuwe hoofd, gebouwd in den jare 1662. Dit laatste is een prachtig gebouw, en in allen deelen een meesterstuk, hetwelk, het gemeene-lands huis alleen uitgezonderd, alle de gebouwen van *Rotterdam* overtreft.

De landpoorten zyn, de Delfsche of *St. Joris*-poort, gebouwd in het jaar 1545, en in 1778 prachtig herbouwd; het Hofpoortje; de Goudsche poort, gebouwd in 1642; de Oost poort, gebouwd in 1612; de Schiedamsche of Dykpoort, en de Havensche of Binnenwegsche poort, gebouwd in het jaar 1624, met welker beschryving wy ons thans niet langer zullen bezig houden, maar tot de andere voorname stadsgebouwen overgaan.

Onder de voornaamste waereldlyke gebouwen telt men het stadhuis, omtrend de stichting van hetwelk zeer vele gisfingen zyn. Sommigen beweeren, volgens G. VAN SPAAN, in zyne *beschryving van Rotterdam*, dat het stadhuis weleer het gasthuis geweest is; anderen willen, dat het de kapel daarvan was, en van daar, zeggen zy, dat de steeg, benevens het stadhuis lopende, de gasthuissteeg genaamd wordt. Volgens eenigen, heeft het stadhuis weleer op het west nieuwland gestaan, het tweede huis van de nieuwstraat. VAN SPAAN, welke de zaak onderzocht heeft, getuigt: dat de lieden, in dat huis wonende, ver-

klaren, dat hunne giftbrieven luiden, dat het raadhuis der stad in dat huis weleer geweest is, en dat 'er boven nog verscheidene kamers en vertrekken zyn, welken dit schynen te bevestigen; alsmede, dat 'er verscheiden gedempte kelders en gaten gevonden worden, die niet ongelyk zyn aan gevangenissen; de Heer P. TER SCHELLING zegt, dat men op het West nieuwland, in het gebouw, hetwélk voor het oude stadhuis gehouden wordt, lang nadat het in handen van byzondere eigenaars geraakt was, nog kamerdeuren ontdekt heeft, met de opschriften: *Schepens-Kamer*, enz., ook yseren traliën, en andere tekenen van het gevangenhuis; en eindelijk, dat achter dit huis mede eenige pakhuizen staan, welken aan het huis behoord hebben.

Hoe schynbaar dit alles is, wil G. VAN SPAAN echter niet geloven, dat het stadhuis aldaar gestaan heeft, en hy geeft deze grondige redenen van zyn gevoelen: dat het West nieuwland eerst in den jare 1383 aan de stad getrokken is, gelyk blykt uit eene handvest van ALBRECHT van Beijeren, gegeven in den Hage, des Dingsdaegs naar jaersdag, in 't jaer ons Heeren 1383. Wanneer men nu overweegt dat *Rotterdam* reeds in het jaar 1270 stads privilegiën gekregen heeft, kan men met grond vragen, of dan de stad, geduurende 113 jaren, zonder stadhuis zou geweest zyn? dit immers is zeer onwaarschynelyk.

Toen daarenboven, in den jare 1558, de zogenaamde ketters voor het stadhuis aan palen zouden verbrand worden, die met een hout staketsel waren afgeschoten, waar is toen het stadhuis geplaatst geweest? Immers voor het gemelde huis op het West nieuwland was gene plaats om diergelyke toebereidselen te maken. Gevoegly-

lyken plaatst men heb dan op de Hoogstraat of in de waagsteeg; waartoe men de volgende gronden bybrengt. Vooreerst: dat de eerste huizen aan de overzyde van de waagsteeg, eerst in het jaar 1589 gebouwd zyn, en het uit eene oude kaart bewezen is, dat aldaar vóór dien tyd een open plein was, waarop geen huizen stonden; en ten tweden uit het Rotterdamsch wapentje, hetwelk nog in de steeg ter zyde van het stadhuis staat. Het is echter niet onwaarschynelyk, dat, toen het stadhuis in den jare 1606 van agteren, en in het volgend jaar van voren vernieuwd en vergroot werd, het raadhuis in dien tusschentyd op het West nieuwhand gehouden is, en dat deswegens de grondbrieven van dat huis daarvan gewag maken. In het eerstgemelde jaar heeft men de vroedschaps- en Schepenskamer aan het stadhuis gebouwd, en in het volgend jaar werd het niet alleen vernieuwd, maar de toren, welke alleen stond, met eenen dikken muur onderschraagd. Deze toren is van boven met lood bekleed, en loopt spits toe, gelyk eene naald. Men klimt op het stadhuis langs twintig trappen, waarop ter wederzyden twee leeuwen geplaatst zyn. Van boven pronkt het met de beeldtenis der gerechtigheid. Verder ziet men twee leeuwen in hardsteen uitgehouwen, welken het stads wapen in hunne klauwen vast houden, en daaronder een Latynsch vers, op de gerechtigheid doelende.

De vertrekken van het stadhuis zyn ruim en lichtig. De kamer der Burgemeesteren, die der Schepenen en anderen zyn allen zeer schoon behangen, en sommigen met kostelyke spiegels versierd. Men vindt daar ook eene kamer van Commisfarijsen, waar de kleine zaken en geschillen behandeld worden; ook eene secretary en meer

andere kleine vertrekken. Gevangenissen en gyzelingen zyn 'er ook verscheiden. Voor het overige is dit stadhuis van eene zeer oude bouwöorder, en over het algemeen meer tot nuttig gebruik dan tot pracht aangelegd.

Weleer stond 'er eene voorpoort buiten dit aanzienlyk gebouw, gelyk men zulks uit de prentverbeelding zien kan, doch dezelve is in het jaar 1643 weg gebroken, en niet meer in wezen.

Zeër aanmerkelyk is hier een verwulfd kelder, welke onder de hoogstraat door loopt, tot in of aan het gasthuis. Dezelve staat thans gedeeltelyk twee of drie voeten onder water, en gedeeltelyk is hy gedempt. Sommigen zyn van gevoelen dat hy weleer gebruikt is als eene strafplaats, toebehoorende aan het klooster der prediker monniken, waarin die genen opgesloten werden, welken van het Roomsche geloof afvielen, of onrechtzinnige stellingen koesterden. Wanneer men de ongelukkigen derwaards voerde, gaf men hen niets anders mede, dan een klein endje kaars, en een weinig broods, daarna sloot men eene yseren deur achter hen toe, en liet hen dus ellendig van honger vergaan. Welke gruwzame uitwerkselen der papery, die toenmaals het menschedom knevelde, en zich staande hield door verblinding en euvel daden! Men verhaalt, dat eene oude moei van eenen JAN DE VROUW, uit den *Bosch*, in dezen kelder werd opgesloten, en men agt dagen daarna de yseren deur opende, om haar dood uit denzelven te slepen; maar tot grote verwondering van alle aanwezenden, vond men haar nog in leven, hebbende zich gevoed met de kalk, welken zy van den wand afgekrabd had. Haar gelaat stond zeer verwilderd, en zy was geheel zinneloos. Men poogde haar weder te herstellen, doch

doch het ongelukkig offer der geestelyke woede had te veel geleden, en gaf ellendig den geest.

De Beurs, ten dienste der kooplieden, plagt weleer te zyn daar thans het admiraliteits huis staat. Zy werd in het jaar 1595 aangelegd. Doch in later tyd is dezelve verplaatst op de blaak, ter plaatse daar weleer de vischmarkt gehouden werd. Zulks blykt uit het volgend vers van J. OUDAAAN, hetwelk aldaar op eene koperen plaat, tusschen een hardsteen gevoegd, gelezen kan worden:

I 6 I 7.

*o Zeegenryke Zeel wat volheid brengt gy voort,
Voor die dees zegening het rooken aan zyn netten
Niet toeschryft; maar die stil, met z'over boord te zetten,
Zeid in vertrouwen, Heer! wy werpen z'op uw woord.
Dit maakt een volle beurs. Dies werd de plaats voordezen
Den vischer eigen, nu den koopman toegewezen.*

J. OUDAAAN.

Boven dit inschrift was in een schilderstuk afgebeeld, hoedanig de vischscheepjes en buizen op hunne nering lagen, en daar boven zag men eenen *St. Pieter*, met eene visch en eenen sleutel in de hand. Deze beurs werd des middags met hekken aan de straat afgesloten, zy had rondsom gaanderijen, waar men voor den regen kon schuilen, en was daarenboven voorzien met een torentje, uurwyzer en klok. Men noemde deze plaats de grote beurs. In het jaar 1720 heeft men dezelve groter en prachtiger herbouwd, bestaande zy tegenwoordig uit eene ruime en vierkante plaats, omringd van brede gaanderyen, welken op witte hardstenen pylers rusten, en boven welken men verscheiden nette vertrekken heeft. Deze beurs

F 5

heeft

heeft van voren eenen zeer deftigen opgang. Van binnen is het gebouw aan alle kanten, en van buiten, ten oosten en ten westen, van gehouwen Benthemer- of hardsteen opgericht. De noordelyke gaandery is de laatste gebouwd, en eerst in het jaar 1736 volbouwd geworden. Men heeft eenen gouden gedenkpenning geslagen, ter verëeuwiging van het stichten van dit aanzienlyk gebouw. Behalven deze grote beurs heeft men nog eene kleinere, de koornbeurs genaamd, welke genoegzaam alleen voor den koophandel in granen geschikt, en geheel overdekt is.

Het tegenwoordig admiraliteits hof is gebouwd in den jare 1644, in de plaats van een ander, hetwelk op de nieuwe markt stond, ter plaatse waar tegenswoordig het turfdragers huis is. Het oude werd in het jaar 1567 gebouwd. Thans staat het op het haringvliet. Het collegie ter admiraliteit in *Holland*, het oudste van dit gewest, waarin de Admiraal voorziet, houdt in dit gebouw zyne gewone vergaderingen. Het heeft ook een aanzienlyk magazyn, en eene aanzienlyke timmerwerf; doch de zware oorlogschepen worden te *Hellevoetsluis* opgelegd. Inwendig heeft het zeer ruime kamers en vertrekken, en van binneneene opene plaats. Men vindt daarin de nodige gevangenhuizen voor misdadigers, en eene hel voor de lorrendraaijers en sluikers, waarin de schepen en goederen geborgen worden, welken door den Fiscaal en zyne gerechtsdienaars aangehaald zyn. Ook is 'er eene geschut gietery, staande daar ter plaatse, waar weleer de kerk van het klooster der prediker monniken stond; deze geschut gietery is gebouwd in den jare 1663.

Daarna volgt het gemeene lands huis, volgens

G. VAN

G. VAN SPAAN, het prachtigst gebouw van geheel *Nederland*, wanneer men het stadhuis van *Amsterdam* daarvan uitzondert. De voorzyde is ten eenemaal van wit hardsteen opgehaald, en in alle deszelfs delen vindt men eene schone, eene evenredige bouwkunde. In het midden ziet men een balkon, rustende op vier ronde kolommen, en aan de muurzyde op vier platte pilasters. De voorzyde van het balkon pronkt met het wapen van *Schieland*, zynde een rode leeuw op een geel veld, ter wederzyden met eene Jerusalemsche veer omringd. Dit wapen wordt vast gehouden door den klaauw van eenen arend, welke de bovenste parel der Keizerlyke kroon, waarmede het wapen van *Schieland* gedekt is, in den bek heeft. De gehele voorgevel pronkt met 32 pilasters, zo van de Jonische als Corintische order. Van boven is de gevel met eene frontespiets voorwaards uitgebouwd; de fries van denzelven is met lofwerk voorzien, en vier Cupido's houden de festonnen. Onder het balkon ziet men een gesmeed yseren tralywerk, hetwelk zo fraai met kindertjes, alle soorten van bloemen, vruchten, gedraaide pylers, en andere verwonderenswaardige fraaiheden is uitgewerkt, dat het de bewondering van den aanschouwer tot zich trekt. Dit gadeloos meesterstuk van kunst en smaak, is door den konstigen smit JACOB TOORN binnen de zeven jaren voltooid. De eerste steen aan het gebouw werd gelegd op den 31 october van het jaar 1662, en in den jare 1663 werd het volbouwd. Het heeft meer dan 250 glazen ramen. Het plein vóór het gebouw is met een yseren hek afgesloten. Achter hetzelfde is eene ruime opene plaats met linden beplant, en omvangen met eenen hogen en dikken stenen muur.

Wan-

Wanneer men van voren de stenen drempelen opgaat, komt men in het voorst gedeelte van het gebouw, waarvan de zolderingen met uitstekend gefneden lofwerk pronken, en ondersteund zyn met ronde kolommen en vierkante pilasters, waarvan de capiteelen mede zeer konstig uitgesneden zyn.

Ter rechterzyde van het voorhuis is eene met goudleder behangene kamer. Boven de schoorsteenmantel aldaar is een schilderstuk, verbeeldende *WILLEM den derden*, Koning van *Engeland*, te paard zittende, daar hy in het voortryden door twee engelen gekroond wordt.

Ter linkerzyde heeft men eene kamer met geel trypt behangen, en versierd met kostelyke kabinetten.

Het vertrek waarin de vierschaar gespannen wordt, is ruim en luchtig, voorzien met een kostelyk horologie, en eenen schoorsteenmantel van gemengeld rood en wit marmer. Ook is aldaar eene eetzaal met goud leder behangen, en met kostelyke schilderyen en Venetiaansche spiegels opgesierd. Daarenboven zyn 'er eene menigte andere grote en behangen vertrekken, met de beschryving van welken wy ons niet langer zullen bezig houden.

Dit kostelyk gebouw is op eene plaats gesticht, welke eertyds geheel onaanzienlyk, en meestal moeras was, de palen heeft men door middel van een paard, in eenen rosmolen rond lopende, in de fundamenten geheid.

Nog telt men onder de stads gebouwen de wisselbank, de bank van leening, welke laatste weleer een gedeelte van het bagynhof uitmaakte, hetwelk in den jare 1378 gesticht is. Sommigen willen, dat dit bagynhof weleer het *paradys* genaamd

naamd werd. Maar anderen beweeren, dat die naam aan eene Roomsche kerk toebehoort, welke een weinig benoorden het bagynhof staat, en eertyds de kerk van het Cellebroers klooster, thans de Latynsche school, zou geweest zyn. Hertog ALBRECHT nam het bagynhof in het zelfde jaar 1378 in zyne bescherming, en de stad gaf twee jaren later eenige voorrechten aan hetzelfde. Na de verandering der regeering in ons gemeenebest, werd het bagynhof voor een gedeelte tot eene bank van leening gebezigd. In het jaar 1635 verkreeg de stad van 's lands Staten het voorrecht, om eene bank van leening op te rechten, op den voet der Amsterdamsche. Het is niet wel te bepalen, of men voor dien tyd in *Rotterdam* eene bank van leening gehad heeft. Zekerder gaat het, dat het ander gedeelte van het bagynhof nog eenen geruimen tyd tot eene woning der bagynen gestrekt heeft. Thans echter zyn deze geestelyke maagden hier niet meer in wezen.

Ook heeft men hier nog eene lakenhal, eene faayhal, eene vleeschhal, eene boter- en kaashal, eene henniphal, eene oude en nieuwe waag, eene ryke vischmarkt, een verbeterhuis, en eentucht en werkhuis.

De Latynsche school, welke men te *Rotterdam* heeft, staat in de Broedersteeg, ter plaatse waar in het jaar 1441 een minderbroeders klooster gesticht werd. Het is een zeer groot gebouw, verdeeld in vyf clasfen, en bestierd door eenen Rector, eenen Conrector, en drie Præceptoren. Men heeft nog daarenboven te *Rotterdam* eene doorluchtige school, en vier Profesoren; de openbare lessen zyn hier nogthans van geen belang, veel minder de stads boekery, die in het jaar 1604 gesticht is.

De

De West-Indifche Maatschappy bezit hier een gebouw, hetwelk vry oud, doch voorzien is met de nodige pakhuizen en verdere vertrekken. Het gebouw der Oost-Indifche maatschappy is veel prachtiger; het staat onder de boompjes, en heeft aan de voorzyde een balkon, hetwelk door vier pilasters ondersteund wordt, waaronder eene grote hardstenen poort is. Van achteren heeft dit gebouw mede eene diergelyke poort, en ter wederzyde zeer ruime pakhuizen. Van binnen vindt men eene zeer grote plaats, rondsom welke verscheidene vertrekken zyn, waaronder de vergaderen verkoopkamers voornamentlyk in aanmerking komen. Het gebouw heeft genoegzame pak- en voorraad-zolders, om de ingebragte speceryen te kunnen bergen. In den jare 1695, op den 7 september, lag men den eersten steen aan hetzelfde. De bouwmeester WOUTER ARIENSZ VAN EGMONDT heeft het gebouwd. Men rekent dat het tusschen de 64 en 65 voeten hoog uit den grond staat, en een der fraaiste gebouwen van ons vaderland is.

De *St. Joris* doelen is een groot gebouw, volgens het inschrift boven den ingang, in het jaar 1622 gesticht, en in het volgend jaar herbouwd. Men ziet aldaar ook de wapens van den Prins van *Oranje*, benevens die van *Hollanden Rotterdam*. Van binnen heeft dit gebouw eene grote zaal, welker glazen met de namen van die genen pronken, die dezelve geschonken hebben; en waaruit blykt, dat sommigen in het jaar 1626, en de overigen in het jaar 1680 gegeven zyn. Voor den schoorsteenmantel ziet men de Prinsfen WILLEM den eersten, MAÛRITS en FREDRIK HENDRIK, ieder met eenen bevelhebbers staf in de handen, konstig afgebeeld. Boven de deur, wel-

welke volkomen in den ouden smaak, en met den bytel uitgewerkt is, zag men weleer den Ridder *St. Joris* te paard gezeten, en den draak dodende, doch in het jaar 1741 is dit beeld van daar weggenomen, en in het voorhuis verplaatst.

Ook heeft men achter aan de doelen een groot gevaarte aangebouwd, onder het opzicht van den bouwkonstenaar JACOBUS DE VRIES, waar men onder anderen eene ruime zaal vindt met een uitstekend balkon, hebbende het uitzicht over het plein. Dit vertrek dient om Koningen, Vorsten en andere lieden van gezag en aanzien te onthalen. Voor het overige is deze doelen voorzien met zeer uitmuntende schilderyen van verscheiden burger Colonellen en Capiteinen, door voorname meesters geschilderd.

Nog bezit de stad vele wind- en kruidmolens, kruidtorens, een scherm-school, en meer andere opentelyke gebouwen.

Eer wy nogthans van de waereldlyke gebouwen der stad afstappen, moeten wy nog met weinige woorden gewag maken van de twee lands magazynen of wapenhuizen, beiden achter elkander gebouwd, zodanig, dat dezelve zich als één magazyn vertonen. Het eerste, ter zyde der nieuwe haven staande, werd in het jaar 1660 gebouwd. Voor hetzelfde staat eene kraan. Het ander werd gebouwd in 1662. In den voorgevel, welks ingang toegemetzeld is, staat een *Nephtunus*, tusschen 's Lands wapens, die met veelerleie scheeps- en oorlogs-gereedschappen omringd zyn.

Onder de geestelyke gebouwen en oude gestichten dezer stad, munten in de eerste plaats uit, de grote of *St. Laurens* parochie kerk. Wanneer dit Godshuis gesticht werd, is geheel onzeker. Doch het was reeds gesticht in den jare 1366, hoewel
veel

veel kleiner en onaanzienlyker zynde dan heden-
daagsch. H. VAN HEUSSEN geeft, in de *Beschryving* zyner *Oudheden*; in het derde deel, pag. 623, eene uitvoerige beschryving van een altaar of kapel, welke te dier tyd aldaar, ter eere van St. JACOB *den meerderen*, zoude gesticht zyn. Ook blykt het uit dezen brief, dat *Rotterdam* toenmaals reeds van eene matige groote, en veel betimmerd geweest is, doordien daarin gewag gemaakt wordt van vele renten op huizen, in verscheidene wyken der stad staande, en die verre van elkanderen afgelegen waren.

Deze hoofdkerk is langzaam van zeer geringe beginselen opgeklommen tot een zodanig aanzienlyk gebouw, gelyk het hedendaagsch is. Algemeen is men van gevoelen, dat die kerk aanvangs van planken by elkanderen is geslagen, en in het jaar 1415 had zy nog genen toren. Ook wil men verzekeren, dat de bakkers, in het jaar 1437, de eersten geweest zyn. welken onderling besloten om het hoog altaar ter eere der maagd *Maria* te doen bouwen, hetwelk tot in het jaar 1490, doordien de kerk nog niet voltooid was, in een hout huisje, recht voor de Bagynestraat gestaan heeft, doch in het gemelde jaar ingewyd werd. De bakkers ontvingen voor deze gift een vry gild.

In den jare 1449 heeft men de fundamenten tot den toren geheid, waartoe zeer velen der stedelingen alle hunne krachten inspanden; zy werden tot den arbeid aangevoerd, onder het geschal van pauken en trompetten, en onder het dragen van het vaandel van *St. Laurens*. De eerste steen aan dit gevaarte werd gelegd door den Ridder ALBERT VAN WAVEREN, en de tweede door den Heer ADOLPH, pastoor der kerk. De verdere voor-
en

en tegenspoeden van dezen toren kunnen in verscheiden inschriften onder den toren gelezen worden.

Op den 8 september van het jaar 1472, op *Maria* geboortedag, werd het altaar ter eere van *St. Laurens* en *Maria* ingewyd. By deze gelegenheid bepaalde men het vieren dezer jaarlyksche inwyding op den zondag na *St. Laurens*. Doch doordien die jaarlyksche gedachtenis of kerkmis somtyds op den dag van *Maria Hemelvaart* inviel, verschoven de Bisschoppen van *Utrecht* de viering van dit feest tot op den eersten zondag na het ootfaaf van *St. Laurens*.

In het jaar 1490 werd het plein by den toren, door de burglary, voor niet en by beurten geheid. Dit plein was weleer eene tuin, aan eenen **JAN KOUWENHOVEN** toebehorende.

Door den tyd werd het getal der altaren in deze kerk grotelyksch vermeerderd, onder anderen vond men daarin de volgenden: het altaar van *St. Cosmus* en *Damianus*, van *St. Nicolaas*, van *St. Crispyn*, van *St. Victor* en *Eligius*, van *St. Bartholomeus*, van *St. Brigitta*, van *St. Franciscus* en *St. Clara*, van *St. Joseph* en *St. Eligius*, van *St. Bonaventure* en *St. Catharina*, van *St. Georgine*, van *St. Martyn*, en van *Willebrordus*.

Daarenboven vond men in deze kerk twee zeer aanzienlyke kapellen, aan byzondere personen toebehorende. De eerste behoorde aan de Heren **VAN DER LEK**, waarin een altaar stond van *St. Maria Magdalena*; de tweede behoorde aan de Heren van *Kralingen*, van welken wy hierna breedvoeriger zullen moeten spreken.

Nog zyn 'er in deze kerk van tyd tot tyd zeer vele vicariaten gesticht, waaronder de volgende de voornaamsten waren, namentlyk: een vica-

riaat van den H. Geest, gesticht in 1407; een van *St. Stephanus*, in 1479; een van *St. Bartholomeus*, in 1483; een van *St. Eligius*, in den jare 1500; een van *St. Jacob den meerderen*, in 1508; een van *St. Cosmus en Dameanus*, gesticht in 1521; een van *St. Johannes den Evangelist*, in 1522. 'Er waren ook nog vele anderen aan de altaren van *St. Anthony*, *Nicolaas*, *Joris*, *Michiel*, *Ewoud*, *Andries*, *Joost* enz. waarvan de tyd der stichting onbekend is, doordien de grondbrieven verloren gegaan zyn.

De toren dezer kerk, pronkende met een koper verguld kruis, en eenen weërhaan ter grote van een kalf, stond tot in den jare 1645, toen men bevond dat het houtwerk aan denzelfen vuurig en voor een groot gedeelte vergaan was. Men brak het derhalven op 42 voeten af, en metselde den toren met stenen weder op, tot eene gelyke hoogte; deze verandering bragt het gebouw, hetwelk 326 trappen hoog was, niet weinig in gevaar, want de fundamenten te zwak zynde voor deze zwaarte, deed een westelyke storm hetzelfde drie en een halve voeten naar het noord-oosten overzakken. Deze vreesfelyke gebeurtenis viel voor op eenen zondag, onder het houden van den Godsdienst. Men verbeelde zich, hoe verbaasd de toehoorders opstoven om ter kerk uit te vluchten, hoe zeer de oude Leeraar *SOETIUS*, waarschyndelyk een yverig aankleever der *absolute praedestinatie*, de zynen van den predikstoel ook mogt toeroepen: *dat zy niet moesten wyken, want dat niemand voor zynen tyd stierf*. Men luisterde niet naar deze bedaarde vermaning, de kalk en stenen, die van het gewelf kwamen neder vallen, werkten meer op de gemeente dan de verzckering van den prediker, en daar een ieder naar de deur vloog,

om

om uit te komen, zouden vreesfelyke ongelukken dit gedrang ten gevolge gehad hebben, wanneer de koster de deuren niet had toegesmeten. De gemoederen geraakten ondertusfchen een weinig aan het bedaren, en men ontkwam, zonder ongeluk, aan de fchrik en het gevaar. Terftond daarna ftelde men den toren op vyfels, onderzocht en verfterkte de fundamenteu, en in het jaar 1651, toen alles van onderen degelyk verzorgd was, wond men, ter verbazing van de gehele waereld, den toren wederom drie en eene halve voeten van het noordoosteh naar het zuidwesten over, en zette hem dus weder lynrecht in zyne vorige houding, welk meesterftuk van kunst in het jaar 1655 voltooid werd.

Behalven twee orgels, waarmede de kerk verfierd is, pronkt het choor met de begraafplaats van den dapperen held MOY LAMBERT. Deze was een Rotterdammer fcheepskapitein, en heeft den Staat zeer veel voordeels toegebracht. In het jaar 1605 tastte hy den Admiraal van *Duinkerken*, ADRIAAN DIRKSZÖÖN, aan, en veroverde, met hulp van den onder-admiraal van het Noorder kwartier JAN GERBRANDSZÖÖN, dit vyandelyk fchip, waarvan 60 gevangenen werden opgehangen. In het jaar 1607 was hy by het veroveren der Spaanfchen vloot voor *Gibraltar*, waar de dappere Admiraal HEEMSKERK het leven verloor, en droeg niet weinig tot de zege by. Vervolgens tot Admiraal verheven zynde, deed hy in den jare 1618 den Turkschen zeefchuimeren eenen merkelyken afbreuk, en beveiligde, gedurende dien gehelen zomer, de middelandfche zee, tot merkelyk voordeel der koopvaardyfchepen. Verscheiden andere voordeelen heeft hy bevochten, en eindelyk in eenen hohen ouder-

dom, na met zeer veel roems zyn vaderland gediend te hebben, te *Rotterdam* overleden, in het jaar 1625. Op zyn zark leest men een graffchrift in rym, hetwelk zeer lang en gewrongen is, waarom wy het hier niet zullen plaatsen.

Buiten het choor, in de kerk, is de begraafplaats van den Vice-Admiraal WITTE CORNELIS DE WITT, den tydgenoot van TROMP en DER RUITER, onder welke helden hy meer dan eens het zyne tot de overwinning op de onderscheiden vyanden van onzen Staat bygedragen heeft. Hy sneuvelde in eenen zeeslag tegens den Koning van *Zweden*, welke in het jaar 1658 in de Zond geleverd werd. Zyn lichaam werd naar *Rotterdam* gevoerd, waar men hem op zyne grafstede eene witte marmorsteene tombe oprechtte, waarop het laatstgemelde zeegevecht konstig is uitgehouwen. Men leest zyne heldendaden op eenen zwarten toetssteen, boven de tombe geplaatst.

Nog legt hier in eene byzondere kapel begraven de Vice-Admiraal van *Hollanden Westfriesland* JOHAN DE LIEFDE. Het schone vers van J. ANTONIDES VAN DER GOES, op de zerk van dezen zeeheld uitgehouwen, zal genoeg zyn om den lezer een beknopt denkbeeld van zyne bedryven te geven, waarom wy het hier onder laten volgen:

DE LIEFDE *d'eer der Maas, rust onder dezen steen,*
Die in agt krygen, en vervaarlyke oorlogstogten,
Den Theems, de Seine, en Sond, en Iber heeft bevochten,
En winnaar aan de Taag vertoonde zyn trophoen.
De Faam, ter grafzerk van den Zeeheld uitgeborsten,
Strekt hem een tombe, lang verschuldigd aan zyn Zwaard,
Vervult al 't aardryk met zyn glorie, en vervaard

Nog

Nog met de schrik zyn's naams de wyandlyke Vorsten.

Al wierd de Zee geverft met zyn doorlychtig bloed,

En 't lichaam hier vergaat; nog leeft hy door zyn moed.

Het lichaam van dezen dapperen man legt onder deze zark, waarop zyn wapen met de vliegende faam daar boven uitgehouden is. Rondsom dezelve leest men deze woorden:

D'Ed: Heer JOHAN DE LIEFDE, Ridder, Vice-Admiraal van Holland en Westfriesland, stierf door een kanon kogel, in 't eerste gevecht tegen de vloeten der twee Koningen, in 't afslaan van deze kusten, den eersten augusty 1673.

Agter deze kapel ziet men de begraafplaats van den Heer JOHAN VAN BRAKEL, Schout by nacht van *Holland en Westfriesland*. Hy sneuvelde in eenen zeegevecht, hetwelk de vereenigde Engelsche en Hollandsche vloeten aan de Fransche leverden, in het jaar 1690, op de hoogte van *Bevesier*, waar tot twee malen toe hardnekkig gevochten werd, en de Fransche vloot de overwinning behaalde. Daaruit kan men, opdat wy dit in het voorbygaan hier aanstippen, afleiden, dat de Fransche natie niet zodanig is, als sommigen zich doorgaans verbeelden, wanneer zy zeggen, dat de Engelschen veel dapperder zeelieden zyn dan de Franschen; het oogenblik staat mogelyk voor de deur, waarin andermalige proeven van dapperheid ten voordeele der laatsten zullen spreken.

Het borstbeeld van den Schout by nacht is in wit marmor uitgehouden; rondsom hetzelfde is eene lauwertak geslingerd, en eene kroon met het wapen van Koning WILLIAM boven zyn hoofd geplaatst. Onder dit borstbeeld leest men een Latynsch lofgedicht op den gesneu-

velden held, en de volgende Hollandfche versen zyn mede daaronder geplaatst:

*Door ketens, donder, lood, en staal, en blixemstralen
Te vliegen, en een roef op 's vyands grond te halen;
Was BRAKELS werk, die zyn triumph rukte uit den brand,
Zyn naam en krygsdeugd ciert zyn graf en vaderland.*

Onder op de zark leest men het volgende:

*Hier rust de Heer JOHAN VAN BRAKEL,
Schout by Nacht van Holland en Westfriesland,
geschoten in de betailje tegens de Fransche Konings
vloot den 10 Julius 1690.*

Nog ziet men in deze kerk de graftombe van den Luitenant Admiraal **EGBERT MEEUWSZON KORTENAAR**, een man van onvertzaagden moed, die in het jaar 1665 vóór het vaderland sneuvelde; in eenen zeeslag tegen de Engelschen. De Staten waren toenmaals met die natie in eenen oorlog gewikkeld, doordien zy, tegens alle billykheid, en ondanks alle de inschikelykheid der vereenigde *Nederlanden*, de voorslagen aan hun gedaan, van de hand gewezen, en onze Smirnsche koopvaardyvloot opgebragt hadden. **EGBERT MEEUWSZON KORTENAAR** werd Luitenant Admiraal onder het collegie ter Admiraliteit op de Maze; **MICHIEL ADRIAANSZON DE RUITER**, onder dat van *Amsterdam*, en **JAN CORNELISZON MEPPEL**, onder dat van *Westfriesland* en het *Noorder kwartier*. De Luitenant Admiraal **JACOB**, Baanderheer van en tot *Wassenaar*, ontving den tytel van Luitenant Admiraal Generaal, en het opperbevel over de vloot, die uit meer dan 100 oorlogschepen bestond.

Ka-

KAREL de II, die zich door zyne onrechtvaardige manier van handelen, den haat der Hollanderen had op den hals geladen, verklaarde den Staten, in louwmaand van dit jaar 1665, den oorlog. Dezen zochten, onder bemiddeling van *Frankryk*, door den afgezant VAN GOGH, den vrede te bewaren, maar vruchteloos. De Engelsche vloot stak onder den Hertog van *York*, met omtrend honderd schepen, in bloeiimaand, in zee, en de vloten geraakten den 13 van zomermaand met elkanderen slaags. Men beschuldigt de Hollanders, dat zy twee dagen te voren de wind op de Engelschen gewonnen hadden, zonder zich van dat voordeel te bedienen; dit ten minsten is zeker, dat de wind, den 13 dier maand zuidelyk lopende, den Engelschen het voordeel bragt, van de Staatsche vloot op hoop van goed gevolg te kunnen aanvallen, en van die gelegenheid bedienenden zy zich meesterlyk. Het gevecht begon met het aanbreken van den dag, en eindigde na den middag. Men moet aan sommige bevelhebbers der schepen van den Staat de eer geven, dat zy zich dapper verweerden tegen den vyand, maar ook weder anderen daarentegen ontweken het gevecht, en schoten slechts van verre. De Engelschen behielden de overhand; doch hunne overwinning was veeleer toe te schrijven aan eene gevallen en ongelukkige schrik in de vloot der Nederlanderen, dan aan hunne dapperheid. Want omtrend ten twee uren na den middag, vloog het schip van den Admiraal van *Wasenaar*, een-en-tachtig stukken voerende, in de lucht, waardoor die bevelhebber, benevens verre de meesten der zynen, het leven verloren. Dit veroorzaakte eene hevige wanorder, en de

schepen der Nederlanders kozen daarop met overhaasting de vlucht. KORTENAAR, welken den post van Admiraal zou moeten bekleden, byaldien de Admiraal *van Wasenaar* ongelukkig in het gevecht mogt omkomen, was reeds in den aanvang van den stryd, des morgens ten vyf uren, dood geschoten. De Engelschen veroverden vele schepen en verloren zeer weinig. De Hollandsche officieren, die lafhartig het gevecht ontweken waren, werden naar verdiensten gestraft; sommigen werden dood geschoten, en anderen den degen voor de voeten gebroken.

KORTENAAR, wiens daden wy niet allen hier kunnen ter neder stellen, om niet te wydlopig te worden, doch van welken de dichter G. BRAND gewag maakt in een vierregelig vers, hetwelk op zyne tombe te lezen is, en hetwelk wy, om deszelfs schoonheid, hier onder eene plaats geven; KORTENAAR, zeg ik, legt op eene tombe in wit marmor uitgehouwen. Deze tombe, welke zeer aanzienlyk is, is afgesloten met een yseren hek, en verdient van iederen vreemdeling beschouwd te worden. De vier veelbeteekenende regels van G. BRAND, op dezelve geplaatst, luiden dus:

*De Held der Maas, verminkt aan oog en rechterhand,
En echter 't oog van 't roer, de vuist van 't Vaderland;
De grote KORTENAAR, de schrik van 's vyands vloot,
D'Onsfluiters van de Sond, leid in dit graf besloten.*

Achter deze tombe ziet men de kapel of begraafplaats van den Heer VAN KRALINGEN.

Nog vindt men in deze kerk de grafstede van den dapperen AART VANNES, die zich onder anderen by het driedagig gevecht bevond, tus-

schen

schen den Hollandschen Admiraal TROMP en den Engelschen Admiraal BLAKE, waarvan wy in ons derde deel, op pag. 354, eene korte schets gegeven hebben. By die gelegenheid werd het schip van onzen VAN NES, die gelyk een braaf vaderlander gevochten had, zwaar beschadigd, maar zynen roem integendeel meer en meer uitgebreid. In het jaar 1665, tot Vice-Admiraal verkoren zynde, was hy den schrik der Engelschen. In herfstmaand van het gemelde jaar, geraakte hy, dertien schepen sterk zynde, met twaalf zware Konings schepen in een hevig gevecht, en beukte hen zodanig, dat zy moesten afdeinzen. Vervolgens tot Luitenant Admiraal verheven zynde, geraakte hy in den jare 1667, op het einde van den Engelschen oorlog, met den Britschen Admiraal SPRAGH slaags, hetwelk op den *Theems* voorviel, in het begin van oogstmaand, en noodzaakte den vyand tot twee malen toe te wyken. Ook de Zeekapitein JAN VAN NES *den ouden*, welke, toen de oorlog tegen den Engelschen Koning KAREL *den II* uitbrak, de eer van zyn vaderland ten kosten van zyn leven verdedigde, legt in deze kerk te rusten. Die zeeheld, die met vier andere oorlogschepen van den Staat afgezonden was om de koopvaardyvloot te beveiligen, en haar te bewaren voor de baatzuchtige klaauwen van den ontmenschten ROBERT HOLMES, werd door dezen laatsten, op den drie-en-twintigsten april van het gemelde jaar, tot twee malen toe aangestast, maar door den dapperen Hollandschen vlootvoogd ook tot twee malen afgeslagen; hoewel de Brit andermaal terug gekeerd, met vier kloeke oorlogschepen en eenige andere ligte vaartuigen versterkt was; doch ten derden male hield de En-

gelfche ſchuimer op hem aan, omringde zyn ſchip, hetwelk deerlyk beſchoten werd, hoewel de brave zeeheld aan niets minder dacht dan aan de overgave; maar eindelyk trof hem een vyandelyke kogel, waardoor hy terſtond neder viel, ſneuvelde, en het fel geteisterd vaartuij genomen werd; waarop drie of vier koopvaardyſchepen in de handen van den vyand vielen; de overigen ontkwamen, het lyk van den bevelhebber werd naar *Rotterdam* gevoerd, en geheel *Nederland* treurde wegens dit ſmertelyk verlies.

Een man, van niet minder deugd en heldenmoed, legt mede in deze kerk begraven. Ik bedoel CORNELIS MATELIEF *de jonge*, Bewindhebber der Oost-Indiſche Maatſchappij, aan wien in den Spaanſchen oorlog, in het jaar 1605, het bevel werd opgedragen over eene vloot van elf ſchepen, om daar mede naar de Indiën te ſtevenen; eene vloot, die byna een millioen guldens, Hollandsch geld, gekoſt had. Van dezen tocht ontſing men in het jaar 1608 de alleraangenaamſte tydingen. De Admiraal MATELIEF had op zynen tocht derwaards zeer veel te ſtryden gehad met zyne ſchepelingen; hy had zeer gewigtige bevelen mede gekregen, betrekkelyk den oorlog met *Spanje*, en het volk weigerde gehoorzaamheid, zeggende, niet aangenomen te zyn om als ſoldaat te vechten. Doch hy, die zeer veel kennis had van het menſchelyk hart, bragt de weërſpannigen tot bedaren, door hun eenen ryken buit te beloven, en wakkerde daardoor hunne kloekmoedigheid niet weinig op. In de *Oost-Indiën* gekomen, vestigde hy het oog op *Malakka*; doch om verzekerd te zyn van die ſtad te zullen bemagtigen, ging hy in het jaar 1606 een verbond aan met de Indiaanſche Koningen van *Iehor*, die wel-

weleer het gebied in *Malakka* gevoerd hadden, en sedert lang met de Portugeezen in oorlog waren. In dit verbond werd bedongen, dat de stad aan de Hollanders, en het omgelegen land aan de Indianen ten deel zou vallen. De laatsten waren meer hongerend naar de beloofde verovering, dan gezind om te vechten. Zy waren lafhartig in den strijd, en de Hollandsche Admiraal was, aan zich zelven over gelaten, te gering in magt om die plaats te kunnen veroveren. Hy besloot dan dezelve uit te hongeren, en op deze wyze te dwingen. Doch toen hy vier maanden voor de stad gelegen had, stevende eene ryk bemande Spaansche vloot, onder het bevel van DON ALFONSO DE CASTRO, derwaards om de plaats te ontzetten. De Hollandsche Admiraal dit vernomen hebbende, week met zyne schepen van voor *Malakka*, zocht den vyand op, en deed hem wyken, hoewel het verlies der schepen aan beide zyden even groot was, maar integendeel verloren de Spanjaarden zeer veel volks, en de Hollanders niet meer dan 8 mannen. De Admiraal, toen gebrek aan buskruid krygende, en vrezende voor eenen opstand onder zyn scheepsvolk, hetwelk den dienst weigerde, besloot naar *Jehor* te wyken, en die stad tegen eenen gevreesden aanval van den vyand te versterken. Naauwlyks eene maand voor die stad gelegen hebbende, vernam hy, dat de Spaansche vloot, hoewel minder sterk, zich weder byeen verzameld had en voor *Malakka* geankerd was. Als een onvertzaagd zeevoogd, spaarde hy noch bedreigingen, noch beloften aan zyn scheepsvolk, en haalde hen daardoor over, om op nieuw met hem in zee te steken, en den Spanjaard van voor *Malakka* te doen verhuizen. Hy na-

der.

derde die plaats en kwam terstond in een gevecht, hetwelk langduurig en hardnekkig was, doch waarin de Spanjaard eindelyk te kort schoot. Velen hunner schepen waren reddeloos geschooten en vol doden, eenigen verbrandden, en anderen namen de vlugt gints en derwaards. De nacht belette, den vyand verderen afbreuk te doen. De Hollandsche Admiraal, welke in dit gevecht byna geen volk verloren had, veroverde vier-en-twintig stukken geschut, en stak de genomen schepen in den brand, om daarmede niet belast te zyn.

Aldus een gedeelte der vyandelyke vloot vernield hebbende, nam hy het besluit om de overigen op te zoeken, en stevende dus naar de noordelyke kust van *Malakka*. Op dezen tocht nam hy weder eenige vyandelyke schepen. Van daar zeilde hy naar het eiland *Peelc Bouton*, waar het overschot der Spaansche vloot ten anker lag, en zich wel wachtte, om zich met den Hollandschen bevelhebber te meten. Hier dus niets kunnende uitrichten, zond hy drie schepen naar het vaderland, en begaf zich met de overigen naar *Ban-zham*, om aldaar verversching in te nemen, en vervolgens naar de *Molukken* te stevenen.

Hy kwam gelukkig te *Amboina*, in de maand february van het jaar 1607, en zich aldaar weder van de nodige behoeften voorzien hebbende, nam men het besluit om naar *Ternate* te zeilen, waar de Spanjaarden in het zuidelyk gedeelte eene stad gesticht, en dezelve met 400 soldaten bezet hadden. Hy versterkte *Malaja*, en wierp in die plaats eene bezetting van vyf-en-veertig mannen, welken vier schepen by zich hadden, om tuschen de *Molukken* te kruisen. Hy sloot vervolgens een verbond met de inwoneren van *Ternate*, aan welken hy be-

bescherming beloofde, wanneer zy mogten aangevallen worden, en verzekerde hen, dat men met *Spanje* genen vrede treffen zou, wanneer zy in denzelfven niet begrepen waren.

In de maand juny van dat zelfde jaar zeilde hy naar *China*, voornemens zynde, om aldaar eenen voordeeligen handel te vestigen. Doch hy werd door de ryksgroten daarin te leur gesteld. Hy zeilde dan met zyne drie schepen, op dien tocht door hem mede genomen, naar *Bantham*, en ontweek onderweegs zeer voorzichtig een gevecht met zes grote Portugeefche vaartuigen, welke op hem afkwamen.

Na vele andere voortreffelyke en roemenswaardige daden, waardoor *MATELIEF* zyn vaderland uitmuntende diensten bewezen had, keerde hy naar hetzelfde terug, en kwam aldaar omtrend den herfst van het jaar 1607 aan, by zich hebbende vyf schepen met de kostbaarste speceryen geladen. De Staten deden hem voor zynen dienst plechtig bedanken, en zyne gelukkige verrichtingen in de *Indiën*, haalde hem niet weinig de afgunst der Engelschen op den hals, die zyne loffelyke daden, hoewel vruchteloos, zochten te bezoedelen.

Zeer zinryk zegt de Heer G. VAN SPAAN, in zyne beschryving van *Rotterdam*, van dezen dapperen Nederlander: „ dat hy met zyn kanon „ pomade en Spaansche en Portugeefche knevels „ in *Oost-Indiën* opgestreken heeft.” Men zie hem in zyne beschryving van *Rotterdam*, pag. 251.

Laat ons thans weder tot de kerk terug keren.

In den jare 1572, en wel op den 12 november, heeft de bekende *MARTIN DUNKAN* voor de laatste maal in deze hoofdkerk de misse gelezen, en den Roomschen Godsdienst gepredikt. Twee da-

dagen daarna werden de altaren afgebroken; de beelden neder geworpen en verbryzeld, en op den volgenden dag deed CORNELIS COOLTUIN de eerste Hervormde leerrede in dit Godshuis. Daarna zyn ook het *St. Laurens* beeld, gestaan hebbende aan de zuidzyde der kerk, op den laatsten july, en den volgenden dag de beeldtenis van de heilige *Maria Magdalena*, niet alleen uit de kerk gerukt, maar tot gruis verbryzeld. Men zie daarover breedvoeriger H. VAN HEUSSEN, in het derde deel zynrer *Oudheden*, bladzyde 637.

Onder de latere kerken in *Rotterdam* gesticht, telt men in de eerste plaats de zuider kerk. Deze was weleer eene houten loots, waarin de Rhetorikers reeds in het jaar 1561 hunne spellen vertoonden; doch daarna werd zy tot eene Gereformeerde kerk bekwaam gemaakt en met eene gaanderij voorzien; echter welhaast te klein geworden zynde, is zy in den jare 1676 vergroot, en met een aartig torentje voorzien.

De nieuwe kerk is in het jaar 1681 gebouwd. De plaats, welke men daartoe heeft uitgekozen, was betimmerd met burger huizen, welken door de stad gekocht en daarna weggebroken zyn. Zy is tamelyk groot, ruim, luchtig en vierkant; zy is bedekt door eenen lantaarn, heeft vier poorten, en is versierd met eenen prachtigen predikstoel. In den grond vindt men vier kelders, geschikt voor ruime begraafplaatsen. Het gehele Godshuis is binnen de zeventien maanden vanden grond af opgebouwd.

De Prinse kerk was weleer een klooster. In het jaar 1608 maakte men dezelve bekwaam om den Hervormden Godsdienst daarin te verkondigen, en in lateren tyd bouwde men nog een zuider en noorder pand aan dezelve. Het noorder pand werd

werd gebouwd in het jaar 1639, en het zuider pand in het jaar 1659. Deze kerk werd de Prinse kerk genaamd, doordien het Prinzen hof daar aan belendend was. Zy was tamelyk ruim, groot en luchtig, en had eene menigte grafsteden.

Deze kerk bouwvallig geworden zynde, kondigden de predikanten, ter voorkoming van alle onheilen, uit naam der Regeering, in den jare 1737, van den predikstoel af, dat de Godsdienst voortaan, niet meer in deze, maar in de oude Schotsche kerk zou geoeffend worden. Deze laatste werd tot den dienst gereed gemaakt, en in het volgend jaar brak men den geheelen gevel van de Prinse kerk weg; men heide nieuwe fundamente, metzelde stenen pylaren in dezelve, welken weleer slechts van hout waren, en de vertimmerde kerk kreeg eene veel schonere gedaante dan weleer. Men bouwde in dezelve eene gaandery; en vernieuwde het middelste dak geheel; waarna zy, gelykik meen, in den jare 1739 voltooid is.

De Fransche of Walsche kerk, is een oud en herbouwd gesticht, en was weleer eene klooster kerk, doch onzeker aan wien zy toegewyd geweest is. Na den tyd der Hervorming werd zy den Engelschen tot eene vergaderplaats toegestaan. Zy werd voor de eerste maal vergroot in het jaar 1625; vervolgens in 1662, wanneer zy aan de Fransche gemeente werd afgestaan. Door de vervolging der Protestanten in *Frankryk*, en het herwaards vluchten van zo vele Fransche huisgezinnen, werd zy weder te klein, waarom men haar in de jaren 1686 en 1687 oostwaards weder moest uitleggen; ten dien einde keurde men eenige oude burger huizen af, welken gesloopt en aan de kerk getrokken werden. Het is een zeer fraai gebouw, versierd met eenen niet onbevalligen to.

toren. Weleer lag nevens de kerk een kerkhof, doch het begraven op hetzelfde geraakte buiten gebruik, en men bestraatte het. Van binnen pronkt deze kerk met een aartig orgel en fraai geschilderde glazen.

De Engelsche kerk, staande op de nieuwe haven, schynt uit eenige pakhuizen, welken doorgeflagen en gedeeltelyk herbouwd zyn, haren oorsprong ontfangen te hebben. Zy is tamelyk groot, ruim en luchtig.

De Schotsche of *St. Sebastiaans* kerk is een sierlyk gebouw, staande by de Schiedamsche poort op de zogenaamde Meent; weleer was ook deze eene klooster kerk, welke door de Gereformeerden in bezit genomen, en waarin in het jaar 1667 de eerste Gereformeerde leerrede gehouden is.

Nog heeft men in *Rotterdam* eene grote en eene kleine Remonstrantsche, benevens drie Menonite en eene Luthersche kerken. De Roomsche gezinden hebben hier vier kerken, de kwakers eene kerk, en de Joden twee synagogen.

Het ampt van pastoor plagt weleer door den Abt van het *St. Paulus* klooster te *Utrecht* begeben te worden; in vervolg van tyd werd daarover beurtlings door den Paus en dezen kloostervoogd beschikt, tot dat het eindelyk in handen der Graven gekomen is. De pastoor trok in zyn afwezen 200 Rhynsche guldens jaarlyksch. De inkomsten der pastory, met alle lasten daaronder gerekend, beliepen jaarlyksch 300 Rhynsche guldens, waarvan drie ponden op burger huizen gevestigd waren. Volgens eene vergunning van Hertog ALBRECHT van *Beijeren*, in dato 7 oktober 1402, werd het ampt van koster door de stedelingen begeben.

Rotterdam is, gelyk alle andere steden van *Holland*,

land, mede ryk bedecld geweest van geestelyke gestichten en kloosters. Een burger, JAN DIRKZE genaamd, stichtte in het jaar 1404, in de lombartstraat, eene kapel, allernaast zyn huis, en vereerde huis en kapel naderhand aan de Jacobynen of predikheren. Deze plaats door den tyd te klein wordende, bouwden de laatsten in het jaar 1444 een zeer aanzienlyk klooster op de hoogstraat, voor 100 monnikken, en verrykten het daarenboven met eene fraaije kerk. Doch in den zwaren brand van den 10 july 1563, werd dit gesticht byna geheel vernield, en hoewel de monnikken weinig tyds later weder een gedeelte van het klooster, benevens eene kleine kapel herbouwden, en ook reeds eenen aanvang gemaakt hadden met den opbouw van eene grotere kerk, moesten zy hunnen arbeid nogthans staken, door het opkomen der beeldenstormery; en eindelyk, toen de monnikken in den jare 1572 verdreven werden, is hun klooster ingeruimd tot een huis voor oude en behoeftige mannen en vrouwen, en ook gedeeltelyk in een pesthuis, gedeeltelyk in een dol- en gasthuis veranderd.

Een minnebroeders klooster was hier mede aanwezig, en ook in het jare 1444, gelyk het voorgaande, opgericht.

Ook had men hier een cellebroeders klooster, hetwelk in den jare 1441 gesticht werd, doch na het afschaffen van den Roomschen Godsdienst, is dit klooster in eene school veranderd.

De vrouwen kloosters, in die stad gesticht, zyn de volgende:

De zusters Carmeliten, aan de heilige maagd *Maria* toegewyd, en gesticht in de oost- en Goudsche wagenstraat, in het jaar 1482. In vervolg

IV. DEEL.

H

van

van tyd werd het verplaatst by de stads vesten, alwaar tegenswoordig het weeshuis staat.

De zusters van *St. Anna*, van den derden regel van *St. Franciscus*, bouwden inden jare 1442 een klooster in de gravestraat. Doch in den jare 1608 is het middelste pand van de kloosterkerk tot de Prinsfen kerk gebezigd, en in 1639 en 1659 veel vergroot; waarna het klooster zelf tot een Prinsfenhof ingeruimd werd, waarin de Stadhouder zyn intrek plagt te nemen. Heden-daagsch is hier de nieuwe beestenmarkt.

Het *St. Agnes* of witte zusteren klooster, naar den regel van den heiligen *Augustinus*, werd omtrend den jare 1460 in de west wagenstraat gebouwd. Dit Convent was met het capittel van *Sion* by *Delft* vereenigd. In latere dagen stichtte men hier het weeshuis, doch hetzelfde is mede sedert dien tyd verplaatst.

Het klooster van *St. Agatha*, anders genaamd het zusteren huis, was omtrend den jare 1472 in de kipstraat gesticht.

In den jare 1485 ontvingen de Heren van de wet van *Rotterdam* ook vier zusteren in de stad, welken de brood zusteren genaamd werden, en verplicht waren om kranke en gebrekkige menschen op te pasen.

De geestelykheid had ook vele kapellen in de stad gesticht, waarvan de volgenden onder anderen bekend zyn:

De *St. Andries* kapel of de kapel der zeven sla-pers, welke voor de *St. Laurens* kerk gestaan heeft, doch in het jaar 1423 werd afgebroken.

De *St. Sebastiaans* kapel, welke in de lombart-straat gestaan heeft, en in het jaar 1499 gesticht is. Dezelve is voor eenige jaren door de Schot-ten

ten gebruikt, om hunnen Godsdienst daarin te oefenen; hedendaagsch worden daarin openbare redenvoeringen gedaan, hoewel zynog onder den naam van de Schotsche kerk bekend is.

Rotterdam heeft ook vele gasthuizen gehad. Men weet onder anderen dat 'er een *St. Lysbeths* gasthuis geweest is, maar onzeker blyft het, waar hetzelfde gestaan heeft.

Ook vond men daar een *St. Anthonys* gasthuis, gesticht in den jare 1417, en hetwelk tevens tot een proveniers huis gebezigd werd.

In den Opper stond het *St. Jacobs* gasthuis, met eene kapel daar naast. Het eerste werd gebouwd in den jare 1455, en aan de laatste werd den eersten steen gelegd in 1497. Zo wel deze kapel als het byleggend kerkhof zyn tot burger huizen verbouwd; doch de renten van dezelve in het jaar 1584 aan het weeshuis toegekend.

Behalven het H. Geesthuis en het oude gasthuis, heeft men binnen de stad ook een nieuw weeshuis gebouwd, ter plaatse daar weleer het klooster der Augustyner nonnen gestaan heeft. In den jare 1578 gaf de Regeering aan weesmeesteren verlof, om het oude weeshuis op de hoogstraat te mogen verkopen, gevende aan hun de kerk, benevens zekere huisjes en erven, weleer toebehoord hebbende aan de witte zusteren in de west wagenstraat, en tevens verlof om eene lotery van zilverwerk aan te leggen; benevens eenige andere vóordeelen, waardoor zy in staat zouden kunnen gesteld worden, om de hun geschonken gebouwen tot een weeshuis bekwaam te maken.

Aan de Schie stond weleer een Melaatshuis, benevens eene kapel, doch dezelve zyn in het jaar 1670 in een proveniershuis veranderd.

In het jaar 1681 heeft men binnen *Rotterdam*

een zeer aanzienlyk Diakonie weeshuis gesticht, waarin mede behoeftige oude mannen en vrouwen, ieder afzonderlyk, onderhouden worden. Dit gebouw is zeer schoon, en met alle de nodige vertrekken voorzien.

De stad *Rotterdam* heeft een aanzienlyk getal vermaarde mannen opgeleverd, waaronder de beroemde DESIDERIUS ERASMUS voornamentlyk in aanmerking komt. Deze geleerde man werd op den 28 oktober van het jaar 1467 binnen *Rotterdam*, in de brede kerkstraat, geboren, en door zyne geleerdheid en schriften het wonder zyner eeuw. Nadat hy zyne studiën volbragt, aan de Latynsche taal haren ouden luister hergeven, de menigvuldige gebreken der geestelyken zeer naauwkeurig en op eene verbloemde wyze beschaamd had, en van vele hoge magten bemind was wegens zyne verdiensten, vertrok hy naar *Basel*, waar hy zyne overige dagen, onder het genot zyner geliefde letteroeffeningen, verder voleinde. Hy had een zeer voordeelg denkbeeld van den hervormer LUTHER, maar beschuldigde hem tevens van verregaande drift. Zyne schriften en die van LUTHER werden hier te lande in grote menigte gelezen, en droegen niet weinig by, tot de toenmaals opdagende verlichting. Een zyner werken, de *Christelyke Weduwe* genaamd, hetwelk zeer Godvruchtig geschreven was, droeg hy op aan vrouw MARIA, weduwe van LODEWYK van *Hongaryen*, toenmaals landvoogdesse der *Nederlanden*. Hy was zodanig in achting by de groten van dit land, dat de Edelen en de meeste steden ter Staatsvergadering te *Gouda*, in de maand augustus van het jaar 1532, besloten, om hem een diamant, ter waarde van tweehonderd veertig Rhynguldens, te schenken; doch doordien men

hoop

hoop had, dat hy door de landvoogdesse herwaards zou ontboden worden, zond men hem dit geschenk niet. Zyne geduurige studiën en merkelyk hoge jaren hadden hem zodanig verzwakt, dat hy, in de maand augustus van het jaar 1536; zagst binnen *Basel* ontsliep, wordende van alle braven, wegens zyne beproefde eerlykheid, voorbeeldelooze zagtmoedigheid en grondige geleerdheid, zeer betreurd.

Die van *Rotterdam* richtten hem ter eere een metalen standbeeld op, hetwelk nog heden aan de oostzyde der grote markt staat, op eene blaauwe stenen piëdestal van omtrend zes voeten hoogte. Op dit voetstuk vindt men de volgende versen tot zynen lof gegraveerd:

Hier rees die grote zon, en ging te Basel onder,

Die Rykstad eer en vier dien Heilig in zyn graf.

Dit tweeds leven geeft, die 't eerste leven gaf.

Maar 't licht der talen, 't zout der zeden, 't heerlyk wonder;

Waar met de Liefde en Vroede, en Godgeleerdheid praat,

Werd met geen graf ge-eerd, noch met geen Beeld betaald.

Dies moet hier 't Luchtgewelf ERASMUS overdekken,

Nadien geen minder plaats zyn tempel kan verstrekken.

J. OUD AAN.

Achter op het voetstuk leest men het volgende :

DESIDERIUS ERASMUS, geboren tot Rotterdam den 28 oktober 1467; gestorven tot Basel den 12 July 1537, met een houten pronkbeeld vereerd 1549; in een blaauw arduinstein verwisfeld 1557; 't zelve van de Spanjaards ter neder geworpen 1572; sedert wederom in stand gebragt, eindelyk van koper afgegoten en opgeregt 1622; om het bouwvallig bruggewelf en breuk der voetstut afgenomen 1674; is aldus herstelt 1677; als Burgemeesters waren Balzha-

H 3

far

Jan Werbeek, Dominicus Roosmalen, Jacob de Braam, Pieter de Mey; Fabrykmeesters, Leonard van Naarsen, Bartholomeus van den Veld.

Zyn afbeeldsel is in het jaar 1526 door den beroemden ALBERT DURER naar het leven geschilderd, en door den Heer GERARD VAN PAPENBROECK, oud president Schepen van *Amsterdam*, in het jaar 1740 aan Burgemeesteren van *Rotterdam* vereerd, en in Burgemeesters kamer aldaar geplaatst.

JACOB BRASSICA of KOOL, zusters zoon van REINIER SNOOI van *Gouda*, werd mede te *Rotterdam* geboren. Ook heeft *Rotterdam* de beroemde HUIBERT DUIFHUIS en meer andere voortreffelyke schilders voortgebracht, waaronder VAN BATTUM en ADRIAAN en PIETER VAN DER WERF de eerste plaats verdienen. JOACHIM OUDAAN, hoewel te *Leiden* geboren, heeft echter te *Rotterdam* den meesten tyd van zyn leven doorgebracht. De bekende taalkenner en dichter DAVID VAN HOOGSTRAATEN ontving mede te *Rotterdam* het leven, en STEVENTRACY, de maker der kunstige *Sphera*, welke op de Leidse boekery geplaatst is, heeft mede tot aan het einde van zyn leven te *Rotterdam* gewoond.

Rotterdam heeft twaalf kompaniën schutters, en de burgery aldaar heeft van de vroegste tyden af vele voorrechten van de Hollandsche Graven verkregen. Onder anderen mag geen vreemdeling tegen eenen burger getuigen, wegens eene zaak, welke binnen de poort geschied is. Ook moeten alle breuken, welken binnen de stad voorvallen, binnen het jaar beslist zyn. Men vindt nog verscheiden andere privilegiën, die in het privilegieboek van *Rotterdam* opgetekend staan.

Rot-

Rotterdam wordt geregeerd door een kollegie van vier-en-twintig vroedschappen, en door een kollegie van de wet, bestaande uit eenen Bailluw, vier Burgemeesteren en zeven Schepenen.

Weleer bestond het kollegie der vroedschappen uit 40 personen. Deze keur werd door PHILIPS van *Bourgondiën* in den jare 1446, door MAXIMILIAAN en vrouw MARIA in het jaar 1479, en ook door de Hertogen MAXIMILIAAN en PHILIPS in het jaar 1482 bevestigd. Keizer KAREL de V verminderde in het jaar 1518 het getal der 40 vroedschappen tot op zestien, doch hetzelfde werd naderhand weder tot op vier-en-twintig door hem vermeerderd. WILLEM de I, Prins van *Oranje*, gaf in het jaar 1580, op naam des Konings van *Spanje*, aan de *Rotterdamers* een octrooi, om het getal der vroedschappen tot op vier-en-dertig te mogen vermeerderen. Doch in het jaar 1615 vervoegde de Regeering van *Rotterdam* zich by de Staten van *Holland*, welken de vroedschap van die stad, by een privilegie van den 17 september des gemelden jaars, tot op vier-en-twintig bepaalden; waarby naderhand in het jaar 1658 vastgesteld werd, dat niemand tot vroedschap der stad zou mogen verkoren worden, alvorens hy 27 jaren bereikt had.

De Bailluw van *Rotterdam* wordt voor drie achter een volgende jaren aangesteld, en heeft twee Onderfchouten onder zich. De Burgemeesteren waren voormaals slechts twee in getal, en werden jaarlyksch door den Graaf of zynen Bailluw op meidag verkoren. In later tyd werd het Burgemeester-ampt met eenen persoon vermeerderd, en op den 17 oktober van het jaar 1637, verleenden de Staten van *Holland* aan die van *Rotterdam* een privilegie, waarby zy tot vier bepaald werden. Voor

zo veel men weet, zyn Schepenen altoos zeven in getal geweest, en droegen in den jare 1328, volgens een privilegie van den Graaf WILLEM van Henegouwen, den naam van *gezworenen*. Hertog ALBRECHT bepaalde in het jaar 1382, dat niemand tot Schepen of Raad zou mogen verkozen worden, die niet alvorens vyf jaren poorter der stad geweest ware, en Hertog PHILIPS van Bourgondiën beval in het jaar 1439, dat Burge-meesteren en Schepenen ten minsten 27 jaren oud, en tot eene somma van *Honderd Nobelen of meer*, moesten gegoed zyn. Voor het overige heeft de stad twee Thesauriers, drie Fabriekmeesters, vyf Rekenmeesters en een' Secretaris op de rekenkamer, en vier weesmeesters en een' Secretaris op de weeskamer.

Het Rechtsgebied van *Rotterdam* is na den jare 1412 merkelyk vergroot. Buiten de westpoort strekt het gebied der stad zich uit langs den dyk, binnen de twee dyksloten, en tien gaarden aan beide de zyden tot *Koelhoek*, en van daar voorts recht uit, tot in de Maas, ter halven diepte. Het eilandje *Eyenoord*, anders de *Noord*, behoort mede onder het rechtsgebied der stad. Voorts behoren onder dezelve nog tien gaarden ter wederzyde van de *Rotte*, tot aan *Ter Brugge*, en tien gaarden, ter wederzyde van de *Schie* tot aan *Overfchie*. Daarenboven bezit de stad de heerlykheden *Hillegondsberg*, *Rotteban*, een gedeelte van *Kattendrecht*, van *Beukelsdyk*, *Kook*, *Honingen*, van *Moerkapel* en de wilde veenen, van *Bleiswyk*, *Moordregt* en *Beethuizen*.

Aanmerkelyk is het, dat van eene stad als *Rotterdam* gene volledige beschryving voorhanden is. Buiten de vrolyke, maar in lang na niet voldoende beschryving door G. VAN SPAAN, welke wy hier

hier voor een groot gedeelte gevolgd zyn, heeft men eene gebrekkige kronyk der stad. Echter heeft de kundige en arbeidzame Burgemeester MEERMAN ten zyne kosten doen drukken, een sommier bericht, betreffende de charters van *Rotterdam*, welk zeldzaam stuk nogthans te weinig bekend is.

H O T S L O T

H O N I N G E N,

By ROTTERDAM

Dit slot, niet verre van *Rotterdam* gelegen, is gehouwd in eenen lagen moerasfigen grond, en werd weleer *het huis te Kralingen* genoemd, doordien het aan dit geslacht in eigendom toebehoorde. Volgens de *Chartier Kronyk* van M. VANDER HOEVEN, in het eerste deel, bladz. 135, zou het den naam *Honingen* ontfangen hebben, doordien het meer dan eenmaal gehoond of beschadigd is. Weleer was het een zeer schoonen sterk kasteel, omringd van muuren, wallen en grachten, en gelyk HADRIANUS JUNIUS in zyn *Batavia*, bladz. 312, getuigt, genoegzaam in staat om den vyand te kunnen afweren. Het slot is zeer oud, en deszelfs eerste stichting onbekend. Volgens H. JUNIUS, in zyn *Batavia*, bladz. 295, en andere oude geschiedschryvers, heeft de oude dyk, tusfchen *Rotterdam* en *Schiedam*, voorby

H 5

het

het huis *Honingen* gelopen; en H. VAN HEUSEN zegt, in het derde deel zyner *Oudheden*, bladz. 623, dat de zeedyk, van het slot *Honingen* af tot aan *Schiedam*, in het jaar 1255 is opgeworpen, waaruit blykt, dat het toenmaals reeds in wezen moet geweest zyn. Het edel en aloud geslacht der *van Kralingen* ten minsten was reeds sedert eeuwen bekend; immers W. VAN GOUDHOEVEN maakt in zyne *kronyk*, op bladz. 309, gewag van eenen HUGO VAN KRALINGEN, welke ten tyde van Graaf *FLORIS den IV*, in het jaar 1223, geleefd heeft, en beschryft hem als een der beroemdste Ridders van zynen tyd. Het is genoeg bekend, dat dit aloud geslacht van tyd tot tyd zeer grote diensten aan het vaderland heeft bewezen.

De Heren van *Kralingen* bezaten, behalven dit kasteel *Honingen*, een prachtig huis binnen de stad *Rotterdam*, hetwelk omtrend het oude slot *Bulgerstein* stond, by het zogenaamd *Rodezand*, hedendaagsch de zandstraat, waar men wil dat zy nog daarenboven eene kapel gehad hebben. Vervolgens hebben zy aan de noordzyde van het choor, in de grote of *St. Laurens* kerk, achten de tombe van den Vice-Admiraal KORTENAAR, eene grote, met traliwerk afgeslotene kapel, en daar binnen eene begraafplaats gehad, voor dewelke de naam van *van Kralingen* met gouden letteren te lezen stond, en die nog in het jaar 1644 aldaar kon gelezen worden. Doch het geslacht der Heren *van Kralingen* daarna uitgestorven zynde, is deze kapel verkocht aan den Burgetmeester WILLEM SEBASTIAANSSZ. SCHEEPERS.

Ten tyde der Nederlandsche beroerten, in het jaar 1573, werd de Graaf WILLEM VANDER MARK, Heer van *Lumey*, door last der Heren Sta-

Staten van *Holland*, binnen *Delft* gevangen genomen, van alle zyne waardigheden beroofd, naar het slot *Honingen* gevoerd, en aldaar eenigen tyd in den kerker geworpen. Deze man bezat by zynen moed eenen groten haat, die voornamentlyk tegen de geestelykheid gericht was, en welke hem ook voor een groot gedeelte van zyne welvaart beroofde. Ook was hy zodanig verbitterd op de Spanjaarden, dat hy, na het onthalzen der Graven van *Egmond* en *Hoorne*, met het leger vanden Prins in het jaar 1568 te velde trekkende, beoefde, hair en baard te zullen laten groeijen, tot dat hy deze dierbare offers van gewetensdwang gewroken had. In het jaar 1572 werd hy tot Admiraal van 's Prinsfen vloot verheven, en bemagtigde met een gedeelte derzelve den *Briel*. Terwyl hy daar was, werden eenige Spaanschgezinde geestelyken te *Gotinchem* gevangen genomen, en derwaards gebragt zynde, op zyn bevel, zonder genade opgeknoopt. In hetzelfde jaar werd hy tot 's Prinsfen Stedehouder over *Holland* aangesteld, en veroverde de steden *Rotterdam*, *Schiedam* en *Delft*. Ook bemagtigde hy de stad *Schoonhoven*, welke hy echter beleegeren en met twee stukken geschut beschieten moest, al eer zy zich wilde overgeven. Hoewel een vyand der geestelykheid, kon hy nogthans niet zien, dat dezelve door anderen beleedigd werd, want een der geestelyken, broeder DIRK VAN DER GOUD genaamd, te *Schoonhoven* doorregen, en twee anderen aan eenen notenboom voor het stadhuis opgehangen zynde, deed hy eenigen, welken aan deze wanbedryven handdadig waren, naar verdienste straffen. Zyne mislukte onderneming op *Amsterdam*, zyne ongehoorde gestrengheid en zyne verregaande verbittering op de geestelykheid, gevoegd by alle de ruwheid van eenen on-

onbefchaafden krygsman, deden hem den haat der Staten en die van den Prins en het volk op den hals laden. Hy, en BARTHOLD ENTZES, zyn medemakker in moed, maar ook in wreedheid en woestheid, bragten het zo verre, dat de Prins bevel moest geven om hen in hechtenis te laten nemen. LUMER had namentlyk eenen ouden Priester van 72 jaren, KORNELIS MUIS genaamd, op losse beschuldigingen, dat hy met zyne beste goederen uit *Delft* naar den vyand wilde vluchten, zonder bewyzen, zonder getuigen, wreedaartig doen pynigen en vervolgens binnen *Leiden* opknopen. Hy werd over deze en andere wanbedryven voor de Staten ontboden. Aldaar gekomen, speelde hy de rol van den voorgaanden woesten krygsman, en de Prins zocht hem vergeefs ter noeder te zetten. Men nam hem gevangen, bragt hem op het slot te *Gouda*, en ontsloeg hem eenigen tyd daarna om zyne uitmuntende verdiensten. Doch vruchteloos was alle hoop, welke men had opgevat dat hy zoude bedaren. Hy werd dan in het jaar 1573 ten twedenmale gevangen genomen en op het kasteel *Honingen* gebragt, waaruit hy, naar eenigen tyd gezeten te hebben, ontsnapte, en den Staten nog zeer vele moeilykheden brouwde, die, om geheel van hem ontslagen te worden, hem, in de maand may van het gemelde jaar, met alle zyne goederen naar *Luit* deden vertrekken, waar hy, eenige weinige jaren daarna, door den beet van eenen dollen hond, doch volgens anderen door vergif, uit het leven gerukt werd.

In het jaar 1574, te midden van den Spaanschen oorlog, werd dit kasteel door de binnenslandsche verdeeldheden der Staatfche en Spaansche

sche partyen vreesfelyk geteisterd, en door die van *Rotterdam* voor een gedeelte afgebroken, om de Spanjaarden daarin niet te doen nestelen.

Langen tyd daarna zag men van dit aloud kasteel niets meer dan eenige vervallen muuren en torens, welke treurige overblyffelen nogthans genoegzame tekenen droegen van deszelfs voormalige sterkte. Deze puinen zyn ons afgebeeld door het yzer van RADEMAKER, in de honderd vyftigste konstplaat, vertonende dezelve, gelyk zy in het jaar 1652 gevonden werden.

Hoewel dit slot nu jaren achter elkander aan zyn eigen lot was overgelaten, en van tyd tot tyd deerlyk verviel, was men nogthans beducht, dat de Franschen, nadat zy in het jaar 1672 een goed gedeelte der *Nederlanden* overstroombd hadden, met deze vervallen torens hun voordeel doen zouden, waarom de Regeering van *Rotterdam* nodig oordeelde, alle overblyffelen van dit kasteel te slechten, hetwelk haastelyk geschiedde.

Hedendaagsch heeft men byna op dezelfde plaats eene landhoeve, genaamd het slot *Honingen*, en, gelyk ik meen, in eigendom behorende aan den Wel Edelen Gestrengen Heer Mr. VAN TEL-
LINGEN.

H E T

HET DORP

Y S S E L M O N D E.

In ZUID-HOLLAND.

De honderd een-en-vyftigfte prentverbeelding van RADEMAKER, vertoont ons een fraai gezigt van *Ysselmonde*, gelyk het zich in den jare 1633 vertoonde. Het dorp legt aan de overzyde der stad *Rotterdam*, fchuins over de mond van den *Yfel*, en recht tegen over het Kralingsche veer. Dit Kralingsche veer is een gehucht, dus genaamd, doordien men met eenepont daarover vaart. Niet verre van dit veer zag men voor eenigen tyd de muurbrokken van een kapelletje, aan *Sz. Elbregts* toegewyd, en door FRANS VAN BREDERODE, Gouverneur van *Rotterdam*, gesticht in den jare 1482.

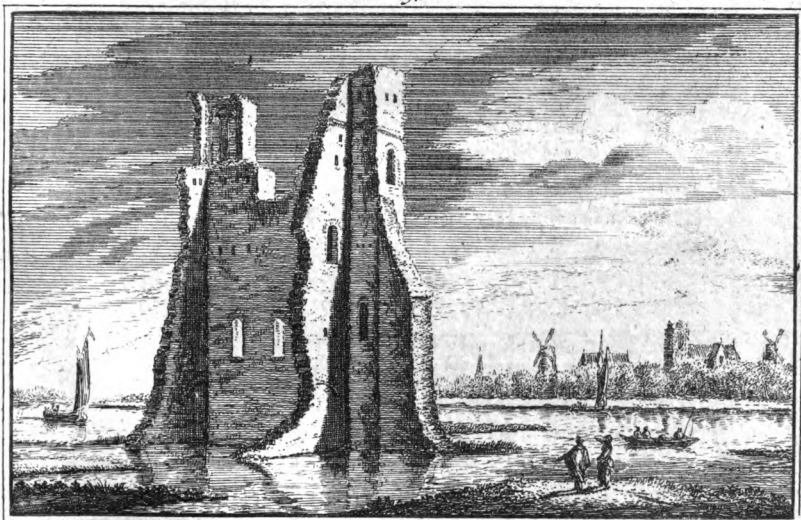
Men heeft gene redenen om te twisten over de naams oorsprong van *Ysselmonde*, doordien het aan den mond van den *Yfel* gelegen, van die rivier natuurlyk zynen naam ontleend. Ondertusfchen beweert JACOB VAN OUDENHOVEN, dat deze *Yfel* eertyds by *Ysselmonde* zyn begin gehad heeft, en door de verlegging van den *Rhyn*, de *Yfel* mede in zynen loop veranderd is, welke in wezen heeft moeten blyven om de binnenlanden voor eene uitwatering te dienen; en hy voegt daarby, dat de laatstgemelde rivier, die zich weleer omtrend *Utrecht*, in het oude kanaal van den

A. Rademaker fecit

YSSELMONDE

1633

A. Rademaker fecit

Het HUIS te MERWE

1656

den *Rhyn*, ontlastte, door deze verlegging van den *Rhyn*, zyne uitlozing by *Tsfelmonde* gekregen heeft; waardoor *Tsfelmonde* dan eigentlijk *Tsfel-einde* geworden is.

Tsfelmonde, gelyk het hedendaagsch gezien wordt, bestaat uit twee ambagten, welken *Oost* en *West-Tsfelmonde* genaamd worden. Wy zullen van *West-Tsfelmonde* allereerst gewag maken.

West-Tsfelmonde werd eertyds ook *OGIERS-ambagt* genaamd, na *OGIER van Kralingen*, welke in het jaar 1388 dit ambagt aan zyne dochter, huwende met den Ridder *DIEDERIK VANDER LEK*, tot eene bruidschat mede gaf. Sedert de vroegste tyden was het een ambagt op zich zelf, en in den jare 1413 werd *JACOB BOEKEL GYSBERTSZOON* daarmede verleid tot een onversterfelyk leen, te verheergewaden met eenen roden sperwer. Den 2 oktober van het jaar 1447 werd daarmede verleid *JAN VANDER BOUKHORST*, in huwelyk nemende *MEINE VAN WENA*, dochter van den voornoemden *JACOB BOEKEL GYSBERTSZ.* Op den 9 maart van het jaar 1465, kwam het ambagt aan *GYSBERT VAN DER BOUKHORST*. In 1511, op den 22 may, aan *CLAAS VAN DER BOUKHORST*, na welks overlyden dit ambagt het eigendom van een ander geslacht geworden is. Dit leen werd eerst van de *Heren van Egmond* verheven, doch is in later tyd een leen van de Graaflykheid van *Holland* geworden.

Oost-Tsfelmonde, was, gelyk het vorige, ook een leen; een ambagt op zich zelf, en ook afzonderlyk bedykt in het jaar 1446, gelyk *MATTHEUS VAN DER HOEVEN* zulks aantekent in zyne *handvest kronyk*, bladz. 108. Doch *J. VAN OUDENHOVEN* beweert, dat zulks in het jaar

jaar 1435 geschied is, maar dat die dyk in het jaar 1446, benevens het Rieder-ambagt, doorgebroken, en toenmaals met den Hordyk versterkt is.

Te *Oost-Ysfelmonde* staat eene tamelyk fraaije kerk, voorzien met eenen tamelyken groten toren, benevens een klein torentje op het choor, gelyk uit de nevensgaande afbeelding kan gezien worden. Van binnen is de kerk tamelyk ruim, en pronkte weleer met schone en konstig geschilderde glazen, die echter hedendaagsch meest al geschonden of vernield zyn. De tyd, wanneer deze kerk gesticht is, vind ik nergens aangetekend; mogelyk is zulks in de vyftiende eeuw geschied, doordien hier weleer eene klok gehangen heeft, welke in den jare 1492 gegoten was, en waarvan G. VAN SPAAN, in zyne *beschryving van Rotterdam*, op bladzyde 166, het volgende aantekent:

„Niet lang geleden (te weten in den Jaare 1698.) is de Klok te bersten geluit. De-
ze beneden gebragt zynde, vindt men 'er
dezen datum op staan 1462. Ze was, na
't opschrift luidt, *Maria's Visitatie* toege-
wydt; en dit zal alzoo zeekerlyk de tyd zyn
wanneer de Kerk gestigt is. Deze Klok,
welke van te vooren uitsteekende goed van
klank was, en waar in de Boeren meenen dat
veel oud zilver zit, willen zy niet van 't Dorp
laten haalen, om te vergieten, maar het daar
ter plaatze gedaan hebben; meenende dat de
Drommel een straatschender zoude worden;
of dat 'er te veel aan de maaten stryktok zou-
de blyven hangen.”

Sedert de Hervorming, behoort de kerk van *Ysfelmonde* onder de klasfis van *Rotterdam*, anders genaamd *Schieland*, in den tweden rang, genaamd

Over-

Overmaza; zynde de Hervormde Godsdienst der gemeenten van Oost- en West-Ysselmonde allereerst waargenomen door ADRIAAN JANSZ, op den 30 may van het jaar 1570 in 's Gravenhage verbrand.

De Heer MARTIN SOERMANS noemt dezen predikant in zyn kerkelyk register, bladz. 86, wel duidelyk, den pastoor ADRIAAN JANSZ, daarby voegende, dat hy den 30 may van het jaar 1570 in 's Gravenhage verbrand is. Doch by den Roomschgezinden schryver H. VAN RHYN, vindt men, in het derde deel zyner Oudheden, bladz. 665, wegens dezen pastoor het volgende woordelyk aangetekend:

„ In 't Jaar 1567. heeft hier (te Ysselmonde,) „ voor Pastoor gestaan *Adriaan Simonis*, (*Simons* „ *zoon*,) de welke volgens het getuigenis van „ *Joris Eustachiuszoon*, Onder-Pastoor in de Ka- „ *pelle*, den *Kalviniaanschen* Godsdienst in zyne „ Kerke heeft ingevoerd: En volgens eene an- „ dere getuigenis van *Egidius Korneliszoon*, Pas- „ toor van *Nieuwerkerke*, zyn Volk zeer flegt „ heeft onderwezen. Zo is hy dan in 't Jaar „ 1570. den 30 van Mey-maand, in 's Gravenha- „ ge ontwyd, en daar op gewurgt.”

Dat dit bericht geheel buiten de waarheid is, blykt uit drie schryvers, welkers aantekeningen wy hier onder zullen laten volgen, en waarvan de twee laatsten veel meer geloof verdienen, dan het register van den Heer SOERMANS. De eerste schryver, die wy bybrengen om het getuigenis van den Heer SOERMANS omverre te werpen, is die van de historie der martelaren, zich op den tytel zyns werks tekenende: J. G. O. Deze verhaalt, op folio 426, zeer omstandig: „ dat AREND DIERICXSZ VOS, pastoor in
IV. DEEL. I „ de

„ de *Lier* by *Delft*, *SIRBANT JANSZ*, pastoor
 „ tot *Schagen*, *ADRIAAN JANSZ*, pastoor tot
 „ *Yselmonde*, en *WOUTER SIMONZ*, pastoor
 „ tot *Monfter*, op verfcheiden tyden gevangen
 „ geworden en naar *'s Gravenhage* gevoerd zyn;
 „ op den 10 may van het jaar 1570; (vervolgt
 „ die fchryver lager) zyn deze vier gevangen per-
 „ fonen door eenen dienaar uit hunne gevangenis
 „ gehaald, en in eene kamer gebragt voor des
 „ Konings en des Bifchops Commiffarifen,
 „ waarby ook geweest zyn de vicarius van den
 „ Bifchop en zyn Fiskaal, benevens nog een
 „ Inquifiteur en Procureur, om deze vier gees-
 „ telyken te ondervragen.

„ Deze ondervraging gefchied zynde, vonden
 „ zy hen afvalligen van het Roomsche geloof en
 „ doodfchuldig. Ingevolge van dien, werd hun
 „ het vonnis des doods den 12 may voorgelezen,
 „ en zy, volgens het gebruik der Roomsche kerk,
 „ op den 27 derzelve maand, ontwyd. Dit ge-
 „ fchiedde op de volgende wyze: hun werd het
 „ misgewaad aangetrokken, en zy zodanig ge-
 „ kleed als priesters, welken gereed ftaan de mis-
 „ fe te doen; daarna werden zy in eene andere
 „ kamer geleid; in de tegenwoordigheid van den
 „ Bifchop van *'s Hertogenbofch*, ftande tuffchen
 „ twee Abten, alle welken in plechtgewaden ge-
 „ kleed, eenen ftaf in hunne hand, en eenen
 „ myter op het hoofd hadden. De Bifchop,
 „ welke het ontwyden verrichten moest, fneed
 „ vooreerst een weinig hairs van de hoofden der
 „ gevangenen, en fchraapte vervolgens met een
 „ zilveren mes, hoewel zonder hun eenige pijn
 „ te veroorzaken, de toppen van hunne handen
 „ doordien zy de misfe met onreine vingeren,
 „ hadden bediend. Daarop werd het misgewaad
 „ „ hun

„ hun weder uitgetrokken, en de Bisfchop voeg-
 „ de aan ieder hunner de volgende woorden toe:
 „ *Exeo te vestem justitia, quam volens abieciſti;*
 „ hetwelk in onze taal betekent: *Ik trek u het*
 „ *kleed der gerechtigheid uit, hetwelk gy willens ver-*
 „ *worpen hebt;* op welke woorden de pastoor uit
 „ de *Lier* antwoordde: *Imo vestem injustitia, of:*
 „ *ja het kleed der ongerechtigheid.*

„ De raad gefcheiden zynde, keerden de Bis-
 „ fchop en zyne Abten tot eene wel toebereide
 „ maaltyd, waarvan zy, terug kerende, zodanig
 „ door den wyn bevangen waren, dat men hen
 „ als beesten in den wagen moest helpen, waar-
 „ door het volk, daar tegenwoordig, begon te
 „ morren, zeggende: *Alzulke vuile en onnutte*
 „ *menſchen mogen de ſtraten houden, en werden van*
 „ *de menſchen geëerd; de Godzalige en michtere pre-*
 „ *dikanten zal men om hare goede leeringe en leven*
 „ *doden.*

„ Op den 29 may des avonds, werd hun aan-
 „ gezegd, dat zy den volgenden dag zouden ge-
 „ vonniſd worden, en bragten zy den gehelen
 „ avond en daarop volgenden nacht met bidden
 „ en zingen door. Den volgenden morgen wer-
 „ den zy op het hof gebragt, waar zy het von-
 „ niſ van hunnen dood nogmaals hoorden voor-
 „ lezen, beſtaande, dat zy aan palen zouden ge-
 „ word worden, waarop zy elkanderen den
 „ broederlyken kusch van vrede gaven, en afscheid
 „ namen den een van den anderen, waarop elk
 „ hunner in eene afzonderlyke gevangenis geleid
 „ werd. Weinige uren daarna werd ARENT
 „ DIERICKSZ naar het ſchavot gebragt, waar
 „ hy zeer getroost en wel gemoed op trad, en
 „ een zeer geleerd man zynde, hield hy tegen
 „ het vergaderde volk eene redenvoering, waar-

„ na hy , aan den paal gebragt zynde , onder het
 „ bidden van het *onze Vader* in het Latyn , ge-
 „ word werd. Na hem werd SYBRAND JANSZ ,
 „ pastoor te *Schagen* , voorgebragt , die mede zeer
 „ gelaten en zelfs verheugd de hem opgelegde
 „ doodstraf onderging. De derde , welke ge-
 „ word werd , was ADRIAAN JANSZ , pastoor
 „ te *Tsfelmonde* , geboortig van *Berkwoude* , by
 „ *der Goude*. Hem werd in zyne laatste ogenblik-
 „ ken vergund , zynen vader en zyne zuster te
 „ spreken , die hem vermaanden om standvastig
 „ te blyven tot in zyne laatste ogenblikken , en
 „ gelyk hy een zeer bekwaam jongman was , ge-
 „ droeg hy zich , op het schavot komende , zon-
 „ der voorbeeld , tot verwondering van het gant-
 „ sche volk , zodanig , dat velen de tranen over
 „ de wangen biggelden. Na een kort gebed ,
 „ werd hy aan den paal gebonden , en , gelyk zy-
 „ ne medebroeders geworgd. De laatste dezer
 „ vier onschuldigen was WOUTER SYMONSZ ,
 „ pastoor te *Monster* , die ook tot aan het laatste
 „ ogenblik van zyn leven standvastig bleef in zy-
 „ ne leer. De lichamen der vier gemartelden
 „ werden vervolgens den vogelen tot eene spys
 „ gesteld.”

Dit uittreksel uit het boek der Martelaren , is
 byna ook woordelyk geplaatst in den geloofwaar-
 digen geschiedschryver P. BOR , in het eerste deel
 zyner *Nederlandsche Historien* , op bladzide 312
 en 313. Verschillende deze laatste met den eerst-
 genoemden schryver alleen daarin , dat BOR aan-
 tekent : „ dat nadat deze vier priesters , den een
 „ na den anderen geworgd waren , zy allen ver-
 „ brand werden ,” terwyl men uit den eersten
 schryver moet opmaken , dat de lichamen buiten
 de stad gevoerd , en op staken gestoken zyn. De

Rid-

Ridder HOOFD, wiens welverdiende roem door niemand betwist wordt, schryft in het vierde boek zyner *Nederlandsche Historien*, op bladz. 221, even gelyk P. BOR: „dat men de veroordeelden „eerst wurgde aan eenen paal, eer zy verbrand „werden, en (voegt hy daar by) menig man, „ontfteeken door hünne volständigkeit, ver- „doemde in zynen geest het vonnis, over luiden „van een zo onnozel leven gestreken.” Wy menen dus met zeer veel recht, dat het getuig- nis dezer drie, en voornamentlyk der twee laatste beroemde geschiedschryvers, omtrend het gedrag van dezen priester, hier meer zal afdoen, dan het verhaal van den predikant MARTIN SOER- MANS.

De naam *Tsfelmonde* was reeds meer dan 700 jaren bekend, hoewel daardoor meer het slot of kas- teel, dan wel het dorp zelf, schynt te moeten verstaan worden. Volgens KLAAS KOLYN, is het eerst en oudst kasteel te *Tsfelmonde* gesticht in het jaar 1072, door GOVERT met den bult, of deszelfs bondgenoot, den Bischof WILLEM van *Utrecht*, nadat ROBBERT DE VRIES en deszelfs gemalinne GEERTRUIDA, benevens hare kin- deren uit het land verdreven waren. Zie deswe- gens G. DUMBAR, *Analeët: Tom. I*, pag. 279. Volgens de aantekeningen van W. VAN GOUD- HOEVEN, in zyne *Kronyk*, pag. 203, was dit kasteel groot, sterk, en met zeer veel krygsvolk bezet. Doch nadat GOVERT in het jaar 1075 te *Antwerpen* was omgebracht, versterkte zich Graaf DIEDERIK, doorgaands *de vyfde* genaamd, en zoon van Graaf FLORIS, met den bystand van zynen voogd en meer anderen zyner vrien- den, om het vaderlyk erfdeel weder te winnen, bestaande in *Holland, Zeeland en Vriesland*, waar-

uit hy, benevens zyne moeder, de Gravinne GERTRUIDA, en zynen stiefvader ROBERT verdreven waren. Ten dien einde verzamelde hy een magtig leger, trekkende met hetzelfde, benevens zynen stiefvader voornoemd, in het jaar 1075, tegen het slot *Tyselmonde* aan, om daarin den Bifchop van *Utrecht*, COENRAAD genaamd, te belegeren. De laafte daarvan in het zekere onderricht zynde, ontbood ontzet uit het flicht van *Utrecht*, waardoor van *Utrecht* en elders zeer veel volks byeen kwam, om den Bifchop tegen zyne vyanden te onderfteunen. De beide legers van den Graaf en den Bifchop in elkanders gezicht gekomen zynde, ftreken met eene gelyke onverfchrokkenheid; de kans fcheen aanvangs zeer twyffelachtig zo door den moed der Hollanders en Vlamingen, als door dien van het flichtfche leger. Maar eindelyk, nadat de vyanden wederzyds zeer veel volks verloren hadden, en 'er, voornamentlyk aan de zyde van den Bifchop, zeer vele voorname Heren verflagen waren, begonnen die van *Utrecht* te wyken; het verlies van zo vele dappere edelen aan de zyde van den Bifchop, waaronder voornamentlyk geteld werden de Heren GERLACH, Graaf van *Zutphen*; de Ridders WERNHOLD en GYSBRECHT; LAMBRECHT, Proobst van *Deventer*, en VOLMAAR, priester van *Sz. Bonifacius*, bragt de fchrik en daardoor de wanorder ten top; geheel het leger werd verftrooid, en velen, welken hollend naar de fchepen liepen, verdronken. De Hollanders wierpen vervolgens met stormrammen en andere krygstuigen het kasteel onder den voet, waardoor de Bifchop zodanig in het naauwgebragt werd, dat hy zich aan Graaf DIEDERIK over gaf; vervolgens deed hy afstand van het Graaffchap *Holland*,

land, en alles wat daartoe behoorde, en hetwelk hy en zyne voorzaten weleer den Graaf ontwel- digd, en door slinkſche wegen van Keizer HEN- DRIK den vierden, verkregen hadden. Naauwlyks was dit geſchied, of de Biſchop met de zynen, welken gevangen waren, werden op vrye voeten geſteld, en, zonder eenig rantsoen of loſgeld te betalen, vertrokken zy naar *Utrecht*. Aan de zy- de van den Graaf Ineuvelden, in de belegering van dit ſlot, de Heer EVERT VAN BINK- HORST, benevens een groot aantal uitgelezen ſoldaten, en de Heer JAN VAN ARKEL, dode- lyk gewond zynde, werd half levenloos te ſcheep gebragt, en dus naar huis gevoerd: Hy overleed twee jaren daarna, namentlyk in de maand janua- ry van het jaar 1677, en werd, volgens de aan- tekening van W. VAN GOUNDHOEVEN, in zy- ne *Kronyk*, op bladz. 265, in het graf van zynen vader bygezet.

G. DUMBAR, welke de werken uitgegeven heeft van KLAASKOLYN, den Egmonder mon- nik, die ſlechts omtrend eene eeuw na deze ge- beurtenis leefde, en eenen onzer beſte en oudſte geſchiedſchryveren is, verhaalt het voorgevallene te *Yſelmonde*, in het eerſte deel zyner *Analeſta*, bladz. 279, met de volgende bewoordingen:

Tiederick de ſche Grabe
Et int zine Nabers habe
Dien Godeſaert di Billinen
Was geboeven / is die gae /
Et int zine Beſchubers machte
En ter magen hulpe trachte
Da zyne erfſchapte ſtont.
Biſſcep Willem hade gebout
En vatte Dunge t' Yſelmonde,

Dore toe Coenraat tier stonde
 Oppe was. Dit leet verstaen
 Greva Tierick, en ging b: slaen
 Mamme / en trah zine Scepen
 Tegen op 't Merweda, daar grepen
 Zi mit force tenander an.
 Diederick wast ti de wyge wan/
 Ende stormede op 't Blot /
 Ende scoter oppe / tot
 Het in den brande richte.
 Daar hulp gien water / watze brochten
 Ti knechten, het most ane den gront.
 Biscop Koenrad wurde gewont /
 En gebaan / zo men mi zeyde/
 Allen Greva, harts lof-leyde.
 Dus gewan i mit mogender hant.
 De zgen / en trah in 't Lant.

Volgens een zeer oud exemplaar van het werk
 van MELIS STOKKE, hetwelk weleer onder den
 Heer LELONG berustende, en op perkament met
 de hand geschreven was, wordt dit aanmerkelyk
 geval door dien schryver, welke eenigzints later
 als KLAAS KOLYN geleefd heeft, meer uitge-
 breid op de volgende wyze verhaald:

Men screef M. L. XX. ende zesse/
 Als Dirc hadde grote langheesse
 Dat Lant te hebben weder algader/
 Dat Greve Florens was syn's vader.
 Met bede / ende niet siest claghe
 Versumende hi vliende ende maghe /
 Ende syn siefuader help hem echt
 Van Vlaandren die vrees Robrecht,
 Ende is comen te Yselmonde,
 Daar ghemaect hadde tier stonde /

Ende

Eens vaste Borch/ (al was 't onrecht;)
 Die Bisscop Willem van Utrecht:
 Want hi berneemt ende verstaat
 Dat daar is die Bisscop Coenraat.
 Daar was ghemachten vast ende seker/
 Maar jonghe: Dit was die eer:
 Want hi die borch van Yselmonde
 Brande/ ende flechte in den gronde;
 Ende wan mit heepen die wyc mede
 Aldaar in die Meerwede.
 Die Praest van Deunter bleef daar/
 Van Gudenonster die Paap Wallaar,
 Ende een Graue hiet Gheerlach,
 Ende mensch ander op tien dach.
 Men spreect noch an tot Yselmonde
 Leget noch mensch halsberch in den gronde.
 Die Bisscop Coenrat wert geaan/
 Ende sident was hi laten gaan
 Aldus wan Djederic metter hant
 Den zeghe/ ende quam in syn lant. &c.

Dit kasteel stond dus niet lang, of werd geheel en al verwoest. Het is om deze reden, dat w. VAN GOUDHOEVEN, op de 78ste bladzyde van zyne *Kronyk*, aantekent, dat het tegenwoordig kasteel van *Yselmonde* geensints dat geen is, van hetwelk de *Kronyken* van *Holland* gewag maken, en onder den Bisschop *WILLEM van Utrecht*, in het jaar 1072, bekend was, want het land van *Yselmonde*, zegt hy, was toenmaals nog niet bedykt. En s. VAN LEEUWEN schryft, in zyn *Batavia Illustrata*, op bladz. 1225, het volgende: „ Dit „ oud *Yselmonde*, met zyn sterk kasteel, is door „ verloop van tyden, veranderinge van Rivie- „ ren, doorbraak van dyken, en wegspoelinge „ van landen, soo vergaan, dat zelfs de puyn- „ steen-

„ steenhopen niet overig zyn gebleven, waaraan
 „ men zoude kunnen merken, waar de plaatse
 „ mag geweest zyn.” G. VAN SPAAN, welke
 zyne *beschryving van Rotterdam* en omleggende
 dorpen op eenen vrolyken trant beschreven heeft,
 en van den stryd by het kasteel van *Tsfelmonde*
 eene vry boertige beschryving geeft, zegt op bladz.
 165: „ dat KORNELIS VAN LIESHOUT,
 „ Schout van *Oost-Tsfelmonde*, meint, dat het
 „ oude kasteel in het ooster gedeelte van *Tsfel-*
 „ *monde*, een stuk wegs buiten 't dorp gelegen
 „ heeft; en dat men (als 't naauwde) de funda-
 „ menten zeer diep onder de aarde nog zou kun-
 „ nen vinden.” Wat daar van waar of onwaar
 zyn mag, laten wy aan het onderzoek van an-
 deren.

Omtrend den jare 1483, heeft de Ridder FLO-
 RIS OEM VAN WYNGAARDEN, Ambachtsheer
 van *Tsfelmonde*, en broeder van den Heer JACOB
 OEM VAN WYNGAARDEN, Bailluw van *Zuid-*
holland, een nieuw en aanzienlyk slot tot *Tsfel-*
monde gebouwd, op den oever der Maas. Doch
 na het overlyden van zynen zoon, Jonkheer JO-
 RIS OEM VAN WYNGAARDEN, is hetzelfde by
 executie van den Hove van *Holland* verkocht aan
 den Heer van *Merode*, voor eene somma van 8000
 guldens; welke Heer toenmaals ook eigenaar was
 van de Ambagtsheerlykheid *Ryderkerk*, welke hy
 behuwelykt had met zyne echtgenote FRANCOISE
 VAN BREDERODE, eene dochter van den Here
 WALRAVE VAN BREDERODE. Dit slot werd
 weleer van den Graaf van *Egmond*, doch nader-
 hand door de Graaflykheid van *Holland* ter leen
 gehouden.

Nadat dit kasteel meermalen van eigenaar ver-
 anderd was, is het eindelyk genoegzaam geheel
 ver-

vervallen; om deze redenen besloot de Heer JOHANDE MEY, Ambagtsheer en eigenaar van *Tsfelmonde*, om, tusfchen de jaren 1680 en 1690, het oude gebouw geheel onder den voet te halen, en in deszelfs plaats een ander zeer fierlyk kasteel te doen bouwen, pronkende met vier torens, en hetwelk, volbouwd zynde, alle oude gebouwen in fraaiheid verre te boven gaat.

Oost-Tsfelmonde werd in het jaar 1446 op nieuw bedykt, nadat het met *Rieder-ambagt*, op palm-zondag van het zelfde jaar, was doorgebroken. Ten dien einde werd door de Ambagtsheren van *Tsfelmonde* en de vrouwe van *Rieder-ambagt* eene overeenkomst gemaakt, om gezamentlyk den Hordyk te dyken, en beide de ambagten onder eene dykschouw te brengen. Volgens de quohieren der verponding, bevat dit ambagt 581 morgen en 115 roeden lands, benevens 125 huizen, behalven het kasteel en eenen koornmolen. De Heer Mr. JEAN BICHON, Vroedschap en Burgemeester der stad *Rotterdam*, Bewindhebber der Oost-Indische Compagnie ter kamere op de *Maas*, enz. enz., is tegenswoordig Heer van het oostelyk en westelyk ambagt van *Tsfelmonde*, welk laatste ambagt in de quohieren der verponding geboekt staat voor 493 morgen, en 327 roeden lands, en 36 huizen; in de oude lyst der verponding vond men het geboekt voor 113 huizen, en sommige schryvers getuigen, dat het, nu ruim eene eeuw geleden, meer dan 600 morgen uitgestrektheid gehad heeft.

H E T

HET HUIS

TE MERWEDE.

By DORDRECHT.

Het huis te *Merwede*, of by verkorting te *Merwe*, is het stamhuis van eene aloude en zeer vermaarde baandery en vrye heerlijkheid, gelegen in *Zuid-Holland*, in het gezicht der stad *Dordrecht*, voerende hooge, middel- en laag rechtsgebied, hetwelk zich niet alleen tot aan, maar zelfs tot binnen *Dordrecht* uitstrekt. Deze heerlijkheid wordt bepaald door de rivier de *Merwe*, gelyk zulks nog hedendaagsch blykt uit de muurbrokken van voorgemelde baandery nog overig gebleven. Van dit aloud adelyk gesticht, hetwelk in vroegere eeuwen een zeer groot, sterk en trotsch gebouw geweest is, gelyk nog aan de puinen daarvan staande, kan gezien worden, heeft men geen afbeelding, die ons den bloeienden staat van hetzelfde zou kunnen aantonen. Naar alle waarschijnlijkheid zyn de tekeningen van hetzelfde verloren gegaan, door de vreeselyke overstroming van het jaar 1421, en den voorbeeldeloozen storm, welke dyken en dammen neder rukte, *Dordrecht* van de omleggende streken affcheurde, en 72 dorpen deed onder lopen, waarvan verre de meesten onder het water bedolven gebleven zyn. Men weet dus niets van dit kasteel, dan dat van hetzelfde weleer nog twee torens gezien werden. Doch de

de overgebleven romp van dit bouwgevaarte; hetwelk heden ten dage genoegzaam geheel in het water staat; is door den alvernielenden tyd zodanig gesloopt, dat men in het jaar 1656, als wanneer de afbeelding naar het leven gemaakt, en ons hier in de 152ste plaat door RADEMAKER medegedeeld is, niet anders dan een groot stuk van eenen toren, welke naar de zyde van *Dordrecht* gekeerd was, kon aftekenen. De puinen zyn van tyd tot tyd meer afgebrokkeld, en men ziet hedendaagsch van de overblyffelen niet anders, dan een vervallen, en in het water staande zyde muur. Ondertuschen is het aanmerkelyk, dat de buitenste, of westzyde, naar *Dordrecht* gekeerd, geheel glad, en met blinkende of overglasde stenen is opgemetzeld, waarvan het glas, voornamentlyk wanneer de zon hetzelfde beschynt, zeer verre kan gezien worden, en een aangenaam gezicht oplevert. Mogelyk, doordien de regen meestäl uit het westen komt, werd deze muur zodanig verglaasd, ten einde daardoor de inwatering voor te komen, waardoor dan noodzakelyk volgen moet, dat het water, by eenen diergelyken wand aflopende, en niet kunnende indringen, den muur zo veel te harder en duurzamer zyn doet. Doordien nogthans deze blinkende stenen reeds zo vele eeuwen verduurd hebben, zou men byna mogen oordeelen, dat onze voorvaderen, omtrend het bakken van dezelve, eene byzondere behandeling gehad hebben, waardoor zy duurzaam werden, doch die, even gelyk de bewerking van den duifsteen, door den tyd geheel verloren gegaan, en thans niet meer bekend is. De meeste schryvers willen aan dit eertyds zo voortreffelyk kasteel eenen wonderbaren bogen ouderdom toegekend hebben; zy stellen dat hetzel-

zelve, voor dat het in de watervloed van het jaar 1421 verwoest werd, byna eene reeks van duizend jaren gestaan, en meer dan drie eeuwen in puin zou gelegen hebben; waaruit dan volgen moet, dat het gebouw zelf meer dan 1300 jaren oud is. Het dunkt ons niet overvloedig, om deze stelling een weinig nader te onderzoeken.

De geleerde HADRIANUS JUNIUS, JACOBUSEYNDIUS, M. Z. BOXHORNIIUS, M. VAN DERHOEVEN, JOH. PIECARD, MATTH. VAN BALEN JANSZ, SIMON VAN LEEUWEN, OLIVIER VREDIUS, en met hun vele andere schryvers, stellen en beweerden, dat dit kasteel een werkstuk der oude Franken, en wel dat van MEROVÆUS, Koning der volkeren, is, welke tusschen de jaren 450 en 460 geregeerd heeft. Deze vorst zou, volgens hun gevoelen, dit sterk kasteel *Merwede*, omtrend het jaar 453 gesticht, naar zynen naam genoemd, en daarop zyne Koninglyke hofhouding gehouden hebben. Zy beweren verder van dezen Koning MORAVÆUS, dat nog hedendaagsch een gedeelte der Maas, lopende voorby *Rotterdam* en *Vlaardingen*, naar hem den naam van *Merwe* zoude dragen, als mede, dat eene grote streek landeryen, tusschen *Altena* en de *Langestraat*, hetwelk het land van *Merwe* genaamd wordt, haaren naam en afkomst aan hem verschuldigd is. Sommigen willen, dat de *Merwe* wel is waar niet naar MORAVÆUS genaamd is, maar dat die vorst zyne verblyfplaats en zyn Koninglyk paleis aldaar opgericht, naar de *Merwe* zoude genoemd hebben, en dat de sterkte, welke wy thans voor hebben om te beschryven, en waarvan nog hedendaagsch de zo even aangehaalde overblyfselen van hoge en dikke muuren en torens in het water gezien worden, het Koninglyk

lyk stamhuis van MORAVÆUS zou geweest zyn. Doch deze afleiding, hoewel zy zich in den eersten opslag niet geheel onwaarschynelyk voordoet, is echter mogelyk, by een bedaard onderzoek, even zo verre gezocht, als dat men den naam *Warmond* van FAREMOND, mede een der Frankische Koningen, en vader van MEROVÆUS, wilde afleiden.

Veel aanneemlyker schynt de naams-oorsprong van *Merwede*, in eenen zekeren Latynschen brief, door den geleerden ISAAK VOSSIUS aan den Heer ADRIAAN VAN BLEIJENBURG, Heer van *Naaldwyk*, in het jaar 1648, waarin hy zegt:

„ 't Landt van *Dordrecht*, dat nu voor zyn
 „ grootst gedeelte met water is bedekt, werdt
 „ eertyds *Merwede* of de *Merwe* genoemd: Niet
 „ van *Merovæus*, gelyk men verziert, maar om
 „ dat daar de allerbekwaamste en beste paarden-
 „ (dat is *Maaren*) *Weyden* waren: want voorde-
 „ zen noemde men *we* of *wede*, voor 't gene nu
 „ *wei* of *wide* beteekent; 't welk uit de oude
 „ Duitsche schriften zeer klaar blykt.” Men
 kan dezen brief vinden by S. VAN LEEUWEN, in zyn *Batavia Illustrata*, op bladz. 87.

Over deze naams-oorsprong redekavelt de geleerde H. VAN RHYN, in H. VAN HEUSSEN'S *Oudheden*, het derde deel, in de eerste aantekening op bladz. 570, op de volgende wyze:

„ Of de vloed en het Slot de *Merwede* hunne
 „ naamen van *Merovæus* gekreegen hebben, of
 „ niet, daar over zoude ik geen barnas willen
 „ aantrekken. Maar of *Isaac Vossius* ook reeden
 „ genoeg heeft, om het gemeene gevoelen op zo
 „ een bitse en knorrige wyze te veroordeelen en
 „ op de lyst der fabelen of verdichtzelen te stel-
 „ len, zoude ik sterk in twyffel trekken. Maar *Vos-*
 „ *sius*

„ *sius* hadt een andere Naam-reeden uitgevonden,
 „ *dat ik egter bekenne, dat zig al vry bevallig op-*
 „ *doed*, en volgens dewelke *Merwede* zoo veel te
 „ zeggen zoude zyn als *Paarde Weyen*. Dat *Mar-*
 „ *re, March, of Merre* een *Paard* beteekent, en
 „ *Wede* in de oude Brieven voor een *Weide* geno-
 „ men werdt, is buiten verschil; en die bena-
 „ minge heeft nog stand gehouden in de woorden
 „ *Merrie, Maarschalk*, enz. Dat hier ter plaatze
 „ ook goede *Weylanden* gelegen hebben, zal nie-
 „ mandt ligt tegenspreken. Maar iemandt zou-
 „ de aan den gemelden *Vossius* kunnen vragen:
 „ Waarom dat het juist *Paarde-Weyen* zyn ge-
 „ weest? Of 'er niet ten minste zoo wel *Koeyen*
 „ als *Paarden* geweid zouden hebben? Maar om
 „ die Naam rede, *dewelke niet zeer onbillyk voor-*
 „ *komt*, ongemoeyt en onbeknibbelt te laten;
 „ zoude het zoo ongereimt en belaglyk niet zyn,
 „ den naam van het Slot of van de Rivier de
 „ *Merwede* of *Merwe* van *Merovæus* of te leiden.”

Wat de Heer VAN RHYN verder tot stavang
 van zyn gevoelen omtrend dit stuk bybrengt,
 kan de lezer by hem nazien; wy kunnen onder-
 tusfchen den zodanigen, die hem omtrend deze
 geschiedenis willen nalezen, voorlopig berichten,
 dat zyne verdediging, met betrekking tot de
 baandery, met zeer vele omzigtigheid, en zelfs
 schroomachtig ter neder gesteld is, en zelfs gaat
 hy zo verre, met te bekenen, dat de redenen,
 door den Heer VOSSIUS opgegeven, wegens den
 oorsprong van dezen naam, *zich al vry bevallig*
opdoen, en hem niet onbillyk voorkomen. Hoedanig
 hy in zyn gevoelen wankelt, kan verder opgemaakt
 worden uit zyne volgende manier van redekavelen:

„ Dit zy niet gezegt, om de voornoemde Naam-
 „ reeden (te weten de afleidinge van *Merovæus*;)

„ als

„ als ten top der waarschynlykheid op te beuren ;
 „ en haar den prys tegens d'andere toe te wyzen ;
 „ geenzints : Maar alleenlyk om het harde en on-
 „ gehaadige Vonnis van *Isacius Vossius* wat te ma-
 „ tigen ; en die straffigheid in 't veroordeelen ;
 „ indien 't mogelyk waar, wat in te binden.”

Ons komt het zeer waarschynelyk voor, dat de naam van het kasteel *Merwede*, geenzints van *MEROVÆUS*, maar veeleer van de gelegenheid des lands, of van de rivier de *Merwede* afkomstig is. De redenen, welken wy voor dit gevoelen hebben, zyn: vooreerst, doordien het bouwen van dit kasteel door den Koning *MEROVÆUS*, noch zyne hofhouding aldaar, uit niet eenen eenigen ouden schryver kan bewezen worden. Ten tweeden: doordien de gelegenheid des lands, omtrend de rivier de *Merwede*, door de oudste schryvers volkomen zodanig wordt afgebeeld, als zulks met de naams-afleiding van *ISAAC VOSSIUS* volkomen overeen stemt; namentlyk, dat aldaar niet alleen vele landeryen en weidelanden gelegen waren, maar ook vele grote vischcheryen door de nabyheid der drie rivieren, de *Maas*, de *Waal* en de *Merwede*, en 'er daarenboven in het bosch *Merwede* zeer veel te jagen viel. Ten derden: doordien de oudste schryvers der elfde en twaalfde eeuw wel gewagen, dat 'er wegens de jacht en vischcheryen, en over het geheel wegens het eigendom dezer landstreken, meermaals zeer hevige verschillen en oorlogen zyn gerezen, tusfchen eenige Bisschoppen en de Graven van *Holland*, doch zonder dat de Franken zich ooit daarmede bemoeid hebben; en eindelyk ten vierden: vermits 'er ten tyde van Graaf *DIEDERIK*, den zoon van *AARNOUT*, en zelfs gené eeuw later, niet het minst gewag gemaakt wordt van een kas-

IV. DEEL.

K

teel

teel *Merwede*; ja, wat meer is, dat het buiten alle waarfchynelykheid fchynt, dat aldaar immer eenig kasteel zoude geftaan hebben, doordien de voornoemde Graaf eerst langen tyd na het jaar 1000 aan de *Merwede*, daar ter plaatfe, waar de Maas en Waal in elkanderen lopen, de eerste fterkte heeft opgeworpen, welke fterkte geenfints het kasteel *Merwede*, maar wel *Dordrecht* was, opgericht om zyne eigendommen aldaar te befchermen.

De Egmonder monnik KLAAS KOLYN, getuigt in het leven van DIEDERIK, den oudften zoon van Graaf AARNOUT, dat het land omtrend de *Merwede*, benevens de jacht en visfeheryen aldaar, dien Graaf in eigendom toebehoorden, en dat verſcheiden Bifchoppen hem deze goederen zochten te ontrukken. Zie hier zyne eigen woorden:

. Hier nare
 Jeſſet en wederbaren/
 Dat ti Biſcop van Tricht Luyka
 Ente van Trier, tot gebruyke
 Van de Jacht en Wiſſerpen
 Damen in als egge mitspen/
 Het wolt Mereweda te male/
 Datr die Maze en ti Wahle
 Hem hermanen tier ſtant.
 Dit was Tiderix gront:
 Des i zift opmaachte/ en wierpen
 Daar op ien beſte en Cerpe/
 En nanden 't Doer-Tricht:
 Dat men hoert hibe op licht
 En waer mangelinch en vrachte/
 Et bi dage of nachte
 Die die ope of weder haer

Dit

Dit nam si Bifchop Jwaar
 Wan Trichte, en Knaachdant si Kegger
 Henrike, ofte ten Wepjer
 Ende onrecht adde gedaen/ &c.

Het verder gevolg was, dat de Keizer eene heirvaart op ontbood, die derwaards trok, doch door Graaf DIRK werd geflagen:

Dus hield Geza Tieric dat hest
 Het grote hote/ en blef houten
 Mereweda, Alleblas, en si gouden
 En froomen in zin gewant.

BALDRICUS, Bifchop van *Nojon* en *Doornik*, een fchryver, welke in dien tyd geleefd heeft, befchryft in zyne kronyk van *Kamerik* en *Atrecht*, het verfchil over de *Merwede* enz. op dezelfde wyze; uitgenomen dat hy, den Bifchoppen zyne medeamptgenoten, in het recht, en den Graaf DIEDERIK in het onrecht fteft. Zyne woorden zyn, volgens de vertaling van P. SCRIVERIUS, de volgende:

„ Daar was een zekere plaats door Boffchaad-
 „ jen en Moeraffen onbewoonlyk, die van de
 „ Inwoonders *Mereweda*, (dat is de *Merwe*,) ge-
 „ noemt werdt, daar namentlyk *Maas* en *Waal*,
 „ (een Rivier die uit den *Rhyn* loopt,) in een
 „ vloeyen, van niemant bewoont, als van Wey-
 „ luiden en Vifchers; en hoorde in eigendom
 „ de Bifchoppen van *Trier*, (*Utrecht* moet hier
 „ nootzakelyk gelezen worden zegt P. *Scrivierius*;) en
 „ *Ceulen*, en eenige Abten. tot gebruik van
 „ Jacht en Vifchery. Alhier had zig *Diederik*,
 „ de Zoon van *Arnulfus* de *Gentenaar*, die een
 „ gedeelte van de Heerschappye der *Vriezen* in
 „ hadde (en die nu de *Vriezen*, om de doodt van
 „ zyn Vader, die zy verflagen hadden, verdagt
 „ K 2 „ hieldt;)

„ hieldt;) ter neêr geflagen; en hier eenige *sterk-*
 „ *te* opgeworpen hebbende, bemagtiger van een
 „ ander mans goêdt, nam voor zig, dit landt
 „ zelf in te houden; en de Handelaars, die aldaar
 „ door voeren, met een zwaaren Toll te belas-
 „ ten: Waar over de Keyzer *Henrik*, doorklag-
 „ ten wakker gemaakt, en meest door aanhouden
 „ van Bisschop *Albaldus* (anders *Adelbaldus*,) die
 „ wel van het grootste deel van dezen gemeinen
 „ in eigendom bezat, aangedreven, geboodt den
 „ Hertog *Godefrid*, als ook den Bisschoppen van
 „ *Ceulen*, *Trajectum*, (dat is hier *Maastricht*;))
 „ en *Luyk*. dat zy haaren leger by een voegen
 „ zouden. &c.”

Het overige, als niets ter zake doende tot ons bewys, achten wy onnodig hier aan te halen.

DITMARUS, Bisschop van *Merspurgh*, een tydgenoot dezer geschiedenissen, spreekt aldus van dezen stryd:

„ In zeeker *Eilandt* was de byeenkomst van
 „ 't verzamelde Leger; 't geene hier ten stryde
 „ gerichtet, de nederlaag, die het den anderen
 „ dreigde, zelf geleeden heeft: Want hier van
 „ de *Vriezen*, die van alle kanten uit hunne laa-
 „ gen sprongen, en de Lyfwacht des Jongelinks
 „ schielyk overvallen, kwam door 't zwaart en
 „ 't water te sneuvelen; de Bisschop te nauwer
 „ noodt het met een klein schuytje ontvluchten:
 „ de, &c.”

Door dit eiland zal waarfchynelyk dat van *Dordrecht* verstaan worden. Ook noemt DITMARUS deze plaats, een weinig verder, het bosch *Mervele*.

Dat dit verschil eenig waterrecht betrof, blykt uit den *toetssteen op het Goudsche Kronykje*, waaruit wy bovengenoemde stukken der twee Bisschoppen heb-

hebben aangehaald. Verder blykt zulks uit de woorden van EGIDIUS VAN LUYK, monnik van het klooster *Aurea Valles*, welke, als een geestelyke den Graaf DIEDERIK mede ongelyk geeft. Hy zegt in het aangehaalde werkje, op pag. 225 en 226:

„ Op deze tyd kwelde *Diederik*, Graaf van „ *Vriesland*, met oorlog en oproer 't Ryk van „ *Gallia*, en verfteurde de gemeene rust, zig „ verlatende op de *sterkte*, en moeielyken toegang „ van zyn plaats, &c.”

De geleerde P. SCRIVERIUS tekent hier op aan: Dat *Dordrecht* mogelyk de *sterkte* zou kunnen zyn, door den Graaf opgeworpen, en waarvan hier gewag gemaakt wordt; als mede, dat dit verhaal wel past op *Merwe*, op *waterftryd*, op *water-recht*, en diergelyken. Ook dient de lezer in aanmerking te nemen, dat hier door het woord *Vriesland*, *Holland* moet verstaan worden, vermits deze laatste naam veel later in gebruik gekomen is.

Dit verschil over de jacht en vischeryen omtrend de *Merwede*, tusfchen de Graven van *Holland* en verfcheiden Bifchoppen, welke laatften door den Keizer ondersteund werden, heeft wel honderd jaren geduurd, gelyk zulks blykt uit KLAASKOLYN, in zyne kronyk, op pag. 273, 274, 275, 276 en 280, als mede uit andere oude fchryvers, door den Heer P. SCRIVERIUS, in zynen *Toetssteen*; en voor een gedeelte ook hier voor aangehaald. Deze fchryvers noemen wel de rivier *Merwede*, een bosch *Merwede*, en de *Gouwen* of omleggenden Lands douwen, en wat dies meer is, doch melden niet een ééinig woord van een kasteel: hetwelk *Merwede* zoude genoemd zyn; zelfs niet in de bulle van Keizer HENDRIK

in het jaar 1064; integendeel spreken zy alleen van *Dordrecht*, als toenmaals de eenige sterke plaats aan de rivier de *Merwede* zynde. Immers byaldien 'er in dien tyd een kasteel van dien naam aan die rivier gestaan had, zou het zeer natuurlyk mede veel overlast geleden hebben, wien het ook in eigendom mogt toegekomen zyn; en de geschiedemissen zouden de lotgevallen van hetzelfde niet verzwegen hebben; doordien dezelve dus daarvan niet gewagen, is het buiten twyffel, dat het later moet gesticht geweest zyn.

Doch hoewel nu de oorsprong van het huis te *Merwede* onbekend is, is het nogthans zeer waarschijnlijk, dat dit kasteel in de twaalfde eeuw zyn begin genomen heeft, doordien W. VAN GOUDHOEVEN, in zyne *Kronyk*, pag. 188; M. BALEN JANSZ., in zyne *beschryving van Dordrecht*, pag. 37, en SIMON VAN LEEUWEN, in zyn *Batavia Illustrata*, pag. 1230, eene lyst van Vry- en Baanderheren opgeven, welke lyst eenen aanvang neemt in het jaar 1150, met den Heer DANIEL van der *Merwede*. M. BALEN voegt daar wel by, *gelyk zyne voorvaderen*, en wil daarmede te kennen geven, dat 'er voor dien tyd nog vele ouder Heren van dien naam zouden geweest zyn; doch daaromtrent brengt hy geen bewys voor; de naam der Heren van *Merwede* ten minsten wordt niet vroeger gevonden; men zou dus, aan BALEN gehoor gevende, moeten vooronderstellen, dat deze Heren voormaals eenen anderen naam gevoerd hadden, gelyk meer andere edelen zulks gedaan hebben; of dat deze adelyke geslachten dien naam reeds voor het bouwen van het huis te *Merwede* gehad, en het kasteel naar hunnen naam genoemd hadden.

Wanneer men alles wel overweegt, komt het

ons allerwaarschynelykst voor, dat dit adelyk geslacht het land van *Merwede* in de twaalfde eeuw van eenen der Hollandsche Graven in vryen eigendom zal ontfangen hebben, het zy dan by gifte in erkentenis van getrouwe diensten, hy zy by inkoop, of met algemeene toestemming der Bisschoppen, welken voorgaven daarop eenig recht te hebben; en dat de koper vervolgens het huis of hof te *Merwede* gesticht, en daarna den naam van *Heer van de Merwede* aangenomen heeft. Deze heerlijkheid is in dat geslacht gebleven tot op het jaar 1424, als wanneer MARGARETHA van de *Merwede*, vrouwe van de *Merwede*, in huwelyk hebbende den Heer WILLEM van *Brederode*, de heerlijkheid en het kasteel *Merwede* verkocht aan den Ridder LODEWYK VAN PRAAT, Heer van *Moerkerken*, haren halven broeder van moeders zyde. In het jaar 1550 werd het voorgemeld kasteel door MARGARETHA VAN PRAAT van *Moerkerken*, by uitersten wille vermaakt aan haren neef, Jonker DANIEL VAN DEN BOETSELAAR. Deze ongehuwd gestorven zynde, kwam de heerlijkheid in handen van RUTGER VAN DEN BOETSELAAR. Doch deze, benevens andere edelen, in den jare 1566 het bekende verzoekschrift aan MARGARETHA VAN PARMA, Landvoogdesse der *Nederlanden*, te *Brusfel* overgegeven hebbende, week in het volgend jaar uit het land, en stierf in het jaar 1604, in het 70ste jaar zyns ouderdoms. Dus werd in het jaar 1598 Jonker WESSEL VAN BOETSELAAR daarmede verlyd, en deze verkocht in het jaar 1604 dit kasteel voor eene somma van 38,000 guldens aan de stad *Dordrecht*.

Sints dien tyd, behoort deze aanzienlyke Baandery en heerlijkheid, benevens het hof en kasteel,

K 4

aan

aan de stad *Dordrecht*; en ten behoeve van gemelde stad, zyn, na gedane hulde, eed en manschap aan de Heren Staten van *Hollanden Westfriesland*, als Baanderheren daarmede verleyd, in het jaar 1604, WILLEM VAN BEVEREN CORNELISZ. Ambagtsheer van *Strevelshoek*, Raad en algemeen Rentmeester van *Zuidholland*, en Burgemeester van *Dordrecht*, daarmede verheven by brieven van verly op den 10 april van het laatstgemelde jaar, zynde het verly na deszelfs overlyden op verscheiden andere Heren overgegaan, welken alle Burgemeesteren van *Dordrecht* waren, en in die hoedanigheid de Baander heerschappy by representatie bekleedden. Voor het overige heeft de Regeering van *Dordrecht* het recht, tot het aanstellen van Bailluwen te *Merwede*, ook Schouten van agt dagen over het Schoutendom in *Dordrecht*; dat van Dykgraven op den grond der *Merwede*, dat van Heemraden op den grond der *Merwede*, des *Merweden-polders*; dat van penningmeesters op den zelfden grond, en meer andere ampten.

„ *Merwede*, (zegt W. VAN GOUTHÖEVEN, „ in zyne *Kronyk*, pag. 78.) was voor de Inundatie des Jaars 1421. een groot sterk Slot, met „ een Dorp en Heerlykheid, digt by *Dordrecht* „ gelegen; zoo dat de Boomgaardt aan des Stadts „ Muuren kwam, by den Rooden Toorn. op „ den Ryedyk eertydts gestaan hebbende. Hier „ pleegen de Heeren van der *Merwede* eertydts „ op te wonen, ende leid nu in 't water ver- „ gaan, zynde maar overgebleven de helft van „ een Tooren.”

„ De Heerlykheid *Merwede* (betuigt JACOB „ VAN DER EYK, in de *beschryving van Zuid- „ holland*, pag. 28.) is van ouds belend geweest, „ in 't Oosten met 't Ambagt *Krayestein*, in 't „ Zuy-

„ Zuyden de Graaf, in 't Noorden de stroom
 „ *Merwede*, in 't Westen de Vryheid van *Dordrecht*, en in 't Noordwesten *Dordsmonde*, begrypende Hemels-breette 800 Mergen.”

Volgens de laatste verlybrief, door de Heren Staten van *Holland* en *Westfriesland*, den 10 april 1604, ten behoeve van Burgemeesteren der stad *Dordrecht* verleend, behoorde onder de heerlykheid van *Merwede* het volgende: het kasteel, met de hoeve lands, waar op het staat; het Schoutendom, de dykban, de vischeryen, zwanery, tollen, koren- en smaltienden, de tienden van *Poelwyk*, in *Leider-ambagt* en *Hertswairde*. Als mede het Schoutendom binnen *Dordrecht*, de jaarmarkt, tollen, heffingen en vleeschstallen, en het halve veer in *Papendrecht*. Voorts al het land van *Leenen*, en verder alles wat volgens de oude brieven aan voorgemelde heerlykheid van de *Merwede* had toebehoord.

Deze heerlykheid heeft ook in het ambagt van *Nieuwkerk* en den *Riet-dyk*, agt vleesch- en agt vischstallen, het marktveld enz. De vleeschhal stond op de zuiderhoek van de kleine halsteeg of nieuwe kerkstraat. De vischmarkt op de grote brug, de *Boom* genaamd, omtrend het blaauwe bolwerk, alwaar weleer het Schoonhovensch poortje lag, en het marktveld stond achter den zogenoemden roden toren.

Meergemelde heerlykheid is ook voorzien met vele aanzienlyke achterleenen, onder anderen van de ambagtsheerlykheden van *Dusfen*, *Muylkerk*, *Karnis*, *Overflydrecht*, (ook genaamd *Lokhorst*), *Kyfhoek*, en een gedeelte in *Zwindrecht*. Alsmede met de lenen van de vischery, en het vroom van *Dordrechtsmonde*; met de lenen in de *Kethel*, te *Munsterkerk*, te *Muylkerk*, in het land van *Heus-*

den en Oud Heusden, te Kruiskerk in de Nesfe, te Wyk, te Kapelle, in Blokland, te Werkendam, te Houwelyn, te Zydwyl, te Wioldrecht enz. behalven nog meer anderen, welken in de overstroming der grote waardt, te gronde gegaan, en tot heden toe onbekend zyn.

Boven dien heeft deze heerlykheid verscheidene erfpachten, en het recht van *nakoop* op dezelve. Daartoe behoren de visfcheryen en vogelaryen te *Merwede*; te weten, de *steek* van het huis te *Merwede*; de *Tuinsteek*, de *Aalsteek*, en de *Botmerkt*, de vogelary met de *lange lyn*, en de *Duikertouwen*. Voorts de tienden, zo wel de grote, smalle als krytende tienden, dat is, den *elfden schoof*, het *elfde lam*, het *elfde yerken*, de *elfde gass* enz., en van iederen zwerm beijen jaarlykscheenen stuiver.

Gemelde heerlykheid heeft van de vroegfte tyden eene eigene hoofd- of parochie-kerk gehad, aan *St. Nicolaas* toegewyd, als mede eene kapel genaamd der *Sciplude*, welke beiden in lateren tyd binnen den omtrek van *Dordrecht* begrepen zyn.

De *St. Nicolaas* kerk, hedendaagsch de nieuwe kerk genaamd, staande binnen *Dordrecht*, en zynde de tweede parochie-kerk dezer stad, was weleer de kerspel- of parochie-kerk van het hof en de heerlykheid *Merwede*, doch behoort sedert het jaar 1604 aan de stad *Dordrecht* in eigendom. Men kan daarover breedvoerig nalezen M. BALEN, in zyne *beschryving van Dordrecht*, bladz. III. Wanneer deze kerk eigentlyk gesticht is, fchynt onzekere. Onze hier zo even aangehaalde fchryver is van gevoelen, dat dezelve in de veertiende eeuw gebouwd is; doordien van dezelve melding gedaan wordt in de Ontfangers of Thefauriers rekeningen van de jaren 1309, 1312, en 1325; in de Burgemeesters rekeningen van het jaar

jaar 1363; in eene daglyst van de grote kerk in 1397; in Schepenen kennissen van de jaren 1303, 1404 en 1414; in een akte boek van het jaar 1427, en in eenen klapper van 1448.

Deze kerk was weleer met drie choren voorzien, een van welke toegewyd was aan haren patroon den heiligen *Nicolaas*; een tweede aan *Maria*, en een derde aan het heilig kruis. Aan deze kerk waren ook eenige kapellen gebouwd, en binnen in dezelve stonden vyftien altaren, versierd met verscheidene schilderyen, waarvan de voornaamste, door *BLOKLAND* geschilderd, nog hedendaagsch op de Kloveniers Doelen binnen *Dordrecht* te zien is. Deze kerk heeft twee daken op drie zuilen rustende. Weleer plagt dezelve veel groter dan hedendaagsch, en met eenen toren voorzien te zyn; gelyk te zien is uit het model van dezelve, nog tegenswoordig in de kerk hangende. Doch deze kerk is den 22 january van het jaar 1567 ouden styl, volgens den nieuwen styl in het jaar 1568 op den helderen middag afgebrand, welke ontstane brand benevens de buitenste of eerste gestalte der kerk, door *JACOB DUDYK* zeer konstig is afgeschilderd, staande onder de schildery het volgend tydvers:

*'t Was op daCh na angnieten daCh,
Van dat Jaar staat hier gesChreVen,
Men de nleuW-kerCk Verbranden saCh,
Was 't Vler groot seer slijf VerheVen.*

In deze schildery ziet men den Schout en Burgemeesteren, in bonte kappen, ieder gevolgd van drie hellebardiers, order stellen op den brand, benevens vele monnikken, mannen en vrouwen, allen op het yverigst bezig om den brand te bluschen.

Na.

Nadat de kerk één jaar was afgebrand, is de-
 zelfe weder herbouwd, en op *St. Gregorius*-dag
 ingewyd door WILLEM VANDERLYND, ge-
 meenlyk genaamd LINDANUS, Bisfchop 'van
Roermonde.

- De pastory was afhangelyk van het kapittel der
 grote kerk binnen *Dordrecht*.

Op den 27 augustus van het jaar 1572, zynde
 des woensdags namiddags, werd in deze kerk de
 laatste doopplegtigheid aan een kind door eenen
 priester verricht, terwyl de kerk daarna geflo-
 ten werd, en de beelden daaruit weggenomen zyn.

Op den 9 juny van het jaar 1574, deed men
 aldaar de eerste lykrede, volgens de *Engelsche*
Lithurgie, en den 13 geschiedde de eerste leerre-
 de, waarna de altaren den volgenden dag werden
 weggebroken.

In deze kerk stond onder anderen de kapel van
St. Catharina, gesticht door JAN JACOBsz, in
 het jaar 1407, op het *St. Catharynen* altaar, waar-
 op het heiligdom stond, genoemd: *des Heren Da-*
niels Heiligdom van der Merwede, volgens uitersten
 wille van HERBERT en JACOB, zyne twee
 broeders.

Verders had men aldaar de kapel van *St. Barbera*,
 buiten de kerk uitgebouwd, en waarvan in den
 jare 1541 melding gemaakt is.

Eindelyk vond men daar ook eene *St. Jacobs*
 kapel, waarvan in den jare 1519 gewag gemaakt
 wordt, doch deze kapel is door den brand ver-
 nield.

Weleer stond in de sacristy aldaar een altaar,
 aan *St. Jan* toegewyd; doch na de hervorming
 in het jaar 1574, is in de plaats van dat, eene
 kerkenkamer gebouwd.

In

In het jaar 1541 was deze kerk voorzien met vier klokken, de grootste van dezelve was genaamd *St. Salvator*, en woog 3200 ponden; de tweede *Maria*, wegende byna even zwaar; de derde was *St. Nicolaas* gedoopt, en haalde 1578 ponden gewigts, en de vierde had de naam van *St. Augustinus* ontvangen, zynde 109 ponden zwaar.

Behalven deze kerk, behoorde nog onder de heerlykheid van de *Merwede*, de kapel van onze lieve vrouw *van den Scipluiden* op den rietdyk, waarby nog een gasthuis gevoegd was. Dat dit gesticht zeer oud is, kan aan het gebouw duidelyk gezien worden, hoewel de tyd der stichting onbekend is. Men vindt van dezelve gewag gemaakt in de Thesauriers rekening van het jaar 1372, in Schepenen brieven en Schepenen kennissen van het jaar 1408, in een akteboek van de jaren 1429, 1439 en 1448, en in eenen klapper van het jaar 1585.

Deze kapel had een altaar met een choor afgescheiden, en daar naast stond het gasthuis. In de kapel plagt weleer de hal gehouden te worden voor zodanige vleeschhouwers, welken buiten de stad woonden, en op daartoe bestemde dagen aldaar met hun vleesch te koop stonden. Naderhand is deze hal in en voor de kruiskapel verplaatst. Hedendaagsch is de eerstgenoemde kapel het gildehuis der Rietdykers, meer bekend onder den naam van *het kleine Schippers gilde*.

In de bulle van Keizer HENDRIK van den jaare 1064, behelzende de overgifte van vele goederen der Graven van *Holland*, aan het bisdom van *Utrecht*, gelyk HEDA zulks aantekent in zyne *Hist. Ultraject.* pag. 130, vindt men onder anderen de volgende genoemd:

„ In een plaats, die genoemd werdt *Krimpen*,
„ vier

„ vier Mansen, van 't einde des strooms *Alblas*,
 „ tot de *Merwede*, van daar tot *Menkenesdrecht*,
 „ de helft van 't geheele landt, met al 't geene
 „ daaraan paalt; ook van *Ryede*, neffens de *Mer-*
 „ *wede* tot *Slydrecht*: Insgelyks neffens de *Merwede*,
 „ tot in *Thuredrecht*; van daar tot in *Dubbele*, van
 „ daar tot in *Düvelhaar*, van daar in *Waal*, van
 „ daar wederom in de *Merwede*, tot in *Thuredrecht*,
 „ met de *kapelle*, *aldaar* *nieuwelyks* gebouwd. Van
 „ *Thuredrecht* oostwaards tot aan *Godekius Hoffstadt*
 „ toe, welke is neffens *Werkenemonds*.”

Wy hebben deze woorden hier met voordacht in zyn geheelaangehaald, om te bewyzen, dat daaruit geenfints kan aangetoond worden, dat 'er toenmaals eene kapel, aan het huis te *Merwede* toebehorende, gestaan heeft; nademaal men door de *kapel*, 1064 binnen *Dordrecht* *nieuwelyks* gebouwd, naar alle waarfchynelykheid, eigentlyk de eerste kapel ten dienste der inwoneren van *Dordrecht* zal moeten verstaan, (waarvan wy in de volgende verhandeling nader zullen fpreken,) terwyf het huis en kasteel te *Merwede* te dier tyd nog niet in wezen fchynt geweest te zyn, en om die redenen ook nog gene kapel nodig had.

Dat de Heren van de *Merwede* weleer hier omftrreeks, en zelfs tot binnen de stad *Dordrecht* veel magts bezaten; blykt, behalven dat geen, hetwelk wy daarvan reeds hebben aangehaald, onder anderen uit den volgenden brief van den Ridder DANIEL van der *Merwede*, in het jaar 1307, ten behoeve der stad *Dordrecht* verleend, welke brief van den volgenden inhoud is:

„ Ick *Daniel*, Heere van der *Merwede*, Ridder,
 „ doen kond en kenlik allen luden: Dat Ic Heer
 „ *Daniel* voirsz. an die een zyde; ende Scepeneh
 „ ende Raadt der ghemeenre Stede van *Dordrecht*,
 „ an

„ an die andere zide, overeen ghedraghen zyn,
 „ in der maniere als hierna volgende bescreven
 „ staat: Dat's te verstaan, dat Heer *Daniel* voirsz.
 „ ontruymt heeft der Stede van *Dordrecht*, dat
 „ alle Koeren, die binnen der Vriheit van *Dor-*
 „ *drecht* legghen, of legghen zullen, die zullen
 „ legghen in allen den zelven Rechten, in Heer
 „ *Daniels*-Ambocht voirsz. totte uterste Molen
 „ toe, an den Middelwech staande; en die Sce-
 „ penen zullen mit hoeren Rechter van *Dordrecht*,
 „ Schieringhe doen in Heer *Daniels*-Ambocht,
 „ an Erve daar mens begheert, ghelikerwys dat
 „ zi ghedaan hebben binnen Poort-recht, off noch
 „ doen zullen. Voert soe zullen Scepenen van
 „ *Dordrecht*, van allen Sculden Pandinghe doen,
 „ in den voorsz. Ambocht, mit Heer *Daniels*-
 „ Recht voirsz., in die jegenswoirdicheit des
 „ Rechters van *Dordrecht*, Heer *Daniel* zyn Boe-
 „ ten daar an te hebben, alsoe geheel, als Hise
 „ te voeren van Pandinghe plach te hebben. Oeck
 „ sal men weten, van alle Twisteliken zaken,
 „ ende van allen misdaden, die voirtaan geschien,
 „ van den Poirteren van *Dordrecht* voirsz. ende
 „ van allen Koeren, die daar binnen ghebroken
 „ worden, dat zal men berechten mitten Rechter
 „ van *Dordrecht*, ende mit Scepenen ter Viersca-
 „ re, gelikerwys oft binnen Poort-recht gesciet
 „ ware; ende van allen anderen Boeten die daar
 „ off verscinen, als recht is, daar sal Heer *Da-*
 „ *niel* voirsz. off hebben dat dorden-deel, ende
 „ dat zullen Hem die Scepenen in der Pandinghen
 „ inpanden: Is 't binnen der Vriheit, mitten
 „ Recht van *Dordrecht*, als recht is: Ende is bin-
 „ nen Heer *Daniels* Ambocht, soe sal men 't doen
 „ mit Heer *Daniels* Rechter, als recht is. Dat's
 „ te weten, dat alle de voirsz. Pointen en Zaken
 „ , voirsz.

„ voorsz. zullen staan te wedersegghen Heer *Daniels van der Merwede*, Riddere, off ten weder-
 „ zegghen Scepenen en Raadt der Stede van *Dordrecht*. Welke zaken en pointen voorsz. gedaan
 „ waren, in 't Jaar ons Heeren, als men screeff
 „ *Dusent driehondert en zeven*, des Manedaghes
 „ na *Sinte Martyns-dach* in den Zomer ”

Een gedeelte der stad *Dordrecht*, de *Riedyk* genaamd, waarvan reeds in den aangehaalden brief van Keizer HENDRIK, in den jare 1064, gewag gemaakt wordt, behoort onder de heerlijkheid van de *Merwede*. Weleer plagt de Heer van de *Merwede* daarover eenen byzonderen Schout aan te stellen, en de *Riedyk* was dus van het rechtsgebied der stad afgezonderd. Doch JOHANNES BEVERWYK tekent aan, in zyne *beschryving der stad Dordrecht*, bladz. 120, dat men met den Heer DANIEL van den *Merwede*, in het jaar 1440, een verdrag heeft aangegaan, inhoudende, dat zyn Bailluw jaarlyksch, agt dagen lang, Schout zyn zou over de gehele stad, en van alle de breuken eene dubbelde boete genieten, onder voorwaarde, dat de Schout der stad voor het overige het gehele jaar door zyn ampt over den *Riedyk* oeffenen zou. Hoewel nu de stad de heerlijkheid *Merwede* in het jaar 1604 gekocht heeft, word nogthans de oude gewoonte onderhouden, dat de Burgemeester, in gezelschap van Schepenen en Raden, jaarlyksch, op den vyfden juny, ter wederzyden van de zogenaamde *Sloe*, welke de scheiding maakt tusschen de stad en den *Riedyk*, de *rode roede* ontfangt uit handen van den Schout der graaflykheid, en dezelve over geeft aan den Bailluw van de *Merwede*, om het Schout-ampt voor agt dagen over geheel de stad te aanvaarden. Deze tyd verstreken zynde, levert de voornoemde Bailluw op dezelfde

de plaats, den 13 juny, de roede wederom over aan den Burgemeester, en deze laatste geeft de zelve wederom in de handen van den Schout.

De oorsprong van dit rechtsgebied der Heren van de *Merwede*, binnen *Dordrecht*, is deze: dat de tweede vergroting dier stad, naar de zyde van den *Riedyk* geschied, en dus een gedeelte van het ambagt dier voornoemde Heren daar binnen getrokken is. Buiten twyffel zal deze uitlegging met toestemming der Heren van de *Merwede* geschied zyn. Doch om aan de andere zyde ook voor te komen, dat de bezitters dier heerlijkheid daardoor geene nadeelen leden, heeft de stad een verdrag met hun aangegaan, betrekkelyk het uitoeffenen van recht op hun grondgebied. En doordien de parochie-kerk van de *Merwede*, staande op den *Riedyk*, door de vergroting van *Dordrecht*, mede binnen die stad is getrokken, werd dezelve tot eene tweede parochie-kerk van *Dordrecht* aangenomen; zy behield hare voorgaande parochiale verdeeling, even als of dezelve nog buiten de stad stond, en by de geschiedschryvers van *Dordrecht* wordt wel duidelyk aangewezen, welke straten, stegen enz. daaronder behoorden, en hoe verre dit geestelyk rechtsgebied zich wel eer uitstreckte.

Doordien, volgens M. BALEN, in zyne *beschryving van Dordrecht*, op bladz. III, en volgens H. VAN HEUSSEN, in het derde deel zynen *Oudheden*, pag. 570, de *St. Nicolaas*-of parochie kerk van de *Merwede*, eerst in de veertiende eeuw gesticht is, blykt daaruit al wederom, dat men aan de heerlijkheid en het kasteel der *Merwede* genen zo buitensporigen ouderdom moet toeschryven, als velen gedaan, en wy in den aanvang dezer verhandeling wederlegd hebben. En hoewel

IV. DEEL.

L

som-

sommigen willen inbrengen, dat die van de *Merwede* weleer hunnen Godsdienst in de kapel der *Scripturen* verricht hebben, daaruit echter kan niet bewezen worden, dat deze kapel ouder zyn zou dan de parochie-kerk, want van dezelve wordt later gewag gemaakt, dan van de kerk, gelyk wy dit hier voor ter zyner plaats hebben aangewezen.

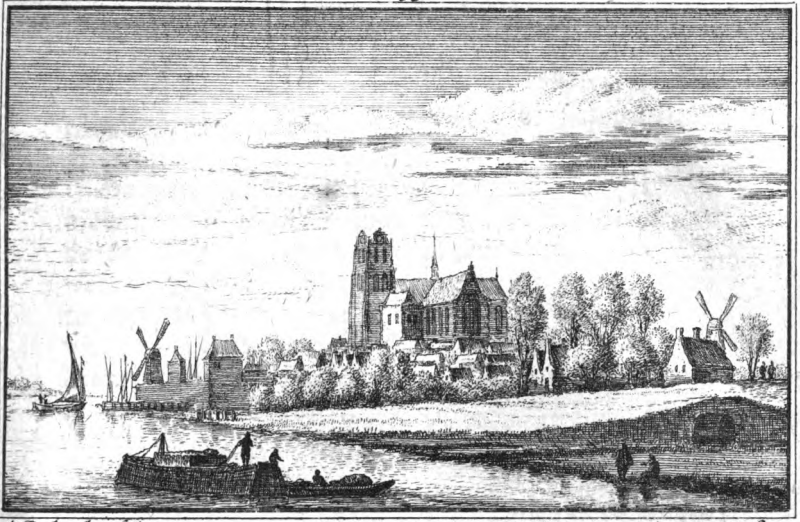
D E S T A D

D O R D R E C H T,

In ZUID-HOLLAND.

De ouderdom der ryken, gemenebesten en steden is meestal een sprekend bewys van hunne wel ingestelde regeeringsform, en verstrekt denzelven niet weinig tot eer en aanzien. Om nu aan zodanige staten en landen nog eenen meerderen lust ter by te zetten, vonden de schryvers, welken belang stelden in de welvaart van het een of ander gewest, somtyds geraden, om den ouderdom van hetzelfde zo hoog te brengen, als hun slechts eenigflints doenlyk ware; en zelfs, wanneer hun daartoe oude gedenkschriften en andere bewyzen ontbraken, namen zy onbeschroomd hunnen toevlucht tot ydele verchitselen, om hun oogmerk op deze wyze te bereiken.

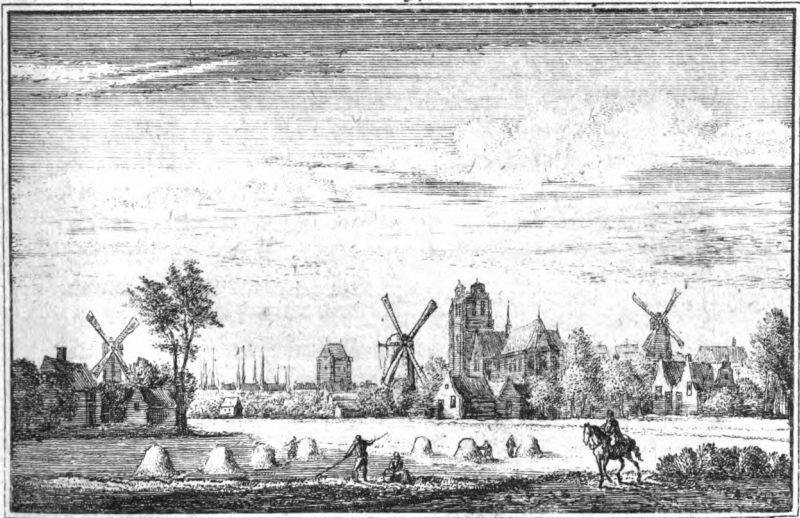
Dit is, met betrekking tot de steden, onder anderen ook op de stad *Dordrecht* toe te passen, waarvan de oorsprong, de stichter, de tyd en de naam-

A. Rademaker fecit

DORDRECHT *aan de Waterzy*

1650

A. Rademaker fecit

DORDRECHT *aan de Lantzy*

1650

naamsredenen zeer verschillend worden opgegeven.

De *oude Hollandſche Kronyk* zoekt ons diets te maken, dat de Slavoniers, vermaagſchapt aan de wilde Neder-Saxen of Friezen, eenige eeuwen voor de geboorte van *Christus*, zodanig vermenigvuldigden, dat het land hun te klein viel; waarom een gedeelte hunner over de Maas trok, naar het land, alwaar nu *Dordrecht* gelegen is, hetwelk zy overſtroomden, en onder den naam van *Wilten* bewoonden. Onder deze *Wilten*, in *Zuid-Holland* woonachtig, was, jaren na hun verblyf aldaar, een onder hun opgeſtaan, welke zich *DORRECH* noemde, deze bouwde eene ſtad of veſte, noemde dezelve naar zynen naam *Dorechts-drecht*, en van daar zou de ſtad *Dordrecht* haren oorsprong ontfangen hebben. Men leze de *Hollandſche Kronyk*, *Edit.* 1517, *Divis.* I, cap. 21 en 22, pag. 17 en 18.

HADRIANUS JUNIUS ſchryft in zyn *Batavia*, pag. 249, dat DOMINICUS MARIUS, een Venetiaan, in zyne waereld beſchryving, de ſtichting van *Dordrecht* toekent aan ANTHONIUS PIUS, die dezelve omtrend het jaar 140 zou ge grond, en eerst *Benefacta*, maar naderhand *Dordrana* zou genoemd hebben.

M. z. BOXHORIUS, in zyn *Toneel van Holland*, pag. 72, houdt voor waarſchynelyk, dat *Dordrecht* in het jaar 65 zou kunnen geſticht zyn door eenen Romeinſchen Ridder, ANTHONIUS COLUMNA genoemd, en deze ſtad naar zynen naam *Antonia* gedoopt hebben. Doch dezelve in het jaar 181 door de Slavoniers en Wilten verwoest zynde, zouden zy haar weder opgebouwd, en *Wiltaburg* genoemd hebben; welke naam men weleer ten onrechte op *Utrecht* had toegepaſt.

JAN GERBRANDSZ. VAN LEIDEN wil in zyn *Toneel van Holland*, op pag. 72, dat *Dordrecht* in het jaar 805 haar begin zou genomen hebben, van een ryk en vermogend man, DOROTHEUS genaamd, na welke de stad in het Latyn *Dordracum*, en in het Duitsch *Dorechts-drecht* zou genoemd zyn.

De reeds aangehaalde schryver HADRIANUS JUNIUS schryft in het hier boven opgenoemde werk, op pag. 246, dat *Dordrecht* waarschynelyk de markt geweest is van eenen zekeren DURETHUS, weleer een vermaard man, onder zyn volk wel bekend, van welken onze geschiedenissen gewag maken.

Jonker MATTHYS VAN DER HOEVEN beweert in zyne *Handvest Kronyk*, in het eerste deel, op pag. 85 en 105, en in het tweede deel op pag. 160, dat PHARAMOND, in het jaar 419, tot *Thurendrecht* of *Dordregt*, als de eerste Koning der Franken zou verkoren zyn, en dat zo wel die vorst als de Koning MEROVÆUS, zyn zoon, als mede BISSINUS, Koning der Thoringers, binnen *Dordrecht* hunne woonplaats zouden gehouden hebben.

By den Hoogleeraar ANTH: MATTHÆUS vindt men nog een ander gevoelen, namentlyk: dat *Dordrecht* dien naam zou ontfangen hebben naar den doortocht der Thuringers, ook *Tongri* of *Tongerschen* genaamd. Dit gevoelen stemt overeen met dat van Jonker MATTHYS VANDER HOEVEN, die in het tweede deel van zyne *Handvest Kronyk*, op pag. 17, getuigt: „*Thurendrecht*, „*Thorendrecht* of *Thoringerdrecht*, dat is, het „veer, *Drecht*, de overvaart daar de Thuringers „overscheepten, thans genaamd *Dordregt*, de „hoofdstad van *Zuid-Holland*.”

JA

JACOB VAN OUDENHOVEN, is, in zyne *beschryving van Dordrecht*, op pag. 145, zo verre van het spoor, dat hy LAMBERTUS SCHAFFNABURGENSIS beschuldigt, als of deze op het jaar 1049, *Dordrecht* voor *Vlaardingen* genomen had.

Sommigen, en onder die ook L. SMIDS, in zyne *Schatkamer*, en aldaar op pag. 64, beweren, dat *Dour* by de Thuringers water, en *Drecht* eene markt zouden betekenen, en dat daaruit de namen *Dordrecht*, of *Dourdrecht*, of *Thuridrecht* ontstaan waren.

R. TERSTEGEN, in zyne *Nederlandsche Antiquit.* pag. 75, en anderen met hem, willenden naam van *Dordrecht*, of gelyk men die in de oude schriften aangetekend vindt, *Thurdrecht* afleiden van den afgod *Thur* of *Thor*, welke onder het heidendom, weleer in deze landen wonende, aanbeden werd; en doordien, zegt LYDIUS, wiens woorden M. BALEN aanhaalt in zyne *beschryving van Dordrecht*, op bladz. 78 en 79, dezen God zeer yverig in *Dordrecht* vereerd werd, gaf dezelve zynen naam aan deze stad.

M. BALEN haalt in de meermalen genoemde beschryving, op bladz. 79, ook nog het gevoelen aan van JACOB VAN DER EYK, welke stelt, dat de naam *Dordrecht* afkomstig zyn zou van het oude veldgeschrei dier stad *Thurd* en *Thurdrecht*, waarvan men nog voor omtrend honderd jaren een overblyffel zou gehoord hebben, in zekeren vasten-avonds dans of rey, welke door eenen leidsman met een ontbloot zwaard geleid werd.

M. BALEN echter is niet van een zo beuzelachtig stelsel; hy wil, dat *Dordrecht* haren naam ontfangen heeft van een zeker water of riviertje *Dorta* genaamd, zynde, volgens hem, een tak

van de *Merwede*, aan de noordwest zyde, en lopende tusſchen de ſtad en den Swindrechtſchen waard; hy tracht zulkſte bewyzen, door de leengoederen en viſcheryen van *Dordsmonde*, boven den mond van *Dordrecht* een begin nemende, en ſtrekkende voorby de ſtad *Dordrecht* naar *Barendrecht*; welk leengoed *Dordsmonde* zeer oud, en eene menigte van jaren bezeten en ter leen gehouden is door het aloud geſlacht der VAN BEVEREN, en andere adelyke familiën binnen *Dordrecht*.

JANUS RUTGERIUS, die geleerde Dordtenaar, helt mede tot dit gevoelen over; ſtellende, dat *Dordrecht* haren naam ontfangen heeft van de rivier *Dort*, en *Drecht*, *Trecht* of *Tricht*, betekende een overtocht, zo dat *Dordrecht* eigentlyk betekenen zou een overtocht over de ſtroom *Dort*. Men zie daarover M. Z. BOXHORNIIUS *Tontel*, bladz. 74.

De meergemelde beſchryver van *Dordrecht*, die zo vele verſchillende gevoelens der ſchryveren bybrengt, verhaalt ook bladz. 79, dat ſommigen den naam *Dordrecht* afleiden van de menigte der *Thoornen* of *Thornen*, hetwelk zo veel als eene verkorting van *Torendrecht* zou betekenen; welke naam die ſtad zou ontfangen hebben, doordien zy eertyds met zo vele torens omringd geweest is.

By den zelfden ſchryver, mede op bladz. 79, vindt men ook het gevoelen van ISAAC VOSSIUS ter neder geſteld, welke vooronderſteld, dat *Dordrecht* dezelfde ſtad is, die door FLODARDUS, op het jaar 828, *Duroſoſum*, dat is *Waterveſt*, genoemd wordt; dat zy weleer den naam van *Wiltenburg* gedragen, doch in later tyd dien van *Durdrecht* of *Dordrecht* ontfangen had, hetwelk eenen overtocht over den ſtroom betekende.

Som-

Sommigen beweerden, dat men in het jaar 898 by den ouden Frankischen schryver REGINO gewag gemaakt vindt van *Dordrecht*, en hy deze stad *Durfos* genoemd heeft; doch offchoon men wilde zeggen, dat deze naam hier kwalyk gespeld is, en *Durtos* behoorde geschreven te zyn, is echter de geleerde P. SCRIVERIUS van oordeel, dat de naam *Durfos* of *Durtos* eigentlyk op *Dordsmonde* moet toegepast worden, gelyk men zulks nalenzen kan in GOUDHOEVEN'S *Kronyk*, bladz. 75; in M. Z. BOXHORNII'S *Toneel*, bladz. 74, en in H. VAN HEUSSEN'S *Oudheden*; in het derde deel, op bladz. 535.

Doch laat ons eens onderzoeken, of 'er van de eerste beginselen van *Dordrecht* niet iets met meerdere zekerheid kan opgespoord worden.

Uit de oudste geschiedschryvers, welken iets van de gelegenheid onzer landen aangetekend hebben, en welkers schriften wy in de voorgaande verhandeling onder *Merwede* hebben aangehaald, waaronder voornamentlyk in aanmerking komen de *oude Kronyk* van KLAAS KOLYN, blykt het, dat de landen, waarin *Dordrecht* gelegen is, voor den jare 1000, genoegzaam alleen bewoond waren door weide luiden, visschers en boeren, welken zich, wegens de bekwame gelegenheid der jacht, der vischery enz. daar neder gezet hadden. Deze grond behoorde den Graaf FRIEDRIK, zoon van AARNOUT, als Graaf van *Holland*, of, gelyk men toenmaals plagt te zeggen, van *Friesland*, in vollen eigendom; doch de nabuurige Bischoppen, die, gelyk toenmaals meest al de gewoonte der kerkhoofden was, alles wat zy konden, met list of geweld zich toeëigenden wat eenig voordeel aanbragt, en de waereldlyke regeering door zegeningen overlaadden, wanneer

dezelven hun 't bewind voor een groot gedeelte in handen gaf, doch Anathema's uitbraakten; en het volk uitplunderden, wanneer men hen in hunne spoorloze heerschzucht bepaalde; deze geveinsde Gods tolken maakten geschil met den Graaf, wegens dezen vruchtbaren grond. Doordien nu de Graaf **DIEDERIK** het zyne poogde te beschermen, ontstond uit dien twist een bloedige kryg. De geestelyken verzochten en verkregen onderstand van den Keizer, en besprongen den Graaf meer dan eenmaal op zyne bezittingen; en doordien het land aldaar rondsom open lag, doordien noch het huis te *Merwede*, noch eenige andere sterkten daar in den omtrek gevonden werden, stichtte voorgemelde Graaf **DIEDERIK**, korten tyd na het jaar 1000, een dorp en sterkte, om zyne vyanden te kunnen stuiten. Waarschynelyk noemde hy dat dorp *Doer-Tricht* of *Doer-drecht* (*), doordien het krygsvolk zeer gemakkelijk over de daarby leggende rivieren ter zynner hulpe kon over gevoerd worden, zo wel dieper landwaards in naar *Holland*, als aan de andere zyde naar *Brabant*, *Zeeland* en andere omleggende landstreken. **KLAAS KOLYN**, een der oudste kronykschryvers, gewaagt van het oprechten eener *veste* en *terpe*, hetwelk niet anders betekent dan eene *sterkte* en een *dorp*, in de volgende versen (†):

Het holt Merweda te male
Dair die Maze en ti Wahle
Iem vermangen, tier stont,
Dit was Tidericx gront

Des

(*) *Reformatie van Amsterdam*, pag. 59.

(†) **G. DUMBAR**, *Analeet*: Tom: 1, pag. 270.

Des i zik opmaeckte en werpen
Daer op ien VESTE en TERPE
En nanden 't DOER TRICHT.

Niet alleen dat de Graaf zich nu tegen zyne vyanden kon verdedigen door het oprichten van eene zodanige sterkte, maar hy genoot daardoor nog een ander voordeel; hy bouwde namentlyk een tolhuis daarby, aan het welk de veelvuldige vaartuigen, die de *Merwede*, *Maas* en *Waal* open af voeren, moesten aanleggen en vertollen. De omleggende Bisfchoppen, die alles wat zy konden naar zich sleepten, werden daardoor vreesfelyk benadeeld; en zelfs de Keizer, die deswegens met de geestelyken famenspande, en de tolvordering den Graaf poogden te betwisten, moesten zulks nogthans met goede ogen aanzien. Waar dit tolhuis eigentlyk gestaan heeft, schynt ons de overgebleven naam van de tolbrug binnen de stad *Dordrecht* aan te wyzen. Want doordien het water weleer langs den hohen dyk, voormaals de oude dyk genaamd, voorby stroomde, aleer het land aldaar was aangegroeid, plagten de voorbyvarende schepen aan zekeren toren, de *Torn der Tollen*, in lateren tyd de *tolbrugs toren* genaamd, en staande aan de rivier de *Merwede*, eene tol te betalen. Deze toren, voor den oudsten van *Dordrecht* gehouden wordende, is in het jaar 1544 afgebroken (*). Allernaast dezen toren stond ook het eerste en oudste stadhuis (†); en daaruit zou men met zekerheid mogen besluiten, dat het be-

(*) M. BALEN, *Beschryving van Dordrecht*, pag. 59, 66 en 80.

(†) W. VAN GOUDHOEVEN, *Kronyk*, pag. 76.

beginfel dezer stad aan die plaats moet gesteld worden.

Dit onderzoek nu, hetwelk wy omtrend de stichting der stad aangesteld hebben, steunt ingeen deele op gissingen, maar op onwrikbare bewyzen, en wy maken dus het besluit op, dat men even na het jaar 1000 den waren oorsprong en het beginfel derzelve zou mogen bepalen. Dat echter deze stad toenmaals, en zelfs nog verscheiden jaren later, van zeer weinig belang was, blykt onder anderen daaruit, dat de eerste kapel aldaar niet lang voor het jaar 1064 gebouwd is, gelyk wy zulks hier vóór duidelyk aangewezen, en getoond hebben, dat die kapel geensints eene kapel was aan het huis te *Merwede* toebehorende, maar wel aan *Dordrecht*, en dat die van de genoemde heerlijkheid later gesticht is (*). Ondertuschen schynt het zeer moeilyk te bepalen, waar deze kapel binnen *Dordrecht* eigentlyk zou gestaan hebben. M. BALEN. (†) twyffelt, of men daardoor de grote kerk, of de nieuwe kerk, of het gasthuis kerkje, of de kapel op de *Riedyk* verstaan moet. Ons komt het niet onwaarschynelyk voor, dat deze kapel het eerst beginfel van de grote of lieve vrouwe kerk geweest is, welke van tyd tot tyd zal vergroot zyn; doordien dit gebouw ten allen tyde, als de eerste en oudste parochie-kerk heeft bekend gestaan. Immers wanneer hier eene oudere kerk of kapel gestaan had, zou zich de zelve van hare oudste rechten door een later gebouwde kerk niet hebben laten beroven; daar de geestelykheid, alleen om de voordeelen aan eene parochie-kerk verknocht, zich niet ligt zouden heb-

(*) Zie pag. 158.

(†) *Beschryving van Dordrecht*, pag. 83.

hebben laten bewegen, om dezelve af te staan. En hoewel W. VAN GOUDHOEVEN zegt (*):

„ Men bevindt in een oudt Register tot *Utrecht*,
„ inhoudende de fondatiën der kerken en kloos-
„ teren des Bisdoms, dat tot *Dordrecht* eene kerke
„ gestigt wierdt in den jare 1064;”

Zyn wy nogthans van gevoelen, dat daardoor gene andere kerk zal verstaan worden, dan de kapel, welke in den brief van Keizer HENDRIK, van hetzelfde jaar 1064, uitdrukkelijk genoemd wordt: *de kapelle aldaar nieuwelyks gebouwt*; te meer, doordien *Dordrecht* toenmaals nog niet langer dan 50 jaren aanwezig geweest was; waardoor het gering getal inwoneren, hunnen Godsdienst ruim genoeg zullen hebben kunnen verrichten in eene kapel, en eene nieuwe kerk was hun toenmaals voorzeker onbenodigd. JOH: VAN BEVERWYK is in zyne *beschryving van Dordrecht* (†) byna van een zelfde gevoelen, en ik vinde gene de minste redenen by H. VAN HEUSSEN en H. VAN RHYN (§), welke gronds genoeg heeft, om van stelsel te veranderen. Dat deze kerk reeds in het jaar 1300 aanwezig was, heeft M. BALEN (**) ontegensprekelyk aangetoond, en zonder twyffel zal dezelve tusfchen de jaren 1064 en 1300 van tyd tot tyd uitgelegd en vergroot zyn; in lateren tyd is dezelve nog met eenen toren versierd, en deze heeft naauwlyks de helft der hoogte bereikt, welke hy bereiken moest volgens het model, waarvan de tekening nog heden in wezen is. Daarna is de kerk meer en meer in rykdom, luster en grootheid geklommen, en verrykt met 21 ka-

(*) Zie zyne *Kronyk*, pag. 76. (†) pag. 167.

(§) *Oudheden*, derde deel, pag. 354 en 341.

(**) *Beschryving van Dordrecht*, pag. 83.

kapellen en 47 altaren; ook dezen zyn zeer langzaam in stand gekomen, want H. VAN HEUSSEN(*), die de stichting van dezelve beschryft, tekent aan, dat sommigen eerst in het jaar 1500 gebouwd zyn.

Eene der oudste straten binnen *Dordrecht* is de *Gravestraat*, aldus genaamd wegens het onverwagt sneuvelen van *DIEDERIK den IV*, Graaf van *Holland*. Deze, in eenen oorlog gewikkeld met de Bischoppen van *Keulen* en *Luik*, was in het jaar 1048, met een deel krygsvolk binnen *Dordrecht* geweken. Midden op de markt, verhaalt men, viel een hevig gevecht voor, waarin een groot getal Edelen van 's Graven zyde sneuvelen, hoewel hy op zyne vyanden zegepraalde, en hen uit eene stad joeg, welke zyn vader gesticht had. De Graaf, na deze zegepraalde stad doorwandele, werd uit een huis, in een naauw straatje staande, met eenen vergiftigen pyl zodanig getroffen, dat hy den geest gaf. Het huis, het welk in de plaats van dat, waar uit de schoot geschiedde, gebouwd werd, staat thans in de *Wynstraat*, en draagt nog den naam van *Holland*(†), en de straat door welke de Graaf wandelde, werd de *Gravestraat* genaamd. Het is echter aanmerkelyk, dat *MELIS STOKES* niet een enig woord van dezen oorlog gewaagd, daar in tegendeel de oude *Goudsche Kronyk* (§), de *Utrechtsche van JAN VELDENAAR* (**), de *Oude Hollandsche Kronyk* (††), en vele latere schryvers, welken uit deze kronyken geput hebben, verscheidene verdichte oorzaken en omstandigheden daar by

(*) *Oudheden*, derde deel, pag. 540.

(†) *M. BALEN*. pag. 71. (§) Edit. 1663. pag. 21.

(**) Edit. 1480. pag. 286. ... (††) Edit. 1517. pag. 122.

by voegen. De waare grond der zaak kan nagezien worden in de *Kronyk* van KLAAS KOLYN (*) en by de oude schryvers door den Heer P. SCRIVERIUS (†) aangehaald. Ik heb nodig geoordeeld om zulks hier ter neder te stellen, doordien de omftandigheden van dit voorval door M. BALEN schynen overdreven te zyn, en *Dordrecht*, hoewel toenmaals nog zeer klein, daar in voorkomt, als konde die ftad gehele legers in zich befluiten, en slag doen leveren. Zo dat men, gelyk de geleerde P. SCRIVERIUS (§) ook te regt heeft aangemerkt, dit gevecht moet aanmerken als meest buiten ftad te zyn voorgevallen, en wel daar ter plaatfe, waar dezelve voormaals by uitlegging binnen de ftad getrokken is.

Hoedanig de ftad van tyd tot tyd vergroot is, kan by de befchryvers van dezelve, en voornamentlyk by M. BALEN (**) nagezien worden.

De gefchiedenis van *Dordrecht* is van te veel belang aan ons Vaderland, dan dat wy dezelve hier geheel ftilzwygend zouden voorby gaan. Wy zullen zo kort als ons mogelyk is, den lezer daarvan eenig verflag doen.

In het jaar 1203 ftond DIRK de VII, Graaf van *Holland*, het oudst gedeelte van *Holland* als een leengoed af aan de Hertogen van *Neder-Lottheringen*, toenmaals ook Hertogen van *Brabant* genaamd, en in dezen afstand werd met name genoemd de ftad *Dordrecht*, ter wederzyde van het water *Dodrechtswaarde*, *Hereswaarde*, *Dusfen*, en het gantsche land, tufchen *Stryen* en *Waalwyk*.
Toen

(*) Pag. 273 tot 275.

(†) Toetssteen, pag. 231 tot 234. (§) Ibid. pag. 234.

(**) Befchryving van *Dordrecht* pag. 234.

Toen in de bekende twisten der Kennemers en Zeeuwen het vuur van oorlog binnen 's lands hevig woedde, werd in het jaar 1240 de stad *Dordrecht* onder de regeering van Graaf *WILLEM den I*, door den Stichtfchen overmeesterd, en in den brand gestoken, waardoor een grote voorraad van wyn en graanen vernield werd.

De stad welke tot omtrend het jaar 1230 alleen met aarden wallen versierkt was, werd in het laatstgemelde jaar, gelyk men wil, voor een gedeelte, met stenen muuren omgeven door eenen *GYSEN DUKING*.

JAN, Hertog van *Braband*, de vriend en Bondgenoot van *FLORIS den V*, Graaf van *Holland*, onthefte in het jaar 1283 *Dordrecht* en de omleggende streken, ten voordeele van gemelden Graaf, van de leenroerigheid, waartoe zy in den jaare 1203 door de Hertogen van *Braband* gebragt waren.

Omtrend den aanvang der veertiende eeuw poogde de Bailluw van *Zuid-Holland*, *ALLAND* of *ALOUN* genaamd, de voorrechten van *Dordrecht* te verkorten in het straffen der burgerlyke misdaden, over welken Schepenen alleen gerechtigd waren, te zitten. Waarschynelyk was dit geschied op inblazing van Graaf *JAN den I*, welke geen vriend der Dordschen was. Want hoewel den Bailluw eenige punten van zynen eisch toegestaan werden, verschenen Graaf *JAN* benevens zynen stedehouder binnen *Dordrecht*, met begeerte dat men hem de namen der gevangen en verdachte burgers zoude opgeven. Dit werd hem door de regeering ronduit geweigerd, waarop hy toornig vertrok, en na eenen korten tyd met eenig krygsvolk derwaards aanrukke, met voornemen om de stad te overmeesteren. Doch hy stoot-

stootte hier het hoofd; want zyn stedehouder binnen *Delft*, en de Bailhuw *ALOU*d in *Dordrecht* gevangelyk binnen gebragt, en door het gemeen vermoord zynde, vond hy goed om van die stad weg te trekken, en zich met de zaken van haar inwendig bestier niet verder te bemoeien. In den jare 1323 staken de Hollanders en eenigen hunner bondgenoten van *Dordrecht* naar *Engeland* over, alwaar zy *EDUARD den II* onttroonden, en *EDUARD den III* tot Koning verhieven. In de Hoeksche en Kabeljauwsche verdeeldheden heeft *Dordrecht* mede deerlyk geleden, en moest nu de eene, dan weder de andere party houden. In het jaar 1358 hielpen die van *Dordrecht* den Hertog *ALBRECHT* in het bemagtigen van *Delft*, en namen ten teken hunner overwinning de ketenen der stads poorten mede, welken zy aan hunne poorten ophingen. In het jaar 1406 was het in deze landen, en voornamentlyk met sommige steden, waaronder ook *Dordrecht* behoorde, deerlyk gesteld. De verheffing van *WILLEM den VI* tot Graaf van *Holland* maakte de verdeeldheden tuschen de Hoeksche en Kabeljauwsche partyen weder levendig. De eerste, die ten tyde van Graaf *ALBERT* ten lande uitgeweken waren, kwamen niet alleen weder terug, zo dra *WILLEM* tot Graaf gehuldigd was, maar hy begunstigde hen zelfs met ampten en bedieningen. De Kabeljauwschen ziende dat hunne zoon aan het ondergaan was, verwekten veraarlyke beroertens, welken te *Haarlem*, te *Amsterdam*, te *Delft* en elders, met bloedige stappen gekenmerkt werden. *Dordrecht* voornamentlyk geraakte in het uiterst gevaar van geheel vernield te werden. De regeering aldaar was ten deele de Hoeksche, en ten deele de Kabeljauwsche party toegedaan en werd in haar gezag bevestigd,

zo rasch de Graaf gehuldigd was. In het volgend jaar, ten dage dat de Wethouderschap aldaar volgens een oud gebruik moest veranderd worden, deed de Graaf de oude Wethouders aanblyven, waarvan men binnen *Dordrecht* nog geen voorbeeld gezien had (†). Denkelyk werd de Graaf hier toe bewogen, doordien hy reeds by het losgebroken vuur van tweedragt, niet wist, welke mannen hy in de regeering houden, en welken hy afdanken zou. Doch ook deze voorzorg konde de partyen niet binnen de palen houden. De Schout JAN VAN ARKEL werd door den Rentmeester van *Zuid-Holland*, JAN SCHOONHOUT genaamd, op eene wrede wyze te *Overschie* van het leven beroofd. Dit was de aanvang van het oproer. De Kabeljauwsche regenten, vreemde, dat men hen den voet zou ligten, zochten zich door geweld in hun verkregen gezag te handhaven. Het eerst wat zy deden, was om te zoeken den baas te spelen over hunne Hoeksche mede-regenten, die de minsten in getal waren. Doch het gemeen, misnoegd op de regeering, begon te morren, en leverde eenige verzoekschriften in, ten einde eenige misbruiken mogten verbeterd worden. Doch dit werd hun zo euvel afgenomen door de Kabeljauwsche regenten, dat zy in den vollen raad doordreven, om een bolwerk of sterkte binnen de stad op te richten, ten einde de burglary te kunnen beteugelen. Dit werd ook dadelyk te werk gesteld, en tegen den aanvang van het volgend jaar 1407 was het bolwerk, voorzien van alle benodigde krygsbehoefkens, in volle gereedheid. De gemeente, meest aan de zyde der Hoekschen overheellende, had deze toe-

(†) HEEMSKERK, *Batav. Arcad.* bl. 208.

toebereidselen morrend aangezien, en vruchteloos gehoopt, dat dezelveu mogten gestuit worden. Er lag eene goede bezetting in de sterkte, en de burgery bromde, maar ook daarby bleef het. Doch de Hoeksche regenten, ziende dat het volk meer en meer tegen de Kabeljauwschen in woede ontstak, stookten onder de hand dit vuur aan, om t'eeniger tyd daarmede hun voordeel te doen. Dit was van dat gevolg, dat de burgers op den 4 february in groten getale, gewapend naar het bolwerk trokken, alleen, gelyk men wil, om aan de bezetting te vragen, wat zy daarmede voorhadden. Doch naauwlyksch zagen de Kabeljauwschen hen naderen, of men hoorde eenen algemeenen kreet, binnen het bolwerk: *val aan! val aan!* terstond daarop vloog'er eert zwerm van pylen tegen de burgery af, welke toen met zo vele hevigheid op de sterkte aanviel, dat de Kabeljauwschen de vlucht namen, en naar twee huizen wyken moesten, welken door hun gebouwd, en met krygsbehoefsten voorzien waren. Uit deze huizen wierpen zy met stenen op de burgery; deze keerde geweld met geweld, en aan beide kanten verloren vele menschen het leven. De Kabeljauwschen kregen het echter te benaauwd, en ontvloden door de achterdeur de een na den ander. Hunne opperhoofden bleven alleen staan, en verdedigden zich nog eenigen tyd, doch moesten het ook eindelyk opgeven. Gaarne had de Burgery de vluchtelingen toen vervolgd, doch de voorname Hoekschen wederhielden haar. Men nam daarop eenige Kabeljauwschen in hechtenis, welken zich als lammeren lieten geleiden, en eenige edelen, voorname poorters, sloten met de overige burgery en de gildens een verdrag, zich verbindende om alle last en schade, welken zy door het verdedigen

IV. DEEL.

M

ha-

harer zaak geleden hadden, of nog lyden zouden, elk naar zyn vermogen, onderling te helpen dragen. Van toen af, was de stad eenige maanden zonder schout of schepenen; de voornaamste burgers kwamen dagelyksch byeen, om het bestuurswerk, zo veel mogelyk te onderschragen, en de gevangenen liepen groot gevaar om opgeofferd te worden aan de woede van het volk. Hertog WILLEM stelde in herfstmaand eene nieuwe regeering aan, en geliet zich als name hy het aan de burgery zeer kwalyk af, dat zy zich tegen zyne amptenaars met geweld verzet had. Hy gaf haar vervolgens de vryheid om sommige personen ten eeuwigen dage ten lande uit te bannen, welk vonnis ook zyn beslag kreeg. Waarna de twee partyen binnen de stad zich verzoenden, en de Hoekschen, onder bescherming van Hertog WILLEM zegepraalden.

In het jaar 1418 werd Hertog JAN van Beijeren te Dordrecht als Graaf van Holland gehuldigd, in de plaats van JAN van Brabant en vrouwe JACOBBA, die zich, volgens de uitdrukking in den verlybrief des Keizers, ten behoeve van JAN van Beijeren gegeven, zonder 's Keizers toestemming in het bezit dezer landen gesteld hadden. JAN van Beijeren dan, om zich aangenaam te maken by het volk, verleende aan verscheiden steden, en voornamentlyk aan Dordrecht, welke hy zyne geliefde stad noemde, zeer vele voorrechten, en onder anderen deze: dat de munt en hoge vierschaar van Zuid-Holland nergens anders dan in deze stad zouden mogen verlegd worden. Een ander merkwaardig voorrecht gaf hy aan de steden van Holland en Zeeland, namentlyk: „ om raaden en ver-
„ gadering met malkanderen te mogen maken,
„ tot zyner eere en 's lands oorbaar, mids niet
„ dragende tegen hem, zyne lande of zyne heer-
„ lyk-

„lykheid;” waaruit men ziet, dat de byzondere dagvaarten der steden, tot dezen tyd toe, nog niet in gewoon gebruik geweest waren, en dat de steden gene dagvaarten hielden, dan door of van wegen den Grave beschreven zynde, en ten overstaan van hem en zynen Stedehouder. Het voorrecht, hetwelk zy hier verkregen, gaf haar verlof om afzonderlyk te vergaderen, en over 's lands zaken te raadplegen en te besluiten, buiten byzyn van 's Graven amptenaaren.

Hoe zeer nu de steden daardoor ook bevoorrecht werden, vreesden zy nogthans dat JAN van Beijeren, wanneer hy eenmaal tot Graaf gehuldigd ware, deze vryheden weder zou intrekken. Ook waren de voorwaarden, dat de vergaderingen niet tegen hem mogten gehouden worden, velen niet naar hun gendegen. Deze dan was de rede, dat *Haarlem*, *Delft* en *Leiden*, welke steden hy vele blyken van zyne genegenheid had gegeven, echter duidelyke bewyzen gaven, dat zy verkleefd bleven aan de belangen van vrouwe JACONA.

Deze verdeeldheid, omtrend de opvolging der Graaflyke waardigheid, gaf wederom aanleiding tot verregaande vyandelykheden. *Haarlem*, *Delft*, *Leiden*, *Amsterdam*, *Gouda*, *Alkmaar*, *Rotterdam*, *Schiedam*, *Hoorn* en *Oudewater*, zonden geld aan JAN van Brabant en vrouwe JACONA, om het beleg van *Dordrecht* te ondernemen, waartoe dan met bystand van alle deze steden besloten werd.

De Hertog JAN van Beijeren, ziende door goedheid noch door belofte iets te winnen, bediende zich van geweld om zyn aangenomen gezag te handhaven. Hy rustte te *Dordrecht* en in den *Briel* schepen uit, welken de vaart naar *Engeland* onveilig maakten. Dit van den *Briel* staken den brand in 's *Gravensande*. De *Hoekseken* daarentegen

vielen in *Amstelland* en in *Kennemerland*, en geheel dit gewest was vol moord en plundering. Hertog JAN van *Braband* en vrouw JACOBA ondernamen het beleg voor *Dordrecht*. Men oordeelde dat het einde der burgerlyke beroerten van het bemagtigen dezer stad afhing. De belegerden, die rykelyk van voorraad en volk voorzien waren, deden geduurig voordeelige uitvallen op de beleegeraars, die, om hunne schade te vergoeden, eenen inval deden in het land van *Voorne*, en *Goereede* plunderden en in den brand staken. Ondertusſchen kwam 'er gebrek aan voorraad en geld in het leger, waardoor JAN van *Braband* raadzaam oordeelde om het beleg op te breken, en het blokhuys in de *Myle* in den brand te steken; waarna zyn leger achter na gezet en gedeeltelyk gevangen werd, terwyl een ander gedeelte, al wykende en zich verweerende te *Geertruidenberg* aankwam. JAN van *Beijeren*, aangemoedigd door deze voordeelen, wierp het oog op *Rotterdam*, hetwelk hy by verrasſing innam, en daardoor van eene der aanzienlykste ſteden in *Holland* meester werd.

Met dat alles verlangde deze laaſte, even zo wel als de eerſte, hartelyk naar den vrede, waartoe de Hertog van *Bourgondiën* zich als middelaar aanbod, en welke ook eerlang te *Woudrichem* tusſchen de ſtwistende partyen getroffen, hoewel kort daarna door den Hertog JAN van *Beijeren* weder verbroken werd.

Het jaar 1421 was voor *Zuid-Holland* allerverſchrikkelykſt, en *Dordrecht* verloor daarby zeer veel van aanbelang. Op *St. Elifabeths*-nacht, den agttienden van ſlachtmaand namentlyk, dreef een ſterke noordwestelyken ſtorm het zeewater alom over dyken en dammen, terwyl de rivieren zeer hoog gezwollen waren. Men had, na het
jaar

jaar 1366, een goed gedeelte lands, gelegen buiten den dyk van de *Abblasferwaard*, aan de *Merwe*-zyde, binnen gedykt, en daardoor de bedding van die rivier, tusschen *Hardingsveld* en *Werendam*, veel enger gemaakt, dan dezelve te voren plagten te zyn. Het water drong deswegens by hoge vloeden sterk tegen de wederzydsche dyken, die, te zwak om zo veel gewelds te weerstaan, ten dezen tyde, een van beiden bezwyken moesten. Dit lot trof den oudsten dyk, die veelligt ook de zwakste was, en de Zuidhollandsche waard, eertyds tusschen de *Merwe* en oude *Maas* plagt te besluiten. Hy brak door voor *Werkendam*, tusschen *Dordrecht* en *Geertruidenberg*, ter plaatse, naderhand de *oude Wiel* genaamd, waardoor de gehele Zuidhollandsche waard onder liep, en wel twee-en-zeventig dorpen verdrongen. Meer dan twintig bleven 'er onder den vloed begraven. De overigen hebben door den tyd en de nyverheid der inwoneren, het hoofd weder bovengestoken. Ook zyn 'er reeds vroeg, eenige grote brokken lands en opgeworpen slyken bedykt geworden. Doch de burgerlyke oorlogen waren oorzaak, dat deze schone landsdouw niet geheel weder te voorschyn gekomen is, hetwelk in tyden van rust en eendracht niet zeer moeilyk zou geweest zyn. Groot was het getal der menschen, welken ongelukkig in dezen vloed omkwamen. Ook was de schade, daardoor veroorzaakt, zo groot, dat vele voornamen, ook adelyke luiden, tot de diepste armoede gebragt zynde, buiten het land dienst zoeken, of hier hun brood beedelen moesten. Ook is men algemeen van gevoelen, dat de stad *Dordrecht*, met het stuk lands waarop zy staat, ten dezen tyde, ook van het vaste land van *Zuidholland* afgerukt geworden is. Iemand, die in

het jaar 1514 de geweldige waterplas, die deze doorbraak veroorzaakt had, met een tamelyk groot schip bevaren heeft, verhaalt, dat men toen de toppen van de torens der verdrinkene dorpen op vele plaatsen nog uit den stroom zag steken (*).

In het jaar 1429 richtte ZWEDER VAN KULENBURG, welke door den aanhang van RUDOLPH VAN DIEPHOUT uit den Bischoppe-lyken zetel van *Utrecht* verdreven was, in *Dordrecht* zynen stoel weder op, en bragt aldaar eenige jaren door.

In het jaar 1456, haalden die van *Dordrecht* zich de ongenade van den Hertog PHILIPS van *Bourgondiën* op den hals; en werden gedwongen om hem twintig duizend gouden klinkaarts op te brengen, en in zyne oorlogen tegen die van *Utrecht*, met volk en wapenen ten dienst te staan.

In het jaar 1457 ontstond binnen *Dordrecht* een geweldige brand, waardoor een gedeelte der stad in de asche gelegd werd. — De Hoeksche en Kabeljauwsche oneenigheden verdeelden die stad nog geduurig in en na het jaar 1468; doch in het jaar 1477 sloten beide de partyen eenen eeuwig duurenden vrede binnen *Dordrecht*, hoewel dezelve weldra weder verbroken werd, en tot nieuwe vyandelykheden uitborst, zodanig, dat de Kabeljauwschen de stad *Dordrecht* in het jaar 1480 overmeesterden, en sommigen der Regeering, de Hoeksche zyde toegedaan, onthalsd werden. In het volgend jaar, werd de Regeering aldaar buitens tyds veranderd, door den Hertog MAXIMILIAAN, hoewel zulks tegen de traktaten, drie ja-

(*) CHRYSOSTHE NEAPOL: *Epist: de Holland: in scrip- VERIL, Batav: Illustr: pag. 120.*

jaren te voren gegeven, strydig was. — In 1485 werd de Hertog MAXIMILIAAN te *Dordrecht* plegtig ingehuldigd. De woede tegen de Hoekschen ging geduurig voort; *Dordrecht* had nu geheel de Kabeljauwische party gekozen, trok openlyk tegen de Hoekschen te velde, en kreeg, in zomermaand van het jaar 1489, agt der voornaamsten van die party gevangen, die allen met den zwaarde gestraft werden. Het jaar daaraan volgende kregen zy nog meer andere gevangenen, welken een zelfde lot ondergingen. — In het jaar 1518, werd de Pensionaris dier stad, doordien hy te yverig voor de privilegiën gestreden had, op bevel van Keizer KAREL den V, gebannen, doch hy werd, op voorspraak van zyne Heiligheid den Paus, weder in zyne waardigheden hersteld, in het jaar 1521. De Hervorming vond in deze stad eenen merkelyken tegenstand, waardoor zy merkelyk benadeeld werd. Na de overdracht dezer landen aan PHILIPPUS den II, bevonden zich daar vele inwoneren welken den Doopsgezinden Godsdienst waren toegedaan, en uit dien hoofde wreedaartig ter dood gebragt werden. — De beeldenstormery, welke in het jaar 1566 door eene byzondere voorzorg der Regeering was voorgekomen, had echter geenints ten gevolge, dat men de Protestanten zagter behandelde; het tegendeel bleek, want in den jare 1570 was men nog zo woedende op de ketteren, dat'er velen om zogenaamde kettery verbrand werden. Oortusschen drong de hervorming meer en meer door, en het geslacht van VAN BEVEREN was het eerste, die den Gereformeerden Godsdienst openlyk dorst belyden. — In het jaar 1572 verzeckerden de watergezeten zich van die stad voor de Staten, en het verdrag deswegens werd met BAR-

THOLD ENTES, opperhoofd van die eerste grondleggers onzer vryheid, getekend. — In het jaar 1578 hield men te *Dordrecht* eene kerke-lyke vergadering, in welke de beruchte PETRUS DATHENUS voorzat. By dezen wonderlyken man moeten wy een oogenblik stil staan.

Hy was eerst monnik van een klooster te *Poperingen*, in *West-Vlaanderen*, en vervolgens Gereformeerd prediker, bekend door eene Duitſche overſetting der Pſalmen, na de Franſche van MAROT, welke nog heden in de Gereformeerde kerken der *Nederlanden* gezongen worden. Nadat hy het klooster had verlaten, predikte hy in verſcheidene plaatſen van *West-Vlaanderen* den Gereformeerden Godsdienst, en kreeg binnen kort eenen ontzaglyken toevloed van menſchen onder zyn gehoor; doch doordien de Hertogin Gouvernante hem zeer ſterk vervolgde, en groot geld op zyn lyf zette, werd hy genoodzaakt te vluchten. DATHENUS begaf zich naar *Heidelberg*, en werd aldaar Hofprediker van den Paltsgraaf JOHAN CASIMIR. Hy was een man van eene zonderlinge welſprekendheid, door lange oefſening geſtaafd, maar, volgens de getuignis van REID en andere geſchiedſchryvers, aan zyne driften al te zeer verſlaafd, en daarby voorbarig en van eenen onverdraagſamen aart. Te *Heidelberg* geraakte hy in een hevige verſchil met den beroemden THOMAS ERASTUS, over het ſtuk van den kerkelyken ban. De artikelen, door ERASTUS deswegens geſteld, ſchenen DATHENUS al te zagt, hy was van gevoelen, dat men door eene zodanige zagtheid den weg tot ongodistery baande. Hy ſchreef aan HENDRIK BULLINGERUS, die zeer voor de verdraagzaamheid was, dat wanneer hy deze artikelen van ERASTUS niet opentlyk tegen ging, hy

hy alle zyne achting zoude verliezen; doch *Bullinger* gaf hem dit antwoord: „Broeder DATHEEN!
 „ ik wenschte dat gy wat zediger waardt, en ons
 „ gene oorzaak gaaft te denken, dat indien gy
 „ lieden eens de kracht kreegt, om te bannen,
 „ gy die genen die juist alle uwe dingen niet goed-
 „ keuren, als *Atheïsten* zoudt veroordeelen.”
 Hy kwam daarna weder te *Gend*, daar hy op den
 predikstoel hevig uitvoer, tegen het artikel in de
 pacificatie van die stad, waarby de handhaving
 van den Roomschen Godsdienst was bedongen.
 REID en HOOFD verhalen, dat hy den Prins van
Oranje uitmaakte, als eenen die noch God noch
 Godsdienst kende, om dat de Prins zich, aangaan-
 de dit artikel, had laten ontvallen, dat men in 't
 stuk van traktaten zyn woord moest houden. De
 volgende woorden van REID omtrend DATHEEN
 zyn zeer merkwaardig: „De alleronbescheiden-
 „ ste kryters (zegt hy) wierden als de meeste
 „ yveraars van de religie en de vryheid geprezen;
 „ dus werd die Prins van *Oranje*, zelfs by P.
 „ DATHEEN te *Gend*, als Atheïst en godloos
 „ van den predikstoel uitgeroepen, en de Graaf
 „ JOHAN moest te *Nimwegen* ende *Arnhem* me-
 „ nigerlei vreemde reden met geduld opeten, zo
 „ dat het te dier tyd grote kunst was om te re-
 „ geeren.”

Men hield DATHEENUS nevens anderen, voor
 den schryver van een zeker boekje, waarin die
 van *Gend* werden aangezet den Prins van *Oranje*
 niet te ontfangen, en zulks om dat hy de Magi-
 straten zou willen veranderen, den religievrede
 invoeren, en de stad dwingen om den Hertog
 van *ALENCON* in te nemen. De Prins kwam
 nogthans te *Gend*, waarop DATHEEN benevens
 EMBYZEN de vlucht namen naar *Duitschland*. Hy

M 5

schreef

schreef uit *Keulen* aan den Prins, dat zyne Hoogheid niet vreemd moest vinden dat hy gevlucht was, wyl de Prins hem meer dan eens bedreigd had, dat IMBYZE en hy, eer zes dagen verlopen waren, voor vyanden des vaderlands zouden verklaard worden, en dat die geen, welke hun beiden den hals zou affnyden, binnen *Gend* al gereed stond. Vervolgens andermaal in de *Nederlanden* gekomen, werd hy op het dorp *Vreeswyk*, niet verre van *Vianen*, in hechtenis genomen, en van daar tot *Utrecht* op *Hafenberg* gebracht. Na agt weken zittens, werden hem eenige punten, die men zeide, van den raad van Staten te komen, voorgehouden. Men ontvloeg hem onder borgtocht, en onder belofte van op de eerste dagvaarding te zullen verschynen; zyne borgen werden eindelyk den 28 december van het jaar 1584 van hunne borgtochten ontslagen. DATHENUS vertrok in het volgend jaar naar *Holstein* en *Staden*, liet zich PETRUS MONTANUS noemen, en oeffende aldaar de geneeskunde. De spraak ging, dat hy van Godsdienst was veranderd; de Nederlandsche Synode zond twee predikanten aan hem, namentlyk JOHANNES GEROBULUS, CHRISTOPHORUS RESELIUS, waar MENSO ALTING zich byvoegde. Hy verschoonde de verandering van zynen naam met de gevaarlyke tyden, doch ontkende de verandering van Godsdienst. Men vrieg hem, waarom hy met den beruchten *Davidianer* CHURADUS zulke eene nauwe vriendschap gehouden had, en zyn antwoord was, dat hy daar in gestruikeld, maar dat God hem voor afval bewaard had, en hy genegen ware, wanneer hy tot eenigen Kerkdienst werd beroepen, dit plegtig te betuigen. Na dat hy om-

hy omtrend een jaar te *Staden* gewoond had, trok hy naar *Dantzic*, waar de Doopsgezinden hem als een oproermaker en de oorzaak van het verlies van *Vlaanderen* by de regeering afschilderden, zonder dat men zyn verdediging wilde horen, noch duldten dat hy aldaar zoude vernachten. Dus moest hy buiten de stad op *Schothland*, eene der voorsteden, slapen, van waar hy naar *Elbing* voer, daar hy de geneeskunde oeffende, en zich zo bemind maakte, dat hem de regeering na zyn overlyden een praalgraf oprichtte, waarop zyne beeldtenis levensgroot in steen uitgehouwen is. Hy overleed binnen *Elbing* op den 9 february van het jaar 1590 (*).

Dat geen wat *Dordrecht* boven andere steden voornamentlyk heeft doen indachtig zyn, was het beschryven en houden eener nationaal synode binnen die stad, in de jaren 1618 en 1619. De geschillen tusschen de Remonstranten en Contra-remonstranten waren in voorgaande jaren reeds zeer hoog geklommen; de Prins de zyde der Contra-remonstranten, en den braven OLDENBARNEVELD die der Remonstranten toegedaan zynde, geraakten de partyen daardoor zo van elkanderen verwyderd, dat men reeds in het jaar 1617, by de Staten van *Holland* aanhield om een nationaal synode te beleggen, ten einde de geschillen, gelyk men voorgaf, geheel uit de waereld te helpen, doch in der daad om de Contra-remonstranten den voet te ligten. De Staten, welken dit

(*) Zie HOOFT, Nederl. Historie, 13de boek, bl. 575, R. VAN METEREN, Nederl. Geschied. 8ste Boek, fol. 155. BORN, Nederl. Geschied. 13de boek, bl. 127 en 128; 19de boek, bl. 48 en 49. REID, Nederl. Geschied. pag. 28, 31, 73 en anderen.

dit bemerkten, en ziende welke bittere verwar-
 ringen daaruit zouden voortkomen, verklaarden:
 „ dat zy de rechten en vryheden der Provintien,
 „ benevens den waren Godsdienst zouden blyven
 „ handhaven; dat zy by voorraad goedgevon-
 „ den hadden om de Remonstranten, zo wel als
 „ die genen welken van een tegenstrydig gevoe-
 „ len waren, in de kerk te verdragen; en dat
 „ het hun voorkwam zeer gevaarlyk te zyn om
 „ nieuwe geloofsartikelen te maken over punten,
 „ over welke nimmer eene wettige uitspraak ge-
 „ daan was, noch door de eerste, noch door de
 „ Gereformeerden; en dat het gevolglyk niet
 „ overeen kwam met het welzyn der kerk,
 „ eene zodanige uitspraak te willen bewerken
 „ door eene vergadering, welke uit eenige wei-
 „ nige Provintien te samen geroepen, de alge-
 „ meene kerk in genen deele verbeelden kon;
 „ en dat eene byzondere uitspraak nergens toe
 „ dienen kon, dan om de verdeeldheid te ver-
 „ meerderen, in de plaats van die weg te nemen.”
 Of Prins MAURITS met deze verklaring ge-
 sticht was, weet ik niet; zeker is het, dat hy
 zeer yverde, om OLDENBARNEVELD den
 voet te ligten, en om zulks des te beter te kun-
 nen doen, schynt hy den Godsdienst ten dekman-
 tel gebruikt te hebben, wanneer het waar is, het
 geen de geloofwaardige geschiedschryver LE
 CLERC (*) van hem zegt: „ Wat belangt, het
 „ gevoelen der verdraagzaamheid, DU MAU-
 „ RIER, afgezant van *Frankryk*, was verze-
 „ kerd, dat de Prins zich zo weinig daaraan er-
 „ gerde, dat hy de zyde der verdraagzaamheid
 „ zou

(*) Geschiedenisfen der Nederlanden, 2de deel, pag. 84.

„zou hebben gekozen, indien BARNEVELD
„het tegendeel gedaan had.”

De steden waren gantsch niet te vreden met dit besluit der Staten, het welk tegen de toestemming van *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Edam*, *Purmerende* en *Dordrecht* genomen, en afgekondigd werd. Zy eischten eene algemeene synodale vergadering, hoezeer de Staten van *Holland* en *Westfriesland* hen ook tot bedaardheid en gematigdheid aanmaanden. Doch alles was te vergeefs. Daarop sloeg men voor om eene provintiaale synode te beleggen, maar met het zelfde vruchteloos gevolg.

De Staten van *Zeeland* waren ook van een tegenstrydig gevoelen met de Staten van *Holland*; toonden genoegzaam dat zy geheel van den Prins afhingen, en de Remonstranten wilden veroordeeld hebben; en wat DE GROOT, welke in deputatie naar de Staten van *Zeeland* gezonden was, met zyne gewone welsprekenheid ook mogt voordragen, en hen trachten te overtuigen, dat de nationale synode niets dan verregaande onlusten ten gevolge zou hebben, het kon niet baten. Evenwel waren 'er sommige leden van de Zeeuwsche Staten, welken tot gematigdheid overhelden, en begrepen, dat de bekommring der Staten van *Holland* geheel niet ongegrond was, en dat het denkbeeld, het welk de Zeeuwsche vergadering zich vormde, dat *Holland* door eene nationale synode alleen zou lyden, wel eens anders zou kunnen nitvallen. Doch dit alles bleef zonder gevolg; het regende schotschriften, waarin beide de partyen bitter gehekelde werden, en de gemoederen werden meer en meer aangehitst. MAURITS wierp zonder kennis of toestemming der Staten, krygsvolk in den *Briel*, vertrok daarop des nachts in stilte uit 's *Gravenhage*, en kwam
in

in persoon in eerstgemelde stad aan, waar hy vry eigendunkelyk omtrend het in den eed nemen van dit Krygsvolk te werk ging.

Terwyl men in *Holland* nu nog geduurig bleef aandringen op eene provintiale synode, bleef men in de provintien van *Gelderland*, *Zeeland*, *Friesland*, *Groningen* en *Ommelanden*, onverzettelyk vasthouden, dat 'er eene nationale synode moest bepaald worden, en de steden *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Purmerende* en *Edam* roeiden niet weinig daaronder. Vruchteloos beweerden de Staten van *Holland*, dat zy in de vergadering der Staten Generaal niet konden gedwongen worden tot het beroepen van eene synode, waarin over de punten in verschil uitspraak zou gedaant worden; om dat elke provintie by de Unie van *Utrecht*, voor zich zelve de souvereiniteit in hare landen, zo wel in kerkelyke als burgerlyke zaken, bedongeti had. **DE GROOT** toont dit duidelyk aan in zyne verantwoording. Doch wat de gezonde reden, de billykheid, de gematigdheid ook mogten voorbrengen, alles was vergeefs, en men bemerkte in de handelwyze der tegenparty, meer drift dan zucht om het welzyn des lands te bevorderen. **MAURITS** scheen zyne rekening alleen te zullen vinden by de verregaande verwarringen, en de tegenkantende provintien begonnen te arbeiden om alles tot eene synode te schikken, en benoemde reeds kommisfariſen tot dezelve.

De drie provintien, namentlyk *Holland*, *Utrecht* en *Overysfel*, protesteerden tegen het gedrag der vier andere provintien in eene vergadering der Staten Generaal; maar vreemd was het dat de steden *Dordrecht*, *Amsterdam*, *Enkhuizen*, *Edam*, en *Purmerende* een contra-protest ter vergadering der Generaliteit inleverden, niet tegenstaande de
by.

byzondere steden noch ook byzondere leden bevoegd waren om in de Generaliteit hunne meningen te verklaren. Meer andere ongehoorde en tegen de staatsgesteltenis strydende stukken werden daar doorgedrongen, waarvan men niet begrypen kan, hoedanig dezelve als wettig konden erkend worden. Doch men kon toenmaals alles straffeloos doen, mits dat men het oogmerk van MAURITS slechts begunstigde, en met de val van BARNEVELDS gezag, vielen alle de wetten en goede order teffens onder den voet (*).

De nationale synode werd dan door de vier genoemde Provinciën, in weérwil der tegenkantingen van *Holland*, *Utrecht* en *Overysel* vastgesteld; de verdeeldheid in de steden van *Holland* zelve, en het gezag van MAURITS, waren oorzaak dat men voor de provincie van *Holland* zo weinig achting had, dat men de tegenkantende Staatsleden dier provincie, met veel minachting behandelde. Men besloot dat de synode te *Dordrecht* zoude worden gehouden; en de provinciën elk een' persoon zouden magtigen, om de uitschryfbrieven der byeenroeping op te stellen. Deze brieven werden, ondanks de geduürige weigering van *Holland* en de haren, ontworpen, om dezelve te zenden naar den Koning van *Groot-Brittanje*, en geensints aan de kerk van *Engeland*, met welke men niet eenmaal raad daaromtrend pleegde; aan den Keurvorst van de *Palts*, den Landgraaf van *Hessen*, aan de Gereformeerde kerken van *Frankryk*, aan de kerken van *Zurich*, *Bern* en *Bazel*, aan die van *Geneve*, *Emden* en *Bremen*, als mede aan de Walsche kerken,

(*) LE CLERC, Geschieden. der Nederlanden, 2de deel, pag. 94.

ken hier te lande, en aan iedere kerk der vereenigde gewesten. Toen deze brieven den 24 van november in de vergadering der Staten Generaal gebragt werden om gelezen te worden, stonden de gemagtigden der drie weigerende provincien op, en gingen uit de vergadering. Doch de overigen keerden zich daar geensints aan, lazen voort, keurden dezelve goed, en besloten om die brieven den 31 january van het volgend jaar te verzenden.

De Staten van *Holland* en *Westfriesland* deden den volgenden dag een protest aantekenen, waar by zy alles, wat met betrekking tot de nationale synode besloten was, als nul en van geender waarde aanmerkten. *Utrecht* en *Overysel* deden het zelfde, behalven eenige weinige steden der laatste provincie, welke de vier doordryvende provincien toevielen. De Staten van *Holland* gaven daarenboven met die der andere provincien in opentlyke geschriften te verstaan, waarom zy niet konden en nimmer zouden toestemmen in het beleggen van eene nationale synode, en toonden onder anderen grondig aan, welke onherstelbare nadeelen aan de provincie van *Holland* daardoor zoude te beurt vallen; doch deze memorien, die wel gelezen werden, bleven zonder eenig gevolg, en de zaak ging haren gang.

Terwyl de gemoederen dus verdeeld en aangevuurd werden, door de binnenlandsche verdeeligheden van gevoelens, kwam de Engelsche gezant CARLETON nog oly in het vuur werpen. In de vergadering van de Staten Generaal gekomen, voerde hy aldaar op den 6 october van 1617 eene redevoering, welke de Remonstranten zodanig ten toon stelde en uitmaakte, als waren zy het nietswaardigst volk van den aardbol.

De

De Staten waren daar over met reden zeer on-
vergenoegd, gaven hem een antwoord naar
verdienſte, en betoogden daar in zeer bondig,
dat hy zich ingelaten had met zaken waaromtrent
hy kwalyk onderricht was. Ondertuſſchen werd
de gehoudene redevoering van den gezant ge-
drukt, maar ook door den Utrechtschen predikant
TAURINUS opentlyk wederlegd, hoewel de
Contra-remonſtranten dezelve hemelhoog ver-
hieven.

CARLETON, welke deze wederlegging niet
kon verduren, plaagde de Staten zo lang, dat zy
het werkje van TAURINUS niet alleen by pla-
katen verbieden, maar ook eene premie van
duiſend guldens moeſten uitloven aan die genen
welke den ſchryver, en eene premie van zes hon-
derd guldens aan hem, die den drukker zou aan
den dag brengen. Doch de Staten van *Holland*
wilden dit plakaat niet in hunne provincie ver-
ſpreid hebben. Dit was van dat gevolg, dat het
werkje van TAURINUS meer gezocht, en ten
tweedenmale herdrukt werd. Men kan daaruit dus
opmaken, hoedanig de provincien tegen elkander
in het harnas gejaagd waren.

De Franſche afgezant DUMAURIER intege-
deel, voerde den 3 der maand november eene
geheel tegenſtrydige redeneering; waarin hy uit
laſt van zynen Koning, de Staten tot eendragt
en verdraagzaamheid vermaande. Zelf van den
Gereformeerden Godsdienst zynde, ſprak hy
nogthans uit laſt van zynen meester, welke de
vereenigde provincien eenen beteren raad gaf, dan
Koning JACOBUS, of ten minſten zynen afge-
zant, welke opentlyk genoeg het gedrag der Sta-
ten van *Holland* veroordeelde,

Frankryk ondertuſſchen deed alles wat mogelyk

IV. DEEL.

N

was,

was, om de twee partyen te bevredigen. De Koning wilde den Heer DU PLESSIS MORNAY herwaards zenden, om daarin te werken; doch deze antwoordde, dat hem dacht dat de ziekte te verre ingekankerd was, hoewel hy gaarne aan de bevelen van den Monarch wilde gehoorzamen. Het bleef dan by dit voorstel, en de eendracht week meer en meer van deze gewesten.

Uit deze verschillen kwamen verscheiden anderen voort, die wy met stilzwygen moeten voorby gaan, en waarin MAURITS weder overtuigende blyken gaf, dat de rust van *Holland* hem niet zo aangenaam was, dan dezelve tegen te werken.

De brave oude advokaat van *Holland*, ziende dat hy door MAURITS en de Contra-remonstranten gedwarsboomd, hoe het land meer en meer verdeeld werd, en hoe zyne goede raadgevingen werden in den wind geslagen, daarby zwakkelyk geworden door den onophoudelyken arbeid in dienst van een Vaderland, dat zo weinig dankbaarheids betoonde, en het onweer mogelijk ziende opryzen, het welk daar uit ontstaan, en op zyn hoofd gemakkelyk zou kunnen nederploffen, verzocht op den 13 november, in eene vergadering der Staten van *Holland* om van zyn ampt ontslagen te worden, of ten minsten eenige rust te mogen genieten ter herstelling zynner waggelende gezondheid. Doch de Staten, zynen getrouwen dienst in dit hachelijk tydpunt allerbelangrykst oordeelende, weigerden stellig het inwilligen van zyn verzoek.

De vyf steden van *Holland*, de party der Contra-remonstranten toegedaan, deden eenen voorslag aan de Staten van hare provincie, om eerst eene provinciale synode te beleggen, waarop alle
pun-

punten en bezwaarnissen de leer betreffende, onderzocht en bemiddeld, en die punten waarover men het in de provinciale synode niet eenig kon worden, ter nationale synode mogten gebragt worden. Dit voorstel was zeer smakelyk gemaakt, in zeer zacht en vlyende bewoordingen opgesteld, maar wezentlyk ingericht om de Remonstranten zo veel te eerder te kunnen veroordeelen. BARNEVELD, welke dit voorzag, en met rede en bedaardheid niets kon winnen, sloeg eenen anderen weg in om aan de verhitte gemoederen tyd van bedaren te geven; hy stelde namentlyk voor, dat men in de provinciale synode gene uitspraak zoude mogen doen over de vyf punten of andere leerstukken, waaromtrent de eerste Christen kerk gene uitspraak gedaan had, of waar in de Gereformeerden het niet eens waren, begeerende dat deze punten zouden uitgesteld en beslist worden op het algemeen synode, het welk men ten dien einde, zo spoedig mogelyk zou by een roepen. Doch men bleef verschillen wegens het ontwerp van eene nationale synode, terwyl de gehoorzalen en predikstoelen meer en meer begonnen te daveren van de verregaande onrechtzinnigheid der Remonstranten, waardoor men de studenten en gemeenten meer en meer in haat deed ontvlammen tegens de verdraagzame gevoelens van deze party; haar beschuldigende, dat zy den Christelyken Godsdienst op alle manieren zochten te ondermynen, terwyl integendeel hare verdedigingen, die in menigte ten voorschyn kwamen, kwalyk uitgelegd, of geheel niet gelezen werden.

In deze strubbeling van zaken was de steen des aanstoots van MAURITS, de brave OLDENBARNEVELD namentlyk, zeer onverwachts in

hechtenis genomen; men hield nu en dan in verschillende provincien, provinciale synoden, die meest altoos ten nadeele der Remonstranten af liepen; de Staten van *Holland* hadden ook eindelijk hunne bewilliging gegeven tot het houden van eene nationale synode, en deze werd bepaald om geopend te worden op den 1 november van het jaar 1618. Deze vergadering zou bestaan uit omtrend 140 leden, waar onder de buitenlandsch beschreven afgezanten en gemagtigten der kerken waren, en voor het overige de buitenlandsche en binnenlandsche hoogleeraars en predikanten der Gereformeerde gemeenten, als mede de 15 gedaagde profesoren en predikanten der Remonstranten, welken midden in de zaal alleen zouden zitten; doch de laatsten verschenen niet voor in den aanvang der maand december. Het liep nogthans aan tot op den 13 dier maand, alêr de eerste zitting gehouden werd. BALTHASAR LYDIUS, predikant te *Dordrecht*, opende dezelve met een latynsch gebed, doordien men wegens de buitenlandsche leden goedgevonden had, alle de zaken in de latynsche taal te behandelen.

Na het gebed nam MARTINUS GREGORIUS, eerste raad van het hof en het hertogdom *Gelder*, en gemagtigde van die provincie, het woord, en hoewel hy bad dat alle zaken zonder vooroordeel mogten behandeld worden, wist men echter reeds vooraf dat alle de Godgeleerden daar te samen gekomen waren, niet met oogmerk om de zaken te onderzoeken, maar om de Remonstranten te veroordeelen; ook vermogten zy niet anders te doen, ten zy zy zich wilden blootstellen om hunne bediening te verliezen, gelyk aan zo velen te beurt viel, welken de gevoelens der Remonstranten bleven aankleven.

Als

Als iets zeldzaams merkt men in deze nationale synode aan, dat de meeste der binnenlandsche en zelfs der buitenlandsche predikanten daar tegenwoordig, niet bekend waren door eenige belangrijke geschriften, en men dus op de geleerdheid van deze voorvechters der rechtzinnigheid niet zeer roemen kon.

De eerste zitting liep met het voornoemd gebed, aanspraak, en het overleveren der geloofs-brieven van de uitheemsche Commisnarissen af. In de tweede zitting, op den 14 november, verloor men tot voorzitter JOHANNES BOGERMAN, predikant in de Gereformeerde gemeente tot *Leeuwaarden*, en tot byzitters JACOB ROLDANUS en HERMANUS FAUKELIUS, predikanten te *Amsterdam* en *Middelburg*, daarby benoemde men twee Secretarissen.

In de derde zitting, welke dien zelfden namiddag gehouden werd, bespeurde men reeds, dat de vergadering alles minder als onpartydig was; want de afgezonden van *Geneve* leverden, uit naam hunner hoogleeraars en predikanten, eenen brief in, waarin de Remonstranten van *Pelagianery* en *Arianery* beschuldigd werden, terwyl het ondertuschen duidelyk bleek, dat zy hunne schriften niet hadden gelezen. In andere rechtbanken is het een geheiligd gebruik, om eerst de verdedigingen van de gedaagden te horen, alëer men vonnist; doch hier, alëer de Remonstranten nog één woord ter hunner verdediging hadden ingebracht, werden de Genevers voor hunnen yver en waakzaamheid opentlyk bedankt.

Eenige volgende zittingen werden 'er doorgebracht, met te bepalen, welke Remonstranten men op de synode zou dagvaarden, om hunne verantwoording te horen. Ondertuschen waren 'er

reeds eenigen dezer Heren te *Dordrecht* aangekomen, die, uit naam van hunne medebroeders, allen Remonstranten verzochten, „om vryelyk „en in genoegzamen getale, en met vry geleide „voor de Nationale synode te mogen verschy- „nen, tot voorstand en verantwoording hunner „Christelyke zaak, en ten dien einde uit het „midden hunner zodanige personen mogten be- „noemen, als zy daartoe nodig zouden oordee- „len.” De Remonstranten wisten wel, dat zy in deze partydige vergadering geen recht zouden kunnen krygen, maar wilden nogthans alles aanwenden wat ter hunner verdediging iets kon bydragen, en dit was de oorzaak van den stap welke zy deden; doch de synode hun verzoek gehoord hebbende, gaf hun geen ander antwoord, dan dat de brieven van dagvaard reeds geschreven waren, en de Remonstranten zich daarna zouden moeten gedragen; en wat dezen ook voorbragten, om eenen vryen toegang te mogen hebben, hunne redenen werden in den wind geslagen, en men dagvaarde vyftien hunner, met bevel, om voor de synode te verschynen vyftien dagen na de brieven van dagvaard.

Terwyl men nu na de gedagvaardden wachtte, werden 'er verscheidene zittingen met Latynsche redenvoeringen doorgebracht; en men bepaalde eene nieuwe Nederduitsche overzetting des bybels, welke den Theologanten van de vereenigde provinciën werd aanbevolen, maar tot overzetters en oerziemers van dit gewigtig werk, werden leden gekozen, die in geenen dele bekend waren door Godgeleerde schriften, hoewel de daarop gevolgde overzetting nog hedendaagsch in grote achting is. Daarenboven handelde men over eene nieuwe inrichting omtrend de wyze van de kin-
ren

ren te catechifeeren, en meer diergelyke ontwerpen.

Op den 5 december van het gemelde jaar 1618, de dag waarop de Remonstranten ten eersten male voor de fynode moesten verschynen, werden zy opentlyk door den voorzitter gedagvaard. De gemagtigde Remonstranten van *Utrecht* gaven te kennen, dat zy waarschynelyk nog dien zelfden dag zouden aankomen, waarop hun ten antwoord gegeven werd, dat zy terstond na hunne aankomst daarvan kennis hadden te geven, om hun te doen weten het uur waarop zy voor de fynode zouden moeten verschynen.

Omtrend den avond van dien zelfden dag kwamen de gedagvaardten te *Dordrecht*, en zonden des anderen daags vier hunner eerst naar de Commisfarissen politik, en vervolgens naar den voorzitter BOGERMAN, hun van hunne komst kennis gevende; tevens stelden zy voor, de benodigde boeken enz. nog niet ontfangen te hebben, waarom zy een of twee dagen verzochten, ten einde deze zaken te kunnen in order brengen; zy voegden daar nogthans by, dat wanneer de fynode begeerde om terstond met hun in conferentie te treden, zy daartoe gereed waren. BOGERMAN zond hen naar de fynode, alwaar het uitstel van eenen dag hun werd toegestaan.

Doch de Contra-Remonstranten, die het woord *Conferentie* in den mond der Remonstranten niet konden verduwen, deden aan de laatsten door den voorzitter BOGERMAN aanzeggen: „ dat het de „ meening der Commisfarissen politik en der fynode niet was, om hun eene conferentie „ of disputatie toe te staan, maar dat zy, volgens „ de brieven van dagvaarding, waren geroepen „ om hunne gevocelens over de vyf artikelen voor

„ te stellen, en dezelveu zo goed zy konden te
 „ verdedigen.” De beroemde EPISCOPUS
 hervatte daarop: „ dat men het woord *Conferentie*
 „ niet zo angstig behoefde te ziften; dat de Re-
 „ monstranten alleen te *Dordrecht* gekomen wa-
 „ ren, om te handelen over de leer waartoe zy
 „ waren beschreven, en wat de manier en wyze
 „ aanging, waarop zy moesten onderhouden
 „ worden, dat men daarover zou spreken, wan-
 „ neer het ter zaak kwam.”

De Remonstranten waren middelerwyl, moge-
 lyk om de Contra-Remonstrantsche Theologen-
 ten te polsen, by de buitenlandsche genodig-
 den geweest, om hun een bezoek te geven, maar
 vonden hen zeer sober onderlegd in het stuk van
 Godgeleerdheid. Zy verzochten hun, om hunne
 verantwoording met onpartydigheid te horen en
 vooroordeelen af te leggen, gaven hun sommige
 fchriften, waaruit zy eenige onderrichting kon-
 den trekken, en die hen nimmer onder het oog
 gekomen waren.

Het was op den 7 december, in de drie-en-
 twintigste zitting der fynode, dat EPISCOPUS,
 benevens de andere gedaagden, ter zaal werden
 ingeleid. De eerste vrieg terstond het woord,
 en zonder te wachten dat hem zulks toegeftaan
 werd, begon hy eene redevoering, welke meer
 dan een uur duurde, en welke men hem ook, zon-
 der in te vallen, liet uitspreken. Doch toen hy ge-
 eindigd had, werd hy door BOGERMAN bestraft,
 die hem toevoegde, dat hy, zonder verlof te
 ontfangen, zyne redeneering begonnen had, en
 hy daaruit kon opmaken, welke toegeevenheid de
 vergadering voor hen gedaagden gebruikte. In
 deze verhandeling betoogde de redenaar met ron-
 de woorden: „ dat de Contra-Remonstranten za-
 „ ken

ken dreven, niet bestaanbaar met de goedheid,
 „ wysheid en rechtvaardigheid van God; ook
 „ niet met de liefde, welke CHRISTUS JESUS
 „ voor het menschelyk geslacht had; veel minder
 „ met zyne voldoening en verdiensten; ook niet
 „ met de natuur van Gods woord en deszelfs be-
 „ diening, noch met het gebruik der Sacramen-
 „ ten, noch ook niet met de pligten van eenen
 „ Christen; dat zodanige gevoelens aanstotelyk
 „ waren voor de vromen, de waarheid kwetsten,
 „ eene schandvlek der hervorming waren, en aan
 „ de vyanden stof gaven om dezelve te lasteren;
 „ dat het dit niet alleen was, maar dat hunne te-
 „ genstrevers, deze leerstukken aan alle de Gere-
 „ reformeerde kerken toeschryvende, daardoor
 „ gelegenheid hadden gegeven om dezelve van
 „ een te ryten; dat de Remonstranten, dit be-
 „ merkende, gearbeid hadden, om te doen zien dat
 „ men die gevoelens het gehele lichaam der Gere-
 „ formeerden niet moest ten laste leggen, en zy hun
 „ best hadden gedaan om het kwaad te genezen,
 „ hetwelk deze stellingen hadden veroorzaakt.”

De leerstukken, waarvan de redenaar sprak,
 bedoelden de volstrekte voorbeschikking, de on-
 wederstaanbare genade, en alles wat daaruit vol-
 gen moest. Hy klaagde in deze verhandeling voor
 het overige bitter, wegens den haat en de kra-
 keelzucht der Contra-Remonstranten, en over de
 kwade behandeling den Remonstranten aangedaan;
 toen zy de verdraagzaamheid begonnen te predi-
 ken, en de twisten wilden dempen. Hy zeide,
 dat de Remonstranten hadden voorgeslagen om op
 zekere voorwaarde eene synode te beroepen, om
 het geschil te beslechten; en byaldien dezelve
 vruchteloos mogt aflopen, of niet tot stand mogt
 komen, men alsdan voor eenigen tyd eene onder-

linge verdraagzaamheid mogt bepalen, en daarin de nodige zedigheid en gematigdheid waarnemen. Of eindelyk, wanneer men de rust en vrede in het land niet kon handhaven, zonder hen uit den schoot der kerk te verbannen, men hun alsdan gebieden mogt om hunne bedieningen te verlaten, op dat zy den Staat niet langer mogten nadeelig zyn.

Doch de Contra-Remonstranten, vervolgde de redenaar, hadden eenen geheel anderen weg ingeslagen. Zy hadden eene grote menigte van lasterschriften tegen de Remonstranten uitgestrooid; hadden tegen den wil der Staten afzonderlyke vergaderingen gehouden, en den grond gelegd tot eene scheuring, op hoop dat dezelve in eene nationale synode mogt worden goedgekeurd. Men had verspreid, dat de Remonstranten verscheiden gewigtige leerstukken verdraaid hadden, en EPISCOPUS wees zyne party op de boeken, door Remonstranten geschreven, waarin deze kwaadaartige uitstrooifels werden gelogenstraft.

Hy beweerde, dat men in de verborgenheden zich moest bedienen van de woorden der schriftuur, en zich niet inlaten in spitsvindige uitleggingen en disputen over diergelyke geheimzinnigheden, en bragt uit voorname Godgeleerden by, dat de oude ketteryen en hedendaagsche geschillen ontstaan waren, doordien de Doctoren en Leeraars de leerstukken der scholen hadden doen doorgaan voor geloofs-artikelen, waardoor de scheuringen ontstaan waren.

De stelsels der Remonstranten, vervolgde hy, waren eene vryheid, welke den middelweg hield tusfchen slaverny en ongebondenheid, en zy bekreunden zich weinig of men hen daaromtrent belasterde, overtuigd, dat zy in allen opzichte vol-

volgens hun geweten te rade gingen. Hy verzocht den buitenlandschen Godgeleerden, hun gene andere gevoelens toe te schryven, dan de zodanigen, van welken zy belydenis deden, en noemde hun den oorsprong der geschillen op. Vooreerst hadden zy zich aangekant tegen de overdreven gevoelens der prædestinatie en genade. Ten tweden, hadden zy zich aangekant tegens allen, welken zelfs vóór eene uitspraak van eenige synode, scheuringen verwekt hadden. En ten derden, hadden zy altoos misprezen, dat de Contra-Remonstranten geringe en onnodige geschillen met den naam van ketteryen beschuldigden.

Hy besloot zyne verhandeling, door aan de buitenlandsche Godgeleerden te verzoeken, van geen acht te willen slaan op het klein getal der Remonstranten, op de synode tegenwoordig; voorbrengende de middelen, welken men gebezigd had om te beletten, dat zy niet op de synode konden verschynen; vermanende hen niet het gering getal, maar de kracht hunner redenen, getrokken uit de Heilige schrift en het licht der natuur, te willen in het oog houden.

Na het houden van deze redevoering, verzocht de voorzitter copy van dezelve. Doch EPISCOPUS antwoordde, dat hy 'er geen afschrift van had over geschreven. De gedaagden werden genoodzaakt, om het voorhanden zynde, vol van krabben en uithalingen, te ondertekenen, en aan Commisfarissen politiek te overhandigen.

Dit geschied zynde, las de voorzitter den eed, welke gevorderd werd van alle de leden, ter nationale synode opgeroepen. Dezelve was van den volgenden sterken inhoud:

„ Ik belove voor God, welken ik hier tegen-
 „ woordig, en een onderzoeker van nieren en
 „ har-

„ harten te zyn, gelove en eere, dat ik in deze
 „ gantsche synodale handelingen, in dewelke zal
 „ voorgenomen worden het onderzoek, oordeel
 „ en uitspraak, zo van de bekende vyf artikelen,
 „ en de zwaarigheid daaruit ontstaande, als ook
 „ van alle andere leerstukken, generhande men-
 „ schelyke schriften, maar alleen het woord Gods
 „ voor eenen zekeren en onfeilbaren regel des
 „ geloofs zal gebruiken; en dat ik in deze gantsche
 „ handeling niet anders zal voor ogen hebben,
 „ als de eere van God, ruste der kerke, en boven
 „ al de behoudenis van de zuiverheid der leere.
 „ Zo waarlyk moet my helpen myn Zaligmaker
 „ Jesus Christus, welke ik vieriglyk bidde, dat
 „ hy my in dit myn voornemen, door zynen
 „ H. Geest steeds wil bywonen.” Deze eed
 werd ieder lid der gemeente afgenomen, behalven
 aan de Utrechtsche Remonstranten, welken nog
 niet geantwoord hadden op het voorstel, of zy
 zich aan de instructien der synode wilden onder-
 werpen.

Na eenige personeele geschillen, wilde BOGER-
 MAN, in de vyf en twintigste zitting, gehouden
 op den 10 december, tot de voornamste hoofdzak
 der synode overgaan. EPISCOPUS verzocht
 nogthans vooraf een geschrift te mogen lezen,
 hetwelk den weg daartoe zou banen. Aanvangs
 werd hem dit afgeslagen, doch naderhand toege-
 staan. De schrandere Remonstrant toonde in dit
 geschrift twee zaken, vooreerst: „ dat de Re-
 „ monstranten die synode niet konden erkennen
 „ voor eenen wettigen rechter, om dat het grootst
 „ gedeelte van dezelve, de buitenlanders uitge-
 „ zonderd, hunne geslagene partyen waren. En
 „ ten tweden toonde hy, welken de vereischte
 „ voorwaarden zyn van eene wettige synode;
 „ wel-

„ welke voorwaarden hy tot twaalf punten bragt
 „ en zonder welke waarneming alle fynoda-
 „ le vergaderingen vruchteloos waren, hetwelk
 „ hy bewees met rede, getuignissen en voor-
 „ beelden.” Dit geschrift werd door de gedaag-
 den getekend en aan den voorzitter overhandigd.
 BOGERMAN poogde daarna, in eene lange rede-
 voering, aan te tonen, dat de Remonstranten
 zich aan de synode moesten onderwerpen. Maar
 EPISCOPUS vrieg hem: „ indien de Remon-
 „ stranten eens rechters waren in deze zaak, of
 „ hy en de Contra-Remonstranten hen wel voor
 „ zodanigen zou willen erkennen?” Zyn ant-
 woord was: „ wy zouden het, indien het zo ware
 „ uitgevallen, hebben moeten lyden, en nu de
 „ overheid het anders heeft goedgevonden, be-
 „ hoort gylieden het met geduld te verdragen.”
 EPISCOPUS hernam: „ het is iets anders iemand
 „ voor rechter te erkennen, en iets anders het
 „ oordeel, by eenen zodanigen rechter geveld,
 „ met geduld te verdragen. Wy zullen het ook
 „ lyden. Maar wy kunnen het van ons gemoed
 „ niet verwerven, dat wy u lieden zouden erken-
 „ nen voor wettige rechters van ons gevoelen,
 „ dewyl gy onze geslagene partyen zyt, en ker-
 „ ken hebt, die van ons geheel zyn verscheiden
 „ en afgezonderd. En wat het gezag der over-
 „ heid aangaat, dat willen wy gaarne erkennen,
 „ maar dat zy onze partyen tot onze rechters
 „ zouden stellen, strydt tegen het natuurlyk recht
 „ en alle billykheid.” Ondanks dit veelbeteke-
 nend voorstel, geboden Commisfariissen politik,
 dat de gedaagden, zonder eenig uitstel, tot de
 verdere handelingen zouden voortgaan, en alles,
 wat ten dien einde door de synode zou worden
 besloten, gehoorzamen en nakomen.

De

De voorwaarden der Remonstranten werden als geheel verworpen. De tegenparty begon wel in te zien, dat zy mannen en gene kinderen voor hadden, en zy zich gewikkeld hadden in eene zaak, die volgens billykheid behandeld, nimmer ten hunnen voordeele konde uitvallen, maar aan den anderen kant, deed eene verkeerde eierzucht hen voortgaan op het dwaalspoor hetwelk zy betraden, om niet genoodzaakt te worden eene fynode uit te schryven, volgens de stelling der Remonstranten, en hunnen mislag dus te bekennen.

Men zocht alle soorten van leugentaal uit, om de gedaagden te bekladden. De voorzitter beschuldigde hen, dat zy de Staten Generaal en den Prins voor scheurmakers hadden uitgemaakt. EPISCOPUS voer den volgenden dag hevig tegen deze beschuldiging uit, zeggende: dat de Remonstranten alleen van de kerkelyken hadden gesproken, en hy eindigde, met nogmaals te verklaren: dat hy en de zynen de gehele synode als onwettig aanzagen, daar tegen protesteerden, en verzocht, dat deze gezegdens, welken hy in schrift voorlas, onder de synodale actens mogten geregistreerd worden. Alle de gedaagden ondertekenden dit geschrift, gaven het in handen van den voorzitter, waarna men hun beval om te vertrekken, en des namiddags ten vier uren weder voor de vergadering te verschyen.

In de negen-en-twintigste zitting, op' den 12 december gehouden, nam men de protestatie der gedaagden in overweging, en allen, zo wel buitenlandsche als binnenlandsche Godgeleerden, vonden goed, nuttig en nodig, dat de tegenstrevers der Remonstranten hunne rechters en tevens hunne partyen waren. De

OR.

onwaarheid, dat de Remonstranten de overigheid en den Prins als scheurmakers hadden beschouwd, werd door Commisnarissen politiek, in eene resolutie, als waarheid erkent; zy besloten, om de Remonstranten over hunne kwade trouw te veroordeelen, en bevalen hun, om zich gereed te houden van ter zake te komen, zonder verder van hunne protestatie iets meer te spreken.

EPISCOPUS verdedigde zyne gezegdens wel in de dertigste zitting, en las aan de synode een geschrift voor, betreffende zyne gehoudene redevoering. Doch men sloeg daar geen acht op, als zynde te diep in zee gestoken om weder terug te keren. JOHAN HALES evenwel, kapellaan van CARLETON, welke de uitdrukkingen van EPISCOPUS hadaangetekend, schreef dezelve in eenen brief aan zynen meester, juist gelyk de Remonstranten eenparig getuigden, dat dezelve geluid hadden. Immers, wanneer deze man in hunne uitdrukkingen iets nadeeligs had kunnen vinden, zou hy zulks den Engelschen minister, eenen groten tegenstander der Remonstranten, buiten twyffel hebben medegedeeld.

In de een-en-dertigste zitting, gehouden op den 13 december, leverden de Remonstranten hun gevoelen over, welken in tien artikelen bestonden. Deze gevoelens werden door alle vyftien gedaagden ondertekend, en de voorzitter vrieg hen daarna nog ieder in het byzonder, of dezen hunne gevoelens waren, waarop zy allen volmondig zulks bekrachtigden. Zy hadden niet alleen in dit geschrift hunne stelsels opgegeven, maar ook daarenboven de stelsels van anderen verworpen, waarover de synode een verregaand misnoegen be- toonde.

In eene volgende zitting, zeide de voorzitter
tot

tot de gedaagden, dat men liever de geschillen over de verkiezing dan over de verwerping wilde behandelen, van welke laatste de Remonstranten geduurig zo veel spraken, en men beval hun tevens hunne andere gevoelens voor te dragen, hetwelk zy op den 17 december deden. Een van deze hunne stelsels was de algemeenheid der verdiensten van Christus dood; en dezen waren gevoelens, geheel strydig met die der Contra-Remonstranten, die een zo liefdadig stelsel niet konden verdragen. Ook eischten de Contra-Remonstranten, dat de gedaagden meer uitgebreid zouden spreken over de verkiezing dan over de verwerping; nogthans deden de laatsten zulks niet, doordien de voornaamste zwaarigheden, welken hun in de leer der Contra-Remonstranten tegens den borst stieten, getrokken waren uit hunne gevoelens wegens de verwerping. En daarenboven hadden immers de Contra-Remonstranten geen recht om hunne party de geschilpunten voor te schryven, waarover zy moesten handelen, daar beide de partyen in geschil het recht hebben, om den vyand aan de voor haar voordeeligste wyze aan te vallen. Het plagen met de Remonstranten op die synode had geen einde. Men wilde hunne bedenkingen over de Confessie en den Catechismus, op het ogenblik dat men daar van sprak, van hun afvorderen. Op herhaalde verzoeken, kregen zy echter vier dagen tyd om die op te stellen. De citatiebrieven, waarby de Remonstranten de vryheid hadden verkregen, om hunne gevoelens vryelyk voor te stellen en te verdedigen, werden onder zekere bepaling gebragt, en men beweerde dat die alleen betekenen moest, dat de Remonstranten gene voorstellen zouden mogen voordragen en verklaren, maar alleenlyk verdedigen. Hunne be-

bedenkingen over de Confessie werden niet goedgekeurd. Dit alles verbitterde de gemoederen meer en meer, hoewel EPISCOPIUS den voorzitter BOGERMAN met zodanige bondige redenen op het lyf viel, dat men vermoedde, dat de voorzitter de onderhandeling zocht af te breken, welke de Remonstranten niet verzochten, dan op voorwaarde, dat het hun geoorloofd ware te disputeeren zo als zy zouden goedvinden, en de absolute verwerping aan te tasten. Men had mogelyk wel gaarne gewild dat zy weg gegaan waren, om hun naderhand den kwaden uitslag der synode te kunnen verwyten.

De Remonstranten bleven op de vryheid staan, welke hun in de synode toekwam, en gaven deswegen een geschrift over. Dit werd zo hoog opgenomen, dat de synode een besluit nam, om gene schriften der Remonstranten, tegen de resolutien der vergadering ingesteld, voortaan meer te lezen. Ondertuschen bleven de gedaagden aanhouden op hun recht, welke wegen de andere party ook mogt inslaan, om het hun te ontwringen, en eindelyk kwam het zo verre, dat de laatste, doordien zy zeiden dat de Remonstranten hardnekkig bleven, hen begonnen te dreigen, en Commisfarissen politik hen verboden, 'om zonder verlof uit de stad te mogen vertrekken.

Met dat alles zag de synode duidelyk in, dat de hen tegenstrevende Remonstranten zich niet zouden onderwerpen, aan eene willekeurige bepaling in het artikel van vryheid en verdeediging, waarom zy besloot, om aan de Remonstranten zo vele vryheid toe te staan, om hun gevoelen te verdeedigen, als men hun toestaan kon, zonder het belang en de eer der vergadering te kwetzen. Men zou dus gene verandering maken in de resolu-

lutie, op dat de Remonstranten gene oorzaak zouden hebben om te klagen, noch te weigeren om het gezag der synode te erkennen. Men voegde echter met algemeene woorden, en als eene byzondere gunst daarby, dat het hun niet alleen geoorloofd zou zyn om zich te verdedigen, maar ook tegengestelde gevoelens te bestryden; en dat de synode beloofde, dat men niet alleen zou handelen van de verkiezing, maar ook onmiddelyk daarop van de verwerping, *zo veel van de synode zou worden geoordeeld, dat kan en behoort genoeg te zyn tot Gods eer, tot onderrichting der synode, tot stichting der kerken en gerustheid der consciëntie.* Uit deze angstige bepaling kan men merken, hoedanig de Contra Remonstranten met het stelsel der verwerping aan den grond zaten. Men las de Remonstranten dit besluit voor, die daarvan schriftelyk copy verzochten, hetwelk men hun toestond, onder beding, dat zy in eene andere kamer zouden gaan om daarover te raadplegen. Men dacht het stuk overhaast door te dryven, maar de gedaagden lieten zich zo gemaklyk niet vangen; zy verzochten meerder uitsfel; en betoogden dat de synode hen niet recht scheen begrepen te hebben, „doordien de „vereischte vryheid hun in dit besluit niet werd „toegestaan, dewyl 'er, gesproken wordende „van de verwerping, deze bepaling daarby ge- „voegd was, dat men daarvan zou handelen, zo „veel die kan en behoort genoeg te zyn tot on- „derrichting der synode.” Deze bepaling, merkten de gedaagden zeer wysfelyk aan, kwam hun zeer verdacht en verschrikkend voor; doordien de synode daardoor recht zou hebben, by aldien zy dit toestonden, om hen te doenzwygen, wanneer de vergadering zich verlegen vond om te kunnen antwoorden.

Men

Men wendde het over alle boegen, om de gedaagden in het net te krygen. De voorzitter verzocht hun, dat zy zich aan de *befchetdenheid der fynode* zouden overgeven. Doch daar in werd niet getreden; de gedaagden bleven standvastig by hunne eerfte vraag, en beloofden de zaak niet flepende te houden, daar intusschen de voorzitter begeerde, dat zy zouden beloven te zwygen, wanneer de fynode oordeelde, dat 'er genoeg over eene stoffe gesproken was. Het is verwonderlyk, dat men hen zo sterk daar toe bleef aandringen, dewyl men daardoor eenigermate bekende niet verzekerd te zyn van eenen goeden uitslag in de onderhandelingen, die men met hun zou mogen hebben. Anderslins zou men nooit naar het schynt, van hun eene zaak hebben afgevorderd, die zy niet konden toestaan, welke dan alle onderhandeling moest afbreken. Na vele redenen verzocht EPISCOPUS, dat zy hun antwoord in geschrift mogten stellen, alzo hy bemerkte, dat men in vele zaken hunne gedachten niet begreep; doch dit werd hem geweigerd, en daarop zeide de voorzitter van Commisfarissen politiek, dat eenigen hunner binnen kort naar 's *Hage* zouden gaan, om daar te klagen over de hardnekkigheid der Remonstranten, en vond goed, dat BOGERMAN ieder van de gedaagden, hoofd voor hoofd zou vragen, of zy het besluit der fynode wilden gehoorzamen, en dat zy *ja* of *neen* moesten antwoorden. EPISCOPUS antwoordde, dat hy een weinig tyd verzocht om dit te overleggen, en schriftelyk te antwoorden; dat zy gene onbepaalde vryheid begeerden, maar alleen eene zodanige die genoegzaam was om die zaak te bepleiten, gelyk zy oordeelden behoorlyk te zyn. De anderen antwoordden het zelve.

BOGERMAN hield sterk aan, dat zy met *ja* of *neen* zouden antwoorden, als men hun vrieg of zy wilden gehoorzamen; het welk hen hatelyk zou hebben gemaakt, als zy *neen* gezegd hadden, of zo zy *ja* zeiden, dan zouden zy genoodzaakt zyn geweest te zwygen, als de fynode dit verstond. De Remonstranten, die wel op hunne hoede waren, bleven standvastig by het antwoord dat zy hadden gegeven, en men zeide hun dat zy konden buiten staan (*).

De Commisfarissen politiek waren daarop van advies, dat men den Remonstranten copy van de verklaring der fynode en nogeenig uitstel toestaan moest. Doch de voorzitter BOGERMAN was op lang na zo langmoedig niet. Hy zeide opentlyk tegen Commisfarissen, op eenen zeer driftigen toon: *dat de Heren zien zouden, dat hun gezag ten spot gesteld werd*. Men kan daaruit weder opmaken, welken de gronden dier schynbare zagtmoe- digheid waren, die men aan den voorzitter BOGERMAN had toegeschreven. De Remonstranten, welken men drie uren tyds van beraad had toegestaan, kwamen in de drie-en-veertigste zitting, zynde den 30 december, des avonds ten zes uren, weder in de vergadering, en stelden hun geschrift, doordien hun geweigerd werd hetzelfde voor te lezen, den voorzitter ter hand. Daarin eischten zy een langer uitstel, dan hun gegund was op de vraag, of zy zich aan de begeerte van de fynode wilden onderwerpen; doch wanneer men hun toestond hunne gevoelens breder te verklaren, zouden zy hetzelfde by geschrifte opgeven, en wel eerst hun stelsel van de verkiezing, en daarna dat

(*) LE CLERC, Geschieden. der Nederlanden, II. deel, pag. 164 en 165.

dat van de verwerping, waarby zy dan ook het gevoelen der Contra-Remonstranten en anderen zouden wederleggen. BOGERMAN dit geschrift gelezen hebbende, vrieg aan EPISCOPUS en de zynen, wie zy door Contra-Remonstranten verstonen? de andere antwoordde: dat deze vraag voor als nog ontydig was, en dat dezelve ter zynner plaats zou beantwoord worden. Dit deed den voorzitter in heftigen toorn ontfteken, en hem zeggen: „dan zal ik ze u noemen; het is „ZWINGLIUS, BUCERUS, CALVINUS, BE- „ZA, MARLORATUS, MARTYR, ZANGIUS, „PISCATOR, PERKINSIUS, WITHAKER- „RUS; het zyn die eerwaardige mannen, die „dappere helden, die heerlyke lichten der kerk, „die zalige zielen, welker gedachtenisse by God „en de menschen gezegend is. Deze wilt gy ten „toon stellen.” Nadat de Remonstranten uit de vergadering gegaan waren, verzocht BOGERMAN, wiens leden trilden van toorn, verontschuldiging wegens zyne hevigheid, veroorzaakt, gelyk hy zich uitdrukte, doordien zo vele waardige mannen, door de *onreine handen* der Remonstranten werden aangerand. De meeste buitenlandsche Godgeleerden waren daarop van gevoelen, dat men met de Remonstranten in de synode niet langer nodig had, maar hen integendeel wel kon beoordeelen uit hunne schriften.

De Remonstranten werden daarop nogmaals binnen geroepen, en hun nog eens gevraagd, of zy aan het besluit der synode wilden gehoorzamen, en daarop met *ja* of *neen* antwoorden. EPISCOPUS beriep zich op zyn overgeleverd geschrift, en zeide, dat dit het antwoord was. Na dat men dan niets met hun kon winnen, zei de voorzitter der Commissaren politiek, dat eeni-

gen der Heren naar 's *Hage* zouden vertrekken, om hunne ongehoorzaamheid den Staten Generaal bekend te maken, en daar te horen, wat Hun Hoog Mogende over hunne personen en zaken zouden goedvinden. Den gedaagden werd intusfchen andermaal bevolen, om niet uit de stad te vertrekken, en ook nergens in den omtrek te mogen prediken, en eenige leden der synode vertrokken daarop naar 's *Gravenhage*.

Op deze wyze waren 'er vier-en-veertig zittingen, en ook het jaar ten einde gelopen, zonder dat men op de synode nog iets had uitgerecht, dan krakeelen en dreigen, hetwelk den Contra-Remonstranten weinig tot eer verstrekte. Het volgend jaar 1619 baarde eindelyk die droevige scheuring, waarvoor men zo lange gevreesd had.

Nadat de Commisfariſſen uit 's *Gravenhage* weder terug gekeerd waren, lagen de Remonstranten een bezoek by hen af, en gaven ſchriftelyk te kennen, waarom zy in gemoede in den eisch der synode niet konden ſtemmen. Zy toonden dat het tegen alle billykheid ſtreed, dat de synode, welke hunne party was, hun het verdedigen van hunne gevoelens, en het beſtryden van die van anderen wilde beletten. Dat dit, wel is waar, een zeker middel was om over hen te zegepralen, maar dat een goed herder zich niet kon onderwerpen aan voorwaarden, der waarheid nadeelig, en dat noch de profeten, noch *Christus*, noch zyne apostelen zulks ooit hadden gedaan.

Het baatte nogthans alles niet in het geringst. De Remonstranten werden den 3 january van het jaar 1619 voor de synode gedagvaard, en Commisfariſſen lazen hun een geſchrift voor, waarby de Staten Generaal alles goedkeurden, wat de synode tot dus verre gedaan had, en tevens aan de
ge-

gedaagden bevalen, om zich te onderwerpen aan de besluiten, welken in die vergadering genomen waren, en nog genomen zouden worden, op poene van kerkelyke en waereldlyke straffen, gelyk men gewoon was te handelen met hun, die de publieke autoriteit verachtten. Zy voegden daarby, dat byaldien de Remonstranten in hunne ongehoorzaamheid voortgingen, zy dan goed vonden, om hen te oordeelen uit de schriften welken zy hadden uitgegeven, en uit hunne mondelinge en schriftelyke verklaringen in de synode gedaan. Zy bevalen daarenboven, dat de Remonstranten in *Dordrecht* zouden blyven, ten zy ze verlof hadden van Commisfarijsen politiek, en dat, zo menigmaal zy voor de synode gedagvaard werden, zy zonder uitvluchten zouden moeten antwoorden, op de vragen hun voorgelegd.

Deze resolutie, zeer naar den smaak der Contra-Remonstranten zynde, vermaande **BOGERMAN** hen, om zich nu aan de bevelen der synode te onderwerpen, terwyl zy thans duidelyk zagen, dat de Staten Generaal alles goedkeurden, wat zy gedaan hadden; eindelyk vrieg hy hun, of zy de vyf artikelen, gelyk die in de Haagsche conferentie waren uitgedrukt, voor de hunne erkenden. **EPISCOPIUS** antwoordde hem daarop in geschrift, doordien een mondeling antwoord te geven, hem geweigerd was: „alles in de vreze des „Heren; en met ernstige gebaden tot God, over „wogen hebbende, zo kan ik van myn gemoed „niet verwerven, dat ik eene andere manier van „handelen zou volgen, dan die gene, die in ons „laatst antwoord is overgeleverd.” Dit antwoord werd door allen ondertekend.

Sedert dien tyd lag men alleen toe om de Remonstranten te versfrikken, en **BOGERMAN** be-

schuldigde hen, dat zy eene monstreuze en gruwzame leer beleden. Verzekerd, dat men aan de Staten Generaal een nadeelig verslag van hun gedaan had, oordeelden zy, dat zy aan dezelve moesten schryven, om zich te verontschuldigen, gelyk zy zulks deden in eenen zeer beleefden brief, waarin zy den Staten herinnerden, op welke voorwaarden zy tot de synode waren geroepen, hoedanig zy zich daar gedragen hadden, hoedanig zy behandeld waren, en waarin zy eindelyk verzochten om die vryheid, welke men hun beloofd had.

De geschillen waren nu tot walgens toe geklommen. De Remonstranten wilden, gelyk zy recht hadden, niets van hunnen billyken eisch afstaan; dit bewoog **BOGERMAN**, om aan de synode voor te dragen, de gedaagden uit hunne schriften te beoordeelen, doordien men nimmer gedaan werk zou hebben, wanneer zy langer in de vergadering geduld werden. Hierover werd eene zitting gehouden, en de binnenlandsche Godgeleerden, dreven, tegen den zin der buitenlandsche leeraars, het laatste door; men liet de gedaagden binnen komen; gaf hun daar kennis van, doch tevens nog tyd van beraad tot den 14 january, om zich aan de wetten der synode te onderwerpen.

Nadat men nog verscheidene pogingen gedaan had, om de Remonstranten te bewegen van zich te onderwerpen, brak eindelyk den 14 january aan, op welke de zeven en vyftigste zitting gehouden werd. De Commisfarisfen politiek bevalen aan de leden, om de Remonstranten binnen te roepen. Zo rasch zy in de vergadering verschenen waren, werd hun nogmaals gevraagd: of zy nu zonder omwegen aan het besluit der Gecommitteerden en aan de synode wilden gehoorzamen. **EPISCOPIUS** leverde zyn antwoord schrift-

schriftelyk in, uitkomende op de antwoorden, meermalen door hun gegeven. Hun werd gevraagd, of zy daarby bleven; en nadat zy zulks ondertekend hadden, begon BOGERMAN naar zyn goëddunken te verhalen, wat 'er tot dien tyd toe in de fynode was voorgevallen, en in dit verhaal toonde hy eindelyk eene hevigheid, weinig voegende aan eenen voorzitter van eene nationale fynode, en waarover verscheiden leden derzelve geheel niet gesticht waren, waarna hy hen op eene trotsche en verontwaardigende wyze deze woorden toevoegde: *Gy moogt wel gaan, gaat maar weg.*

Zo rasch BOGERMAN uitgesproken had, zei EPISCOPIUS uit aller naam: „wy zullen met „onzen Zaligmaker op dit alles zwygen, en God „zal rechter zyn tusfchen ons en de fynode, „over hare listen, bedriegeryen en leugens.” Waarop BOGERMAN hernam: „gy hebt genoeg „gesproken.” De Remonstranten willende weg gaan, werden weder binnen geroepen, en hun van wegens Commisfarisfen politiek aangezegd, dat niemand hunner, buiten uitdrukkelyk verlof, uit de stad zou mogen vertrekken.

De uitheemsche Godgeleerden waren zeer gestoord over deze harde behandeling met de Remonstranten; sommigen schreven aan hunne principalen, dat de behandeling, hun aangedaan, ongeoorloofd was; anderen zeiden: dat daardoor eene eeuwige schandvlek op de fynode gevallen was, en LUDOVICUS CROCIUS van *Bremen*, zei den volgenden dag, toen men met de acte van ontslag der Remonstranten in de vergadering kwam, „dat de gehele fynode te recht te last gelegd „werd, de onnodige hardigheid welke men ge- „bruikt had; en hoe veel beter het met de eer der

„ node ware overeen gekomen, wanneer men
 „ de zaak op eene zagtere wyze, en buiten alle
 „ hevigheid had afgedaan.” BALCANQUEL,
 een der gemagtigden, en waarlyk geen vriend der
 Remonstranten, spreekt over deze verregaande
 mishandeling, in eenen brief aan den Engelschen
 gezant CARLETON, onder anderen op de vol-
 gende wyze: „ Na dat alleenlyk de stemmen der
 „ genen, die niet boven het derde deel der sy-
 „ node uitmaakten, waren omgevraagd, wierden
 „ de Remonstranten ingeroepen, en men belaste
 „ hun henen te gaan, met zulke eene scherpe en
 „ bulderende rede, dat ik niet twyffel, of Uwe
 „ Excellentie heeft die met gene kleine smerte
 „ gehoord. Wat my belangt, ik beken opent-
 „ lyk, dat ik dapper ontfteld ben, zo menigmaal
 „ ik daaraan gedenke. Want indien de Remon-
 „ stranten in hunne schriften aan de waereld be-
 „ kend maakten, dat het vonnis, door den
 „ praesident tegen hen uitgesproken, niet is ge-
 „ weest het vonnis der fynode, zy zouden niet
 „ liegen. De rechtsgeleerden en de Doctoren
 „ van het Canonyke recht in *Frankryk*, die zo
 „ veel geschreven hebben over de formaliteiten,
 „ door het Concilie van Trente nagelaten, drin-
 „ gen op exeptien, die van minder gewigt zyn,
 „ dan deze. Daarenboven had men het derde deel
 „ der stemmen niet gevraagd, zonder welk geen
 „ vonnis kan worden geveld. Het vonnis zelf,
 „ was ook niet in schrift ontworpen, noch van
 „ de fynode goedgekeurd, en de bittere woor-
 „ den, in het vonnis uitgedrukt, waren niet de
 „ woorden van iemand die had gestemd, uitge-
 „ zonderd eenige weinige woorden van een per-
 „ soon alleen uitgenomen.” Ook CARLETON
 zelf, die zeer tegen de Remonstranten geyverd
 had,

had, geeft een zelfde getuigenis dier mishandeling, in eenen brief aan den Aartsbischop van *Cantelberg*, waarin hy onder anderen zegt: „Al de wae-
 „reld mispryst die rouwe en onbeleefde manier,
 „waarop de præsident BOGERMAN hen heeft
 „behandelt. Maar, (vervolgt hy) de zaak kan
 „nu niet worden hersteld, dan met groot onge-
 „mak. Zy moeten nu voortgaan, en hunnen
 „handel opschikken zo ze best kunnen, en aan
 „God de uitkomst bevelen.”

Om dan die zaak wel op te schikken, reisden eenige Commisfarissen politiek, benevens eenige leden der synode naar *'s Gravenhage*; de Remonstranten verzochten of zy ook eenige gemagtigden mede derwaards mogten zenden, doch zulks werd hun geweigerd. In *'s Gravenhage* gekomen, deden zy een verhaal van het voorgevallene aan de Staten, verzochten hunne toestemming daarop, en verkregen dezelve.

CASPAR BARLÆUS, die den gedaagden had geholpen in het opstellen hunner schriften te *Dordrecht*. stelde ook een geschrift ter verdediging der Remonstranten op, waarin zy te kennen gaven het ruw afscheid door BOGERMAN hun gegeven, op dat hetzelfde door de gehele synode zou gelezen worden, hoewel de president het slechts eenige weinigen vertoonde, zonder het op de synode te doen dienen. In dit geschrift gaven zy de redenen op, waarom zy den voorzitter op zyne verbolgene en lasterlyke taal niet hadden geantwoord; deden vervolgens een kort verhaal van alle de handelingen op de synode, en besloten met te zeggen: „dat die vergadering eenmaal rekenfchap van hare daden aan God zou moeten geven, vermaanende vooral de buitenlandsche Godgeleerden om mede te werken tot de
 vre-

vrede der kerk, en het gruwzaam leerstelsel nimmer te koesteren, dat het namentlyk geoorloofd was, om de ketters te doden, gelyk dit het gevoelen was van den Godsknecht BOGERMAN (*).

De Remonstranten werden vervolgens naar 's Hage ontboden by de Heeren Gecommitteerden, waar hun de resolutien der Staten Generaal, die hun de onderwerping had aanbevolen, werd voorgelezen. Zy, aan hunne zyde, stelden ook twee geschriften op, als een aan de Staten, en het ander aan den Prins, waar in zy hun gedrag verdedigden; doch nimmer hebben zy daarop eenig antwoord ontfangen.

Nadat de Remonstranten dus onheusch waren afgezet, dachten BOGERMAN en de zynen de handen ruim te hebben, en te kunnen doordraven om hen te kunnen tot kaf vertreden; doch de buitenlandsche Godgeleerden, hoewel gene voorstanders der Remonstranten, staken huneen spaak in het wiel. Men hield afzonderlyke vergaderingen, op welken niemand dan de leden der synode werden toegelaten, het geen HALES in eener zyner brieven aan CARLETON deed zeggen: „ dat de synode zeer wel geleeke naar een „ uurwerk, waarvan de voornaamste raderen „ die alle de anderen doen bewegen, verborgen „ zyn. Want dat alle zaken van gewigt in ge- „ heime zittingen wierden verhandeld, en 't geen „ in 't openbaar wierd gedaan, geschiedde al „ leen welstaanshalven, en op dat men niet zou „ denken, dat 'er niets wierd gedaan.” En
waar-

(*) Zie BRAND, *Historie der Reformatie*, XVII Boek. L. E. L. E. C., *Nederl. Gesch.* 2de deel, pag. 174.

waarlyk die theologifche lessen of oratien, waartegen niets mogt worden ingebracht, zonder zich de gramschap der yveraars op den hals te halen, waren niet ongelyk aan de zwetsferyen van eenen soldaat, die wakker opfnydt als 'er geen vyand is; want niemand durfde het voor de Remonstranten opnemen. JOHANNES BERGIUS, Profesfor te *Frankfort* aan den *Oder*, die, wegens beletzelen niet op de fynode had kunnen verschy-
nen, werwaards hy ontboden was, toonde zich zo verheugd wegens deze verhindering, na dat de zaken eene zo slechte gedaante hadden aangenomen, dat hy in een brief de volgende uitdrukkingen deed (*): „ Ik ben blyde dat ik niet ben op de
„ Hollandsche fynode, want ik zie niet dat 'er
„ iets is gedaan, dat zo groten toefstel en kosten
„ waardig is; want Ds. AGRICOLA, heeft my
„ alles byna overgeschreven. Ja ik houde voor
„ zeker, dat niet alleen geen vrucht, maar een
„ brand van groter kwaad verwekt zal worden,
„ welke, zo ze nu misfchien door de macht der
„ tegenpartyen een weinig onderdrukt, onder
„ de asfche verborgen blyft, nogthans niet
„ lang daarna met groter kracht zal uitbarsten.
„ En voorwaar wy kunnen niet ontkennen, dat
„ men al vry wat onbillyk met de Remonstran-
„ ten heeft gehandeld; wie kan hun kwalyk af-
„ nemen, dat ze BOGERMAN, GOMARUS en
„ SIBRANDUS, welke zy tot hunne voornaam-
„ ste en fcherpfte partyen altyd hebben gehad,
„ niet hebben willen erkennen voor præfidenten
„ rechters, daar wy dat zelfs in de Pausen en
„ Kardinalen niet verdragen? En wat is belach-
„ ly-

(*) LIMBORGH, in het leven van ERISCOPIUS, pag. 202.

„lyker, als dat men hun belast hebbende uit te
 „gaan, naderhand deze rechters gehele dagen
 „tegen hen redenen voeren, en hunne bewys-
 „redenen kloekelyk wederleggen? Dit is my zo
 „veel niet waardig, dat ik daarom zo eene verre
 „reis in 't midden van den winter zou hebben
 „aangegaan. Ik verwacht op de naaste Herfstmis
 „der Papisten schimpfchriften, en der Remon-
 „stranten protestatien en wederleggingen van de
 „synode. God zy zyne kerke genadig! de eeni-
 „ge hoop van iets goeds was, dat die vaders
 „hun best mogten hebben gedaan om de partyen
 „te verzoenen en de gemoederen te bevredigen;
 „nu die vervallen is, wacht ik niets goeds noch
 „heilzaams.”

Terwyl de synode nu op eene zeer partydige
 wyze bezig was met de schriften der Remonstran-
 ten te beoordeelen, schreven dezen eenen langen
 brief naar 's Hage aan de Staten en den Prins,
 verlosf verzoekende, om, doordien zy te *Dordrecht*
 niet meer te doen hadden, te mogen ver-
 trekken. Doch dit verzoek werd hun afgeslagen,
 en hun bevolen tot op nader order te blijven.

Hoewel nu GOMARUS, MARTINIUS en ver-
 scheiden buitenlandsche en geleerde mannen het
 oneenig waren, wegens de verdiensten van *Chris-
 tus*, en andere leerstelsels, dankte BOGERMAN
 God, na het lezen van alle de oordeelen der syno-
 dale collegiën, dat de gevoelens der synode zo
 eendrachtig waren. Dit geschiedde op den 21
 maart, in de honderd vyf-en-twintigste zitting.

Nu ging men over tot eenen anderen stap, na-
 mentlyk om de canons te maken. De voorzitter
 BOGERMAN dit voorstel doende, voegde daar
 by, dat hy 'er reeds eenigen ontworpen had, en
 daarover het oordeel van de synode verzocht.

De-

Deze taal verwekte niet weinig gemompel, zyn-
de men zeer misnoegd, dat de praesident eene zaak
van dat gewigt, zonder medekennis der leden
ontworpen had. BALCANQUEL schreef daar-
over naar den Engelschen gezant, daarby te ken-
nen gevende: dat de voorzitter zo vele inlandsche
Godgeleerden op zyne zyde had, en het dus scheen
als of de buitenlanders daar alleen gekomen waren
om *ja* of *neen* te zeggen. Het opentlyk gemor-
der uitheemschen over deze inbreuk op de rech-
ten van een zodanig collegie, waren echter van
dat gevolg, dat men den voorzitter eenige bui-
tenlandsche Godgeleerden, op bevel van Commis-
sarissen politiek, toevoegde, om deze canons op
te stellen.

Toen dezelve, na veel haspelens, opgesteld
en voorgelezen waren, werden de Remonstranten
door Commisfarissen politiek gedagvaard, en la-
zen hun, uit bevel der Staten, het vonnis der
synode voor, zynde van den volgenden inhoud:
„ De synode, na aanroeping van den heiligen
„ naam Gods, uit zyn woord genoegzaam bewust
„ zynde van de magt die haar toekomt, navol-
„ gende ook de voetstappen van alle wettelyke
„ zo oude als nieuwe synoden, en gesterkt zynde
„ met de autoriteit van de Hoog Mogende He-
„ ren Staten Generaal, verklaart en oordeelt,
„ dat de kerken dienaren, die zich gedragen heb-
„ ben als aanleiders van de partyenschappen in de
„ kerke, en leeraars der dwalingen, schuldig en
„ overwonnen zyn van vervalschinge in de reli-
„ gie, scheuringe van de eenigheid der kerke, en
„ van zeer zware gegevene ergernissen; en byzon-
„ derlyk, die tot deze synodus geciteerd zyn ge-
„ weest, nog daarenboven van onverdraaglyke
„ hardnekkigheid tegen de resolutien der hoge
„ ove-

„ overigheid, in de synode gepubliceerd, en te-
 „ gen deze eerwaardige synode zelf. Om welke
 „ oorzaken de synodus ten eersten de voornoem-
 „ de geciteerde personen alle kerkelyke diensten
 „ verbiedt, dezelve van hunne ampten afftelt,
 „ en ook de akademische bediening onwaardig
 „ oordeelt, ter tyd toe, dat zy door ernstige bekee-
 „ ringe, die met woorden, werken en contrarie be-
 „ trachtingen genoegzaamlyk zal bewezen zyn, de
 „ kerke genoeg doen, en met dezelve waarlyk en
 „ ten vollen zullen verzoenen, en tot de gemeen-
 „ schap derzelve wederom aangenomen worden.
 „ Hetwelk wy tot hunnen besten, en tot vreug-
 „ de der gehele kerke, gantschelyk in Christus
 „ onzen Here wenschen.” Dit gelezen zynde,
 werd hun met eenen uit naam der Staten Generaal
 gelast, om, tot nader bevel, binnen *Dordrecht* te
 blyven.

EPISCOPUS beäntwoordde dat vonnis met
 deze woorden: „ wy danken God en onzen Here
 „ Jesus Christus, dat hy ons waardig oordeelt
 „ om zyner waarheid wille deze versmaadheid te
 „ lyden. Wy hebben in goeder conscientie ge-
 „ wandeld, en ons gevoelen uit Gods woord
 „ voorgesteld, oprechtelyk en vrymoediglyk;
 „ zyn daarin ook wel gerust. Wy weten van
 „ wien, en waarom ons dit geschiedt. Het komt
 „ ons van onze formeele partyen, als de Heren
 „ wel weten: Het geschiedt om de waarheid die
 „ naar de Godzaligheid is, die wy hebben ver-
 „ deedigd. Wy hebben het licht op den kandelaar
 „ gesteld, wy hebben het den Heren voorgedra-
 „ gen en ook der synode; zy zullen in dien door-
 „ luchtigen dag rekenschap daarvan geven, en
 „ verantwoorden dit hun vonnis; daar zal de
 „ gantsche synode en de Heren mede, ieder hoofd
 „ voor

„ voor hoofd moeten verschynen en dit verant-
 „ woorden. Het vordere, aangaande van hier
 „ nog te moeten blyven, daarover zullen wy met
 „ onze consciëntien te rade gaan, wat ons daarin
 „ zal te doen of te laten staan. God geve, dat
 „ de Heren aan geen en dage zulken rechter niet
 „ vinden, als wy aan de synode gevonden heb-
 „ ben.” Der raadsheer MARTINIUS zeide daars-
 op: „ dat zal ook niet geschieden.” Anderen
 zeiden: „ wy sehromen voor dat oordeel niet,
 „ wy hebben eene goede consciëntie.” Anderen
 wederom: „ het is het oordeel der synode, wy
 „ oordeelen niet.” Deze antwoorden ondertus-
 schen, voornamentlyk het laatste, schenen wel
 ingewikkeld iets te kennen te geven, als ware
 men overtuigd, dat alles niet ordentelyk was toe-
 gegaan.

Weinig tyds daarna werden de Remonstranten
 weder vdoor Commissarissen politiek gedagvaard,
 welken toen drie afgevaardigden der Staten Gene-
 raal by zich hadden. Hun werd gevraagd, of zy
 voortaan als burgers stil wilden leven, daar zy
 van hunne bedieningen ontzet waren? en dat wan-
 neer zy daarin bewilligden, de Staten voornemens
 waren, hun een eerlyk onderhoud toe te voegen.
 Twaalf der gedaagden gaven ten antwoord: dat
 zy zich wel wilden onthouden van dienst te doen
 in de publieke kerken; maar dat zy hunne gezind-
 heid zouden leren in afzonderlyke vergaderingen.
 Twee anderen zeiden: dat zy wel voornemens
 waren genen dienst te doen, maar zulks niet pleg-
 tig konden beloven. HENRICUS LEO onder-
 tuschen was onstandvastig genoeg, om dat geen
 te beloven, wat men gevraagd had.

Nadat de Remonstranten op den 18 juny daar-
 aan volgende een verzoekschrift hadden ingele-

verd, om uit hun arrest ontslagen te mogen worden, kregen zy op den 30 dier maand bevel, om op den 2 july in 's *Gravenhage* te komen. Aldaar gekomen zynde, werd hun door de Staten Generaal eene acte voorgelezen ter ondertekening, inhoudende: dat zy zouden moeten beloven om voortaan gene kerkelyke diensten of bedieningen te doen binnen de vereenigde Nederlanden, en zich als stille burgers naar de bevelen der Overigheid te gedragen. Niemand dan HENRICUS LEO tekende deze acte, alle de anderen weigerden volmondig. Op dien zelfden dag zag men een plakaat door de Staten Generaal afgekondigd, waarin alle Godsdienstige vergaderingen der Remonstranten, op zware straffe en boeten, verboden werden.

Twee dagen na de afkondiging van dit plakaat, werden de gedaagden andermaal voor de Staten Generaal gedagvaard, en hoofd voor hoofd ondervraagd, of zy nog by hunne weigering bleven. Toen zy daarop bevestigend antwoordden, las men hun eene resolutie voor, waarin hunne ongehoorzaamheid hun verweten werd, en zy gevonnisd werden om te worden gebannen, met verbod, om immer weder in de provinciën te komen, ten zy de acte, hun voorgehouden, door hun ondertekend werd. Terstond daarop werd 'er een deurwaarder gescheld om hen weg te brengen. EPISCOPUS deed daarop uit aller naam eene redevoering, die van weinig vruchts was, en onbeantwoord bleef; zy werden naareen vertrek geleid, en aldaar opgesloten, tot dat, na lang vertoevens, de deurwaarder hun kwam vragen, waar zy gelogeed waren? Dit opgeschreven hebbende, ging hy heen, en kwam weinig tyds daarna weder, om hun te vragen, waar henen zy buitens

tens lands wilden gebragt zyn? Deze vraag was in waarheid ontzettend voor lieden, die zo vele maanden van hunne huisgezinnen afgescheiden geweest waren, en gene de minste toebereidselen tot eene zodanige reis gemaakt hadden; zy verzochten dan den deurwaarder, den Staten voor te dragen, dat zy eenigen tyd nodig hadden om zich tot hun vertrek gereed te maken, en dat hun de- zelve mogt vergund worden. Wanneer men hen ondertusfchen als ter jacht ten lande wilde uitvoe- ren, men hen brengen kon werwaards men wilde, in hoop, dat God hen zou geleiden. De deur- waarder ging Hun Hoog Mogenden zulks aandie- nen, en kwam kort daarna weder, met de bood- fchap, dat eenigen hunner zulks den Staten zelf moesten voorstellen. Twee hunner werden der- waards afgezonden, welken verzochten om wei- nige dagen uitstel, ten einde order op hunne zaken te kunnen ftellen, onder belofte, van ten bestem- den dage te zullen komen, ter plaatfe waar men hen zou befcheiden. Zy moesten toen nog vele bittere fmaadreden horen, werden gelast om ter kamer uit te gaan, en de deurwaarder kwam hun daarop zeggen: „ dat de Heren Staten bleven by „ hunne refolutie tegen hen genomen, en wilden, „ dat ze werkftellig zou gemaakt worden; doch „ zo de Remonftranten wilden beloven, dat yder „ dien avond in zyn logement wilde gaan, zon- „ der met iemand raad te plegen, en den volgenden „ morgen, ten vieruuren 's uchtens, gereed zyn „ om uitgevoerd te worden; zo mogten ze ver- „ trekken, en zich beraden tegen den morgen, „ waar ieder wilde gebragt zyn.”

Dit beloofden de gevonniden, die omtrend half negen uren in den avond uitgelaten, door vele menfchen gevolgd werden, en veel volk

in hunne logementen vonden. De Staten zonden hun nog dien zelfden avond hunne daggelden. Dit geld werd hun toegeteld in ryksdaalders, en onder die genen, welken aan EPISCOPIUS werden gegeven, was 'er een, geslagen in *Brunswyk*, op welke aan de eene zyde de waarheid stond uitgebeeld, hebbende boven en om haar hoofd dit opschrift: *veritas vincit omnia*, dat is: *de waarheid overwint alles*. Onder hare voeten vertreedt zy twee beelden, boven het eene staat *calumnia*, dat is: *laster*; boven het ander *mendacium*, dat is: *leugen*. Aan de andere zyde stond met grote letteren geslagen: *Recte faciendo, neminem timeas*, dat is: *weldoende vrees niemand*. EPISCOPIUS ontroerd op het zonderlinge stuk gelds, beschouwde het als eene zonderbare vertroosting en versterking in zyne tegenspoeden.

Hoewel zy den anderen morgen ter bestemder tyd gereed waren, kwam echter de deurwaarder eerst ten zes uren, en bragt hen ieder nog vyftig guldens, benevens copy van het vonnis. Een ander deurwaarder vrieg hen, werwaards zy wilden gebragt zyn, en toen hem dit gezegd was, ging hy terstond uit om wagens te huuren. Ondertusfchen vergaderden 'er vele menschen om het logement, die met tranen in de ogen van hun affcheid namen, en de wagens bleven eenen geruimen tyd uit. De Staten, die reeds vergaderd waren, deden hun door eenen deurwaarder weten, dat zy dadelyk zouden hebben te vertrekken, wanneer zy niet wilden dat men andere maatregelen nam. Denkelyk vreesde men voor het volk. De gevonnissen antwoordden, dat de wagens nog niet gekomen waren, en dat zy zonder dezelve niet konden vertrekken. Eindelyk ten negen uren, op den 6 van julius, stapten zy in
het

het rytuig, en namen de reis naar *Waalwyk*, in *Braband*.

Nadat de buitenlandsche predikanten uit *Dordrecht* waren vertrokken, werden 'er nog eenige zittingen gehouden, om order te stellen op den staat, waarin de Nederlandsche kerken zich bevonden. Men besloot, dat alle de predikanten, welken van het gevoelen der Remonstranten waren, en daarvan niet wilden afstaan, buiten de kerken zouden worden gezet, weshalven aan alle de leeraars gelast werd, dat zy, om hunne toestemming aan de rechtzinnige leer te betuigen, de confessie, catechismus, en canons der synode zouden moeten ondertekenen. Ten dien einde werd 'er een formulier van ondertekening gemaakt, volgens hetwelk de predikanten verplicht zouden zyn, om niet alleen die drie gemelde stukken te ondertekenen, maar zy moesten ook beloven in het toekomende niet te zullen leren noch te schryven, hetwelk middelyk of onmiddelyk daar tegen srydig was; en te verwerpen de dwalingen; die daartegen over staan, dezelve te wederleggen, en hun best te doen, om te beletten dat ze in de kerk ingevoerd werden. Wyders beloofden ze nog, indien het mogt gebeuren dat zy naderhand eenig bedenken of gevoelen tegen deze leer kregen, dat zy 't zelve noch opentlyk, noch heimelyk zouden voorstellen, dryven, prediken of schryven; maar dat zy hetzelfde alvorens aan de kerkenraad zouden openbaren, of aan de clasfis of synode, bereid zynde zich aan het oordeel derzelve altoos gewillig te onderwerpen, op straffe, dat zy, daartegen handelende, met 'er daad in hunnen dienst zouden geschorst zyn. En indien te eeniger tyd de kerkenraad, clasfis of synode zoude mogen goedvinden, om gewigtige

redenen van nadenken, ter behoudinge van de eenigheid en zuiverheid in de leer, van hen te eischen hun nader gevoelen en verklaring over eenig artikel van de voornoemde confesie, catechismus en synodale verklaring, zo beloofden zy ook mits dezen, dat zy daartoe ten allen tyde zouden bereid en willig wezen, op verbeurte als boven; behoudens het recht van appèl in geval van bezwaarnisse, geduurende welken tyd van appèl, zy zich naar de uitspraak en order der synode provinciaal zouden reguleeren.

Doch men was daarmee nog niet voldaan. De Hoogleeraars der Leidse hoge school werden afgezet, en anderen, het gevoelen der rechtzinnige Contra-Remonstranten toegedaan, werden in hunne plaats aangesteld. In 't kort, men voldeed in allen opzichte aan de oogmerken der synode, om namentlyk alles dat geen met den wortel uit te roeijen, wat eenigfints strekken kon om haar gezag te snuiken, en hoewel 'er eene menigte van geschriften tegens alle zodanige willekeurige handelingen aan het licht kwamen; de rechtzinnige party, thans ruim baan hebbende, bekreunde zich geenfints om de lasteringen te wederleggen, die men hun in sommigen dezer werken aanwreef, en het schein voor haar dat zy zegepraalde.

Op deze wyze liep eene synode af, welke eigentlyk by elkanderen geroepen was, om de onderlinge geschillen der Gereformeerde kerk inder minne by te leggen, door als bedaarde lieden met elkanderen te disputeeren over geschillen, waaromtrent de kerk nog nimmer eenige uitspraak gedaan had, en in goeden gemoede de overwinning te geven aan de zodanigen, welken met grondige bewyzen uit rede en openbaring zyne par-

party tot rede en overtuiging gebragt had. In hoe verre zy daaraan beantwoordde, kan men nalezen in een werkje van DANIEL TELENUS, die in het jaar 1622 een stuk, de synode van *Dordrecht* betreffende, uitgegeven, en opgedragen heeft aan JACOBUS, Koning van *Groot-Brittanje*, aan welken vorst hy gezegd had: „indien de „ duivel, de vorst der onreine geesten, aan de „ Engelen van zynen aanhang gevraagd had, door „ welke leugen hy God allermeeft by de men- „ fchen gehaat zou kunnen maken, hy geen be- „ kwamer daartoe konde gebruiken, dan de leer- „ ftukken van *Dordrecht*.” Wy hebben deze woorden letterlyk overgenomen uit den gefchiedfchryver LE CLERC, alwaar men dezelve in het tweede deel, op pag. 189, vinden kan; uit welken beroemden fchryver wy dit verflag van de synode van *Dordrecht*, zo kort ons mogelyk was, hebben uitgetrokken. Wy ftappen van de rechtzinnige en veelvuldige befluiten van deze geleerde vergadering thans af, en vervolgen den draad onzer *Dordrecht*fche gefchiedenis.

In het jaar 1637 had men eene zo zware pest-ziekte te *Dordrecht* onder de menfchen, dat daaraan, in twee maanden tyds, drie duizend vyf honderd drie-en-dertig menfchen ftierven. In de maand feptember van het jaar 1647, was 'er eene merkelyke oneenigheid te *Dordrecht*, tuffchen de Regeering en de gemeente. Deze oneenigheid was ontftaan door eenen JOAN WALEN, weleer Advocaat voor den Hove van *Holland*, endaarna over het gerecht van *Dordrecht*, die zich met ter woon derwaards had begeven, hoewel hem te voren de ftad ontzegd was. Deze man hield ten zynen huize heimelyke byeenkomsten, en hitte daarin de burgery tegen de Regeering aan, wel-

ke, gelyk de meeste Staatsleden, niet zeer Prinsgezind schenen, zynde **WILLEM de II**, toenmaals nieuwlings tot Stadhouder verkoren, van eenen zeer onrustigen en oorlogszuchtigen aart, daar de Staten integendeel zeer tot het bevorderen van den vrede overhielden. Hy strooide eenige geschriften uit om het volk tot dadelykheid te vervoeren, en zyn bedryf verwekte eerlang eene zo hevige opschudding, dat het hof daar moest tusschen beiden komen, waarna **WALEN**, met verbeurd verklaring zyner goederen, uit *Holland, Zeeland, Utrecht en Friesland* gebannen werd.

Toen in het jaar 1672 het gemeen de braafste lieden der republiek dwong om **WILLEM den III** als Stadhouder uit te roepen, was *Dordrecht* in gene geringe beweeging. Eenige burgers hadden elkanderen wys gemaakt, dat de magazynen dier stad ledig waren, en de Regeering de sleutels verftoken had; daarop vlogen zy naar het stadhuis, eischten de sleutels, en die ontfangen hebbende, snelden zy naar de magazynen, die zy in eenen zeer goeden staat bevonden. Zeker persoon, welke zich onder deze hoop had gemengd, blies de burgery in, dat men den wethouderen vergen moest van het eeuwig edikt af te gaan, en den Prins van *Oranje* tot Stadhouder te verklaren, wanneer men begeerde dat de zaken van het land beter zouden bestierd worden.

Dit eeuwig edikt, op dat wy dit hier in het voorbygaan aanmerken, was een ontwerp van den Raadpensionaris **DE WITT**; opgesteld en aangenomen in den jare 1667, volgens het welk het Kapiteinschap Generaal, voor altoos afgescheiden zou moeten blyven van het Stadhouderschap, op zulk een wyze, dat deze twee waardigheden, nimmer door een en denzelfden persoon zouden kunnen

nen bekleed worden. De vernietiging van dit edict vond terstond ingang by het graauw, dat terstond door alle de straten van *Dordrecht* holde, en schreeuwden: *lang leve de Prins van Oranje; de Duivel hale de DE WITTEN!* De burglary, de wacht op het stadhuis houdende, voégde zich by het graauw; zy haalden de wethouders uit hunne huizen, noodzaakten hen vroedschap te beleggen, en te beloven, dat zy den Prins Stadhouder zouden maken. De Burgemeester JOAN HAL-LINGK, van agteren het stadhuis willende afgaan, werd met eenen groten byl gedreigd, wanneer hy aan het verzoek der burglary weigerde te voldoen. Deze man, de oranje party in genen deele toegedaan, hetwelk hy met vele groten van het land toenmaals gemeen had, was reeds te voren door de Prinse party, geplonderd; hy had ook al meermalen gevaar gelopen van zyn leven, en was zelfs reeds genooddaakt geweest, om, benevens nog een ander Heer, in onbekend gewaad de stad voor eenigen tyd te ontvluchten. Thans, in dit algemeen oproer, noodzaakte men hem, benevens nog eenige anderen der voornaamste burgers, om naar den Prins te trekken, hem kennis van zaken te geven, en naar *Dordrecht* te geleiden. De Prins, welke toenmaals met zyn leger te *Bodegraven* lag, weigerde eerst het leger te verlaten, maar eindelyk liet hy zich bewegen, en kwam in het laatst der maand juny tot *Dordrecht*, alwaar hy, door eenige gemagtigden uit de Regeering ontfangen, en tuschen eene gewapende schuttery heen, naar het stadhuis geleid werd, onder het geschreeuw *Oranje boy!* terwyl de oranje vanen van den toren golfden. Men verzoéht den Prins de stad en de magazynen te

willen bezichtigen, gelyk hy deed, maar men rep-
te niet een eenig woord van het Stadhouderschap.
Na de maaltyd deed men hem uitgeleide. Doch het
grauw, iets anders verwacht hebbende sloeg aan
het morren, en zeide, dat men den Prins en de
burgery misleid had. Terstond daarop vlogen
eenigen naar de koets van den Prins, en vriegden
hem: *of hy Stadhouder ware?* Hy antwoordde:
dat hy volkomen te vrede was. Wy niet voerden zy
hem te gemoet, ten zy wy uwe Hoogheid Stadhouder
zien. De predikanten roeiden hier niet wei-
nig onder; verklarende van de predikstoelen,
dat 'er verraad smeulde, en door den Prins alles
zou kunnen te regt gebragt worden. In eene
aantekening van dezen tyd leest men: „ dat de
„ predikant HENDRIK DIBBETZ, zekeren
„ wynkoper, en door dezen nog tien of elf an-
„ deren bewogen had, om by eede te beloven,
„ dat zy den Prins niet ter stad zouden uit doen
„ gaan, voor dat zy verzekerd waren, dat hy
„ voldoening ontfangen had van de wethouder-
„ schap; en dat het deze luiden waren, die
„ 's Prins en koets tegen hielden, en Burgemees-
„ ter HALLINGK, zittende nevens zyne Hoog-
„ heid, met den geladen snaphaan op de borst
„ afvraagden: *of men den Prins voldoening gegeven*
„ *had?* dat de Prins daarop gezegd had: *mannen*
„ *het zal wel gaan;* voorts verzoekende, dat men
„ hem tot aan de herberg de paauw, daar hy ge-
„ geten had, wilde laten voortryden. Dat de
„ Prins en de verdere Heren in de herberg getre-
„ den zynde, de voorgemelde luiden, en nog
„ omtrend twintig anderen, aangezet door den
„ predikant DIBBETZ, eenen nieuwen eed de-
„ den, om niemand der wethouderen uit de her-
„ berg

„ berg te doen gaan , zonder hen den hals te
„ breken, ten ware zy tot 's Prinsfen bevordering
„ gestemd en getekend hadden.”

De wethouders, ontzet door zodanige woeden-
de dreigementen, besloten, het gemeen genoe-
gen te geven, het eeuwig edict te vernietigen, en
den Prins by eene acte tot Stadhouder aan te stel-
len. Zedert werd de Regeering naar 's Prinsfen
zin veranderd, maar het volk was nog zo gemak-
lyk niet bedaard, hebbende eenen ingekanker-
den en onrechtvaardigen haat tegens de gebroeders
DE WITTEN opgevat, welken zich zo verdien-
stelyk omtrend hun vaderland gemaakt hadden;
eenen haat, die eerlang oversloeg tot den gruwza-
men moord, die niet zonder afgryzen door geheel
Europa vernomen werd. Wat deze mannen te
vreezen hadden, bleek by het begin der gisting in
die stad, alwaar op het stadhuis eene fraaije schil-
dery hing, verbeeldende de aanslag op *Chatam*.
KORNELIS DE WITT, Ruwaard van *Putten*
en oud Burgemeester der stad *Dordrecht*, die toen
gemagtigde op 's lands vloot geweest was, stond
daarin naar het leven afgebeeld. Het gemeen,
Prinsgezind, bestond in de maand may van het
gemelde jaar, de schildery, in euvelen moede,
van den wand te rukken en aan flarden te scheu-
ren. Het geschilderd hoofd van den Ruwaard,
dat hun te zeer in het oog stak, werd uit het stuk
gesneden. Men verzocht eenige stukken van de
schildery, die by de liefhebbers bewaard werden
en ten deele nog voorhanden zyn. Het model
van het schilderstuk, voor hetwelk de Ruwaard
gezeten had, toen de beroemde schilder DE BAAN
hem afmaalde, werd ook nog te *Dordrecht* by een
Heer van zyn geslacht bewaard.

Van den jare 1684 tot op het jaar 1702, was
de

de stad menigmaal ten prooi aan inwendige beroering, welke nogthans by het verkiezen van eenen Stadhouder in het laatstgemelde jaar weder be-
daarde.

Na dien tyd bleef *Dordrecht* grotendeels vry van beroeringen, en zelfs in de jaren 1747 en 1748, genoot zy eene tamelyke rust. Dit duurde tot in de onlusten van ons vaderland, in en na den laatsten Engelschen oorlog gerezen; en zelfs nog in dien tyd, wanneer *Rotterdam*, *'s Hage* en andere steden door binnenlandsche beroerten geteisterd werden, bleef *Dordrecht*, onder het bestier eener wyze Regeering, en by de waakzaamheid van eene gewapende burgery, van diergelyke onheilen ten eenemaal bevryd. Maar toen *Harlem* en *Elburg* in den jare 1786 waren ingenomen door krygsvolk, onder het bevel van den Prins; toen de burger-oorlog op het punt stond van heviger uit te bersten, was de stad *Dordrecht* de eerste, volgens de *Nederlandsche Jaarboeken*, die, ter voorkoming van grotere rampen, door den mond van haren Pensjonaris GYSELAAR, het besluit nam, om aan de bondgenoten voor te dragen, dat het kwaad in den boezem van den eersten Staatsdienaar WILLEM den V zat, en of het niet onverantwoordelyk was, hem in deze omstandigheid zo veel magt te geven; zy stelden voor, om eenen bondigen brief aan hem af te zenden, ten einde van hem te eischen, dat hy niet medewerkte tot de uitvoering van dergelyke besluiten, als de Staten van *Gelderland* omtrend *Harlem* en *Elburg* genomen hadden, en indien hy niet dadelyk daartoe bewilligde, en niet zichtbaar liet blyken, dat hy 'er een afkeer van had, hem dan in zyne magt te bepalen, en vervolgens het krygsvolk van deze provincie aan te schryven, zich op het eerste bevel van Hun Edele Groot Mo-

Mogende gereed te houden . om gebruikt te worden tegen allen en een iegelyk , die zich als vyanden van den Staat gedroegen. Verscheidene steden stemden met het voorstel van *Dordrecht* in; *Haarlem* drong aan, dat men in buitengewone gevallen standvastig moest overgaan tot het geen de nood vordert, en gaf in bedenken, of men, daar de Kapitein Generaal zyne toestemming opentlyk aan de Staten van *Gelderland* gaf, en daarenboven zelfs gezegd had, zich niet aan het besluit van *Holland* te kunnen gedragen, denzelven, zo lang hy zich niet van verdenken zuiverde, provisieneel wel zoude belast laten met het bestuur over het krygsvolk dezer provincie? Hierby voegden zich *Leiden*, *Schiedam*, *Schoonhoven*, *Alkmaar*, *Hoorn*, *Enkhuizen*, *Munnikendam*, *Medenblik* en *Purmerende*. *Delft* en *den Briel* opperden daaromtrent zwarigheden. *Amsterdam* en *Gouda* stemden met *Haarlem* en *Dordrecht* in, onder voorwaarde van alvorens eene expresse naar hunne principalen te zenden. *Rotterdam* stemde wel toe, dat 'er voorziening moest geschieden, maar vond zich bezwaard, dezelve te bepalen, kon nogthans wel met *Haarlem* en *Dordrecht* instemmen, wanneer anders de leden daartoe genegen waren; *Gorinchem* was van een zelfde advies. *Edam* was afwezig, en de Ridderfchap stemde niet (*). Ten voordeele van dit voorstel van *Dordrecht*, zag men vele requesten inkomen, uit de burgery van verscheidene steden. Deze requesten maakten de Gedeputeerden van *Dordrecht* nog meer bemoeidigd, en zy bragten verscheidene redenen van wantrouwen tegen den Prins ter tafel, verzoeken.

(*) *Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken*, Sept. 1786, bladz. 1030—1031.

kende den Kapitein Generaal te doen aanschryven, van zyne personeele denkwyze over de geweldige maatregelen tegen de steden van *Hattem* en *Elburg*, mitsgaders tegen de stad *Utrecht*, op eene klare en rondborstige wyze open te leggen, ten einde tot eene opschorting in zyne waardigheden niet te worden genoodzaakt. Daarenboven werd door de voornoemde Gedeputeerden voorgesteld, om aan alle bevelhebbers der regimenten dezer provincie, van wegen de Staten aan te schryven, om zich marschvaardig te houden, en op hunne eerste order te vertrekken werwaards zy door hun zouden gelast worden. De Ridder-schap en edelen verzochten copy van het voorstel om daarop te beraadslagen, dus deden ook *Amsterdam*, *Delft* en *den Briel*, en het besluit werd eenige dagen uitgesteld, terwyl ondertusfchen de Gedeputeerden van *Dordrecht*, *Haarlem* en andere steden protesteerden tegen alle verderfelyke gevolgen, die uit dit uitstel zouden kunnen voortvloeijen. Het besluit van opschorting werd ook eindelyk op den 22 september door de meerderheid genomen, en aan den Prins daarvan bericht gegeven.

Toen de zaken in het jaar 1787 eene nog ernstigere gedaante aannamen, was en bleef *Dordrecht* echter bevryd van alle oproerige beweegingen, het welk voor een groot gedeelte moet toegeschreven worden aan de brave burgery en hare wakere en moedige bevelhebbers, die onder de waakzaamheid van eene werkzame Regeering, alles wat mogelyk was aanwendden, om niet alleen de rust binnen de stad te bewaren, maar ook alle bewegingen in den omtrek derzelve te stillen. Dat dit in de daad zo is, bewyst de opstand in de maand july te *Oud Beijerland* ontstaan,

staan, welke door de burglary onder het bevel van den alom geachten kapitein J. DEKKER gestild werd. Het geval is wel waardig, dat wy het hier kortlyk ter neder stellen, als zynde een model van braafheid en onvertzaagdheid.

In het gemelde dorp waren zeer vele driftige aanhangers der Oranje-party, welken opentlyk begeerden, dat de Prins in alle zyne waardigheden hersteld, en de staatsbesluiten ten zynen nadeele genomen, zouden ingetrokken worden. De party der Patriotten en de gewapende genoodschappen wilden zulks met kracht tegengaan. Maar daar het gewapend genoodschap te *Oud Beijerland* slechts uit 30 mannen bestond, was deze hand vol gewapende burgers niet genoegzaam om de Prince-party met goed gevolg het hoofd te bieden. De laatsten veel sterker, en op hunne meerderheid steunende, ontwapenden het genoodschap, sloegen aan verscheiden plaatsen de glazen in, vochten, en pleegden aan de party der patriotten alle soorten van baldadigheden. Deze tyding kwam te *Dordrecht*; en de burglary, na van het geval den voorzittenden Burgemeester en het Defensiewezen kennis te hebben gegeven, bragt terstond 60 mannen, en twee drieponders in gereedheid, om tegen deze muitelingen op te trekken, en gaven het opperbevel aan den voornoemden kapitein DEKKER, welke door geheel *Dordrecht*, wegens zyne braafheid en manier van denken, alom in achting was en tot heden toe gebleven is. DEKKER trok den 13 der maand july met de zynen des nachts ten half een uren ter stad uit, en begaf zich eerst naar 's *Gravendeel*, alwaar de burglary onder de wapenen, en alles zeer stil was. Van daar trok hy

hy naar *Oud Beijerland*, waar hy aan eenige huizen de glazen ingeslagen, het genoodschap ontwapend, op de vlucht gedreven, en alles in oproer vond. De Oranjevrienden stelden zich te weer, doch de schuttery van *Dordrecht* gaf zo hevig en gewis vuur uit het klein geweer, ondersteund door hare veldstukken, dat de party wel rasch de vleugels liet hangen, en de patriotten binnen twee uren tyds geheel meester waren, terwyl zy vyf of zes der muitelingen gedood, eene menigte gewond, en nog een groter gedeelte gevangen genomen hadden, waarvan 'er meer dan 25 naar *Dordrecht* gevoerd, en op het stadhuis gebragt werden. Toen de Dordsche burgery in het gevecht was, kwamen de leden van het Oud Beijerlandsch genoodschap weder ten voorschyn en ondersteunden hunne broeders, en nadat het gevecht geëindigd was, kwamen 'er 12 ruiters van Hessen Philipsthal om de muitery te dempen. Den volgenden avond, den 15 july, trok de Dordsche burgery weder stadwaards, en werd daar met eene byzondere achting en als in zegepraal ontfangen, nemende onder weg nog eenigen gevangen. Een der schutters ontfing by die gelegenheid eenen kogel door het schouderblad.

De verwinnaars hadden by dit gevecht veroverd een menigte kleine geweren, fabels, pieken, houwers, pistolen, vorken, vlaggen en andere goederen der Oranje party, welken plegtig naar het stadhuis gebragt werden. Om dit met eene gevoeglyke pracht te doen, had de Heer J. VAN DONGEN, Thesaurier der stad eenen wagen doen gereed maken met eene hoge zoldering daar in, omringd van eene soort van hek, waarop en
waar

waar tegen de kleine geweeren en andere goederen, die men veroverd had, geplaatst waren; deze wagen werd voorgegaan door eene andere, waarop eene grote zuil stond, tegen welke eene speer met den hoed van vryheid op een voetstuk geplaatst stonden, op het welk eenig krygs- en wapentuig lag, met het volgend welverdiend opschrift:

Door deugd en heldenmoed by steun op de Oppermagt,

Zy 't Vaderland welhaast in stille rust gebragt.

't Is DEKKER met zyn VOLK, die 't heerlykst voorbeeld geven,

Dat ieder, dus beziel'd, den vrede kan doen herleven.

A. L.

Ter zyde der zuil hingen het vaandel en de trom van het Oud Beijerlandsch genoodschap; de klederen van den schutter DUBBER, welke gekwetst was, lagen op het kanon, Schout en Gerechte van *Oud Beijerland* waren by deze plegtigheid tegenwoordig; gelyk mede alle de officieren der drie schutteryen en burger compagnien; de bevelhebber DEKKER reed te paard vooruit; de Heer A. DER MAEIJE sloot, als adjudant, achter op; en de straten waren opgepropt met aanschouwers. Voor het stadhuis gekomen zynde, hield men stil, en aldaar werd door den Heer WEBBERS een vers gelezen; toepasselyk op de omstandigheden, het welk gevolgd werd door een ander van den jongen Heer HEULEN, en beiden deze gedichten ontvingen eene luide en algemeene toejuiching.

De Bailluw van *Zuid-Holland* eischte dat twee der gesneuvelde oproermakers, ieder met één been aan de galg mogten gehangen worden, het welk werd toegestaan. Doch op den 21 septem-

IV. DEEL.

Q

ber,

ber, toen de in *Holland* gerukte Pruisen de stad innamen, werden de gevangenen, op verzoek hunner weduwen, weder afgenomen en begraven, en de gevangenen uit hunne kerkers ontslagen, zynde rykelyk met Oranje linten omhangen, en keerden op die wyze naar hunne woningen blymoedig terug.

In de maand september daaraan volgende, ontwapende de schuttery van *Dordrecht* de boeren in den *Abblasferwaard*, aan den *Bout*, by *Gorinchem*, te *Hardinxveld*, *Werkendam*, *Giesendam*, *Slie-drecht*, *Papendrecht* en andere dorpen in den Dordschen waard. Om dit met een gewenscht gevolg te kunnen doen, werd aan de schuttery eenen eed van geheimhouding afgenomen; waarna den 11 september een detachement van 180 mannen, voorzien van twee veldstukjes en 20 kanonniërs, de *Merve* overstaken, zich te *Papendrecht* in orde schaarden, en naar *Giesendam* marcheerden, waar zy halte hielden tot twee uren in den nacht, als wanneer zy langs den dyk voorttrokken, en zich op eene zekere hoogte in kleine detachementen verdeelden, en op deze wyze hun ontwerp ter uitvoer bragten, waar na zy den volgenden avond weder naar *Dordrecht* overstaken, medevoerende drie opgehoopte wagens met geweeren, drie Prinse vlaggen en eenig ander wapentuig.

Op den 18 september van het zelfde jaar, ging ook deze stad aan de troepen van den Koning van *Pruisen*, in het land geroepen om de rust te herstellen, over, by welke gelegenheid nog vyf personen gedood, en eenigen gewond werden; en in february van dit jaar 1793, waren de Franschen, onder het bevel van den Generaal en Chef DUMOURIER, na *Breda* op den 25 dier maand by capitulatie, en daar-

daarna nog eenige andere plaatſen, daar in den omtrek te hebben veroverd, niet verre van *Dordrecht* gelegerd, om eenen aanſlag op die ſtad te wagen; doch aan alle kanten door de Keizerlyke wapenen geſlagen en vervolgd zynde, en *Brabant* hebbende moeten verlaten, hebben zy geheel *Holland* weder moeten ruimen, hetwelk zich door innundatie, zo wel als door eene dappere verdediging, tegen hunne pogingen met een gelukkig gevolg heeft aangekant. Wy zullen in het vervolg mogelyk gelegenheid hebben, om wegens deze zaak nader en breedvoeriger te ſpreken. In het voorby gaan moeten wy hier nog aanmerken, dat de ſtad *Dordrecht* voor het jaar 1787 nimmer bemagtigd werd, waarom men aan dezelve den naam van *Maagd* gaf.

Volgens de aantekening van W. VAN GOUDHOEVEN (*) had *Dordrecht* in het jaar 1620 omtrent 3084 huizen, welken toenmaals dagelykſch zeer vermeerderden. Ingevolge het quohier der verponding van den jare 1632, ſtaat *Dordrecht* volgens ſommige copyen geſteld op 3274 huizen binnen, en 112 huizen buiten hare muren; betalende jaarlykſch in de verponding, met de heerlykheden daar onder begrepen 33747 gulden, 5 ſtuyvers en 13 penningen; volgens eene andere copy zouden 'er toenmaals vier huizen meer geſtaan hebben, en het quohier byna 3 ſtuyvers meer geweest zyn. In het jaar 1732, toen 'er eene verandering in de verpondingen gemaakt werd, telde men binnen *Dordrecht* 3954 huizen. Het getal der inwoners wordt op omtrent 18000 begroot. onder welken men ten minſten 8000 ledematen der Gereformeerde kerk telt. In het

(*) W. VAN GOUDHOEVEN, *Kronyk*, pag. 59—65.

jaar 1739 beliepen de quohieren der verpondingen op de huizen en gebouwen binnen *Dordrecht*, eene fomma van f 28726:4:-

Waaraf gaat de vermindering by
Doleantie in den jare 1740 : 381:2:-
 f 28345:2:-

En waarby gevoegd moet worden de verhoging, wegens nieuw getimmerde en verbeterde gebouwen : 138:7:-

Dus blyft het geheel beloop der —————
 verpondingen f 28583:9:-

De stad legt op een eiland, rondsom met water omgeven. Van de vroegfte tyden af is het reeds een eiland geweest, en dus zyn de aantekeningen van verscheiden fchryvers, wanneer zy beweerden dat *Dordrecht* eerst in den jare 1421, door de hier voor aangehaalde overstroming, van het vaste land zou afgescheurd zyn, byzyden de waarheid. Ten bewyze daarvan strekt, dat de fchryvers, welken van de allereerste beginselen van *Dordrecht* gewag maken, die stad, kort na het jaar 1000, reeds een eiland noemen; gelyk wy hier voor hebben aangetekend, en men kan deswegen ook nalezen wat M. VAN BALEN (*) daarover geschreven heeft.

Dordrecht is van de vroegfte tyden af met aanzienlyke voorrechten beschonken geweest. Zy heeft de eer, dat voortyds in dezelve, de Staten van den lande ter vergadering werden beschreven, en daar te famen kwamen, wanneer'er een nieuwe Graaf moest gehuldigd worden. Dit voorrecht heeft de stad verkregen, doordien het gebied der Graven van *Holland* in en omtrend *Dordrecht* een be

(*) Beschryving van *Dordrecht* pag. 5.

begin genomen heeft. Toen nu in lateren tyd de vergadering van 's lands Staten naar 's *Gravenhage* verlegd is, heeft de stad nogthans onder alle de steden van *Zuid-Holland* den voorrang, en de eerste stem behouden.

Ook is de stad begiftigd met het uitmuntend voorrecht van het stapelrecht van verscheidene koopmansgoederen, als wylen, granen, hoppe, hout, zout enz. Dit recht is haar op onderscheiden tyden door de Hollandsche Graven geschenken, en Graaf *JAN de I* was, in het jaar 1299, de eerste, welke haar daarmede begiftigde. Dit recht bestaat daarin, dat alle deschepen, welken de rivieren *Rhyn, Maas, Waal, Lek, Ysel, Merwede* enz. afkomen, aldaar stapel moeten houden, hunne goederen veilen, verbodemen enz. Verscheiden Graven en Gravinnen van *Holland* hebben dit recht in latere jaren bevestigd en vermeerderd. Ondertusschen was dit recht aan vele steden zeer tot nadeel, en zy weigerden om de ongelden, door die van *Dordrecht* op den stapel gesteld, te betalen. Eenigen derzelven, namentlyk *Haarlem, Delft, Leiden, Alkmaar, Amsterdam, Rotterdam, Schiedam, Geertruidenberg, Oudewater, Vlaardingen, 's Gravenzande, Naarden, Medenblik, Enkhuizen, Monnikendam, Briel* en *Gorinchem*, benevens de dorpen *Akersloot, Uitgeest* en *Wormer*, verwierven in den jare 1394 de vernietiging der *Dordrechtse* brieven door den Hertog *ALBRECHT van Beieren*. Deze vernietiging werd door zynen zoon *WILLEM* bevestigd; doch die van *Dordrecht* bedienden zich ondertusschen van het recht, en breidden het uit waar het hun mogelijk was. Vrouw *JACOB*A bepaalde dit recht eenigints, als mede *PHILIPS van Bourgondiën*, in de jaren 1446, 1453 en 1457. De andere steden

intusfchen lagen met die van *Dordrecht* wegens dit voorrecht geduurig overhoop. Keizer KAREL de V, tot wien 15 Hollandsche steden en eenige dorpen zich gewend hadden, om van dit recht ontheven te zyn, was nogthans ten voordéele van *Dordrecht*, en bevestigde het stapelrecht in het jaar 1541. Omtrend dien tyd werden echter door hem aan *Gorinchem* en *Schoonhoven* eenige voorrechten omtrend dit recht toegestaan. Hoe zeer men in lateren tyd eenige overeenkomst tusfchen verscheidene steden wegens dit stapelrecht getroffen heeft, zyn er echter menigmaal hevige verschillen over gerezen; doch des niet tegenstaande, blyft *Dordrecht* in het bezit van hetzelfde.

Nog behoort tot eender voorrechten van *Dordrecht* gerekend te worden, het recht van temogen munten, welk recht, volgens Jonker MATTHYS VAN DER HOEVEN (*), reeds in den jare 1064 aan die stad zou verleend zyn. Doch dit is zeer onwaarschynelyk, doordien men in de veertiende eeuw nog bewyzen vindt, dat 'er toenmaals nog geld geslagen is te *Geertruidenberg*. Zekerder is het, dat de Hertog JAN van *Beijeren*, by eenen brief van den 20 juny des jaars 1418, beloofd heeft, „*de munte van Hollant te Dordrecht te leggen en nergens anders* (†);” welke brief by het groot privilegie van vrouwe JACOBIA, in den jare 1477 bevestigd geworden is. De Graven uit de huizen van *Beijeren*, *Bourgondiën* en *Oostenryk* hebben de munters en werklieden met verscheiden voorrechten begiftigd, en onder anderen met de vryheid van imposten, het zy zy werken of niet, welke voorrechten in de jaren 1575, 1580 en 1633

(*) Handvest Kronyk, tweede deel, pag. 118.

(†) M. BALEN, *Beschryving van Dordrecht*, pag. 524.

1643 door de Staten van *Holland*, en in het jaar 1672, door de Regeering van *Dordrecht* zyn bevestigd geworden.

De munt van *Holland* te *Dordrecht* wordt bediend door eenen waardyn, eenen muntmeester, twee provoosten, twee gezwoornen, eenen griffier en eenen esfayeur of proefmeester. De waardyn, muntmeester, griffier en esfayeur blyven in geduurige bediening. De provoosten dienen ieder vier, de gezwoornen ieder twee jaren; zodanig nothans, dat 'er alle twee jaren een provoost, en alle jaren een gezworen aankomt. Verder behoren tot de munt verscheiden meester munters en knapen, benevens eenen stempelsnyder en eenen smit. Ieder meester-munter heeft het recht, om eenen knaap te mogen aanstellen. De werklieden zyn van behooryke bericht-schriften voorzien, en by eede verbonden, de ordonnantiën, op het stuk van den muntslag gemaakt, naar te komen. In het zuider kwartier is thans gene andere munt dan te *Dordrecht*. De munt van het noorder kwartier is beurtlings te *Hoorn*, te *Enkhuizen* en te *Medenblik*.

Het munthuis, waarin het geld munten geschied, pronkt met dit opschrift:

MONETA DIVO CAROLO V. CES:

Dat is:

De Munt, ten tyde dat de vergode KAREL de V. Keizer was.

Een weinig lager leest men dit inschrift:

DEPT. IS. DE MUNTE DES. ROOMSCH. KEYSERS &C. ENDE. GRAAFlickHEYTS. VAN. HOLLAND.

Van deze rechten en voorrechten zingt J. NUIJEN(*):

Dees opper-lant-stad van Zuyt-Holland voert op heden
De eerste plaats en stemm' in 's Landts-vergadering.
Zy strekt een Granen-schuur van 't geen in d'omnekring
Van Mase, Gelre, Kleef, en Gullik komt gewossen.
Een kelder, voor het sap van Rhynlants druive-trossen,
En Tol-burcht, waar al 't geen van boven komt ontslaat.
En hunne ladinge in Dortse Schepen slaat.
Sy voert door Graven recht het Munt-recjt, en hunn' snyden,
Men plag de Graven hier van Hollandt in te wyden;
Waar voor noch heden komt haar d'eerste plaats en stemm'.

En de Ridder CONSTANTYN HUYGENS
zingt er aldus van (†):

In myn gelyken schaar best ick 't eerste woort,
Al waar 't myn waarde niet, dat geeft me myn geboort,
En 't phanzen van den Kroon op onser Voogden horden;
Toet sat ick in de kley, die noch myn kuuren voerden;
Sint heeft my eenen nacht Venetien gemaackt;
En al myn wandeling in kandelting geslaackt.
Maar of de Spaanse keel na myne Stapel moften,
Na myn Munt dorsten dorst, hoe sou haar 't swemmen kosten,
Dat's menig natten voet en water in haar wyn;
Is 't niet de Lant-scha waart soo veel begracht te zyn?

De stad heeft ook nog het recht om het *Exue* of bestergeld te hebben, van allen, die gene ingezetenen zynde, derwaards komen om eenige erfenis te ontfangen, bestaande in den tienden penning der aanbesteren goederen. Vele steden nothans zyn daarvan uitgezonderd, namentlyk:
Haar.

(*) Beschryving van Batavien, pag. 6. (†) Ibidem.

Haarlem, Delft, Leiden, Amsterdam, Rotterdam, Gorinchem, Schoonhoven, Briel, den Haag, Middeburg, Zierikzee en Utrecht, welke steden te *Dordrecht* eene gelyke vryheid genieten. Ondertusfchen heeft de Regeering van *Dordrecht* dit recht in den jare 1576 aan het weeshuis geschonken.

Dordrecht en *Haarlem* zyn ook de eenigfte steden, alwaar een fcherprechter zyn mag. Die van *Dordrecht* wordt door de Regeering op eene jaarlyksche wedde aangesteld.

De stad heeft eene langwerpige gedaante, legt zeer vermakelyk, is ryk en magtig, en van allen leeftocht en behoeften rykelyk voorzien. Eendvogels, alle foorten van riviervisch, zalm en fleur zyn hier in grote menigte. Ook heeft de stad eenen uitgebreiden koophandel in wylen, granen, hoppe, zout, hout, pik, teer, steen, yzer, kalk, cement, kolen, garen en meer andere artikelen. Winkels, neringen en ambachten zyn daar zo veelvuldig als ergens in eenige andere stad. De brouwerijen van *Dordrecht* zyn bekend door het brouwen van Dordschemom, Engelsch en ander bier. Ook heeft men aldaar jaarlyksch drie jaarmarkten. De maymarkt namentlyk, beginnende op den vierden vrydag na paaschen; de Heer *Daniëls*-markt op *St. Bonifacius* den 5 juny; en de *Bannis*-markt, invallende des vrydags na *St. Lucas*. De Heer *Daniëls*-markt duurt agt, en de twee andere markten veertien dagen. Daarenboven zyn 'er weeklyksch drie marktdagen. Namentlyk, des maandags en vrydags, als mede des zaturdags op den Riedyk.

De Regeering van *Dordrecht* bestaat uit den Oud-raad, den Hoofd-Officier, Burgemeesteren, Schepenen en goede luiden van agten. De Oud-

raad bestaat hedendaagsch uit veertig vroedschappen, onder welken de Schout, de vier regeerende Burgemeesteren en de negen Schepenen begrepen zyn. Zo dra een Schepen verkoren is, wordt hy ook lid van den Oud-raad, en behoudt levens lang zyne zitting in dezelve. De Oud raad-raadpleegt over alle zaken, den welstand der stad betreffende. De voorzittend Burgemeester, en in zyne afwezigheid de oudste der regeerende Burgemeesteren, heeft alleen het recht om den Oud-raad te doen vergaderen.

De Hoofd Officier of Schout werde eertyds richter genoemd, en dat ampt plagt verpagt te worden. Doch in het jaar 1703 is hierin door de Staten van *Holland*, op verzoek van den Oud-raad, verandering gemaakt. Deze bediening wordt tegenswoordig voor drie agtereen volgende jaren begeben. Geduurende den tyd zyner bediening, mag de Schout niet tot Burgemeester verkozen, noch in eenige Generaliteits of Hollandsche Staatskollegien afgevaardigd worden. Op den 4 january van het jaar 1631, werd by het gerecht, den Oud-raad, en goede luiden van agten vastgesteld, dat de Schout niets zou te zeggen hebben in zaken van Regeering, vooral niet in het geven van het wagtwoord, hetwelk alleen aan den voorzittenden Burgemeester staat; als mede, dat hy een derde gedeelte der boeten aan de stad verreekenen moet, hoewel men gewoon is dit derde gedeelte voor eene zekere somme aan hem te verpachten.

Weleer plagt de stad slechts twee Burgemeesteren te hebben, doch in de jaren 1674 en 1703 werd daarin ook verandering gemaakt. Jaarlyksch, in maart, worden nu, door den Oud-raad, (Schout en regeerende Schepenen alleen uitgenomen, van welken de Schout, ten overstaan der Schepenen, de

de leden aanmaant om op den eed de verkiezing te doen), en door de goede luiden van den agten, de meerderheid van welken twaalf stemmen uitbrengt, uit de veertig Oud-raden, twee Burgemeesteren verkoren, om twee jaren te dienen, het eerste jaar met de twee Burgemeesters, die in het voorgaande jaar verkoren zyn, en het tweede met de twee Burgemeesters, die in het volgend jaar zullen gekoren worden. Ieder dezer Burgemeesters zit drie maanden als voorzitter. Na het eindigen van hunne Burgemeesterlyke waardigheid, hernemen zy hunnen vorigen rang in den Oud-raad.

De Schepenen zyn ten getale van negen, en by alle vergaderingen van den Oud-raad tegenwoordig. Van de negen Schepenen gaan 'er het eene jaar vier en het ander jaar vyf af, en eenige dagen voor *St. Michiel* worden 'er een gelyk getal aangesteld. Drie der dienende Schepenen hebben gedurende vier maanden het opzicht over de desolate boedels, en worden daarna door drie anderen opgevolgd. Schepenen, wier vaders ook Schepen geweest zyn, hebben het voorrecht om zich *Heeren Zonen* te mogen noemen.

De goede luiden van den agten vormen een kollegie van agt personen, onder welken een Burgemeester van de agten en een Secretaris van het kollegie begrepen is. Het bestond weleer uit twaalf personen. Doch reeds in het jaar 1385 zyn zy tot op agt personen verminderd. Zy hebben altoos de gemeente verbeeld. In gerechtszaken hebben zy stem noch zitting, en mogen niet in het gerecht verschynen, dan wanneer zy daar ontboden worden, of ingevalle zy iets van de gemeente hebben voor te dragen. Zo rasch zy zulks gedaan hebben, moeten zy weder vertrek-

trekken. De agten hebben echter gewoonlyk zitting in den Oud-raad, waar zy ook voorstellen doen mogen, tot het maken of verbeteren der stads werken. Ook stemmen zy in het bevelen der kleine ampten.

Nog heeft men in *Dordrecht* twee-en-dertig gilden, die ieder hunne dekens of overluiden hebben, behalven nog agt *Confrerien* of broederschappen. Van de gildens vindt men reeds melding gemaakt in de jaren 1367 en 1369 (*).

Het kollegie der mannen van veertigen, bestaat voor het grootst gedeelte uit de personen van den Oud-raad. Zy vergaderen slechts twee malen in het jaar; de eerste maal om hun getal, wanneer daar iets aan ontbreekt, voltallig te maken, en de tweede maal, tot het benoemen van een dubbeld getal, waaruit Schepenen gekoren worden.

Nog heeft de stad een Pensionaris en drie Secretarissen, een namentlyk van Burgemeesteren, en twee van den Oud-raad en den gerechte.

Eindelyk heeft *Dordrecht* nog een water-gerecht, bestaande uit zeven water-Schepenen, welk kollegie in den jare 1439 opgericht is, en toenmaals uit vyf personen bestond. Hunne zaak is om kennis te nemen van alle scheepskopen, en van alle geschillen over scheepvaarten, vrachten, schadens, assurantie, bodemarye, avarye en wat dies meer is. Ook staan zy over alle Bylbrieven van Schepen, die te *Dordrecht* gemaakt zyn, en over alle brieven van opdragt en belasting van schepen.

Ook wordt te *Dordrecht* de hoge vierschaar van *Zuid-Holland* gespannen.

De stad zendt hare gemagtigden in het kollegie van

(*) M. BALEN. pag. 76, 511 en 512.

van Gecommitteerde Raden in 's Gravenhage; ter Admiraliteit in de kamer van de *Maas* te Rotterdam; en op de Graaflykheids tol van *Gorinchem*, welke in het jaar 1554 aan haar beleend, en door Keizer **KAREL den V** in handen gesteld is. Zy heeft hare bewindhebbers in de Oost-Indische Compagnie ter kamere *Amsterdam* en *Rotterdam*, en stelt ook bewindhebbers aan over de West-Indische Compagnie binnen hare eigene stad.

Op hare beurt heeft zy ook Gecommitteerden in de Staten Generaal, in den Raad van Staten, in de Generaliteits rekenkamer, en in de kamer van rekening in *Holland*, als mede ter Admiraliteit van *Zeeland*, in de kamer van *Middelburg*.

Dordrecht, welke aan de zuidzyde eene landstad is, gelyk men uit de 154ste plaat zien kan, heeft aan de noord-oost-, noord-, en noord-westzyde de *Merwe*, gelyk in de 153ste tekening te zien is. Daartoe behoren de gronden van de *Merwede* in het oosten, en over de rivier en heerlykheid *Papendrecht*, of breder genomen, de *Alblasferwaard*, benevens de Ambagtsheerlykheden *Naaldwyk*, *Overslydrecht*, gezegd *Lokhorst*, en *Niemandsvriend*; ten noorden het Noorddiep; ten noordwesten de aangename plaatsen en dorpen *Zwyndrecht*, door **M. BALEN** het lustig *Zuidhollandsch Tempedal* genoemd; *Meerdervoort*, de *Lind*, *Nederhoven* en anderen. Ten westen en zuidwesten de *Mylpolders* en het dorp *Leer-ambagt*, anders genaamd 's *Gravendeel*.

Volgens **W. VAN GOUDHOEVEN (*)**, moet het eerste stadhuis naar alle waarfchynelykheid bestaan hebben in de nabyheid van den tolbrugs toren. Ondertusfchen fchynt het onzeker, hoe lang

(*) Kronyk, pag 76.

lang hetzelfde tot dit gebruik gediend heeft, door dien M. BALEN (*) eene zekere privilegie gevonden heeft, door Graaf FLORIS den V, reeds in den jare 1284, den poorteren van *Dordrecht* verleend; waarby hun geoorloofd wordt, eene nieuwe hal, raad- en gevangenhuis te maken, alles hetwelk met de volgende woorden wordt uitgedrukt:

„ Voort zoo mogen deze Poorters, bi onzen
 „ goeden Oorlove, een nieuwe Halle doen ma-
 „ ken binnen *Dordrecht*, ter Poorten Orbaar, in
 „ eene Stede daar 't orbaarlyckste wezen zal; al-
 „ daar men beneden dat Ambagt van Vleischver-
 „ kopen zal doen; en boven in derzelver Halle
 „ der Scepenen Camer te hantieren, die men in
 „ den Raad te hantieren pleecht.

„ Nog daar toe zullen zy een vast Steen-huys
 „ by dezer voorfz. Halle doen maken, daar zy
 „ haare Gevangen inleggen, en haare Gezelschap
 „ in hantieren, en eenen iegelyken na zyne mis-
 „ daat wel en vast behouden mogen; en in dit
 „ zelve Huys mogen Wy ook onze Gevangen,
 „ die binnen der Vryheid van *Dordrecht* misdoen,
 „ daar in sluiten en vasthouden.

„ Voort alle Regt, dat aan ons geboert in den
 „ Huyze der Vleizen-banken, en in den Bodem,
 „ daar dat Huys gezet is, hebben Wy den Scepe-
 „ nen, en den Poorters vrilik gegeven tot haaren
 „ vryen wil te gebruiken, behoudeliken eenen
 „ iegeliken zyns Regts.”

Doch of dit voorrecht toegepast moet worden op eene hal, welke toenmaals van nieuws zoude gebouwd zyn, en waar dezelve mag gestaan hebben; dan of daardoor eene andere hal moet ver-

staan

(*) pag. 230.

staan worden, welke voor eenige eeuwen onder het oude stadhuis mogt geweest zyn? dit alles is onzeker. Ook is het bedenkelijk, of 'er uit de woorden *Noval Halle*, of eene *nieuwe Halle*, waarvan deze privilege gewag maakt, niet opgemaakt moet worden, dat aldaar of elders, voorde stichting van deze halle, alvorens nog eene andere halle gestaan heeft.

Zeker ondertusfchen is het, dat het tegenwoordig stadhuis dezer stad weleer eene hal geweest, en de eerste steen van hetzelfde in den jare 1383 gelegd is. De redenen van deze stichting verhaalt M. VOSSIUS (*), op het jaar 1382, aldus:

„ Dat ter oorzaake van den Oorlog van Graaf
 „ *Lodewyk van Vlaanderen*, *Philip den Stouten*, en
 „ *Koning Carel van Vrankryk*, tegens de Steede
 „ van *Ghendt*, en de gevolgde nederlaag dezer
 „ Steedelingen; de meeste Steeden van *Vlaanderen*
 „ aan *Carel* overgevallen zynde, eindelyk die
 „ van *Brugge* zig mede hebben overgegeven; waar
 „ van de meeste alles t'zaamen pakkende, haar
 „ *Vaderland* verlieten, en zig in *Holland* en *Zee-*
 „ *land* ter nederfloegen. Veele derzelven kwamen
 „ ook tot *Dordrecht*, ten gevalle van welke,
 „ en ter begunstiging van den Koophandel, uit
 „ de gemeene Schat-kist der Stad dit heerlyke
 „ Huys werd opgeregt.”

Deze hal is omtrend het jaar 1544 in het tegenwoordig stadhuis veranderd; als wanneer het oude stadhuis, wegens bouwvalligheid en ouderdom onbruikbaar geworden zynde, afgebroken is.

Men ziet, om kortelyk van de gestalte en gelegenheid van het tegenwoordig stadhuis iets te zeg-

(*) *In annalib:* pag. 46 en 47.

zeggen, van voren het gebouw optredende, de vierschaar; ter linkerhand het oude wachtshuis der burgery, en door hetzelfde heengaan, het waakvertrek der hopluiden en bevelhebbers. Daarna komt men aan het vertrek der Secretarissen en der secretary. Voorwaards is de raadkamer van den Oud-raad en het gerecht, waar de Bailluw van *Zuid-Holland* mede zynen rechtbank heeft, en vierschaar spant.

Boven het portaal hangt de beleegering van *Dordrecht*, door JAN de vierde, Hertog van *Brabant*, en deszelfs gemalinne vrouwe JACOB van *Beijeren*, Gravinne van *Holland*, ondernomen; onder dit stuk ziet men het volgend tydvers:

*Anno M. CCCC. XVIII. omtrent St. Laurents-dach,
Was dat men het Beleg voor Dordrecht,
Van Hertog Jan van Brabant opbreken zag.*

Naast deze schildery ziet men de stad *Dordrecht*, in den jare 1629 door den schilder A. WILLAARS afgebeeld. Onder dit stuk is een uurwerk, aanwyzende de gewone amptsverrichtingen der overheden van deze stad; voorts het wassen en afnemen der maan, de maanden des jaars, de dagen en uren. Alle de wyzers, ingericht om die onderscheidene zaken aan te tonen, worden door het uurwerk van den stadhuis toren omgevoerd. Tegen over dit uurwerk, achter de zitplaatsen van Burgemeesteren, hangt eene afbeelding van 's Heren avondmaal, geschilderd door den beroemden meester ANTHONY VAN MONTFOORT, gezegd BLOKLAND.

Voor den schoorsteen hangt eene afbeelding der nationale synode, binnen deze stad gehouden in de jaren 1618 en 1619.

Boven de achterdeur der raadzaal, ziet men eene

eene afbeelding van SIMSON, waar DELILA hem de hairlokken afsnydt.

De gemelde raadkamer is versierd met fraaije tapyten, en wat meer tot eene deftige ordonnantie behoort.

Achter deze raadzaal, ter rechterhand, is het stads komptoir, thans Burgemeesters kamer. Achter dezelve volgt de weeskamer, versierd met tapyten en eenige schilderyen.

Daar tegen over is der Heren vertrek, als mede de verblyfplaats der kamer bewaarderen van Heren Burgemeesteren, en weesmeesteren ter weeskamer.

Van het stadhuis komende, is men zeer dicht in de nabuurschap, waar weleer het oude stadhuis en de waag stonden, welken van achteren door het water bespoeld werden, hetwelk uit de *Merwede* komt. Deze gebouwen door hunne bouwvalligheid onbruikbaar geworden, en in de jaren 1544 en 1594 weg gebroken zynde, heeft men in de plaats van dezelve, in den jare 1659, eene nieuwe beurs gesticht. Deze beurs stond weleer op balken, strekkende tot over de oude haven; doch zy is daarna op een stenen verwulft gevestigd, waarvan op den 12 july des jaars 1667 de eerste steen gelegd is. Deze beurs heeft ten oost-noord-oosten eene overdekte, en met planken verwulfd gaandery, rustende op twintig pylers; boven haren kap komt een vierkant torentje uitsteken, voorzien met uurwyzers en slagklokken. De beurs is ter wederzyden met lindenbomen beplant, en voor het midden en aan elke zyde van dezelve staat, beneden de trappen, eene sierlyk blaauwe stenen pomp, tot geryf der daar omtrend wonende burgers. Onder de gaandery dezer beurs wordt des vrydags morgens tot omtrend 12 uren de botermarkt gehouden; zynde de beurs ten

oosten met eenen muur, bezyden den wagenstygger, en westwaards door eenen yzeren leuning van de tolbrug afgescheiden. Weleer werd de beurs gehouden in het hof, of op het plein der Augustynen, en op de Hoogstraat, aan de poortzyde, tusfchen de graven en fchryversstraten, omtrend de nieuwe brug.

Nadat de oude waag in het jaar 1594 geslecht was, heeft men in het onderst gedeelte van het aloude huis *Scharlaken*, van welk huis reeds in de rekeningen van Thesauriers van den jare 1312 gewag gemaakt wordt, tot de stads waag gereed gemaakt. Sommigen beweeren, dat het bovenst gedeelte van dit gebouw mede eertyds tot een stadhuis zou gebezigd zyn, doch zonder de minste waarschynelykheid; want in de oude Schepenen brieven en andere bescheiden, wordt het nimmer het *stadhuis*, maar altoos het huis *Scharlaken* genaamd, zelfs nog vier jaren nadat het oud stadhuis reeds onder den voet lag.

Daar is ook nog eene yseren waag, mede omtrend het jaar 1594 gesticht, zynde een gedeelte van de wynkopers kapel, waarom daar boven de kamer der wynkopers ook nog gevonden wordt. Dit huis staat ten noord-oosten van de stads waag, *Blyenburg* of *Reuzenhuis* genaamd, en is een zeer oud gebouw. Men vertoont 'er nog hedendaagsch eene ongemeene grote en reuzen bedstede.

Men heeft te *Dordrecht* ook eene gildekamer van Heelmeesters, waar alle maandagen opentlyke lessen in de heilkunde gegeven worden, door eenen Lector. Somtyds worden daar ook ontleedingen gedaan, men bewaart daar ook eenige geraamten en andere zeldzaamheden; en eindelyk is dit vertrek voorzien van eene boekery en eene kas met Heelmeesters gereedschappen.

De

De lombart of bank van leening, welke thans in de oude huizen van *Roodenburg* en *het Schaak* gehouden wordt, is reeds, volgens de aantekeningen, in den jare 1313 binnen deze stad bekend geweest.

In het voorbygaan moeten wy hier aanmerken, dat men algemeen van gevoelen is, dat de lombarden hier te lande haren oorsprong verschuldigd zyn aan zekere kooplieden, welken in de dertiende en veertiende eeuw uit *Italië*, en in het byzonder uit *Lombardyen*, herwaards overgekomen, niet alleen koophandel dreven, maar ook geld op renten uitzetten en beleeningen deden. Somtyds wisten zy daartoe verlof te bekomen van de Regeering. De kamers en huizen, alwaar zy zich hier te lande ophielden, dragen, in echte gedenkstukken, den naam van *Cameren doer die Lombarden op wonen* en *der Lombarden huiscn*. Doch somtyds, wanneer deze lombarden wat al te grof woekerden, werden zy van de Regeering wel eens verdreven. Immers dit is in *Frankryk*, in *Braband* en elders meer gebeurd (*).

Ons staat kortelyk nog de kerken binnen *Dordrecht* te beschouwen, waaronder vooral uitmunten, de grote kerk, in het westelyk gedeelte der stad, kort by de rivier gelegen. Zy was weleer aan de H. Maagd toegewyd, en de tyd harer stichting is niet zeker. Ondertusfchen heeft men zeer grondige bewyzen, dat de kerk reeds in het jaar 1300 aanwezig was (†). Waaruit dan volgt, dat het opschrift op den toren: *Fundata sum anno Hiesu 1339 Junii 16*, geenfints op de kerk kan worden toe-

(*) *Tegenwoordige staat van alle Volkeren*, IV. deel, pag. 311, in de aantekening.

(†) M. BALEN, *Beschryving van Dordrecht*, pag. 83.

toegepast. Wy hebben hier voor op pag. 171 reeds melding gedaan van de stichting der kerk, alsmede dat dezelve weleer een-en-twintig kapellen en zeven en veertig altaren gehad heeft.

Nog hedendaagsch ziet men ter wederzyden van het grote choor, de oude zitplaatsen der Roomsche geestelykheid, versierd met konstig snywerk, ommegangen en diergelyken verbeeldende; doch dit alles is vry wat geschonden. Het middelste gewelf der kerk is over het kruis uit den grond gemeten, twee-en-tachtig Rhyndlandsche voeten hoog, en een-en-vyftig voeten wyd. De zuilen, zes-en-vyftig in getal, en van graauw arduinsteen gehouwen, staan vier en dertig voeten van elkan-deren. De kerk is met een konstig orgel versierd. De toren, die gene spits heeft, is alleen onvol- maakt gebleven, doordien men bezorgde, dat de grondslagen te zwak zyn zouden, om dit gevaarte te kunnen dragen. Ondertusfchen hangt de schets der spitse in schildery nevens het orgel. In het jaar 1457 is de kerk voor een groot gedeelte afgebrand, doch daarna weder herbouwd. Men vindt in dezelve eene menigte graftombes van de oudste en aanzienlykste geslachten van *Nederland*, en een Heer uit *Oost-Indiën* terug gekomen, en zeer grote rykdommen mede gebragt hebbende, vereerde by uitersten wille aan de kerk eene zo aanzienlyke somme gelds, dat men voor een ge- deelte van het geschenk gouden bekers en schotels deed maken, om by de bedeeling van het H. Nach- maal gebruikt te worden. De twee andere kerken kregen uit dit fonds zilveren bekers en schotels, en een groot gedeelte van het kostelyk koperen hek, in den jare 1740, opeenen prachtigen voet voor het grote choor geplaatst, werd uit deze gelden betaald. Wy hebben onder het huis te
Mer-

Merwede omftandiger wegens deze kerk gefproken.

De nieuwe kerk was reeds in het begin der veertiende eeuw geficht, en aan *St. Nicolaas* toegewyd. Zy had drie choren, verſcheidene kapellen en vyftien altaren. Zy brandde af in het jaar 1568, en werd prachtiger herbouwd.

Vervolgens heeft men nog de Augustynen kerk, weleer tot het Augustyner klooster behoord hebbende, welke in het jaar 1293 geficht, en op den 23 augustus van het jaar 1512 afgebrand is. Zy is kort daarna weder herbouwd, en bevat eene menigte aanzienlyke grafſteden.

De overige kerken zyn: eene kerk der Walfche gemeente, behorende weleer tot het *St. Magdalena* klooster. De kerk der Engelsche Presbyterianen, omtrend het jaar 1635 gebouwd. Drie kerken der Roomschegezinden, die, gelyk alom in ons vaderland, uitwendig de gedaante hebben van woonhuizen. Eene Lutherſche kerk; eene vergaderplaats voor de Doopsgezinden, en eene ſynagoge voor de Joden. Ook heeft de ſtad verſcheiden geestelyke gefichten, als gaſthuizen, weeshuizen, hofjes, en wat dijs meer is, en eene tamelyk goede Latynſche ſchool, die weleer het graauwe zusteren of klariſen klooster geweest is.

De ſtad, welke, gelyk andere ſteden van *Holland*, aanzienlyke ſchutteryen heeft, heeft ook doelens voor dezelve. Wanneer dezelve zyn opgericht, is onbekend; doch men vindt reeds aantekeningen van dezelve gemaakt in de *Theſauriers* rekenkamer van de jaren 1326, 1381, 1383 enz.

De Kloveniers doelen te *Dordrecht* is merkwaardig, om dat in het jaar 1572, kort na het ver-

drag met BARTHOLD EÑTES, aldaar onder eenen lindenboom, door de Hervormden gepredikt is. Op de zaal van deze doelen werd het vermaarde synode gehouden in de jaren 1618 en 1619. en het is op die zelfde zaal, alwaar hedendaagsch op kermis de komœdie en marionetten vertoond worden (*). Naast de deur dezer zaal gaat men naar het torentje van het gebouw, gemeenlyk *den draaiom* genaamd, doordien de tafel en banken, daarin staande, op eenen yseren spil vaardig rondsom gedraaid kunnen worden. Op dit torentje heeft men een zeer aangenaam uitzicht.

Naast deze kloveniers doelen is de voetboogs doelen, ook *St. Joris* doelen genaamd, waarop weleer de krygsraad der burgery plagt gehouden te worden. Op de grote zaal van dezelve ziet men eene beeldtenis van *St. Barbera*, door den vermaarden kunstenaar MARTEN HEEMSKERK geschilderd; een ADAM en EVA, denkelyk geschilderd door VAN KUYK, en eenige andere stukken.

Daar tegen over heeft men de *St. Christoffers*. of Heel haaks doelen. Deze doelen had in het jaar 1657 haar schiethuis, stekken en driehoekigen wand, waarop men naar het wit schoot. Dit alles was met eene binnengracht en muuren afgepaald. Deze doele heeft sints het jaar 1572 den naam van *het Hof* gedragen, doordien men toenmaals de vergadering der Staten aldaar begon te houden.

Welk wapentuig deze schuttery voormaals gevoerd heeft, blykt niet klaar; maar wel, dat ten ty-

(*) *Tegenwoordige staat St. IV. deel, pag. 310.*

tyde van den Hertog van *Alva*, in de jaren 1567 en 1568, de hele haaks of dubbelde busen by dezelveu opentlyk zyn ingevoerd. In de grote zaal en in het vertrek van gemelde doelen, wel- eer de grote en kleine spyszaal der Augustynen, vindt men de volgende schilderstukken: een altaar- tafel, zynde de kruisfiging van *Christus*, door den beroemden BORNWATER van *Dordrecht* geschilderd; de boodschap van *MARIA*, door *MARTEN VAN HEEMSKERK*; het verdrinken van den groten waard in het jaar 1421, en anderen.

De sieraden en kleinodiën, tot deze schuttery behorende, zyn de volgenden: een zilver vergulde halsband, met het wapen van *Spanje* en een *St. Laurens*, waaraan gehecht is het ordens teken van den H. Geest. Twee grote zilver vergulde koppen. Vier zilveren kelken, waarvan twee verguld enz. Een schutters kap, geborduurd op fluweel van purper en rood, en met dezelfde kleuren gevoerd. Het waren deze schutters, welken eertyds met de Graven van *Holland*, als scherpschutters, moesten ter heirvaart uittrekken.

Men heeft ook te *Dordrecht* een stads geschut- en soldaten huis, voorzien met grof geschut, en oud en hedendaagsch klein geweer, en andere wapenen. Daarenboven zyn hier nog vier wapenhuizen van den Staat, van 'grof geschut en alle andere soorten van oorlogs-gereedschappen rykelyk voorzien.

Men had in de Roomschezynde tyden te *Dordrecht* scholen, waarin eenige priesters de kinderen in de Latynsche taal onderwezen; ten behoeve van dezen werd in den jare 1403 met klokkenslag afgekondigd:

„ Dat men geene schoolen houden en zal van „ knegten; binnen die *grootte Parochye*, dan ter

„ *grooter schoole*; ende dat niemant geen scholieren aan en neme van der *grooter Parochye*, dan by der *Reſtoers* gemoede van der *grooter ſchoole* op drie pont, zonder verdrag.”

Verder werd in het jaar 1450 nog het volgende afgekondigd:

„ Word gecvndigt die *Ordinancye*, in wat manieren dat men die *School ter Grooter Kerck* voert regeren en de houden ſall.

„ In den eerſten, zullen offwezen, alrehande manieren van orloff te bidden, ende orloff te geven; als, van eerſte Miſſen, van Bruyloften, van *Festis Compoſitis* in de Kerken, van Heeren Inkomſt, ende van allen anderen Feeſten.

„ Item, zo en zal men geen Biſſchops-geld bidden, nog brengen, nog Coninck-geld in de Vaſten, nog Kermis, nog Paſt, nog Marſt, nog Hoech-tyd, nog Kaarſſgeld, nog Brieffgeld.

„ Item, die haar Termyn brengen, die zullen orlof hebben, als zy haar Termyn brengen, met eenen Ghezel, ende nyet meer.

„ Item, zal men van elken Termyn geven Drye Stuyvers.

„ Item, zo gebieden den gueden Luden, dat nyement, hy zy Man off Wyff, den *Reſtoer* van der Scholen ter *Grooter Kerck*, off zyne Mede-gezellen, die hy tot hem neemt, om in der Scholen te regeren, onſtand en bewiſe, met woerden, off met wercken; nog in geenre wys en misdoe, nog en doe misdoen, om zaken wille, die hy an den Kinderen redelic hantiert om te leeren, op correxye van Scepenen, &c.

„ Item, wat Knechtken die boven haren zeven Jaren zyn, die en zal men nergens Scholen zetten, dan ter *Grooter Kerck*, off ter *Nyewer*

„ *Kerck*;

„*Kerck*; wieze anders zett. dat's die geene dye
„ze zett op een Pont, ende diese leert op een
„Pont, also dicke als hi daar tegens doet.”

Dat deze school reeds zeer vroeg moet gesticht
zyn, kan men onder anderen daaruit besluiten,
doordien men vindt aangetekend, dat Mr. WIL-
LEM RIEMMAKER, in den jare 1322, Rector
der Dordrechtſche Latynſche ſchool geweest is.

Onder de geleerde mannen, welke in *Dordrecht*
zeer menigvuldig geweest zyn, hebben onder an-
deren uitgemunt: WILLEM VAN DER LINDE
of LINDANUS, eerſte Biſchop van *Roermonde*,
in het jaar 1562; deze heeft eenige werken tegen
de Hervorming geſchreven; PAULUS MERULA,
beroemd door verſcheiden Rechtsgeleerde en an-
dere werken; JANUS RUTGERUS, bekend door
het naſporen van verſcheidene oudheden; WOU-
TER VAN GOUDHOEVEN, de vermeerderaar
der *Oude Hollandſche Kronyk*; JOHAN VAN BE-
VERWYK, geneesmeester, Schepen van *Dord-*
recht en beſchryver dier ſtad; JEREMIAS DE
DEKKER, een beroemd dichter, en vele ande-
ren. Ook roemt deze ſtad op een geleerde vrouw
MARGAREET GODEWYK, in talen en dicht-
kunde zeer ervaren, en overleden in ſlachtmaand
van het jaar 1670. De beroemde beeldſnyder
JEANNIN DE TERWENNE, anders genaamd
JAN TERWEN AARTSZ., is mede te *Dordrecht*
overleden in het jaar 1589, na zyne konſt al-
daar te hebben geöeffend (*).

Alvorens wy de beſchryving dezer ſtad beſlui-
ten, moeten wy nog gewag maken van de oude
ade.

(*) Zie M. BALEN, *Beſchryving van Dordrecht*, pag. 109
en 203.

adelyke en aanzienlyke geslachten, welken in *Dordrecht* zyn beroemd geweest.

Een der oudste geslachten is het geslacht van *Abblas*; onder hetzelfde heeft uitgemunt de Ridder OTTO *van Abblas*, van wien in het jaar 1219 reeds melding gemaakt wordt. HENDRIK *van Abblas* wordt als meesterknaap gedacht in het jaar 1255, werd daarna Ridder; trad in het huwelyk met vrouwe AGNES *van der Merwede*, hertrouwd in het jaar 1280 aan JAN DE WENNA. Aan dit geslacht zyn vermaagschapt de geslachten van VAN DER MYL en EYK, in het jaar 1481 en later vermeld.

Voor den oudsten van het geslacht van BEAUMONT, vinde ik aangetekend GOVERT VAN BEAUMONT, overleden in 1420.

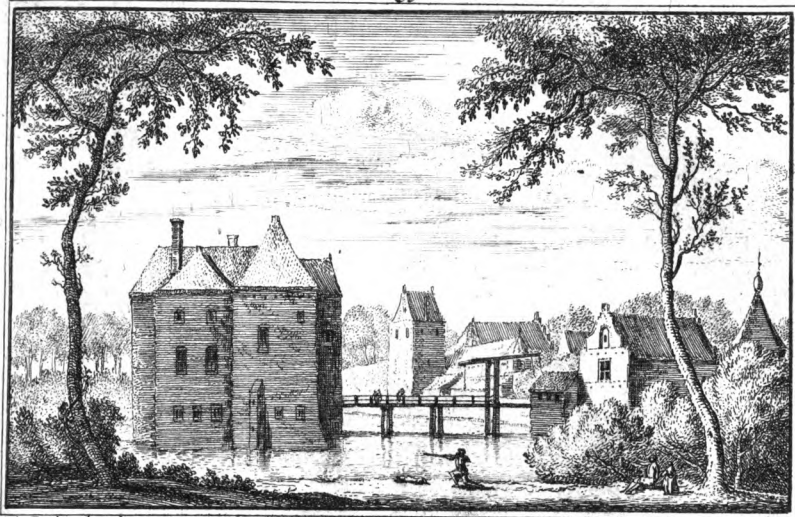
H E T H U I S

T E L O E V E N S T E I N ,

In H O L L A N D .

De twee nevensgaande afbeeldingen, in de 155 en 156ste platen van RADEMAKER, vertonen ons twee fraaije gezichten van het kasteel *Loevenstein*; zynde de eerste plaat eene aftekening van die sterkte, zo als zy zich in den jare 1621, en de tweede, zo als dezelve zich in den jare 1636 aan het oog opdeed, en het onderscheid tusschen die gezichten, geduurende deze kleine tydperken, is in waarheid niet gering.

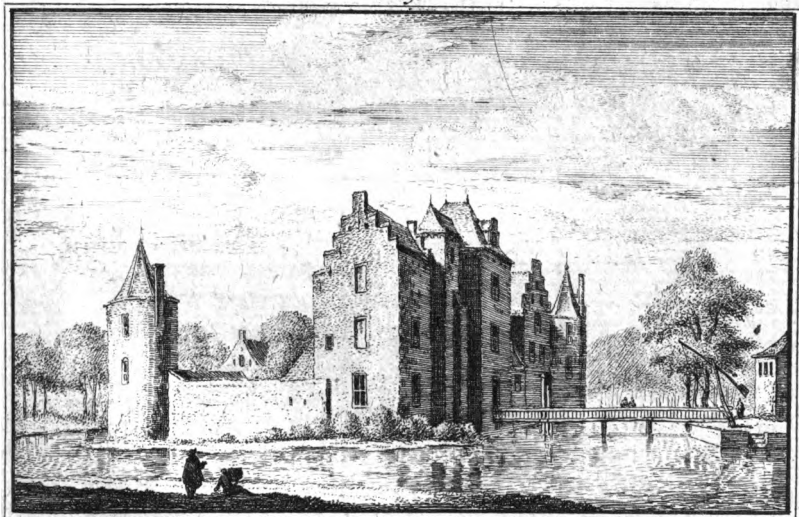
Dit

A. Rademaker fecit

Het HUIS te LOEVESTEIN

1621

A. Rademaker fecit

Het HUIS te LOEVESTEIN

1636

Dit zo zeer beroemd kasteel is gelegen op den uitersten hoek der Bommeler waardt, in het gezicht der steden *Woudrichem* en *Gorinchem*, ter plaatse waar de Maas en Waal in elkanderen lopen, op de landscheiding van *Gelderland*, hoewel het kasteel nog onder *Holland* behoort. Het kasteel zelf staat binnen in eene sterke schans, welke op de buitenste punt van den samenloop der twee laatstgenoemde rivieren gebouwd is. Wanneer, of door wien dit kasteel gesticht zy, schynt onbekend. Het is nogthans vry oud, en reeds in het jaar 1397 (*) door beleegering veroverd, gelyk zulks naderhand verscheiden malen gebeurd is.

De Heer BRUYSTEN VAN HEERDEWYN-DEN, een Geldersch Ridder, die, uit naam van den Hertog ALBERT *van Beijeren*, eenige jaren het bevel gevoerd had over het kasteel, en tevens Thesaurier van *Holland* was, werd door gemelden Hertog gelast om hem rekening te doen van zyne ontvangsten en uitgaven; BRUYSTEN zich daartoe niet gereed vindende, werd door den Hertog binnen *Amsterdam* bezet, en hem opgelegd om aldaar zo lang te blyven, tot dat hy zyne rekening zou gedaan hebben. Ditechter duurde niet lang, doordien BRUYSTEN den tyd en de gelegenheid waarnam, om onverwagts uit de stad te wyken en naar *Loevenstein* te vertrekken. Op zyne aankomst aldaar, deed hy het kasteel terstond van oorlogs- en mondbehoefsten voorzien, nam 90 strydbare mannen tot bezetting binnen, gaf het bevel over dezelve aan vier kapiteinen, en week daarna in persoon naar *Gelderland*. Hertog ALBRECHT daarvan de tyding ontvangende, ver-

22-

(*) GOUDHOEVEN, Kronyk, bladz. 411.

zamelde veel krygsvolk, en zond hetzelfde . onder bevel van zynen zoon, den Graaf van OOSTERVANT, voor *Loevenstein*. Doch doordien het kasteel zich weigerde over te geven, begon voornoemde Graaf het slot van alle zyden te beleegeren. Men bragt vele stormgereedschappen voor hetzelfde, beukte op eene vreesfelyke wyze daarop, en wierp 'er zeer vele zware stenen in, waardoor hier en daar grote bresfen gemaakt werden, ook eindelyk de grote toren van hetzelfde neder viel, welke een groot gedeelte van den muur, daaromtrent staande, mede sleepte; zodanig, dat men zien kon wat binnen in het kasteel voorviel. Eindelyk schoten de Dortenaars eenen groten zwaren steen uit eene hunner busfen, welke op een huis vol hooi binnen de schansfen viel; dit huis, in hetwelk OTTHO VANDRIEL en eenige gewonde soldaten by het vuur zaten, stortte niet alleen in, maar door den brand die in het hooi kwam, werd alles tot den grond toe verteerd. Geduurende dezen brand, bestormde het volk van den Graaf de schans, en maakte zich meester van dezelve. Toen nu de beleegerden zagen, dat zy overvallen waren, namen zy de vlucht in het slot zelf, om het te beschermen; doch de beleegeraars beschoten het zo geweldig en onophoudelyk, dat de bezetting naauwlyks een venster kon openen; dit bestormen duurde vier-en-twintig achtereenvolgende uren, waarna de bezetting aanbod om zich op genade van den Hertog over te geven, en de Graaf deze voorwaarden aannemende, nam haar op goeden vrydag gevangen. Hy gaf het slot vervolgens ter bewaring in handen van eenigen zyner vertrouwelingen, en vertrok met de gevangenen naar zynen vader den Hertog ALBRECHT van *Beijeren*, welke hem met grote
blyd-

blydschap ontving, om zo veel meer, doordien onder de gevangenen drie zonen van den Heer BRUYSTEN waren. Hoedanig het met dezelve en met den Heer BRUYSTEN afliep, daarvan heb ik gene berichten kunnen inzamelen.

In het jaar 1570 (*), toen *Loevenstein* door de Spanjaarden bezet was, smeedde een osfekoper, HERMANDE RUITER genaamd, een onvertzaagd man en een soldaat in zyn hart, den aanslag, om zich van dezen gewigtigen post meester te maken, waaromtrent het hem minder aan geluk, dan aan list en stoutheid ontbrak, en byaldien hy zynen aanslag had kunnen volvoeren, zoude hy *Woudrichem* en *Gorinchem* zeer gemaklyk veroverd hebben, in welke plaatfen hy de gemoederen van vele ingezetenen reeds in zyn belangen had. Verkleed in het gewaad van eenen monnik, geraakte hy, met drie andere moedige en onverschrokken gasten, op den 8 december binnen het kasteel, maakte den slotvoogd af, en werd van de sterkte meester, hopen de vervolgens op den bystand, hem door den Graaf VAN DEN BERG, zwager van den Prins van *Oranje*, beloofd. Door den invallenden vorst en het hoge water zag hy zich te leur gesteld, maar zyn moed bleef nogthans even groot; want weldra raapte hy vier-en-twintig mannen byeen, en versterkte met dezelve het kasteel, volgens de oude wyze bemuurd, zo veel hem doenlyk was. De Hertog van *Alva*, die zulks met gene goede oogen kon aanzien, zond den Spaanschen hopman LORENZE PEREA uit 's *Hertogenbosch* derwaards met 160 mannen, benevens vele arbeiders uit *Gorinchem* en *Woudrichem*, in allen ten getale van 300 mannen. Zeer vreemd vonden zy, dat die

ge-

(*) HOOFT, Nederl. Historie, pag. 211 en 212,

geringe bezetting hen dorst af te wachten; zy eischten het kasteel op, maar ontvingen een zeer ruw antwoord, en bragten dus grof geschut voor hetzelfde. **DE RUITER** verloor met dit alles den moed niet, riep de zynen byeen, en boezemde hun zo veel standvastigheids in, dat zy onderling zwoeren, veeleer met de wapenen in de vuist te zullen sterven, dan zich over te geven. Hy stelde zich dus binnen de deur van eene kamer, met een groot slagzwaard in beide zyne vuisten, en verweerde zich aldaar zo vreesfelyk, dat hy alleen den gehelen aanval stuitte, eene vreesfelyke slachting onder de vyanden maakte, en daardoor schrik en verbazing onder hun te weeg bragt. Doch terwyl de beleegerden bezig waren met te vechten, geraakten de Spanjaarden met ladders over de gracht, en sloegen allen dood die zy aantroffen. **DE RUITER** zich overmand, en zynen dood voor oogen ziende, zocht toen zyn leven zo duur te verkopen als hem eenigfints mogelyk ware. Hy stak dus den brand in een gedeelte buskruid, hetwelk hy op den vloer gestrooid had, waar hy stond, waardoor hy, benevens de vyanden die hem bevochten, in de lucht vlogen. De overgeblevenen razend geworden wegens deze buitengewone kloekmoedigheid, zochten de verbryzelde leden van **DE RUITER** by elkanderen, namen het hoofd mede, en spykerden het uit wraakzucht te 's *Hertogenbosch* aan de galg. De gevangenen, gebannen burgers uit 's *Hertogenbosch* zynde, werden naar *Antwerpen* gevoerd, alwaar een hunner geradbraakt en de overigen opgehangen werden.

In de maand augustus van het jaar 1589 kwam het leger van *Parma* voor *Loevenstein*, wierp daar eene schans op, en dacht zich van het kasteel meester te maken, doch de zware regen, welke

'er

'er toenmaals viel, en het oplopen van het water, noodzaakten zyn volk om van voor hetzelfde weg te wyken, zonder het minste voordeel te hebben kunnen behalen (*).

In het jaar 1446, rees 'er eene verregaande haat tusſchen Mr. GOOSEWYN DE WILDE, voorzitter van *Holland*, en N. BANYAART, kastelein van *Medenblik*; de eerste beſchuldigde den laaſten, dat hy eenen man zoude vermoord hebben, en de laaſte wierp den eerſten voor, dat hy zich aan ſodomie hadde ſchuldig gemaakt. Dit geſchil maakte zeer veel ophefs, doordien beiden ontſchuldigers vonden. De Hertog PHILIPS, toenmaals in *Vlaanderen* zynde, vernam dit onderling geſchil, en zond den Heer LANOY herwaards, met volkomen laſt, om die zaak grondig te onderzoeken. Deze in *Holland* komende, ontdekte weldra, dat hy in deze beſchuldigingen zeer voorzichtig moest te werk gaan, waarom hy de aangeklaagden op het kasteel te *Heusden* deed gevangen zetten. Eindelyk bevond men den kastelein aan manſlag, maar niet aan moord ſchuldig; doch de gruwzame misdaad van den voorzitter kon niet duidelyk genoeg bewezen worden, hoewel hy nogthans zeer verdacht was, door de ſtukken, welken men tegen hem in handen had. De zaak werd anderhalf jaren ſlepend gehouden, waarna LANOY den preſident DE WILDE van het ſlot te *Heusden* naar de ſterkte *Loevenſtein* deed vervoeren, waar dezelve vervolgens gevangen gehouden werd. Aldaar zynde, kwamen de inquisiteurs of onderzoekers andermaal by hem, bragten hem onder den bloten hemel, en plaatſten hem op vrye voeten, tusſchen een groot brandend vuur aan de eene,
en

(*) E. VAN METEREN, XV Boek, op het jaar 1589.

en een rood kleed op den grond gespreid, aan de andere zyde, waarna zy hem op de volgende wyze aanspraken:

„ Siet Meester *Goosfeyn*! wilt ons dog niet
 „ langer in twyffel houden. Gy ziet hier uwen
 „ dood voor oogen; want wy weten zeekerlyk
 „ dat gy fchuldig zyt, en derhalven moet fterven.
 „ Maar nademaal gy altyd een eerbaar perfoon
 „ geweest zyt, zoo willen wy u zoo veel genade
 „ bewyzen, dat gy zulk een dood moogt kiezen,
 „ als u gelieft. Want, indien gy fchuld bekend,
 „ dan zal men u onthoofden; maar doet gy zulks
 „ niet, dan zal men u verbranden; nademaal wy
 „ zonder eenige twyffeling weten dat gy fchul-
 „ digt zyt.”

De prefident zulks horende, begon benaauwd te worden, zwaar te zugten, en riep vervolgens uit:

„ Helaas! my onzaalig Menfche; ik hebbe
 „ grootelyks gezondigt!”

Daarop ontdekte hy zyne fchuld, en alle de omftandigheden die daarmede betrekking hadden. Dit gedaan en gebiegt hebbende, werd hem ter zelve plaatfe het hoofd afgeflagen, doch de kastelein van *Medenblik* werd ontflagen, en behield zyn ampt. Na den dood van meester *GOOSEWYN*, werd de Heer *JAN VAN LANOY*, door Hertog *PHILIPS*, tot Stedehouder van *Holland, Zeeland en Friesland* aangefield (*).

Sints dien tyd is het kasteel *Loevenftein* meermaals gebruikt, om aldaar de aanzienlykften van den lande als ftaatsgevangenen te bewaren. Aanmerkelyk ten dezen opzichte is het geval van de zoon van Nederlandsch geleerdheid *HUGO GRO-*

TIUS,

(*) *W. VAN GOUDHORVEN*, *Kronyk*, bl. 465.

TIJUS, het ampt van Advokaat Fiscaal der landen met allen luister bekleedende. Deze brave man, die door sommige Godgeleerden met scheele oogen was aangezien, werd, in het heetst der verschillen met de Remonstranten, mede daarin betrokken, op bevel van den Prins MAURITS van *Oranje* in 's *Gravenhage* gevangen genomen, en, benevens ROMBOUTS VAN HOGERBEETS, op den 18 may des jaars 1619, door daartoe aangestelde rechters, tot eene eeuwige gevangenis op het kasteel *Loevenstein* verwezen, met verbeurtverklaring hunner goederen. De gevangenen deden, hoewel vruchteloos, alles wat mogelyk was, om ontslag te verwerven uit eene gevangenis, waar hunne vrouwen en kinderen mede bewaard werden; en de echtgenote van HOGERBEETS kwam op het slot te overlyden, nadat zy daar twintig weken gezeten had. Weinig tyds voor het overlyden van deze, kreeg de echtgenote van DE GROOT verlof om van *Loevenstein* te mogen vertrekken, onder voorwaarde, van niet weder op het kasteel te komen; hetwelk haar nogthans, na verloop van drie of vier maanden, wederom werd toegestaan. Zy verlof bekomen hebbende, om haren echtgenoot niet alleen van leeftocht, maar ook van de nodige boeken te voorzien, werden de laatste in koffers heen en weder gebragt. Want de gevangene, niet alleen uitmuntend geleerd, maar daarenboven ook zeer arbeidzaam zynde, had zeer vele boeken benodigd, doordien hy op *Loevenstein* eene uitleggingen aantekeningen vervaardigde op *Mattheus*, *Marcus*, *Lucas* en het begin van *Johannes*; ook de aangehaalde spreuken der Grieksche dichters, welken in JOHANNES

STOBÆUS voorkomen, in Latynsche versen vertaalde, ook eenige stukken en brokken der Grieksche treur- en blyspel-dichters, en een groot gedeelte van de *Phenisfe* van EURIPIDES. Aanvangs had men de gewoonte om de koffers met boeken te openen en te onderzoeken, maar doordien dezelve menigvuldige malen naar het kasteel werden gezonden, staakte men het onderzoek. Eindelijk gebeurde het, dat de luitenant, aan wien het kasteel en de bewaring der gevangenen was toebetrouwd, in den jare 1621 eenen tocht deed naar *Heusden*, en dit gaf aan DE GROOT gelegenheid, om uit zyne gevangenis te ontvluchten, door hem in eene koffer te sluiten, even als ware dezelve vol boeken. Hy nam vooraf de proef, of hy in eene beslotene koffer het zo lang zou kunnen uithouden, als 'er tyd nodig ware om van *Loevenstein* naar *Gorinchem* te komen. Zyne echtgenote ging derhalven op de koffer zitten, om te vernemen, of hy in eene zodanige gekromde houding zoude kunnen blyven, waarin hy zyne benen niet kon verleggen zonder gerucht te maken. Zy ziende dat dit gelukte, sloot hem in de koffer en zond haar weg. De vrouw van den kommandeur liet dezelve niet openen om te zien wat daarin was, het zy met oogluiking, het zy uit achteloosheid. De dienstmaagd van DE GROOT wist alleen van het geheim, en strekte de koffer tot geleide. Te *Gorinchem* gekomen zynde, deed zy die brengen in een huis, waarin zy bekend was. DE GROOT werd daar ontpakt, trok de klederen van eenen metzelaar aan, en nam eenen maatstok in de hand. In dit gewaad ging hy op klaren dag naar de poort die aan de rivier is, voer dezelve met eene schuit over, begevende zich

zich verder naar *Waalwyk*, en van daar zonder verhindering naar *Antwerpen*, doordien het bestand nog duurde, en hy gene paspoorten nodig had, daarna schreef hy eenen brief aan de Staten Generaal, waarin hy zeide:

„ Lang verhoopt te hebben, dat hy door der-
 „ zelve orde uit de zeer zwaare gevangenis
 „ zoude zyn ontslaagen; waar mede niet alleen
 „ hy, maar ook ten deele zyne Huysvrouw en
 „ kinderen waren bezwaart. Maar vermits hy
 „ bemerkte, dat eenige wangunstige, nieuwe
 „ voorwendzels tot zyn bezwaaringe zогten: was
 „ hy op een middel bedagt geweest, om zyn na-
 „ tuurlyke Vryheid wederom te bekomen, 't
 „ welke hy, zonder iets aan de gevangenis te
 „ breeken, of de Wagt om te koopen door Gods
 „ genadigen bystand hadde verkreegen. Voor
 „ 't overige betuigde hy zyn onnoozelheid, en
 „ zyne goede oogmerken in de Advysen hy hem
 „ gegeven, om de onlusten te stillen; zyne ge-
 „ trouwigheid aan zyne Meesters, de Magistraten
 „ van *Rotterdam*, en aan de Staaten van *Holland*
 „ en *Westvriesland*, zyne Souverainen. Eindelyk
 „ betuigde hy, dat al 't ontfangene leed, en wat
 „ hem verder mogte gebeuren, hem nooit zoude
 „ doen verwerpen de liefde, die hy altyd na zyn
 „ geringe vermoogen, aan zyn Vaderland toege-
 „ draagen en getoond hadde; om wiens vryheid,
 „ rust, en welvaaren hy God Almachtig altyd
 „ wilde bidden.”

Deze brief was den 30 maart 1622 gedagtekend. Dewyl nu het bestand ten einde liep, begaf zig DE GROOT naar *Frankryk*, alwaar hy zeer wel werd ontvangen, en de Koning, wien de redenen van zyn ongeluk wel bekend waren, lag hem een

jaarlyksch inkomen toe. In *Frankryk* zynde, gaf hy eene verantwoording in het licht, dewelke alom bekend is. In den jare 1631 ondernam hy om te *Rotterdam* terug te komen; doch werd kort daarna genoodzaakt te wyken; waarom hy naar *Hamburg*, en van daar verder vertrok, tot hy eindelyk te *Rostok*, den 28 augustus 1645, en dus in ballingschap is gestorven.

De geestryke WESTERBAAN (*) heeft op het buitengemeen ontkomen van DE GROOT uit *Loevenstein*, door hulp van deszelfs huisvrouw MARIA VAN REIGERSBERGEN, dit aartig gedicht gemaakt:

*Vrouw Reigersberg sei tot den Kastelein,
De Slotvoogd van het sterke Loevestein;
Wat hebt gy toch dus over my te klagen,
Dat ik myn Man heb uit het Fort doen dragen?
Dank my veel eer, als dat gy my beticht;
Gy had de Huigh, en die heb ik gelickt.*

Ter gedachtenis van deze gelukte list is ook eene medaille geslagen (†), verbeeldende op de eene zyde, het borstbeeld van DE GROOT, met deszelfs naam HUGO GROTIUS. Op 't revers ziet men eene koffer, daar twee kronen op staan, van *Frankryk* en van *Zweden*. Aan de eene zyde van de koffer vertoond zig eene opgaande zon, en aan de andere zyde 't huis *Loevenstein* in 't verschiep. Daar boven leest men:

MELIOR POST ASPERA FATA
RESURGO.

Dat

(*) Poezy, eerste deel, bladz. 407.

(†) BIZOT, Medaillische Historie, pag. 171 en 172.

Dat is:

Ik kome na myne rampen weer helder te voorschyn.

Onder aan staat:

NATUS 1583. OBIIT 1645.
 Geboren A°. 1583. Gestorven A°. 1645.

De koffer vertoont, op welke wyze DE GROOT uit *Loevenstein* ontkomen is; de twee kronen; zyne vlucht in *Frankryk*, en zyn gezandschap aan het hof van *Zweden*, en eindelyk, de opgaande zon betekent, dat deze grote man, na zyne veroordeeling en gevangenis, door de voortreffelykheid zyner werken en de waardigheid zyner bedieningen, roemruchtig geworden is.

In den jare 1650 werden ook, ter oorzaak van eenig misverstand, gerezen tusfchen den Prins MAURITS en eenige regenten der steden, over het spoedig afdanken van het krygsvolk, op dit kasteel in bewaring gebragt de Heren JAN DE WIT van *Dordrecht*, DE WAAL en RUYL van *Haarlem*, JAN DUYST VAN VOORHOUT van *Delft*, KEYSER van *Hoorn*, en STELLINGWERF van *Medenblik* (*).

In het jaar 1666 werd de Engelsche admiraal ASKUE, nadat hy in eenen zeeslag door den Hollandfchen admiraal DE RUITER geslagen was, gevangelyk naar 's *Gravenhage* gevoerd, en van daar naar *Loevenstein* gebragt, waar hy tot na het sluiten van den vrede bewaard werd. In het jaar 1675 werd de Heer WICKEFORD herwaards gebragt, als beschuldigd zynde wegens eene geheime brief-

(*) J. DE CLERC, *Gefchieden. der Nederlanden*, II. deel pag. 509 en 510.

briefwisseling met de vyanden van den Staat; zyn vonnis was eene eeuwige gevangenis, maar hy ontsnapte en vluchtte naar *Zelle*, waar hy in het jaar 1682 overleed. En in het jaar 1693 bragt men derwaards SIMON VAN HALEWYN, Burgemeester der stad *Dordrecht*, welke in den *Haag* gevat en eerst op de gevangen poort gebragt werd, benevens een Franschman DU PLESSIS genaamd, wordende beiden beschuldigd, dat zy heimelyk over het werk van den vrede gehandeld hadden. HALEWYN, die zulks niet lochende, beweerde daaraan niets misdaan te hebben, zeggende in zyne verdediging: „ dat iemant, die eerlyke mid- „ delen aanwendde, tot bekoming van eenen „ godden vrede, zo weinig misdadig was, dat men „ hem veeleer een beeld behoorde op te rechten. „ Hy schroomde niet zulk eene handeling aan te „ vangen, zelfs met gevaar van zyn leven, en „ was liever dood, dan dat hy langer zien zou, „ dat men de luiden hier goed en bloed deed ge- „ ven, om *dobbe dobbe dob*, en *fan fare* te spe- „ len voor de Koning van *Engeland*.” HALEWYN werd daarop veroordeeld, om, geduurende zyn overig leven, op het kasteel *Loevenstein* gevangen te zitten, doch in het jaar 1696 ontsnapte hy uit zyne gevangenis, en vlood naar de *West-Indiën*, waar hy overleed. DU PLESSIS, die benevens hem op *Loevenstein* gezet was, werd in de maand oktober van het jaar 1697, by het sluiten van den vrede van *Ryswyk*, ontslagen, en schreef, geduurende zyne gevangenis, *het leven der Schilders*, hetwelk sedert in het licht verschenen is.

Toen de Franschen in het jaar 1672 reeds drie provinciën, als ook de stad *Bommel* en de gehele *Bommeler* waardt veroverd hadden, werd dit kasteel,

teel, benevens *Woudrichem* en *Gorinchem*, op den 30 juny, door den Generaal LAMOTTE opgeëischt, doch de veldmarschalk WIRTZ had zodanige goede voorzorgen genomen, dat de Franschen van hunnen eisch afzagen.

In het jaar 1793, toen de Fransche republiek den oorlog aan den Stadhouder verklaardde, werd alle de ammunitie uit *Loevenstein* weg gevoerd, en naar *Gorinchem* en elders gebragt.

Volgens een handschrift van het quohier der verponding, vindt men, dat *Loevenstein* gehouden is aan jaarlyksche verponding te betalen, eene somma van 21 gulden, 18 stuivers, 12 penningen.

Loevenstein, wat het kerkelyke betreft, behoort onder de klasfis van *Gorinchem*, den derden ring; weleer was de gemeente met die van genoemde stad vereenigd; doch daarna is het kasteel door eenen eigenen predikant voorzien, zynde de eerste van dezelve CAROLUS SPILJARDUS, welke aldaar in het jaar 1658 gestaan heeft.

D E S T A D
G O R I N C H E M,
In H O L L A N D.

Gorinchem of Gornichem, gemeenlyk Gorkum genaamd, is eene redelyk fraaije en wel versterkte stad, onder *Holland* behorende, gelegen op de grenzen van *Gelderland*; waar de *Linge* in de *Merwede* valt. De schryvers bepalen den oorsprong van deze stad op het jaar 1230, als wanneer zy door den Heer JAN VAN ARKEL uit geringe beginfelen eenen aanvang zou hebben genomen. De dichter J. NUIJEN zingt van haar in zyn *Batavien* (*) aldus;

*Wy trecken opwaards op na Gor'com tegen stromen.
De naam van dees stad schynt van't schimpt-woort voortgekomen,
Verarmde Visseren, die Gorekens gezegt,
Gedwongen zyn door Jan van Arckel om haar recht
Te laten, by haar Dorpken Wolfort, en haar hutten
Hier neêr te slaan; wyl hy se voorgaf te beschutten.
Dees sterkt' een Stichter van de Stadt, enz.*

De gemelde dichter tekent daarby aan, dat deze visfchers spotsgewyze, wegens hunne armoede, *Gornekens* genoemd werden, en het dorp *Wolfort* gelegen was aan de *Linge*, waar *Maas* en *Waal* in elkanderen lopen.

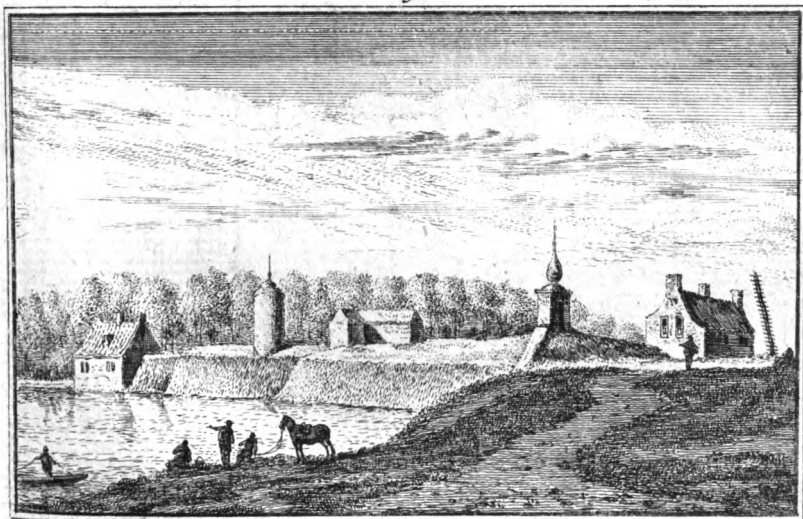
Jon-

(*) Bladz. 29.

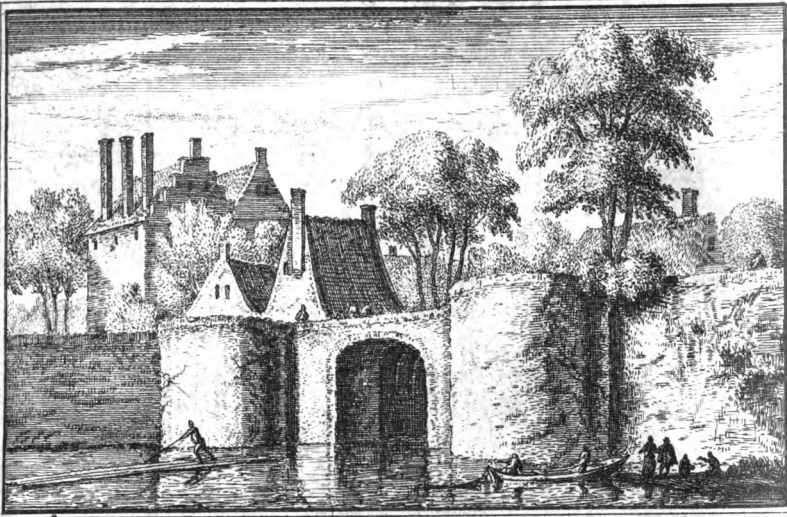

A. Rademaker fecit.

GORKUM .

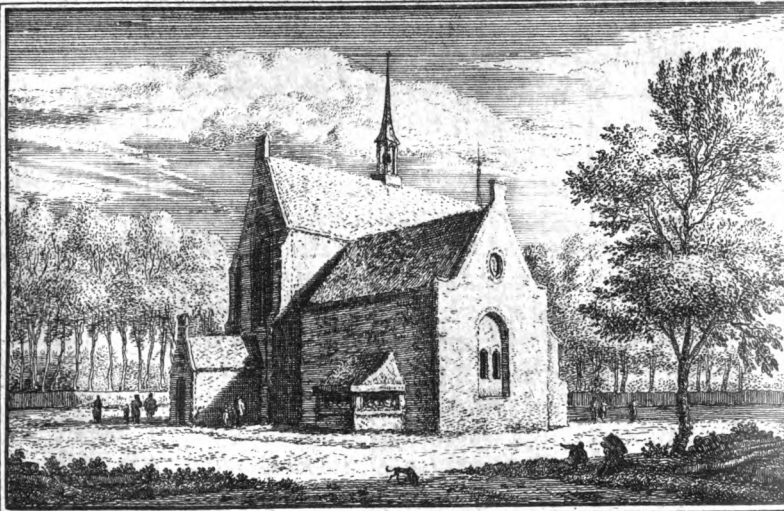

t VEER by GORKUM

A. Rademaker fecit.

te GORKUM aan de Wal.

A. Rademaker fecit

KERK tot ARKEL

Jonker MATTHYS VANDER HOEVEN (*) zegt: dat *Gornichem*, thans eene overvloedige en ryke stad, van kleine arme visfchers, welke spotsgewyze *Gornekens* genaamd werden, tot groten rykdom gekomen is. Dezen hadden hunne hutten aan de *Stilloot* en de rivier de *Linge*, ter plaatfe waar de *Maas* en *Waal* zich met elkanderen vereenigden. Anderen beweeren, dat de stad genoemd is na *Gorifchem*, dat zo veel betekenien zal als het *huis* of *heim* van *Goris* of JORIS VAN ARKEL.

M. Z. BOXHORIUS (†) verhaalt dit breedvoeriger uit JAN GERBRANDSE VAN LEIDEN, op het jaar 1230. Hy zegt: dat 'er in die dagen by *Arkel* een fterk kasteel was, toebehorende aan JOHAN den VIII, Heer van *Arkel*. Omtrend dit flot, vervolgt hy, woonden eenige visfchers, doordien de rivier de *Merwede* aldaar begint te lopen en af te lopen, door het overvloeijen der rivieren de *Maas* en *Waal*. Nadat de *Waal* by *Thiel* gestopt werd, om zich niet meer in de *Linge* te kunnen ontlasten, heeft zy haren loop naderhand in eene diepere en bredere kil naar den kant van *Bommel* genomen, ontmoetende, en zich vereenigende met de *Maas* in de bovenfte en onderfte gedeelten van de Bommelerwaard. Doordien nu deze visfchers, by *Arkel* wonende, gezegd worden arme en behoeftige visfchers te zyn, die men in het Nederduitsch *Ghorkens* plagt te noemen, gelyk men nog hedendaagsch van arme menschen zegt, dat ze *gor* en *dor* zyn, werd de stad naar hen, *Gorkum*, maar tegenwoordig *Gornichem* genaamd. Vervolgens heeft de Heer van *Ar-*

(*) Handvest Kronyk, eerste deel, bladz. 115.

(†) Toncel van *Holland*, bladz. 271.

Arkel aan de dorpluiden van het dorp *Wolfaria* bevel gegeven, om hunne huizen af te breken, en dezelve omtrend het bovengemelde kasteel wederom te herbouwen. Dit kasteel is daarna geheiligd, en in een godshuis of parochie-kerk van *Gorkum* veranderd, waarin alle de kerkelyke versierselen en beelden uit de kerk van *Wolfaria* werden overgebracht; terwyl de stad door den Heer van *Arkel* bemuurd werd. Hy heeft ook aan de oostzyde dezer nieuwe stad het sterkste slot van de gantsche heerschappy van *Arkel* getimmerd, waarin hy en zyne nazaten, als Heren van *Arkel*, van dien tyd af aan, hunne woonplaats zouden houden.

Dit bevestigt ABRAHAM KEMP, in *het leven der Heren van Arkel* en de *Jaarbeschryving der stad Gorinchem* (*), uit welken schryver, welke niet in ieders handen is, wy het een en ander hier zullen aanhalen.

Van de beginselen van *Gorinchem* zegt hy:

*Van Gorkoth hoort men nu den elfden Jan, die slicht,
Aan 'Ling' en Merwens-kant, 't Dorp Wolfaren, verlicht
Dit groote Werk ten deel, want daar nu is den Tooren
Daar stond een kleyn Kasteel derzelver plaats te vooren:
Hy stelt de Kerk daar aan, en bouwd een sterke Borgt
In 't Oosten voor de Stadt, van alles wel versorgt,
Dees Gorr'kens Visserkens zyn nu in zulke graaden,
Dat sy in Holland zyn slaag mē 's Lands nauwste Raaden.*

Deze naartige schryver, voorgenomen hebbende de stichting van *Gorinchem* te verhalen, waartoe hy boven anderen de gelegenheid schynt gehad te hebben; verklaart: dat hy geen zekeren tyd van derzelver beginsel heeft kunnen vinden, doch

(*) Pag. 32.

doch dat de gewone *Kronyk van Arkel* en hy (onze aangehaalde schryver namentlyk) hetzelfde bepalen op het jaar 1212; in welk gevoelen hy nog geweest is, toen in het jaar 1604 de gebeenten der Heren opgegraven en in eene prachtige tombe gelegd zyn, gelyk men zulks zien kan uit zyne aantekening op de beschryving van een tafereel, boven deze tombe gesteld. De grote *kronyk van Holland* stelt het beginsel der stad omtrend het jaar 1236, hetwelk dan aan JAN den sterken, zoon van Heer JAN den elfden, zou moeten toegeschreven worden, doordien de laatste, in het jaar 1234, door de Stadingers verslagen werd. AART KEMP wederlegt dit gevoelen. JEAN LE PETIT en W. VAN GOUDHOEVEN stellen het beginsel dier stad op het jaar 1230, zeggende, dat toenmaals deze Heer JAN, vader van JAN den sterken, de stad en het kasteel bouwde, en dat Heer JAN de sterke beiden heeft doen afbouwen voor het jaar 1275, als wanneer hy stierf, en den negenden Heer gerekend werd, hetwelk Heer OTTO de dertiende zou geweest zyn, gelyk de *kronyk van Holland* ten onrechte zulks vast stelt. Het is zo waarfchynelyk niet, dat JAN VAN ARKEL, welke met MARGARIET van Ninive of Nivelles in het huwelyk trad, de vader van dezen Heer JAN, welke in het jaar 1176 het roer der Regeering aanvaarde, en in het jaar 1227 stierf, de stad in het jaar 1212 zou gesticht hebben. OTTO van Holland, (zynde de moeders vader van de huisvrouw van voornoemden Heer JAN,) zoon van DIRK den zesden van dien naam, twaalfde Graaf van Holland, en van SOPHIA, dochter van den Paltsgraaf van Ryneggen, erfde na het overlyden van OTTO, zyn moeders broeder, die door Graaf HERMAN van Staathwyk verslagen werd, het

het graaffschap *Benthem*. Onder de bedeeeling van zyne erfenis, had hy in het graaffschap *Holland* eene kleine heerlykheid, zynde, volgens AART KEMP, een dorp met een kasteeltje, thans de oude kerktoeren van *Gorinchem*, genaamd *Wolfferen*, (waarvan hedendaagsch nog de naam zou komen van *Wolferzen Dyk*, en eenige landeryen op *Wolfferen*.) Dit land lag, volgens het gevoelen van onzen fchryver, ten oosten aan de *Linge*, alwaar die in de *Merwede* valt; ten zuiden aan de *Merwede*, ten westen aan *Schelluine*, en ten noorden aan het land van *Arkel*. Heer JAN, nog jong, maar reeds gehuwd, kocht, op aanraden van zynen vader JAN den tienden, en met behulp van zynen schoonvader van *Vernenburg*, dit *Wolfferen*, afkomstig van den grootvader zyner echtgenote, hechtende hetzelfde aan het land van *Arkel*, wegens de fchone gelegenheid van den uitloop der *Linge* in de *Merwede*.

De welgelegenheid van die plaats heeft hem buiten twyffel in vervolg van tyd aangespoord, om aldaar eene ftad te bouwen, welke het hoofd en de haven zou wezen van het land van *Arkel*. By het gemelde kasteeltje ftuitte de vloed van de *Merwede*, door het zeewater opgejaagd wordende; zo wel, om dat de kracht van den aandrang daar magteloos werd, als ook, doordien de twee rivieren *Maas* en *Waal* tusfchen *Loevenstein* en *Woudrichem* in een lopende, tegen den opvloed, met meerdere kracht aanrollende, te fterker trokken; doordien de *Waal*, welke omtrend *Thiel* mede naar de *Linge* plagt telopen, aldaar, en de *Maas*, welke ook voorby *Heusden* naar *Geertruidenberg* liep, te *Hedikhuizen* gestopt, en die twee rivieren, de eene voorby *Bommel*, en de andere by de dorpen van *Heusden* en *Altena*, aan den laagften
hoek

hoek van den Bommelerwaard, by *Loevenstein* namentlyk, gedwongen werden, om in een te lopen.

By dezen burgt nu woonden eenige visfchers, welken men, om deszelfs armoede en weinig vermogen, *Gorrekens* plagt te noemen. Waaruit deze naamgesproten is, bekent K E M P hem onbekend te zyn. Alleen weet men, dat het woord *Gorris* voor arm, eenvoudig, en ook voor slim gebruikt wordt. Daarom zegt men, een arm onaanzienlyk mensch beschouwende: *hoe gorrig ziet hy 'er uit; het is een gorrigen bloed*, en wat dies meer is. Om deze rede nu noemde Heer JAN, vervolgt de fchryver, deze ftad, *Gorrekom*, by verkorting *Gorkom*, doch tegenswoordig noemt men dezelve *Gorrichem*, fomtyds *Gorrinchem*, hoewel sommigen kwalyk *Gornichem* fchryven. Welke nu de rechte naam zy, wordt den verftandigen lezer ter beoordeeling over gelaten, hoewel onze fchryver zich verbeeldt, dat een der twee eerfte benamingen de ware is. *Home*, een Engelsch woord, betekent *huis*; *heim*, een Hoogduitsch woord, heeft dezelfde betekenis; dus zou men, volgens den Engelschen naamrol, moeten uitspreken of liever fchryven *Gork-hom* of *Gorch-hom*, de *Home*, het huis of woonplaats van de *Gorrekens*, en in het Hoogduitsch *Gork-hey*m of *Garg-hey*m, den *heim* of de woonplaats van dit zelfde volk.

Met betrekking tot de naaste fteden, is *Gorinchem* zeer wel gelegen. Ten noord-oosten heeft zy de ftad *Hcukelom*, *Leerdam* en *Asperen*, ieder omtrend anderhalve mylen van haar afgelegen; ten oosten van haar legt het kasteel *Loevenstein*, in het zuid-oosten *Woudrichem*, beiden ruim eene halve myl van haar. Ten zuid westen het vlek *Werkendam*, eertyds eene kleine ftad, doch heden-daagsch zonder muuren, leggende eene myl van Go.

Gorinchem. Ten noord-westen, byna twee mylen van haar legt de kleine stad *Nieuwpoort*, weleer den Graaf van *Egmond* toebehorende. Ten noorden, omtrend anderhalve mylen van haar, legt *Ameyde*, weleer door den Graaf van *Holland* tot een onversterfelyk leen gegeven aan Jonkheer van *Arkel*, en met die plaats het huis *Slingeland*, met den gerechte der hoge en lage heerlykheden, en alle deszelfs toebehoren. Ten noord-oosten, meer dan eene en eene halve myl van haar, legt de vesting *Lexmonde*, welke onder **DIEDERIK den zesden**, Graaf van *Holland*, eene stad was, en door **FLORIS den zwarten**, om de dochter van Heer **ARNOUT van Rochem**, de nicht van **HERMAN VAN ARENSBERGE** en den Heer **VAN KUIK**, afgebrand werd, hetwelk aan **FLORIS** het leven kostte.

De vaste steden rondsom *Gorinchem*, meer dan twee mylen van haar afleggende, zyn: *Salt Bommel*, *Heusden*, *Geertruidenberg*, *Schoonhoven*, *Vianen*, *Kuilenburg* en *Buuren*; en op vier mylen afstands rekent men *Thiel*, *'s Hertogenbosch*, *Breda*, *Dordrecht*, *Gouda* en *Utrecht*.

Onder *Gorinchem* behoren de dorpen langs de *Linge*, als: *Arkel*, *Rietveld*, *Kekum*, *Oosterwyk*, *Buinen*, *Nuland*, *Leerbreek*, en het lage eind van *Middelkoop*; beneden den *Zouwendyk*, *Hoorn*, *Bloklant*, *Schelluinen*; waar naderhand **AREND DE JODE**, Heer van *Hardinxveld*, Burgvoogd op *Loevenstein*, de hoge gerechtigheid van *Hardinxveld* mede aan de stad heeft over gegeven.

Doch om tot de stichting terug te keren, moeten wy nog aanmerken, dat Heer **JAN**, volgens **ABRAHAM KEMP(*)**, alle de huizen van het dorp

(*) Pag. 35.

dorp *Wolfferen* heeft doen af breken, en gelast, om dezelveu rondsom de hier boven gemelde plaats te stellen, in de gedaante van eene stad. De steenen van de afgebrokene kerk van *Wolfferen*, werden gebruikt tot het maken van eene kerk, aan den zelfden toren, zynde nog hedendaagsch de grootste kerk van *Gorinchem*. Doch of de toren toenmaals wel zo hoog was als nu? dan of daar nog eene verdieping opgemetzeld is? dan of hy by de herbouwing ten eenemaal uit den grond opgemetzelid is? dit blyft onzeker; doch het laatste schynt dezen schryver het geloofwaardigst te zyn. Hy zegt, dat de toren zo hoog niet schynt geweest te zyn, doordien het gebouw slechts een klein kasteeltje genaamd wordt, en de toren hedendaagsch eene aanmerkelyke hoogte heeft. Dat 'er eene verdieping zoude opgezet zyn, blykt geensints uit het werk, hetwelk van boven tot onder van eenen hogen ouderdom schynt te zyn. Dus is het geloofwaardiger, dat het kleine kasteel naar gelang van het werk geheel of ten deele verbouwd is, gelyk de uitstekende kanteelen naar het zuiden en noorden, aan het oostelyk plat; nog eenigsints uitwyzen. AART KEMP zegt, dat de kerk gesticht is aan den toren van het kasteeltje, zodanig, dat het gedeelte achter by den toren nog de muuren van het kasteeltje zyn zouden.

Deze kerk heeft drie panden en twee choren, rondsom welken, lange jaren daarna, een nieuw werk van graauw arduinsteen werd aangelegd, doch hetwelk onvolmaakt weder is afgebroken; de toren was weleer van boven zonder kap, en eerst in het jaar 1517 is 'er eene opgezet. Heer JAN deed alle de beelden, boeken, versierselen en andere benodigdens, uit de kerk van *Wolfferen* naar

naar deze nieuwe kerk te *Gorinchem* brengen; welke ter eere van *St. Martyn* en *St. Vincent* werd ingewyd. Hy deed de stad alom bemuuren en versterken met hoge dikke torens, en in het byzonder aan de westzyde tegen *Holland* met tien hoge torens, behalven de kleinen, en eenige anderen, welken in lateren tyd gemaakt zyn.

De stad was weleer, in den omtrek van hare muuren, omtrend 3000 pasfen of schreden, of 336 roeden, ieder van 12 voeten; van de Burg- of Dalem-poort af tot aan de Kanzepoort, 800 schreden of 160 roeden; van de Hoog-arkelpoort tot aan het tolhuis by de waterpoort, en verder voorby den blaauwen toren, 1440 schreden of 288 roeden. Binnen dien kleinen omtrek stonden vele poorten, namentlyk: de Burg- of Dalem-poort in het oosten, naar de kant van *Gelderland*. De eerste dezer namen is ontleend van den zogenaamden Keizerlyken Burgt, waarvan wy nader zullen spreken; de andere naar *Dalem*. In het zuiden is de Hoofdpoort, dienende om door dezelve naar de stads timmerwerf te gaan. De blaauwe poort, tegen over de bornsteeg, dient, om naar de schepen op de kadet te gaan. De *St. Christoffers*-poort staat tegen over het gulden vlies, om aan de schuiten op de haven te komen. Doch deze twee laatste poorten zyn in het jaar 1573 afgebroken, en met eenen wal omfloten, makende slechts een klein klinket aan de Graaflykheids tol. Verder is hier de Wolffertspoort, eene der oudsten, dienende, om langs het Merwe-diep naar *Wolfferen* en *Dordrecht* te gaan of te ryden; deze poort heeft ter zyde eenen wind koren molen, waarvan de molenstraat haren naam heeft; welke poort nogthans in lateren tyd vernietigd is door den Hertog *WILLEM van Beijeren*, Graaf van *Holland*,
va-

vader van vrouw JACOBA, welke daar ter plaatse een kasteel bouwde. De kanzelary of kanze-poort staat in het westen, haren uitgang hebbende naar eene schone voorstad, waarin allé soorten van ambagten en neringen gedreven worden. De hoge Arkel poort strekt tot eenen uitgang van den korten dyk, langs den hogen Lingen dyk naar *Arkel*. In lateren tyd heeft men ook nog eene lage Arkelpoort gebouwd.

Voor het overige heeft de stad eene tamelyk grote vierkante markt, waarop men aan blaauwe stenen nog merktekenen ziet van het groot toneel, waarop Hertog KAREL van *Bourgondiën* gehuldigd is, en om welchen de gemeente te voeten te paard by die gelegenheid eenen ronden kring trok. Ook staat hier het stadhuis, hetwelk men zegt, door eenen ryken koopman, DIRK VAN LEDVEN genaamd, gebouwd te zyn voor zyn pakhuis; dit was nogthans te dien tyd, toen de stad nog eerst in haren opkomst was, en zeer lang eer zy onder het gebied van *Holland* kwam.

Onder de straten dezer stad is de krytstraat zeer aanmerkelyk; dezelve loopt achter de grote kerk naar de Wolfferts poort. Men wil dat deze straat dien naam gekregen heeft in het jaar 1417, toen Jonker WILLEM VAN ARKEL daar verslagen werd.

Gorinchem was weker in vyf, maar is heden-daagsch in agt wyken verdeeld.

De voorstad legt aan de westzyde van de stad, waar dezelve eene haven heeft aan de rivier de *Linge*, die van een zeer goed gebruik is voor de schepen. Deze rivier de *Linge* heeft haren oorsprong in het bovenst einde der *Opper-Betuwe*, by het tolhuis *Lopik*, en de stad *Heusfen*, onder het gebied van *Cleef*; lopende verder voorby *Elst*

en *Bemmel*, door de graft, welke van *Nimmegen* tot *Arnhem* door de *Betuwe* gegraven is; op *Emmeren*, *Hiltesberge*, *Falborg*, *Slykoijen*, *Homolt*, *Heteren te Rade*, in *Dornik*, *Humme*, *Heven*, *Wees*, *Hoerden*, *Ochten*, *Isendoorn*, *Ochtel*, *Ommingen*, *Westroeg*, *Mol*, *Ayezaat*, *Beneden-Buuren*, en met eenen inval van *Mol* in de *Linge*, aldaar genoemd de *Molengraft*; verders voorby *Baren Malssem*, *Gelder Malssem*, *Tricht*, *Deyl* en *Spyk*; *Rund*, *Gellikom*, *Renoy*, *Akkoy*, voorby en in *Asperen*, alwaar zy de *Minna* genaamd wordt; naar *Leerdam*, *Heuskelom*, *Oosterwyk*, *Leurven*, *Kekum*, *Spyk*, *Riserveld*, *Arkel*, *Dalem*, en vervolgens door en om de stad *Gorinchem* in de *Merwede*. Deze laatste rivier is ook een tak van den *Rhyn*, komende uit de Zwitserfche gebergten, en van de *Maas*, welke uit *Frankryk* haren oorsprong ontfangt, en mede voorby deze stad heenstroomt, waar de *Linge* of haven, door eene diepe kreek, in het jaar 1542 doorgegraven; invallende, voorby den *Briel* in de noordzee loopt.

Deze stad en geheel het land van *Arkel* stonden aanvangs, met betrekking tot het kerkelyke, onder den Bisfchop van *Utrecht*, onder voorwaarde, dat de verkiezing der geestelyke personen den Heer van *Arkel*, en de bevestiging aan den Bisfchop van *Utrecht* zou toekomen. Sommige Bisfchoppen, welken nu en dan uit het fticht van *Utrecht* verdreven zyn, hebben hier hunne woonplaats gehouden, en hunnen dienst verricht.

Aanvangs toen de stad gebouwd is, werd in het bemauren van dezelve eene kapel gesticht, by of onder de Kanfepoort; dezelve diende ter Godsdienst-oeffening voor die genen, welken van huis reisden, te velde gingen, of van daar terug kwamen; zy was voorzien met zekere renten tot haar on-

Onderhoud; en in het jaar 1572 werd in deze kapel de handeling met den hoofdman MARINUS BRANDT gesloten. Aan de westzyde, bezyden de lage Arkel poort, was ook een kapelletje met renten voorzien.

Aanmerkelyk is het, dat hier van tyd tot tyd drie voortreffelyke burgten gestaan hebben. Heer JAN de elfde bouwde tegen het oosten, buiten *Gorinchem*, eene Keizerlyke burgt. gelyk dezelve genoemd werd, uit hoofde van deszelfs ongemeene trotschheid en pracht; waaruit men dan op de buitengewone hofhouding van de Heren van *Arkel* kan besluiten. Voorgemelde Heer JAN deed ten dien einde den Koninglyken burgt tot *Arkel* afbreken; hoewel niet op eenmaal in zyn geheel, maar stuksgewyze, zodat dezelve nog langen tyd daarna kon bewoond worden. Alle de stenen, balken en andere bouwstoffen, welken hy van daar deed halen, werden wederom tot het nieuwe kasteel gebruikt; waarop hy en zyne nakomelingen bleven wonen.

Men zegt, dat 'er in geheel *Duitschland* niet een eenige burgt was, welke aan deze konevenaren; dus pronkte deze kleine stad met een gadeloos en trotsch gebouw, hetwelk tot eene paerel aan de kroon van *Gorinchem* verstrekte. Dit aanzienlyk hof of kasteel, had in deszelfs omtrek zeven onverwinnelyke torens, met eene zeer hoge, lange en ruime zaal, als mede eene zeer schone kapel, met ongemeene kostelykheden versierd; in deze kapel waren de Heren, vrouwen en kinderen van den huize van *Arkel* gewoon, om hunnen Godsdienst te verrichten. Het middelste hof had vier grote zware torens, en beide deze hoven waren ieder met eene grote en brede gracht omgeven. Het benedenst hof had rondsom eenen

groten, dikken en hogen ringmuur, rondsom met vele sterke torens omgeven, benevens eene grote voorpoort. In het midden van dit benedenst hof stond eene schone en ruime kerk met een choor, in hetwelk de amptenaars en bedienden van den Heer van *Arkel* dagelyksch den Godsdienst hoorden. De burgt was niet minder van schone lusthoven en boomgaarden voorzien, en langs de steeg of Dalemische weg was hy beplant met hoge opgaande bomen. In 't kort, alles by elkander genomen, was dit een werk, hetwelk de oogen van alle voorbygangers met verwondering tot zich trok, en al staroogende gevestigd hield.

Gorinchem behoorde onder hare eigene Heren tot in den aanvang der vyftiende eeuw, als wanneer zy onder *Holland* is gekomen. Van deze Heren leest men op eene grote tafel, in de kerk der stad, de volgende graffschriften met grote letteren (*):

„ *Johan van Arkel de negenste Heer,*
 „ *Wilt dit volgende d'Chronyken Onthouwen,*
 „ *Heeft Anno 1212. tot 's Lands eer,*
 „ *De Stad Gorcom, en deze Kerke doen bouwen.*

„ *Tombe en Sepulture des Heer Johannes de X.*
 „ *Heer van Arckel, genoemdt de Stercke, om dat*
 „ *hy, slaande zyn hand om een balk, een paart*
 „ *met zyn dyen van der aarden ophief, dat het*
 „ *luyde kreyte van pyne, sterf Anno XIIc. LXX.*
 „ *den 15. Mey, ende leyt alhier begraven, met*
 „ *zyn Huysvrouw Bartha, een Dogter des Ede-*
 „ *len Grave van Ochsten en van der Betue.*

„ *Item,*

(*) *Collectio monumenti: Belgii Foeder: pag. 233 tot 235.*

„ Itém, leyt alhier nog begraven *Johan* zynen
 „ Soon, den XI. Heer van *Arkel*, de welck
 „ voor de Inwoonders van *Gornichum*, ende den
 „ Lande van *Arkel*, door zyn groote vroomig-
 „ heid, van Hertog *Jan van Brabant* de eerste
 „ van die naam, verworven heeft veele schoone
 „ Privilegien, ende werd verslagen by *Alkmaar*,
 „ A°. XIIc. XCVII. den 26 dag van Maart.
 „ *Johan*, zynen Soon, de XII. Heer van *Ar-*
 „ *kel*, werd in zyn tyd Prince gemaakt van den
 „ Tournoy der Ridderen tot *Keulen*, sterf A°.
 „ XIIIc. XXIII. op den Kars-nacht, ten twaalf
 „ ende leyt hier begraven, met zyn Huysvrouw
 „ *Ermgaart van Vooren*, de welck sterf A°. XIIIc.
 „ VIII. den 25 February.
 „ Nog leid alhier begraven *Johan* den XIII.
 „ Heer van *Arkel*, die tot eender Vrouw had
 „ *Ermgaart*, des Grave *Ottien* dogter van *Cleeve*,
 „ daar hy veel Kinderen by wanne; namelyck
 „ zeven Soonen, en twee dogteren, die hyyder
 „ by zyn leven haar Goederen ordineerden, ende
 „ sterf A°. XIIIc. LV. op den 23 February.
 „ *Otto* zyn Soon, den XIII. Heer van *Arkel*,
 „ had tot eener Vrouw *Elizabet Thybaute*, dogter
 „ des Hartogs van *Bayra* ende *Cortryck*; Hy gaf
 „ die Stede van *Gornichem* haar Privilegien en
 „ Hantvesten, ende stigte aldaar een Canonisie,
 „ ende sterf A°. XIIIc. XCVI. den 26 Maart,
 „ ende leyt mede hier begraven in zyn voorou-
 „ ders Tombe.
 „ Joncker *Willem van Arkel*, een Soons-Soon
 „ van Heer *Otto* voornoemt, werd binnen *Go-*
 „ *rinchem* verslagen, in de Kreytsteeg. A°. 1417.
 „ den eersten December ende leyt alhier mede
 „ begraven, in zyn voorouders gracht, ende
 „ Tombe.”

Deze graffschriften zyn vervaardigd door A. KEMP, en op een tafereel boven de verhevene tombe der Heren van *Arkel* geplaatst, toen de beebenten dezer Heren in het jaar 1604 te *Gorinchem* zyn opgegraven, en in de kerk in gemelde tombe gelegd; gelyk de inschriften nog heden-daagsch daarvan gelezen worden (*).

Hoedanig de Heren van *Arkel* de stad *Gorinchem* eindelyk hebben moeten afstaan, zullen wy thans kortelyk onderzoeken.

JAN, de laatste Heer van *Arkel*, was ontfan-ger van *Holland*, doch weigerde aan Hertog AL-BRECHT van *Beijeren*, als Graaf van *Holland*, rekening te doen. Deze daarover gebelgd, nam de vaste goederen van den Heer van *Arkel* in be-slag, dezelve verbeurd verklarende. Hier uit rees een zware oorlog in het jaar 1403, doordien de Heer van *Arkel* de dwaasheid beging van den oorlog te verklaren aan WILLEM, zoon van Hertog ALBERT; waardoor *Gorinchem* overmees-terd werd; hoewel de Hertog door bemiddeling zich eindelyk bewegen liet, om met den Heer van *Arkel* weder te verzoenen. Doch in het jaar 1408. ten tyde van Graaf WILLEM, zoon van ALBERT, ontstond 'er een nieuwe oorlog met den Heer van *Arkel*, waardoor *Gorinchem* in het jaar 1412 in handen kwam van Graaf WILLEM, en sedert dien tyd een lid van *Holland* gebleven is. De Graaf stelde zelfs alles in het werk, om de voorgaande grootheid van het huis van *Arkel* uit te roeijen, en viel op den ongemeenen burgt aan, nadat dezelve meer dan 180 jaren gestaan, en op sommige plaatsen muuren had van zes-en-dertig voe-

(*) ABRAHAM KEMP; Beschryving van *Gorinchem*, pag. 32 en 33.

voeten dikte. Hy deed de fundamenteën ondergraven, de torens, muuren en het overig bouwgevaarten met zware balken en blokken onderschooren, vervolgens deed hy een hevig vuur daaronder ontfteken, waardoor niet alleen de balken verbrandden, maar ook de muuren, zalen, kapellen en torens, en al het verder getimmerte van dit prachtig kasteel door de vlammen vernield werden, en in de grachten neder ploften.

De burgt dus vernield zynde, deed de Hertog, om zyn eigen gebied te vereeuwigen, een nieuw kasteel aan de *Merwede* bouwen. Doch dit kasteel schynt mede naauwlyks 50 jaren gestaan te hebben, doordien de Hertog KAREL de Stoute, in den jare 1461, een derde kasteel, meer buitenwaards dan het voorgaande, deed bouwen; hetwelk in den jare 1578 verwoest, en vervolgens tot den grond toe is afgebroken.

Weinige jaren te voren, namentlyk in het jaar 1572, toen de geuzen, onderaanvoering van den Prins van *Oranje*, de Hollandsche steden op hunne zyde kregen, werden zy, op den 26 juny van het voorgemelde jaar, ook meester van *Gorinchem* (*). De kapitein MARINUS BRANDT, welke met de zynen daar binnen trok, rukte terstond naar de markt, alwaar hy met het luiden der klok de burgery byeen vergaderde, en hun voorfloeg, om aan den Koning en den Prins van *Oranje*, als deszelfs Stedehouder, getrouwheid te zweren, en in tegendeel den Hertog van *Alva* en alle deszelfs aanhangers af te zweren, en te helpen verdryven; dit gebeurde, en na den gedaneneed wedergalmde alles van *vive les Gueux* of *lang le-*

(*) P. BOR, Oorsprong der Nederl. beroerten, A°. 1572.

leven de Geusen. De geestelykheid, priesters en monnikken, benevens vele Roomschegezinde burgers, waren op het kasteel geweken, doch werden daar zo hevig besprongen, dat zy zich den 27 van die zelfde maand, op genade en ongenade moesten overgeven. Toen zy het kasteel in hun geweld hadden, namen zy den Drosfaard CASPAR TURK, benevens zyne huisvrouw en dochter, en allen die in het kasteel waren, gevangen; doch de burgers werden de een na den anderen ontslagen en gerantfoeneerd, behalven eenen DIRK BOMMER en AARNOUD DE KONING, welken zy op de markt deden ophangen. De Roomsche geestelykheid ondertuschen, en in het byzonder de minderbroeders, werden zeer onbarmhartig door hun behandeld, en op den 5 july in den avond naar *den Briel* overgebracht door JOHAN OMAL, Commisfaris van den Grave van *der Mark*, alwaar zy, na veelvuldige mishandelingen, tuschen den 7 en 9 dier maand, werden opgehangen, behalven een of twee, welken den Paus en het Roomsche geloof afzwoeren, en daar door hun leven behielden. Dit alles geschiedde tegen het uitdrukkelijk bevel van den Prins van *Oranje*, welke aan alle de officieren in de steden van *Holland* bevel gezonden had, om gene geestelyke personen te mishandelen, maar dezelve integendeel, gelyk allen anderen lieden, hunne vryheid en goederen te helpen beschermen; dus zyn deze mishandelingen alleen toe te schryven aan het buitensporig gedrag van den Graaf van *der Mark*, over hetwelk de Prins in lateren tyd zyn misnoegen in den volsten zin te kennen heeft gegeven, door den Graaf te doen vatten; en men moet deswegens den Gereformeerden dus dit wan-gedrag niet verwyten, gelyk WILLEMESTIUS

en

en HENDRIK SEDULIUS, in hunne *geschiedenis der Martelaren van Gorkum*, ofgelyk CORNELIS TIELEMANS (*) en PIETER OPMEER (†) met grote bitterheid gedaan hebben.

In het volgend jaar, toen die van *Gorinchem* beducht werden, dat de Spaanschgezinden, op de grenzen van *Brabant* leggende, hen mogten overvallen, braken zy hunne voorsteden af, zonder die van de kanze poort te verschonen, waar het gasthuis der Leprozen en wel 60 stenen woningen stonden; zy versterkten hunne wallen, maakten hunne graften breder, en staken *Woudrichem* in den brand, om den vyand in die plaats niet te doen nestelen (§).

In het jaar 1672 poogden de Franschen meer dan eenmaal van *Gorinchem* meester te worden, doch door het goed beleid van den Veldmarschalk WIRTZ werden zy telkens daarin verhinderd en gestuit.

Gorinchem heeft meermalen zeer veel geleden door overstromingen, veroorzaakt door het doorbreken der rivier dyken. De overstroming van het jaar 1740, en de laatste in het jaar 1785, hebben zeer veel nadeels toegebracht aan de bezittingen der burgery en aan de vesting.

In de geschiedenis der algemeene onlusten, welke ons vaderland overvielen in de jaren van 1781 tot 1787, en ons thans weder overvallen, heeft *Gorinchem* rykelyk moeten deelen. Wy slaan met stilzwygen de kleine gebeurtenissen over, aldaar van tyd tot tyd voorgevallen, en houden ons

(*) *Leven der Heiligen van St. Franciscus orden*, pag. 228 tot 251.

(†) *Roomsch Martelaarsboek*, tweede deel, pag. 32 tot 56.

(§) HOOFT, *Nederlandsche Historie*, pag. 296.

ons alleen een oogenblik bezig met het geval en de gevolgen daarvan, hetwelk by het inrukken van de troepen van den Koning FREDRIK WILHELM gebeurde.

Reeds waren verscheidene Hollandsche steden by capitulatie aan dien groten monarch over gegaan, en reeds door zyne zegepralende legers bezet. Op den 13 september van het jaar 1787 ontving men in *Gorinchem* de tyding, dat 'er Pruisfisch krygsvolk op Staten bodem in *Gelderland* gekomen was, en eene colonne van hetzelfde op de stad in aanmarsch was. Deze tyding maakte een verschillenden indruk op de gemeederen der burgers en ingezetenen. Sommigen paktten hunne goederen; anderen lachten met die geruchten, en hielden dezelve voor onmogelyk; doch het duurde niet lang, of men werd maar al te nadrukkelyk van de waarheid overtuigd. Des nachts, tusfchen den 16 en 17 september, was 'er reeds een detachement Pruisfische troepen tot dicht voor de stad geweest, om kondfchap te nemen, zonder dat men zulks gemerkt had. Des morgens daaraan volgende kwam een Pruisfisch officier met eenen brief, waarby het manifest van den Hertog van *Brunswyk* gevoegd was, de stad opëisfchen. Daarby werd niet langer dan een uur tyds gegeven om zich te beraden. Doch men gaf geen antwoord, waarom de kapitein andermaal naar de stad gezonden werd met eenen trompetter, met het verzoek, om de troepen te laten binnen trekken. Een burger, geen kennis van krygszaken hebbende, en daar op fchildwacht ftaande, niet wetende dat het ongeoorloofd was om op eenen trompetter vuur te geven, zagen den eenen en den anderen aan voor vyanden, en brandde op hen los, waarna beide de zendelingen terug trokken,

ken, en het kanon terftond gehoord werd. Ten half zeven uren waren 'er reeds 40 schoten met gloeiende kogels uit haubitsers gedaan, en eenige grenaden geworpen, waardoor vele daken beschadigd, een molen en een huis in den brand geschooten, en beiden tot den grond toe afgebrand waren. Zeven of agt kleine huisjes, daaromtrent staande, ondergingen het zelfde lot. Terftond daarop werd de witte vlag opgestoken, de Majoor van de plaats kwam op de wallen, en gaf een dubbelzinnig antwoord, maar de Gouverneur VAN DER CAPELLEN, in persoon op de wallen komende, gaf de staden de gehele bezetting krysgewonnen over; doch velen van het vrycorps en het regiment van STERNBACH openden de poort aan het ander einde van de stad, en namen, terwijl men aan het eene einde in onderhandeling was met de Pruisen, de vlucht naar *Dordrecht* en elders. De Pruisen merkten dit aan als eene schending der capitulatie, zonden den vluchtenden eenige hufaren achter na, welken dan ook sommigen weder terug bragten; de boeren ondertusfchen, nog onlangs door de patriotten ontwapend, namen nu wraak, en vielen op de vluchtelingen met vlegels, hooivorken en stokken aan, waardoor eenigen dezer ongelukkigen gedood, en velen gewond werden. Nog voor agt uren in den morgen woei reeds de oranje vlag van de toren, en alom uit de huizen zag men dezelve golven, toen de overwinnaars binnen de muuren trokken.

Doch naauwlyks waren zy binnen de stad gekomen, of 'er werd een vreesfelyk toneel van verwoesting aangericht, door de stad aan de plundering ten prooi te geven, juist als ware zy stormenderhand ingenomen; het fchieten op den

trom-

trompetter door eenen dommen burger, het vluchten der bezetting, hetwelk door de Pruisen aangezien werd als eene verbreking der capitulatie, dit alles had de gemoederen zodanig verbitterd, dat zy de handen aan de bezittingen der burgery sloegen. Of het *Oranje* gezind gemeen daaraan deel gehad heeft, kan men niet met zekerheid zeggen; maar, ô mogt *Nederland* een voorbeeld nemen aan de beschaafder Prinsgezinde burgers en ingezetenen van *Gorinchem* op dien vreesfelyken dag! tot hunnen eeuwigen roem verhaalt men, dat zy als edelmoedige menschen, de verschrikte patriotten, welken zich verborgen hadden, opzochten, en naar hunne woningen geleidden, om hen te beschermen; dat zy alles aanwendden tot eene algemeene en spoedige herstelling van broederlijke en eendracht; dat meer dan 500 burgers der beide partyen op de markt by elkanderen vergaderden, zich de hand van onafgebroken vriendschap toereikten, en dat de voornaamste hoofden der partyen het eerste teken daartoe gaven, belovende niemand iets te zullen verwyten, alles met het kleed van vriendschap en broederlijke te zullen bedekken, en door daden te tonen, dat de een belang stelde in het leven en in de bezittingen van den anderen. ô Wanneer geheel *Nederland* die voortreffelyke voetstappen gevolgd had; wanneer de patriot aan zynen kant meer bedaard, minder doldriftig, en zonder verbittering tegen zyn broeder gewerkt had; wanneer de tempelen wedergalmd hadden van de menschlievende vermaningen van zagtzinnige en vredezoekende herders, die de balzemende lessen van het Euangelium tot verdraagzaamheid en broederlyke liefde aan hunne gemeente hadden voorgepredikt, hoe vele zuchten zouden voorgekomen, hoe vele tranen gedroogd, hoe

hoe veel bloeds zoude 'er niet gespaard zyn! God geve, dat *Nederland* eenmaal weder gelyk weleer moge beseffen, dat eendragt alleen magt maakt, en alles wat in hare gewesten leeft, brave patriotten mogen worden!

Doch laat ons den draad onzer geschiedenis hervatten.

De Gouverneur VAN DER CAPELLEN verzocht, door eenen brief aan den Hertog van *Brunswyk*, om, op zyn woord van eer, naar zyne echtgenote en kinderen te mogen vertrekken, doch dit werd hem geweigerd, en hy integendeel, benevens andere krygsgevangenen, naar *Wezel* gevoerd. Op zyne reize derwaards, moest hy veel smaads te *Nimmegen* uitstaan van gemeen volk en soldaten, die zodanig op hem verbitterd waren, dat men zeer vele moeite had om hen van buitensporigheden en geweld tegen hem te wederhouden. De Hertog kwam in persoon van *Asperen* in de stad; ontving van de Regeering en een groot gedeelte der burgery de opwachtingen en verzekeringen van achting, en werd van het Prinsgezind gemeen met een geroep van *Oranje boyen*, en *zie daar onzen Verlosser!* begroet en toegejuicht. Terwyl de Hertog de wallen en vestingwerken ging bezichtigen, kwam de Pruisische kapitein HIRSCHFELDT met 50 gevangen soldaten binnen, welken hy op den Arkelschen dyk gevangen genomen had. Deze allen werden met de andere krygsgevangenen, welken in de stad gebleven waren, gelyk ook van andere plaatsen, benevens de burgers die in de wapenen gevonden werden, onder een sterk geleide naar *Wezel* gevoerd.

Op dien zelfden dag, den 17 september na-
ment.

mentlyk, vergaderde de vroedschap, waarin de oude en afgezette Raden hersteld werden, en aan de nieuwen van wegen de eersten aangezegd, zich van alle verrichtingen als Raden te onthouden, hetwelk dan ook in allen deele naargekomen werd. In deze vergadering werd, op verzoek der voornaamste burgers, welken op de markt vergaderd geweest en met elkanderen verzoend waren, besloten, om de Heren gedeputeerden ter dagvaard te gelasten, om ter vergadering der Staten voor te dragen, zyne Hoogheid als Stadhouder te magtigen, om, tot welzyn van den lande, en den weg tot nieuwe kabalen en ondermyningen van alle wettig gezag eens vooral af te snyden, de regeeringen, daar het nodig was, te veranderen, en den Gecommitteerden Raad HANNES en den Pensionaris BYLEVELD uit 's Hage terug te roepen (*).

Op deze wyze liepen de zaken toenmaals in *Gorinchem* af; doch, in stede, dat sints dien tyd beide de partyen meer en meer met elkanderen zouden vereenigd geworden zyn, blyven de verdeeldheden in onze gewesten, hoewel meer heimelyk dan wel opentlyk, aanhouden. *Gorinchem*, dat in de vorige onlusten van ons land zo veel deel gehad heeft, was weder onlangs een voornaam toneel, waarop de oogen onzer republiek reeds gevestigd waren. Want in february van dit jaar 1793, had de Fransche republiek, na den oorlog aan den Stadhouder verklaard, en zich reeds meester gemaakt hebbende van *Breda*, *Geertruidenberg*, de *Klundert* en andere kleine plaatsen, de stad *Gorinchem*, welke zeer versterkt is, maar ook door het omverre werpen van lusthuizen en op-

gaan-

(*) *Nederlandsche Jaarboeken*, sept. 1787, pag. 4800 a 4806.

gaande bomen in de aangenaamste streken der stad, zeer veel geleden heeft, met eene belegering bedreigd. Wy laten het aan anderen over, om de geschiedenis van den tegenwoordigen tyd te beschryven, welker ware beschouwing op dit oogeblik aan zeer vele zwarigheden onderworpen is, wenschende alleen, dat alles mag aflopen tot wezentlyk welzyn van onze dierbaar verworvene vryheid, en beide de partyen eenmaal mogen ophouden van elkanderen te vervolgen en te haten.

Behalven de kasteelen, die wy hier voor beschreven hebben, staan ons in *Gorinchem* nog aan te stippen, de volgende merkwaardige gebouwen:

Het stadhuis, staande op de markt, achter de grote kerk; het is een oud aanzienlyk gebouw, waarvan de stichting onbekend is; wat men van deszelfs oorsprong verhaalt, hebben wy hier voor aangetekend (*). Men gaat onder een verwulffel, op zes pylaren rustende, langs eenige trappen op hetzelfde. Ter rechterzyde op een groot plein is de vierschaar, en de ingangen van vroedschap-, Schepens-, weeskamer en secretary. Door de Schepens kamer komt men op een ander vierkant plein, alwaar ter rechterhand de Burgemeesters kamer is, en ter linkerhand die der burger kaptainen. De vroedschapskamer is een schoon vierkant vertrek, opgepronkt met kostelyke schilderstukken. In de Schepens kamer hangen ook konstige stukken, onder welken de gerechts-oeffening van WILLEM den goeden over den Bailluw van *Zuidholland* uitmunt. Boven de deur vindt men eenen gewapenden schutter, konstig uitgehouwen door eenen misdadiger, welke op den hals gevangen

(*) Zie pag. 289.

gen zat. De toren van het stadhuis heeft een fraai uurwerk en klokkenspel.

Onder het stadhuis zyn de vleeschhal en stads waag, in de zestiende eeuw gesticht.

Digt by het stadhuis, tegen over den toren der grote kerk, staat een oud gebouw, thans voor een gevangen poort gebruikt wordende; doch voor omtrend vier eeuwen de woning van eenen edelman uit *Bourgondiën*, KANNEVAN genaamd, en in welke men in den jare 1403 een verraad tegen den Heer JAN VAN ARKEL ontdekte.

De bank van lening, reeds in de zestiende eeuw in deze stad bekend, en waarin ook *Woudrichem* en het land van *Aliena* hunne goederen moeten verpanden.

De doele, in den jare 1599 gesticht, doch in lateren tyd naar den tegenswoordigen smaak veranderd, is een zeer deftig gebouw, en het eigendom der Gorinchemsche schurtery.

Men heeft in *Gorinchem* twee Nederduitsche Gereformeerde kerken, de grote kerk en de kapel. Van de eerste hebben wy reeds oppervlakkig hier voor gesproken (*). Wy zullen dus hier alleen nog byvoegen, dat men van den toren dezer grote kerk, by helder weder, twee-en-twintig bemuurde steden, en ontelbare dorpen en vlekken zien kan. Men vindt in deze kerk de grafstede van den bekenden dichter JOHAN VAN PAFFENRODE.

De kapel, in de arkelstraat staande, is van weinig aanzien.

De Gereformeerde gemeente van *Gorinchem* wordt door vier predikanten bediend, en behoort onder de klasfis van *Gorinchem*.

De Walsche gemeente te *Gorinchem* heeft ook eene

(*) Zie pag. 287.

eene kerk, staande op den havendyk, en wordt door eenen predikant waargenomen, en de Roomschegezinden hebben hier twee statien. De Lutherfchen en Doopsgezinden hebben hier gene gemeente.

De verdere Godsdienstige gestichten in deze stad zyn: een weeshuis, een gasthuis, een oude mannen huis, een oude vrouwen huis en een pesthuis.

De stad heeft eene Latynfche school, bestaande uit zes klassen, welken, volgens het gebruik der Latynfche scholen in ons land, bediend worden.

Men ziet te *Gorinchem* nog heden het huis, in hetwelk de onvergelykelyke HUGO DE GROOT, nadat hy in eene boekenkist uit *Loevenstein* ontvlucht was, gebragt werd. In een vertrek van dit huis staat de hangkas, in welke hy zich, eerst uit de kist komende, verborg. In de glazen van een ander vertrek is zyne geschiedenis konstig geschilderd.

Onder de vermaarde en geleerde mannen, te *Gorinchem* geboren, hebben onder anderen uitgemunt: HENDRIK VAN GORINCHEN, GUILLELMUS EN FRANCISCUS ESTIUS, THOMAS ERPENIUS EN JOHANNES VANDER HAAR.

De inwoners van *Gorinchem* zyn door geheel *Holland* en *Brabant* tolvry. Men houdt twee weeklyksche en drie jaarmarkten binnen deze stad.

De Regeering te *Gorinchem* bestaat hedendaagsch uit een kollegie van zeventien Raden en vroedschappen, en uit een kollegie van het gerecht, bestaande uit eenen Drosfaard, drie Burgemeestren, eenen Schout en zeven Schepenen. De Schout en Schepenen alleen maken, by buitengewone gelegenheden, de wet uit.

Volgens het quohier der verponding, sedert het redres van het jaar 1632, vind ik, dat die stad staat aangeflagen voor 1588, sommigen schryven 1609 huizen, benevens 813 morgen, 250 roeden lands, onder *Gorinchem* gelegen, betalende zy toenmaals, met de heerlyke goederen daaronder begrepen, eene jaarlyksche somma van 13804 guldens, 4 stuivers. In het jaar 1732 ondertuschen, werden binnen de stad niet meer dan 1398 huizen in de lysten der verpondingen gebragt. In het jaar 1739 beliepen de quohieren der verponding binnen *Gorinchem*, buiten de omleggende landeryen, eene somma van . . . f4398: 8:--
 waaraf gaat de vermindering by *Do-*
leantie in het jaar 1740 . . . : 17: 8:--
 f4381: --:--

En waarby gevoegd moet worden de verhoging wegens nieuw getimmerde en verbeterde gebouwen . . . : 47: 17:--
 Komt dus voor het geheel beloop der verpondingen . . . f4428: 17:--

Wy hebben van *Gorinchem* twee prenttafereelen voor ons. Het eerste, zynde de 157ste plaat, ver- toont die stad aan de waterzyde, naar den kant van *Loevenstein* en *Woudrichem*; en de tweede ver- beeldt dezelve aan het veer buiten *Gorinchem*, zyn- de een aloude overtocht te water over de *Linge*, buiten de Arkelpoort der stad.

Dit veer, in eene zekere ordonnantie van het jaar 1407, door Burgemeesteren en Schepenen verleend, werd het *veir van de Merwen* genaamd, en daarin bepaald, dat hetzelfde jaarlyksch op dezen volgenden voet zou moeten verhuurd worden (*):

2, 't Veer zal jaarlyks ingaan op den 3 van Bloey-

(*) ABR. KEMP, Beschryving van *Gorinchem*, pag. 161.

- „ Bloeymaand, en uitgaan op den eersten derzel-
 „ ver Maand.
 „ 't Zal Proven hebben van d'Inwoonders van
 „ *Gorinchem*, gelyk voorgaande, alle driemaal
 „ 's Jaars, op Kors- Paasch- en Kermisdag, t'el-
 „ ken een halve Groten.
 „ Wie 't Veir geen Proven geeft, zal 't elken
 „ Veir-geld geven, als een uitheimse.
 „ In 't gat zal men hemen van yder een vieren-
 „ deel van eenen Groten, die geen Proven geeft,
 „ en ook van die ze met 't Veirschip overvoeren.
 „ Van een gezadelt Peert metten Man, daar-
 „ toe zal men geven eenen Groten.
 „ Van Land-Peerden en Merryen, 't stuk een
 „ halve Groot.
 „ Van Koopmans Peerden, 't stuk een halve
 „ Groot.
 „ Van een Rund, een vierendeel van een Groot.
 „ Van een Vriezen Os, drie Toirlogs.
 „ Van Verkens en Schapen, 't stuk een Pen-
 „ ning.
 „ Van eenen nieuwen wagen, eenen Groten.
 „ Van Wagen, Ploegh, en Ploegh-Peerden,
 „ t'zamen drie Groot.
 „ Van yder Peerd, dat yemant zelf overbrenght,
 „ eenen Groten.
 „ Wie eenige Peerden overbrengt, van *Wor-*
 „ *kom*, zal 't Veir d'een helf geven.
 „ In Ysgang zal 't Veir 't derde deel hebben
 „ van 't geen de gezellen winnen, en wie yet
 „ daarvan onthield, verbeurd drie Pond, twee
 „ deel de stad *Gorinchem*, een derde deel de Heer.
 „ In storm of onweer, 't welk wezen zal als
 „ een schip uit de reef gezwicht heeft, en de
 „ Veerschuit met twee Perzonen niet varen kan,
 „ dan mag 't Veir een redelyk loon meer nemen.
- V 2
- „ Als

„ Als de schuitenaars luiden innemen, tot wat
 „ plaatzen het is, die zullen komen voor den
 „ middelften, dat is, voor *Jan Symonsz.* steiger,
 „ of voor *Jan Symonsz.* steiger vragen, of daar
 „ yemand is, die 't Veir yet schuldig is, en dat
 „ geven, op boete als voren.

„ Die Peerden houden, om haar Heeren te
 „ dienen, die zullen niet geven als zy zyn in
 „ haars Heeren dienst, ter eerster misse den Gra-
 „ ve of op haar vrienden-dag.

„ De Kastelein van 't Huis te *Gorinchem*, (ver-
 „ staat de *Burght*;) en zyn Broodgezin, zal doen
 „ als een Poorter, dat's voor hem en den zynen,
 „ ten drie voorschreve dagen, Proven geven,
 „ of 't Veirgeld als een uitheimse.

„ 't Veir zal altyd twee Man by den Scepe
 „ hebben.

„ Waart dat zig op d' over-zy een halve uyre
 „ hield, of meer, met Peerden, zonder storm
 „ of onweer, niet overhaald wordende, teken
 „ gedaan zynde, zo verbeurt 't veir drie Pond.

„ Zo haast de Poorten opgaan, zullen zy by
 „ hare schepen wezen. Woude iemand over we-
 „ zen, om dat 't Veir vermaande, die zullen zy
 „ dadelyk overvoeren, om haar regte Vier-stal,
 „ op te verbeurte van drie Pond.

„ Die van *Workom* zullen varen, na allen ou-
 „ den herkomen.

„ Eenen Groten van dit Veir, zal wezen eenen
 „ *Berghsen Groten* van 8 *Penninghen*, welke 60
 „ *Groten* zullen wezen een *Gouden Peter*. Deze
 „ *Groten* mag 't Geregt altoos hogen en legen,
 „ als zy willen.

„ Op 't Veir staat te Rantsoen twee *Vrankryk-*
 „ *sche schilden*, ten dage als voren.”

De

De nevensgaande 159ste afbeelding geeft ons een fraai gezigt van *Gorinchem* aan de wal, namelijk aan de waterpoort, met derzelver verwulfd doorfchutting, en een klein gedeelte van eene schoon beplante veste.

D E K E R K
T O T A R K E L.

In het land van GORINCHEM.

Het dorpje, of liever het gehucht van *Arkel*, gelegen aan de *Linge*, in het land van *Gorinchem*, tusfchen die ftad en het dorp *Hoog Blokland*, hoe gering en onaanzienlyk hetzelfde hedendaagsch ook zyn moge, is nogthans het ftamhuis van het alöud, magtig en aanzienlyk geflacht der Heren van *Arkel*, welker afkomst, wegens haren hogen ouderdom, omhuld is met eenen ondoorgrondelyken nevel van zeer vele verdichtfelen, waardoor het ondoenlyk is om tot derzelver waren oorfprong door te dringen. Ook bestaat hedendaagsch de gehele heerlykheid alleen, in eene welgetimmerde boeren woning (*).

Om echter iets van den oorfprong der Heren van *Arkel* te zeggen, merken wy aan, dat dezelve door sommigen van HERCULES of deszelfs naamgenoten, of van de *Herulers*, of van de *Troyanen*, of van de vier Heemskinderen RITZARD,

(*) LUDOLF SMITS, *Schatkamer*, pag. 19.

ZARD, VRITZERD OF OLIVIER, ADELAARD en REYNOUD wordt afgeleid. Doch alle deze verhalen verdienen veeleer den naam van sprookjes, en staan op eenen zo wankelbaren grond; dat zy geen het allerminst geloof waardig zyn; waarom wy by dezelve niet zullen blyven stilstaan. Wie genegen is, om daarvan breedvoerig iets te lezen, kan het werk van ABR: KEMP (*) daarover nazien; daarin zal de lezer zeer vele zeldzame en ongelooflyke bedryven der oude Heren van *Arkel* aantreffen, welken met de grote daden in de gewaande geschiedenissen der vier *Heemskinderen*, van den *Ridder met de Zwaan*, of diergelyke fraaije stukken meer, veel overeenkomst hebben.

Zo onzeker nu de afkomst der Heren van *Arkel* is, even zo onzeker is ook de stichting van het oude kerkje te *Arkel*, waarvan RADEMAKER ons eene afbeelding heeft nagelaten in de 160ste plaat, alwaar het zich vertoont, gelyk het was aan den kant van het doodsbeenderen huisje, in het jaar 1631.

ABR: KEMP verhaalt ons (†), dat DAGOBERT, zoon van den beroemden LOTHARIUS, in het jaar 641, benevens PEPYN VAN HERSTAL, Hertog van *Brabant*, zynen veld oversten, om de baldadigheid der Friezen te stuiten, met eene sterke magt tegen het slot *Wiltburg*, thans *Utrecht*, aantrok, en hetzelfde overmeesterde.

JAN VAN ARKEL, by dezen krygstocht tegenwoordig, was daarin bevelhebber over eenige benden, en de overwinning hebbende helpen bevechten, zwol hy van moed, doordien hy de gunst van den Koning had gewonnen; deze gaf hem

(*) Leven der Heren van *Arkel*, bladz. 1—3.

(†) Ibid, bl. 4.

hem ter beloning, de landen over de *Lek* met brief en zegel, met al hun toebehooren, in vryen eigendom. Heer JAN, ziende dat het aan hem geschonken land vol was van bosfchen en wildernissen, en veel meer door wilde zwynen, en ander wild gedierte, dan door menschen bewoond werd, was aanvangs zeer verbaasd over dit gezicht; doch besloot daarby terftond, om al dit ongedierte te bevechten, dood te slaan, te vangen of te verjagen. Hy hieuw bomen en struiken neder, deed de wegen flechten, zuiverde de paden, baande de toegangen van de eene naar de andere plaats, voornamentlyk rondsom *Arkel*, aan de aangename rivier de *Linge* gelegen, welke plaats hy tot eene hoofdplaats maakte, en het gehele land daarnaar noemde. Toen te recht denkende om de beëffening van den Godsdienst, stichtte hy aldaar eene kerk, aan die plaats, gelyk men voorgeeft, waarvan wy tegenswoordig spreken. Doch nadat hy eenige andere plaatsfen aan de *Lek* gesticht had, zouden de wilde Friesen, Dcenen en Noormannen den burgt van *Utrecht* niet alleen veroverd, maar ook geheel het land door gestroopt, alle de kerken in het land van *Arkel* verbrand, en deszelfs onderhorigen verslagen hebben, waardoor Heer JAN dan genoodzaakt ware geworden, om dit gewest weder te verlaten, en naar *Frankryk* de vlucht te nemen.

KEMP (*) verhaalt verder, dat JAN, tweede Heer van *Arkel*, op eene zeldzame wyze wederom te *Arkel* gekomen zynde, onder andere verbeteringen, ook de kerk van *Arkel* in het jaar 694 wederom heeft doen herbouwen, welke dan, in gevolge de gewoonten van dien tyd, door den

En-

(*) Leven der Heren van *Arkel*, bladz. 5 en 6.

Engelschen Bisfchop SWIBERT, eenen medewerker van den Heiligen WILLEBRORDUS, ter eere van de maagd *Maria* werd ingewyd.

De geleerde H. VAN HEUSSEN (*) tekent aan, dat het een gemeenzaam zeggen onder de ingezetenen van *Arkel* is, dat SWIBERTUS, de apostel dezer landen, tot *Arkele* een parochiekerk gesticht en ingewyd heeft. Waarop de schrandere VAN RHYN dan ook heeft aangemerkt, dat het veel geloofwaardiger is, dat SWIBERTUS deze kerk zou gesticht en ingewyd hebben, dan dat dezelve ten zynen tyde slechts herbouwd en in het jaar 641 reeds zou gesticht geweest zyn.

Deze kerk, welke van vroege tyden af als eene parochiekerk bekend stond, zal toenmaals buiten twyffel van meerder aanzien geweest zyn als in lateren tyd of hedendaagsch. Het ampt van pastoor werd eertyds door de Heren van *Arkel* be-
geven, maar het inwyden tot de gemeente, was het werk van den Proobst van *Arnhem* *Utrecht*. Men vindt, dat deze kerk in het jaar 1514 zeven morgen lands bezat, zonder dat zy nogthans een eenig huis had. Wanneer de pastoor van *Arkel* in der tyd in zyne eigene parochie zyn verblyf hield, genoot hy een jaarlyksch inkomen van 50 goudguldens, doch buiten de parochie wonende, was zyne wedde niet meer dan drie ponden; het ampt van koster had mede een zeer gering inkomen.

In de kerk van *Arkel* stond onder anderen wel-
eer een altaar, hetwelk aan het heilig kruis was toegewyd; en aan hetzelfde was mede een vicariaat of kapellany gesticht; waarvan de begeving aan den Heer in der tyd stond, ten blyke dat het
uit

(*) *Oudheden*, tweede deel, bladz. 348.

uit deszelfs voorzaten afkomstig was. De vicaris van dit gesticht was gehouden, alle twee weken drie misfen te lezen, namentlyk, de eerste week twee, en de tweede week eene.

Volgens den meergemelden H. VAN HEUSSEN, werd *Arkel* in de oude brieven *Arclo* genaamd, en behoorde weleer onder het Graaffchap van *Teysterband*, hoewel het een eigendom was van het hoog-edel geslacht van *van Arkel*. De stam van *van Arkel* uitgestorven zynde, kwam het in lateren tyd aan de Heren van *Egmond*, hoewel de naam van *Arkel* nog overig gebleven is aan het vervallen muurwerk van een oud kasteel, gelegen 2000 schreden boven de stad *Gorinchem*.

H. VAN RHYN, de verdichte afkomst der Heren van *Arkel*, die wy zo even voor een gedeelte hier hebben aangeroord, te recht verwerpende, brengt de gevoelens by van den Gelderschen Geschiedschryver PONTANUS, welken den geslachtboom dezer Heren op de volgende wyze beschryft:

„ *Heyman*, een Persoon van Adel, en een
 „ Oorlogsman, uit *Pannonien*, in *Holland* aange-
 „ komen, heeft om zyne dapperheid het bewind
 „ over een gedeelte van *Vriesland* bekomen; en
 „ eindelyk is hem het Land van *Arkel*, daar van
 „ *Gorkom* de Hoofdstad is, en te gelyk *Leerdam*,
 „ geschonken, door den *Hollandischen* Graaf *Diederik* de tweede. Tegenwoordig staat daar ter
 „ plaatze een Kasteel, 't welke *Erkel* of *Arkel*
 „ genoemd werdt; waar van het Land van *Arkel*
 „ zynen naam gekregen heeft. De Oudheid.
 „ kenners meenen, dat hier omtrent oudstyds
 „ een plaats gestaan heeft, met naame *Castra*
 „ *Herculis*, of de Legerplaats van *Hercules*; wel-
 „ ke plaats, als niet verre van *Nimwegen* gelegen,

„ ook vermeld werd in de Reys. kaart van *Peutingerus*; en dat de naam van het tegenwoordige
 „ *Erkel* of *Arkel* uit dien naam (van *Hercules*;) is gesmeet. Dan beweerden zy nog, dat de
 „ voornoemde *Heyman* de Kerk van *Hercules*, dewelke daar te vooren gestaan zoude hebben,
 „ verandert heeft in een Kerk van de allerheiligste Maaget; en dat hy 'er dit Kasteel *Arkel* byvoegt, en 't zelve tot een woonplaats voor zig
 „ zelve en voor zyne Nazaten gekoozen heeft. Zyne Soonen zyn geweest *Poppo*, die, zyn
 „ Vaders Nazaat zynde, het Kasteel *Arkel* vergroot heeft; en *Dodo*, die dat gedeelte, daar
 „ *Leerdam* nu staat. met het grootste gedeelte van 't Land van *Arkel* bekomen heeft, &c.”

Ondertuschen schynen deze stelsels ook alleen op niets, dan op goede gisfingen gegrond te zyn.

„ Volgens de *Kronyk van Egmond* (*), zouden de Edele Heeren van *Arkel*, van *Egmond*, en van *Wassenaar* een groot deel van *Holland* geregeert hebben, met grooter eeren, by na honderd Jaaren eêr Graaf *Diederik* d'eêrste Graaf van *Holland*, in *Holland* is gekomen.” Hy verhaalt ook (†):

„ Dat ten tyde van *Wollebrant*. de derde Heere van *Egmond*, tusschen dezen Heere van *Egmond* en de Heeren van *Arkel* en van *Wassenaar* een groote tweedragt was gereezen; dewelke op deze wyze wierd beslist: De Heere van *Egmond* gaf aan den Heere van *Arkel* zyne Dogter *Tecla*; en de andere, *Celia* genoemd, welke schoonder was, aan den Heere van *Wassenaar*. Waar op zy *Holland* in drie deelen hadden verdeelt; daar van de Heere van *Egmond* kreeg de Noord-zyde
 „ van

(*) Pag. 6. (†) Pag. 13.

„ van *Holland*, van *Haarlem* tot *Vriesland* toe;
 „ daar nu zeven Steeden in zyn, behalven de
 „ Dorpen. De Heere van *Arkel* kreeg de Oost-
 „ zyde tot *Utrecht* toe. En de Heere van *Wasse-*
 „ *naar* de Zuyd-zyde tot *Dordrecht* toe. En op
 „ deze wyze zouden zy *Holland* een geruimen tyd
 „ in vrede bezeeten hebben. Dog *Carel de Kaa-*
 „ *le*, Keyzer en Koning van *Vrankryk* dit hoo-
 „ rende, was daar over zeer verstoort, en gaf
 „ het Graaffschap van *Holland*, *Zeeland*, en de
 „ Heerlykheid van *Vriesland* aan *Diederik*, een
 „ Edelman uit den Huyze van *Aquitaniën*. Ver-
 „ volgens kwam de Keyzer met dezen *Diederik*
 „ en een groote krygsmagt herwaards, en zy
 „ veroverden *Zeeland*. Vervolgens ook in *Hol-*
 „ *land* komende, is de Graaf van *Egmond* met
 „ zyne twee Zoonen en Schoon-zoons, *Arkelen*
 „ *Wassenaar*, en derzelver krygsmagt tegens haar
 „ te veld getrokken; dog zy wierden door de
 „ overmagt haarer Vyanden verslagen; in welk
 „ gevegt ook onder anderen de Heeren van *Arkel*
 „ en van *Wassenaar* sneuvelden; en Heer *Wolbrandt*
 „ nam de Vlucht naar *Egmond*; terwyl *Dirk van*
 „ *Aquitaniën* geheel *Holland*, (behalven *Egmond*;)
 „ vermeersterde.

„ Kort daar na kreeg Heer *Wollebrand* van *Otho*,
 „ Hertog van *Saxen*, welke zyn Swaager was,
 „ een onderstand van 3000 Man; met welker
 „ magt hy Graaf *Dirk* 864. aantastede, sloeg,
 „ en uit den Lande dreef. Deze naar den Keyzer
 „ vlugtende, kwam de Keyzer met Graaf *Dirk*
 „ herwaards, en bemiddelde eindelyk een vrien-
 „ delyk verdrag tusschen Graaf *Dirk* en Heer
 „ *Wollebrand*, daar by Graaf *Dirk* geheel *Holland*
 „ en *Westvriesland* wierd opgedragen; behalven
 „ dat Heer *Wollebrand* zoude behouden *Egmond*
 „ en

„ en de tien naaste Dorpen; de Soon van den
 „ Heere van *Arkel*, alleen het Land van *Arkel*,
 „ en de Soon van den Heere van *Wassenaar* het
 „ Dorp dezes naams, en de Stad *Leiden*, &c.”

Op deze wyze wordt dit in de gemelde kronyk gelezen, doch wanneer men alles by het licht beziet, kunnen die stelsels den toets niet doorstaan; hoewel het hier onzen taak niet is, om dit alles nader te onderzoeken.

Ingevolge het voorbeeld van verscheiden grote Heren van hunnen tyd, hebben velen der Heren van *Arkel* eenen tocht gedaan naar het heilige land, en drie hunner, zyn, volgens het getuigenis van H. VAN RHYN, aldaar, of op de reize derwaards, overleden; namentlyk: JAN, by A. KEMP *de vierde* genaamd, in het jaar 1034 of 1035 (*); JAN *de zesde*, in het jaar 1112 of 1117 (†), wiens lichaam gebalzend naar *Arkel* gevoerd, en in de kerk aldaar begraven is, nadat hy GODFRIED VAN BOUILLON het heilige land had helpen veroveren; en eindelyk JAN *de agtste* (§), in het jaar 1140, doch het schynt onzeker, waar deze laatste overleden is.

Velen der Heren en Vrouwen van *Arkel*, voornamentlyk de oudsten, leggen in het choor der kerk te *Arkel* begraven.

H. VAN HEUSSEN zegt, dat JAN *de twaalfde*, zoon van OTTO. en XIVde Heer van *Arkel*, wiens goederen door Graaf ALBERT van *Holland* werden in beslag genomen, zyne heerlykheid van *Arkel* heeft opgedragen aan den Abt van *Marienaar*, onder voorwaarde, dat hy deze heerlykheid wederom van hem ter leen zoude ontvangen.

Hoe.

(*) A. KEMP, bladz. 17. (†) Ibid. bladz. 19.

(§) Ibid. bladz. 44.

Hoedanig de heerschappy van het huis van *Arkel* met dezen Heer, welke door A. KEMP, JAN de zestiende genaamd wordt, een einde genomen heeft, verhaalt de laatstgenoemde schryver in de volgende dichtregels (*):

*Sestiende maal is 't Jan, die Arkels Heerschappy,
Bezit met groote macht, maar 't eynd is nu naby:
Dit is den lesten Heer, doe moest zich Arkel buigen,
En uyt ons Hollands borst bevel en Wetten zuigen:
Hoe hooger in geluk, hoe naarder aan den val,
D'opsteigering van Jan genoeg betuigen zal.
Hy, die soo machtig was, verr' boven de voorgaande,
Die Gulik, Gelderland tot erffeniss' was staande:
Stéhouder zelve was van Hertog Aalbrechts Land,
Die valt, en Arkels eer voor hem duikt onder 't zand.*

Volgens het quohier der verponding van den jare 1632, staan *Arkel* en *Rietveld* te samen gequotifeerd voor 14 huizen, 128 morgen, en 400 roeden lands, betalende daarvoor jaarlyksch eene somma van 2635 guldens, 4 stuivers, 5 penningen; of volgens eene andere copy, 10 gulden minder; doch in de lyst der verponding van het jaar 1732, zyn de huizen tot 61 vermeerderd, waarvan 'er 48 onder *Arkel* en 13 onder *Rietveld* behoren.

De kerk van *Arkel* is, ten opzichte van het kerkelyke, ook met *Rietveld* vereenigd, en behoort, sedert de hervorming, onder den eersten ring der clasfis van *Gorinchem*, en deze twee gemeentens worden, wegens derzelver weinige leden, door eenen predikant bediend. De eerste, welke hier den dienst heeft waargenomen, was HENRICUS SPUDEUS, die in het jaar 1589 be-

roc.

(*) A. KEMP, blad. 138.

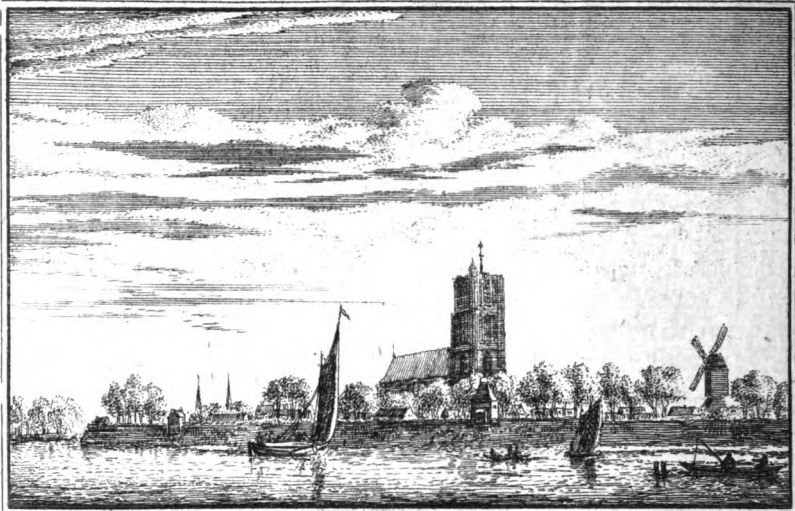
roepen werd, maar in het jaar 1619 afstand van den predikdienst doen moest.

Het hoge rechtsgebied van den lande van *Arkel*, waaronder behoren de dorpen *Arkel*, *Rietveld*, *Kedichem*, *Oosterwyk*, *Leerbroek*, *Reyerskoop*, *Middelkoop*, *Nieuwland*, *Hornaar*, het hoog *Blokland* en *Schelluinen*, wordt geoeffend door eenen drosfaard, thans FRANCOIS CORNELIS, Baron van *Aarsen*, Heer van *Spyk*, *Sommelsdyk* en *Plaats*; Bailluw van *Hardinxveld* enz. De Drosfaard spant met Schepenen der stad *Gorinchem* de vierschaar van het land van *Arkel*. De ambagtsheerlykheden onder *Arkel* behoren aan voornoemde stad, welke over iedere derzelven eenen byzonderen Schout aanstelt, die met dezelfde Schepenen te recht zit over burgerlyke zaken.

Het bestier der dyken, of het Dykgraaf en Hoogheemraadschap in het land van *Arkel* is tweeledig, namentlyk van het land boven, en beneden de *Souwe*. Over beiden is de Drosfaard van *Gorinchem* Dykgraaf. Hoogheemraden *boven de Souwe* zyn twee in getal, en worden door den Dykgraaf voor hun leven aangesteld. Zy hebben het bestier over den Lingen dyk, boven den Arkelschen dam, tot daar het rechtsgebied van *Arkel* eindigt, ook hebben zy, benevens de Dykgraven van den *Abblasferwaard*, en de vyf Heren landen, deel in het bestier over den *Diefdyk*.

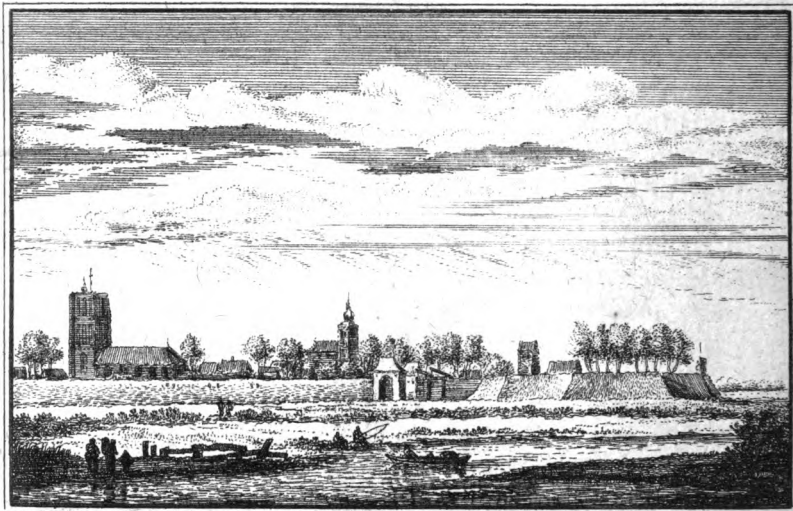
De Dykgraaf verkiest ook de Hoogheemraden *beneden de Souwe*, welker collegie uit zeven leden bestaat, die twee jaren in bediening zyn. Zy hebben byzonderlyk het gezag of bestier der dyken, van den Arkelschen dam af tot aan de Schelluiner sloot, een half uur beneden *Gorinchem*, alwaar de schouw van den *Abblasferwaard* haren aanvang neemt.

De

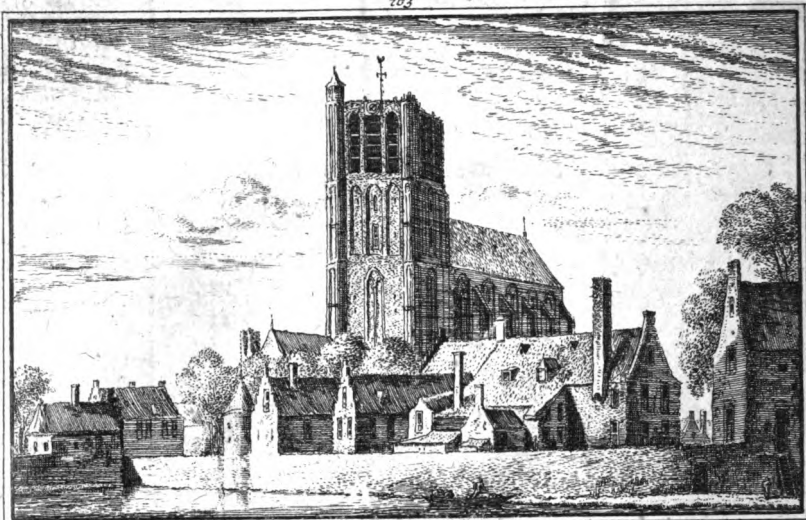
A. Rademaker fecit

WORKUM *van de Waterzy*

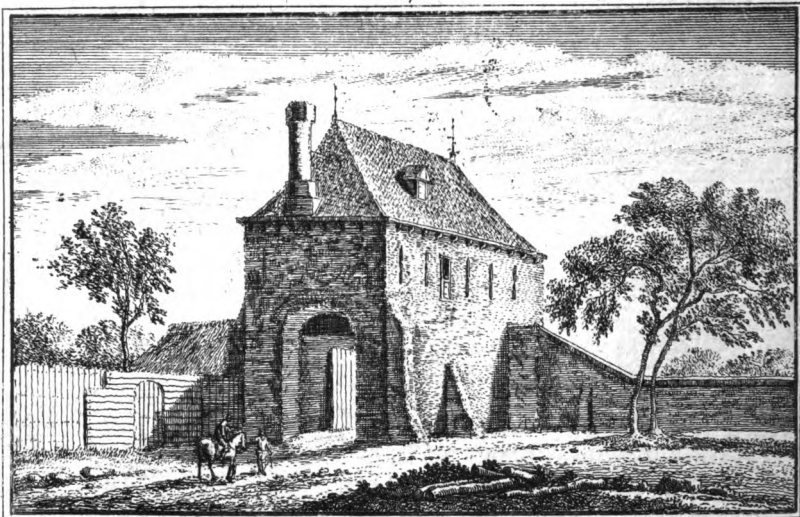
A. Rademaker fecit

WORKUM *van de Lantzy.*

A. Rademaker fecit

WORKUM aan de *Vesten*

A. Rademaker fecit

POORT tot **LEERDAM**

De Schout van den banne van *Gorinchem* en van den banne van *Arkel* is aan het hoofd van het collegie van zeven laagdyk Heemraden, die de beheering hebben over de lage wegen, watergangen, en diergelyke werken. De leden van dit collegie worden door den Schout verkoren uit de nominatie door de lage Heemraden overgegeven.

Ieder ambagt in het land van *Arkel* heeft zynen byzonderen Schout en gezworenen, die in hun district het mindere opzicht hebben over het bestuur van 's gemeenelands zaken. Zy worden allen door den Dykgraaf aangesteld.

D E S T A D

W O U D R I C H E M,

In H O L L A N D.

De stad *Workum* of eigentlyk *Woudrichem*, is zeer oud, en haren naams-oorsprong ten eenemaal onbekend (*). Echter heeft men daaromtrent weder zeer vele gisfingen. Sommigen willen, dat zy van *Woutersheim* afstamt, naar eenen *WOUTER*, welke Heer van *Altena* zou geweest zyn(†). Anderen beweren, dat haren naam oorsprongelyk is van *Woudrykheim* of *Woudrichheim*, hetwelk zo veel als boschrykheid zal betekenen, en

(*) S. VAN LEEUWEN, *Batav. Illustratio*, bladz. 197.

(†) M. VAN HOUVE, *Handvest Kronyk*, I. deel, bl. 115.

en veel overeenkomst heeft met den naam des lands *Holthena*.

Deze stad is gelegen aan de *Merwede*, of *Maas* en *Waal*, in eene zeer vruchtbare landstreek, schuins tegen over en in het gezicht van de stad *Gorinchem* en het kasteel *Loevenstein*, in het land van *Altena*, waarvan het de eenige en dus ook de hoofdstad is. Dit land van *Altena* heeft zynen naam ontfangen van een zeker oud kasteel, hetwelk thans niet meer in wezen is, en weleer *Outhena* (*) of *Holthena* genaamd werd, mogelyk wegens de veelvuldige bomen welken daar stonden (†). Deze stad en dit land hebben van vroege tyden af, ten minsten reeds van het jaar 1150, aan de Heren van *Hoorne* toebehoord, welke naderhand den tytel van Graven hebben aangenomen. Weleer was het een leen van de Graven van *Cleef*; doch in het jaar 1332 heeft WILLEM de Goede, Graaf van *Holland*, den grond-eigendom dezer heerlijkheid gekocht van DIEDERIK, Graaf van *Cleef*, sedert welken tyd het een leen van de Graaflykheid van *Holland* geworden is. De Graven van *Hoorne* hebben het tot in het jaar 1600 bezeten; als wanneer WALBURG VAN NIEUWENAAR, weduwe van PHILIP van *Montmerency*, Graaf van *Hoorne*, op bevel van den Hertog van *Alva*, te *Brusfel* in het jaar 1568 onthoofd, deze stad en de gehele heerlijkheid verkocht aan de Staten van *Holland* en *Westfriesland*, voor eene somma van negentig duizend guldens, sedert welken tyd zy eene grensstad van *Holland* geworden, en versterkt is.

In het jaar 1322, zyn de Heren JOHAN van *Ar-*

(*) LUDOLF SMIDS, Schatkamer, bladz. 14.

(†) BOXHORN, toneel, bladz. 299.

Arkel en *WILLEM van Hoorne*, oudste zoon van *GERARD*, Heer van *Altena* en *Woudrichem*, met elkanderen overeen gekomen omtrend de tollén, de vischeryen, enz. gelyk uit het volgend geschrift nader blykt (*):

„ De Heer van *Arkel* en zyn Poorters zullen
 „ vry zyn, op den Tol te *Workom*, en die van
 „ *Workom* Tol-vry reysen, te water en te landt
 „ tot *Gorinchem*. Met Scheepenen-Brieven sal
 „ men over en weér in beyde de Heerlykheden
 „ rechten. De Heere van *Arkel*, noch Poorters
 „ van *Gorinchem*, noch haar goedt, mag men te
 „ *Workom* noch in 't Landt van *Altona* besetten,
 „ ten waar zy 't overgegeven hadden, voort twee
 „ Schepenen van *Workom*, of vier Wethouders
 „ ten platten Lande, en over dwars-nacht recht
 „ doen, 'sgelyks die van *Workom* te *Gorinchem*,
 „ en in den Schependom. De Heer van *Arkel*
 „ heeft den opslag met syn Veir van der spliff'
 „ te *Workom*, tot *Sleewyker-Kerk* toe, ook alle
 „ Visferyen en Water aan beyden zyde der *Mer-*
 „ *wen*, van de halve *Lingen*, tot *Schelluiner-sloot*
 „ toe. *Hoorne* scheld *Arkel* quyt, de Manschap,
 „ die hy en synen Vader van d'Heer van *Arkel*
 „ plachten t'eyssen. Dese Brief is by hen bey-
 „ den, en *Willem*, Graaf van *Henegouw* en *Hol-*
 „ *landt*, (bygenaamd *de Goede*,) *Jan* Heere van
 „ *Heusden* Knapé, en *Willem van Duvenvoorde*
 „ Ridder, bezeegelt in 't Jaar 1322. op onser
 „ Vrouwen *Lichtmis-dag*, den 2 van Sprokkel-
 „ maandt.

In de Haagfche Rekenkamer, in het boek ge-
 teekend tollén, fol. 22, 23, eindigende in den
 ja.

(*) A. KEMP, Beschryving van *Gorinchem*, blad. 64.

jare 1358, staat getekend (*) het recht van de vier markttollen tot *Woudrichem*, den Heer van *Hoorne* toebehorende, en van den markttol te *Giesfen*, en wel eerstelyk, wat 'er van alle soorten van waren gegeven werd.

„ In de vier Markten te *Woudrichem* (of *Workom*,) is niemand vry, dan de Poorters van *Workom*. Die van *Dordrecht*, wat zy gelaaden hebben, geven van 't Schip niet meer dan eenen *Vlaamschen*..... De *Palm-markt* te *Workom*, gaat in op Dingsdag Avond na *Half-Vasten*. De *St. Jacobs-Markt*, drie dagen voor *St. Jacobs-avondt* in *Hooymaand*. De Markten van *Onser Lieven Vrouwen Geboorte*, drie dagen voor *Onser Vrouwen-avondt*. De *Koude-Markt* drie dagen voor *St. Lucas-avondt* in *Wynmaandt*. Op de avonden van de *Santen Margriet, Jacob, Vrouwen en Lucas*, is 't vol Markt, en dan verkondigt men den prys van 't geldt. De markt van *Giesfen* gaat in, drie daagen voor *St. Margrieten avondt*, en daar is niemandt vry, dan de Poorters van *Workom* en *Heusden*; en van alle goetd ontfangt men alsdan den Toll te *Workum*.”

Welke vryheid die van *Woudrichem* omtrend het veer te *Gorinchem* genieten, is in de voorgaande verhandeling aangewezen.

In den jare 1392, ten tyde van den Hertog *ALBERT van Beijeren*, werd *ALYD VAN POELGEEST*, eene vrouw van adelyke geboorte, zo schoon als verstandig, en de byzit van voornoemden ouden Hertog, by nacht in 's *Gravenhage* vermoord, en de Hofmeester *WILLEM KUSER*, wel-

(*) A. KEMP, Beschryving van *Gorinchem*, bladz. 86.

welke haar poogde te beschermen, onderging een zelfde vreesfelyk lot. Dit gebeurde op het buitenhof, en de plaats waar zy afgemaakt werden, werd daarna door eenen blaauwen steen gekenmerkt. Men verhaalt, dat de Heer JAN VAN ARKEL de oorzaak was van dit wanbedryf, en daardoor zynen eigenen val bevorderde. Want ALYD VAN POELGEEST, volkomen meesterse zynde van het hart des Hertogs, bestierde ten hove alles ten voordeele harer vrienden; daardoor laadde zy zich den haat op den hals niet alleen van WILLEM, Graaf van *Oostervant*, zoon van den ouden Hertog, maar ook van alle de edelen, en deze was de eenige oorzaak van haar verderf. Hertog ALBRECHT, ten uitersten verbitterd wegens dezen gruwzamen moord, nam voor, om denzelven ten strengsten te wreken, hoewel de Graaf van *Oostervant* hem poogde tot bedaren te brengen; doch alle aangewende middelen deswegens vruchteloos uitvallende, namen de beschuldigde edelen de vlucht, WILLEM volgde hen, en allen weken op het huis *Altena* of *Outhena*, welke sterkte de Hertog in vroegeren tyd van den Heer van *Hoorne* gekregen, en het daarna aan zynen zoon WILLEM, den Graaf van *Oostervant*, ten geschenke gegeven had. De zodanige edelen ondertuschen, welken by den Hertog gebleven waren, stookten hem niet weinig aan tegen zynen zoonen de gevluchtte edelen, en Jonkheer JAN VAN ARKEL, zoon van OTTO, Stedehouder en Thesaurier van *Holland*, deed daarom zeer veel tot nadeel van den gevluchten Graaf.

Hertog ALBRECHT aan de inblazingen van den Heer JAN VAN ARKEL gehoor verleeneude, nam het besluit, om zynen zoon, benevens alle

de gevluchte edelen, uit zyne landen te verdryven; waarom hy in *Holland, Zeeland en Friesland* eene talryke menigte volks byeen bragt, bestaande uit edelen en gemeenen, te samen gekomen uit alle de omleggende steden en dorpen. Hy gaf het bevel over deze benden aan COENRAAD KUSER, eenen zoon van den vermoorden Hofmeester WILLEM KUSER, met last van hem Hertog, om alle de sloten en sterkten der uitgeweken Heren te verwoesten, hetwelk dan terstond werktellig gemaakt werd aan de huizen *Hodenpyl, Duivenvoorde, Zandhorst, Heemstede, Warmond en Paddenpoel*, den Burggraven van *Leiden* toebehorende.

Hertog ALBRECHT in eigen persoon met een geducht leger de *Merwede* opkomende, kwam in den jare 1393, daags na *St. Pieter en Paulus dag*, te *Gorinchem*, waar hy door den Heer OTTO VAN ARKEL zeer minzaam werd ontfangen. Op den volgenden dag trok hy naar *Woudrichem*, en van daar naar *Altena* of *Outhena*, hetwelk hy terstond belegerde.

Ondertusfchen had WILLEM, Graaf van *Oostervant*, horende dat zyn vader tegen dat kasteel in aantocht was, hetzelfde rykelyk doen voorzien van krygs- en mondbehoefsten, gaf het daarop ter bewaring aan zyne vertrouwde vrienden in handen, en begaf zich in persoon naar *'s Hertogenbosch*. De burgtzaten, aan welken de verdediging was aanbevolen, betoonden de uiterste dapperheid tegen de aanvallen van den Hertog, welke het kasteel dagelyksch bestormde.

In dezen toedracht van zaken kwamen JAN van *Beijeren*, ook een zoon van Hertog ALBRECHT, benevens de Raden der provincie van *Henegouwen*, eene verzoening bewerken, tusschen den Hertog, zynen vader, zynen broeder den
Graaf

Graaf WILLEM, en de beleegerde edelen op het huis *Altena*. Daarby werd besloten, dat het kasteel en den magt daar binnen zich zouden overgeven aan den Hertog, onder beding, dat de belegerden lyf en goed zouden behouden. In deze voorwaarden werd gestemd, en de gevangen Heren in veiligheid naar 's *Hertogenbosch* geleid tot den Graaf van *Oostervant*, welke hen op *St. Margaretha*-dag ontfing. De Hertog, bezit genomen hebbende van het kasteel, deed het verwoesten, uitgenomen de twee grote torens. WILLEM, Graaf van *Oostervant*, week ondertusfchen naar *Frankryk*, alwaar hy door KAREL den VI, toenmaals Koning van dat gewest, zeer vriendelyk werd ontfangen (*); en door de bemiddeling van dezen vorst, werden alle de vershillen tusfchen den Graaf en zynen vader in der minne bygelegd.

Men verhaalt, dat de stad in het jaar 1460 met wallen zoude omgeven zyn, maar waarschynelyk is zulks veel vroeger geschied; immers is de stad, geduurende den Arkelschen oorlog, gevoerd tusfchen WILLEM van *Beijeren* en JAN van *Arkel*, door de krygsbenden van den laatsten verrast, uitgeplonderd en in den brand gestoken. Dit gebeurde in den jare 1405, en mogelyk is de stad na dien tyd ten tweden male ommuurd (†). Zy verkreeg in het jaar 1476, door JACOB, Heer van *Hoorne* en *Altena*, verscheidene privilegiën en voorrechten, welken in honderd zeven en twintig artikelen vervat, en in het volgend jaar door vrouw MARIA van *Bourgondiën*, als Gravinne van *Holland* bevestigd werden.

In

(*) W. VAN GOUDHOVEN, *Kronyk*, bladz. 407 en 408.

(†) *Ibid.* bladz. 419.

In den jare 1511, geduurende den oorlog tuschen *Holland* en *Gelderland*, overvielen de laatstgenoemden de stad by verrassing; zy beklommen namentlyk de wallen in het holst van den nacht met ladders, en namen den Graaf van *Hoorne* gevangen, hem noodzakende, om zich, benevens alle de bewoners van *Woudrichem* voor eene groote somme gelds te rantsoeneeren.

In het jaar 1574 verviel zy in de handen der Spanjaarden; hernomen door de Staatfchen, was zy in het jaar 1599 byna verrast door 1500 Spanjaarden, die allen in boeren gewaad uitgedoscht en met geweer voorzien, onder *LA BARLOTTE* werden aangevoerd; doch een burger hen ontdekkende, bragt de stad in beweeging en haalde de valbruggen op (*).

Na dien tyd is *Woudrichem* altoos in het bezit gebleven der Staten van *Holland*, en aldaar zyn sints dien tyd weinig aanmerkelyke gebeurtenissen voorgevallen.

Woudrichem is thans redelyk versterkt, doordien zy een onzer grensplaatsen uitmaakt.

In het quohier der verponding van het jaar 1632, staat *Woudrichem* aangeflagt voor 156 huizen, en de banne van *Woudrichem* voor 554 morgen, 250 roeden lands, betalende weleer daarvoor, met de heerlyke goederen daaronder begrepen, eene somma van 2719 guldens, 15 stuivers. Volgens eenige medegedeelde berichten, zouden 'er hedendaagsch omtrend 744 morgen lands onder de stad behoren; namentlyk, ruim 400 morgen in den ouden ban, 200 in den nieuwen ban, en 144 in *Hondswyk*, doch van dit meerder getal zyn 'er verscheiden morgen onder an-

(*) *BOR*, XXXVI Boek, bladz. 556.

andere ambagten in de quohieren aangetekend. De lyst van verponding van het jaar 1732 houdt in, 158 huizen, van welken 29 buiten de stad staan, aan den ouden dyk, benevens twee koornmolens, die, met de verhoging van het jaar 1734, te samen in de verponding opbrengen eene somma van zes honderd vier-en-vyftig guldens en een stuiver.

Onder *Woudrichem* en *Altena*, behoren, volgens W. VAN GOUDHOEVEN, het slot *Loevenstein*, gelegen op de uiterste punt van den samenloop van *Maas* en *Waal*, *Almkerk*, *Giesfen*, *Ryswyk*, *Neereyl*, *Opëyl*, *Uitwyk*, *Waardhuizen*, *Emmikhoven*, *Sleeswyk*, *den Hil* en anderen (*).

In de 161ste afbeelding vertoont zich de stad *Woudrichem* aan de zyde van het water, zynde de *Waal*; de daaraan volgende 162ste tekening biedt ons een gezicht aan van de landzyde dezer stad, waarin men uit den ouden ban tegens hare net beplante wallen aanziet, en eindelyk in de 163ste plaat zien wy een zeer fraai gezicht van de stad *Woudrichem* aan de vest, waarby wy de zeer grote kerk en toren van zeer naby zien, in die gedaante, gelyk dezelve zich in het jaar 1616 vertoonden.

Wanneer de kerk eigentlyk gesticht is, blyft geheel onzeker. H. VAN HEUSSEN (†) wil, dat men uit eene oude overlevering zou kunnen besluiten, dat zy door den Heiligen *Suidbertus*, de ampt- en reisgenoot van den Heiligen *Willebrordus*, zou gebouwd en ingewyd zyn. Het be-geven van deze kerk was weleer toekomende aan den Proobst van *St. Salvators* kerk te *Utrecht*; doordien het dekenſchap van *Woudrichem*, of de heer-

(*) W. VAN GOUDHOEVEN, *Kronyk*, bladz. 90.

(†) Idem, *Oudheden*, bladz. 581.

heerlykheid van *Altena*, onder de proobstdy van *St. Salvator* behoorde. De kerk is vry deftig en van eene aanzienlyke grootte. De toren is een zwaar vierkant gebouw, waarop, volgens de overleveringen, eertyds eene grote spits gestaan heeft, die 'er door de Spanjaarden zou afgeschoten zyn. In lateren tyd had hy eene kleinere spits, doch dezelve waaide van boven neder in den vreesfelyken storm van het jaar 1717, by welke gelegenheid het dak der kerk zeer veel na-deel leed. Men bragt toen weder eenige honderd guldens by elkander, om het een en ander te herstellen, maar de spits kwam nimmer weder op den toren, die integendeel met een plat dak gedeekt werd. De klok, welke in den toren hangt, is van eene ongemeene zwaarte, maar gescheurd, en dus bedorven.

Sedert de hervorming, behoort de kerk onder de klasfis van *Gorinchem*, den derden ring, de klasfis van *Altena* genaamd. De eerste predikant, welke aldaar den dienst heeft waargenomen, was GUALTERUS DE ROY, die in 1588 beroepen werd.

Van de vroegste tyden af stonden te *Woudrichem* twee kloosters, het eerste voor manspersonen, van de orden der *Kruisheren*, waarvan de jaarboeken in het jaar 1481 gewag maken; en het tweede voor vrouwen, zynde nonnen van de orden van *St. Dominicus*.

Men vindt aangetekend, dat JACOB, eerste Graaf van *Hoorne*, en Heer van *Altena*, naderhand monnik is geworden in het klooster der minderbroeders. Toen zyn jongste zoon JAN van *Hoorne*, in het jaar 1484, tot Bischof van *Luik* verkoren was, en in die waardigheid in den jare 1486 zyne eerste misfe deed, zong de vader als minderbroeder

der en diaken, het Euangelie, en stierf als geestelyke in het jaar 1505.

De regeering van *Woudrichem* bestaat in eenen Bailluw, twee Burgemeesteren, zeven Schepenen, eenen Secretaris, eenen Thesaurier, zynde de oudste der twee regeerende Burgemeesteren, en in negentien Oud-raden.

D E S T E D E

L E E R D A M.

In H O L L A N D.

Het yzer van RADEMAKER deeldt ons, in de 164ste prentverbeelding, de afbeelding mede van een zeer oud poortje der kleine stad *Leerdam*, welker oudheden wy thans voornemen kortelyk te beschryven.

Zy is eene aangename kleine stad in *Holland*, niet verre van de grenzen van *Gelderland* en *Utrecht*, gelegen aan de *Linge*, omtrend een half uur van *Asperen*, en even zo verre van *Heukelom*, welke drie kleine steden te samen eenen driehoek uitmaken. *Leerdam* heeft eene langwerpig vierkante gedaante, en hoewel van weinig aanzien, is het nogthans met den tytel van een Graaffschap vereerd. Deze kleine stad maakt een gedeelte van het oude Graaffschap van *Teysterband* uit, hetwelk by deszelfs scheuring aan het huis van *Arkel* is gekomen, welks Heren het als een leengoed uitgaven.

ABR. KEMP omtrend den oorsprong van *Leerdam* sprekende, gist, dat de naam van deze stad zou kunnen ontstaan zyn van de leders of ladders, welken de Heren van *Arkel* in hun wapen zouden gevoerd hebben, en de naam *Leerdam* by verkorting zoude betekenen *Lederdam* (*). Doch doordien de genoemde schryver gene bewyzen bybrengt, waaruit blykt dat de Heren van *Arkel* eenen ladder in hun wapen gevoerd hebben, en de eerste beginselen van dat huis met zo vele verdichtfelen omhuld zyn, gelyk wy hier boven aangetoond hebben, vinden wy alle redenen, om aan deze zyne gisfingen geen het minst geloof te hechten. Eene andere gisfing van dien schryver komt ons mede zeer bedenkelijk voor, en verdient even weinig geloof. Hy gist namentlyk, dat *Leerdam* zo veel zou kunnen betekenen als *Leedam*, als makende een der leden uit van het land van *Arkel*, gelyk het land daarvan nog hedendaagsch den naam van *Leede* draagt. De geleerde ALTING zegt, dat een zeker klein riviertje, aan de rechter zyde van den bogt, welke door de rivier de *Linge* gemaakt wordt, de naam draagt van de *Lee* of *Lea*, hetwelk aanleiding zou gegeven hebben tot den naam van *Leerdam*, en dit zelfde riviertje zou ook de naam gegeven hebben aan *Leerbroek*. Want hoewel men *Leerdam* zou kunnen beschouwen als een verkorte naam van *Lingerdam*, hy blyft nogthans beweeren dat de *Lee* of *Leede* de ware naams-oorsprong van deze stad is, en dat om zo veel te meer, doordien *Leerbroek* van eenen zelfden afkomst schynt, en nogthans niet de minste gemeenschap heeft met de *Linge* (†). Dit heeft H. VAN HEUSSEN

me-

(*) Beschryving van *Gorinchem*, bladz. 12.

(†) *Notit. Germ. Infer.* Pars II, pag. III.

mede op het denkbeeld gebragt, dat 'er omtrend de kromte der *Linge*, aan de rechterzyde van dien stroom, eene kleine rivier heeft gelopen, welke de *Lee* of *Lede* genoemd werd, en dat de namen *Leerdam* en *Leerbroek* daarvan ten bewyze strekten (*).

Ondertuschen schynt ons veel eenvoudiger te zyn, de afleiding welke BOXHORNUS van *Leerdam* optekent, wanneer hy zegt (†):

„*Leerdam* heeft den naam van de rivier de *Linge*, zynde in 't kort gezeid zo veel als *Linger-dam*; en dat de *Linge* om haare lengte dus genoemd werd; waarom *Jan Gerbrandse van Leiden* dezelve ook dikwils de *Lang* noemt.”

LUDOLF SMIDS (§) en SIMON VAN LEEUWEN (**) zyn van een zelfde gevoelen met den Heer BOXHORNUS, beweerende beiden, dat *Leerdam* haren naam verschuldigd is aan de *Linge*, en eigentlyk zo veel betekent als *Lingerdam*, en by verkorting slechts *Leerdam* genoemd wordt, en S. VAN LEEUWEN voegt daarby, dat die kleine stad haar gebied voerende over de rivier, daarom met den bynaam van *dam* uitgedrukt wordt. En volgens den naartigen oudheidkenner W. VAN GOUDHOEVEN (††), behoren onder *Leerdam* ook *Schoonrevoort*, *Beuskop* en *Akoy*.

Volgens A. KEMP (§§), zou FOP van *Arkel*, de zoon van HEYMAN, omtrend het jaar 1000, behalven de verbetering van zyn hoofddorp *Arkel*, nog vier schone dorpen op eene ry langs de *Ling-*

(*) Oudheden, II. deel, bladz. 347.

(†) Toneel van *Holland*, bladz. 383.

(§) Schatkamer, bladz. 194.

(**) *Batavia Illustrata*, bladz. 197.

(††) Byvoegselen tot de *Holl. Kronyk*, bladz. 86.

(§§) Bladz. 14.

Linge gesticht hebben, welker eerste letters *A. R. K. E. L.* te samen den naam van *Arkel* zouden hebben uitgemaakt, deze dorpen waren *Arkel*.

Rietveld, thans een gehucht.

Kedichem, by verkorting *Kekum*.

Eterwyk, nu *Oosterwyk* genaamd, en

Leerdam, daarna tot eene stad en Graaffschap verheven, en het oostelykste van alle de vier anderen gelegen, ook by sommigen *Leerbroek* genaamd, zegt de genoemde *KEMP*, hoewel te onrecht. Doch dit alles wordt door hem bygebragt, zonder bewys uit eenigen ouden schryver, waarom op zyne gezegden weinig te bouwen is. Het geen de schrandere *H. VAN RHYN* daarom trend aantekent, verdient te recht naargelezen te worden.

De naartige *W. VAN GOUDHOEVEN*, *M. Z. VAN BOXHORN* en *SIMON VAN LEEUWEN* zeggen, dat *Leerdam* en hare onderhorige streken, door *JAN*, Heer van *Arkel*, ter leen opgedragen is aan zynen zoon *FOLPERT*; en de oude geschiedschryvers pogen ons wys te maken, dat deze *FOLPERT*, benevens zyn zoon *PELGROM*, wegens hun goddeloze levenswyze, in den jare 1167, met lyf en ziel door den duivel zouden weg gevoerd zyn; hetwelk *WACHTENDORP* in zyne rymkronyk als zuivere waarheid heeft aangenomen, doch waarmede de geestige *G. VAN SPAAN* met rede den spot dryft. Zeer aartig verhaalt hy de geschiedenis met de volgende woorden (†):

„ De

(*) *H. VAN HEUSSENS* Oudheden, tweede deel, bladz. 347 § 2.

(†) Beschryving van *Rotterdam*, bladz. 56.

„ De Koning *Willem*, als gezegt, dood, en
 „ den jongen Graaf *Floris* nog een kind zynde,
 „ was 'er tot Leerdam een Heer, die *Folpert* ge-
 „ naamt was; dezen een rouwen apostel, en een
 „ godloozen bloed zynde, maakte een verbond
 „ met de duivel, om zyn Neef *Jan van Arkel* te
 „ te vermoorden. Om dit werkstellig te maken,
 „ liet hy op Kersnacht de kerk, daar hy meinde
 „ dat *Arkel* in was, in brand steken. De Priester,
 „ en al 't volk dat 'er in was, verbrandden, al-
 „ zoo, de deuren van buiten gesloten zynde,
 „ het niemant konde ontloopen. *Folpert*, ver-
 „ blyd, wist niet beeter of *Arkel* was dood; maar
 „ hoorende, dat hy niet ter kerke geweest, en
 „ zyn aanslag mislukt was, peurde hy 't land uit
 „ naar Duitschland; eindelyk wedergekeerd zyn-
 „ de, stak hy den dyk van 't land van *Arkel* door,
 „ waardoor veel menschen en beesten verdron-
 „ ken. Dit gedaan hebbende, steeg hy naar
 „ Haastregt, en maakte met zyn vrienden goede
 „ cier. *Folpert* den bast vol hebbende, vloekte
 „ ondertuschen als een ketter, om dat *Arkel*
 „ niet verbrand was. De duivel, na 't schynt,
 „ dit graauwen en snaauwen in zyn tanden niet
 „ verdragen kunnende, nam *Folpert* uit het mid-
 „ den van 't gezelschap weg, latende drie drup-
 „ pelen bloeds, ter plaatse daar hy gestaan had,
 „ leggen. Maar wat zal ik je van dit historitje,
 „ en van meer andere, die de oude schryvers
 „ voor waarheid te boek zetten, veel zeggen,
 „ Leezer? *Wachtendorp* rymt 'er aldus van:” hier
 „ laat hy het styve vers van dien Kronykschryver
 „ volgen, dat de plaats niet waardig is.

Na den dood van *FOLPERT*, kwam dit leen
 wederom aan het huis van *Arkel*, en bleef daar
 onder tot omtrend het jaar 1410, toen *MARIA*,
 doch-

dochter van JAN, den laatsten Heer van *Arkel*, met Jonker JAN van *Egmond* in het huwelyk trad, en hem *Leerdam* tot eene bruidschat aanbragt. De korte inhoud hunner huwelyks voorwaarde is, volgens de aantekening van A. KEMP, de volgende (*):

„ *Johan*, Heer van *Egmond* en *Ysselstein*, maakt
 „ yder kennelyk, dat hy een huwelyk aangaat,
 „ met d'Edele Jonkvrouwe *Maria van Arkel*. Hy
 „ togtigt haar met 1000 *France* Kroonen, Jaar-
 „ Renten, op zyn Goeden uit Land van *Ysselstein*,
 „ om dezelve 1000 *France* Kroonen by haar alle
 „ Jaar gebeurt te werden, zoo lang zy leeft. En
 „ tot voltrekking van het bewysd binnen 's Jaars
 „ te doen, belooft, tot vermaning van Hertog
 „ *Reynald*, binnen *Nieumegen* of *Aarnem* te komen,
 „ en van daar niet te scheiden, tot dat bewys
 „ vastelyk voldaan is. Gedaan op *St. Jans-ge-*
 „ boorte-dag, mid-zomer 1409.”

Van hem is deze heerlykheid aan zynen zoon WILLEM van *Egmond* en deszelfs nakomelingen overgegaan. Vervolgens in het jaar 1492, werd FREDRIK van *Egmond* WILLEMSZON tot eerste Graaf van *Leerdam* en de onderhorigheden van dien verheven. Deze overleden zynde in het jaar 1503, kwam dit Graaffschap aan FLORIS van *Egmond*, welke in het jaar 1539 overleed, nalatende MAXIMILIAAN van *Egmond*, zynen opvolger. Deze zyne eenigste erfdochter was ANNA van *Egmond*, welke in het jaar 1558 kwam te sterven, en het Graaffschap van *Leerdam* by uitersten wille vermaakte aan haren zoon PHILIP WILLEM, Prins van *Oranje*. Deze overleden zynde, liet *Leerdam* aan zynen broeder MAURITS, Prins

(*) Bladz. 171.

Prins van *Oranje*. Deze vermaakte het aan zynen broeder FREDRIK HENDRIK van *Oranje*, sedert welken tyd dat Graaffschap in het huis van *Oranje* gebleven is.

Te *Leerdam* stond weleer een oud en sterk kasteel, hetwelk nogthans sedert lange jaren onder de puinhopen begraven en verwoest is.

Van dit kasteel verhalen de oude geschiedschryvers mede wonderlyke spokeryen, die G. VAN SPAAN in zyne beschryving van *Rotterdam* op eene even belachlyke wyze als de geschiedenis van den Heer FOLPERT voorstelt (*). Hy zegt:

„ Omtrend dezen tyd, (namentlyk in het jaar
 „ 1297) zag men te Emond, een schoon, groot,
 „ blinkend, purper kruis in de logt. Ook ge-
 „ schiedde 'er een uitstekend Mirakel. *Folperts*
 „ zoon van *Leerdam* was *Pelgrim* genaamd; maar
 „ ze mogten hem met meer recht de naam van
 „ *Duyvels-quaad* gegeven hebben, also hy mede,
 „ gelyk zyn vader (waarvan hier voor gesproken
 „ is) een verbond met de duyvel gemaakt had;
 „ 't welk was, dat zo lang hy met geen paarden
 „ over een rivier of loopend water pasfeerde, hy niet
 „ zou sterven, en een leventje konnen leiden na zyn
 „ eigen welgevallen; maar dit gebeurende, zoude hy
 „ niet alleen moeten sterven, maar ook eeuwig met
 „ lyf en ziel verdoemd zyn. Zo gezeid, zo gedaan.
 „ *Pelgrim* leefde als een klein Prinsje, in alle
 „ vrolykheid, na zyn eige lust. Voorts maakte
 „ hy moer en dochters tot hoeren; hy verfmade
 „ de priesters die hem vermaanden; hy verachtte
 „ de kerk, en beroofde dezelve. Hy viel met
 „ zyne vagebonden in het stigt; brandende dor-
 „ pen en huizen van arme landluiden, vangende
 „ en

(*) Bladz. 66.

„ en spannende trok hy met den roof weg, maar
 „ de boeren zetten hem eindelyk na. Tot *Beu-*
 „ *zichem* sprong *Pelgrim* met de zynen in een schip,
 „ maar naauwlyks van land gestookten zynde,
 „ kwam 'er een zwart paard, 't welk, zonder
 „ veel figuren te maken, in 't schip sprong, en
 „ 't zelve zodanig overlaadde, dat *Pelgrim*, Heer
 „ van Leerdam, met al de zynen aldaar verdron-
 „ ken. Deszelfs heerlykheid van Leerdam wierd
 „ Heer *Jan van Arkel*, die een oprecht Christen
 „ mensch was, toegewezen. Maar had je eens
 „ gehoord wat een vernagelde kraam dat 'er toen
 „ op 't kasteel van Leerdam was? ha broek! het
 „ ging 'er al wederom zo grouwelyk heet van de
 „ rooster; men hoorden 'er meenigerlei grimmig
 „ en vervaarlyk geluid; 't was 'er vol stanck en
 „ helsche vlammen. Die 't kasteel maar genaak-
 „ ten, wierden dul, uitzinnig en razend. Twee
 „ personen gingen echter in 't kasteel, en kwa-
 „ men in een vervalde kelder, den eenen wierd
 „ vervaard, en liep 'er wederom uit; maar den
 „ anderen wierd vast gehouden, min nog meer
 „ of hy aan een keten gebonden stond: daar
 „ hoorde hy verscheide lasteringen en vervloe-
 „ kingen spreken tegens den schepper. Ten
 „ laatsten kwam de priester, en haalden 'er de
 „ vent uit, welke dul en razend was, en sedert
 „ dien tyd geen gezond uur had. De duivel zei
 „ tot de priester, had hem God niet beschermt,
 „ ik zoude hem als het stof der zonne gewreven
 „ hebben. Dus schryven de oude autheuren, enz".

In het jaar 1496 ontstond 'er een oorlog tus-
 schen de Hollanders en Gelderschen, geduurende
 welken, de Heer van *Iselstein* vele uitvallen in
Gelderland deed, en in eenen der geleverden veld-
 slagen, werden vele Nimmegnaars nedergefabeld.

De

De Gelderschen, om dit te wreken, vielen op het kasteel van *Leerdam* aan, en veroverden hetzelfde, benevens de stad, waarna zy geheel *Holland* door roofden, plunderden en brandden. Hertog ALBRECHT van *Saxen* dit vernemende, trok met eene geduchte magt naar *Gorinchem*, lag zeer sterke bezettingen binnen de steden *Asperen* en *Heuvelom*, en deed omtrend *Leerdam* een sterk blokhuis oprechten, waardoor hy de Gelderschen insloot; zo dat zy, nergens uitkomst ziende, eindelyk genoodzaakt werden, om zich, behoudens lyf en goed, aan den Hertog over te geven, die hen vervolgens deed uittrekken.

In het jaar 1579 heeft CEPIN VITELLIUS, met 15 vaandelen Zwitfers en eenige Spanjaarden, de stad *Leerdam* zodanig naauw belegerd, en vervolgens met twee stukken zwaar geschut de muuren zodanig beschoten, dat de stad zich aan hem moest overgeven.

PETIT zegt, dat *Leerdam* in vorige tyden, gedurende de Geldersche oorlogen, zo menigmaal verwoest werd, dat men het der moeite niet waardig oordeelde, om deze kleine stad telkens te herbouwen, en hy voegt daarby, dat de muuren in zynen tyd, zynde omtrend het jaar 1615, nog voor een groot gedeelte vervallen lagen.

Volgens H. VAN HEUSSEN, is JAN, de laatste Heer van *Arkel*, in den ouderdom van 65 jaren gestorven, en in het choor der *Leerdammer* kerk begraven. Op zynen zark ziet men, buiten zyne geslacht-wapens, het volgend Latynsch graffchrift uitgehouwen (*):

Ver-

(*) Oudheden, tweede deel, bladz. 346.

IV. DEEL.

Y

Veritibus hic donat, & sic ostendere conat.

Et sic ut () hic ponat, ponitur omnis honor.*

Si quis eris qui transis, sis, respice, plura;

Sunt quod eris, quod is ipse fuit, pro me precor ora.

Hetwelk in onze taal betekent: „Ik ben een
„ spyze der Wormen, en daar mede is alle myne
„ eere verdweenen. Al wie gy zyt, die hier
„ voor by gaat, staat stil, beschouwt my, en
„ weent: Ik ben 't-geene gy zult worden, en 't
„ geene gy zyt ben ik geweest. Bid voor my,
„ dat verzoeke ik.”

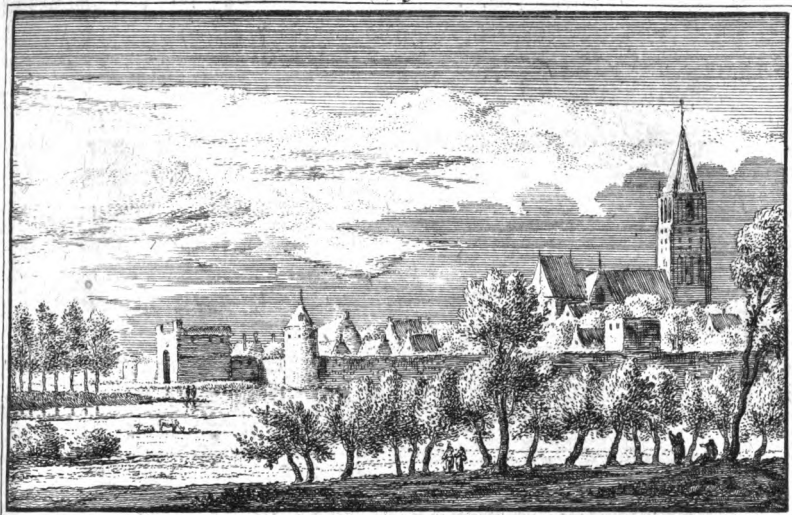
DESTEDE

HEUKELOM,

In HOLLAND.

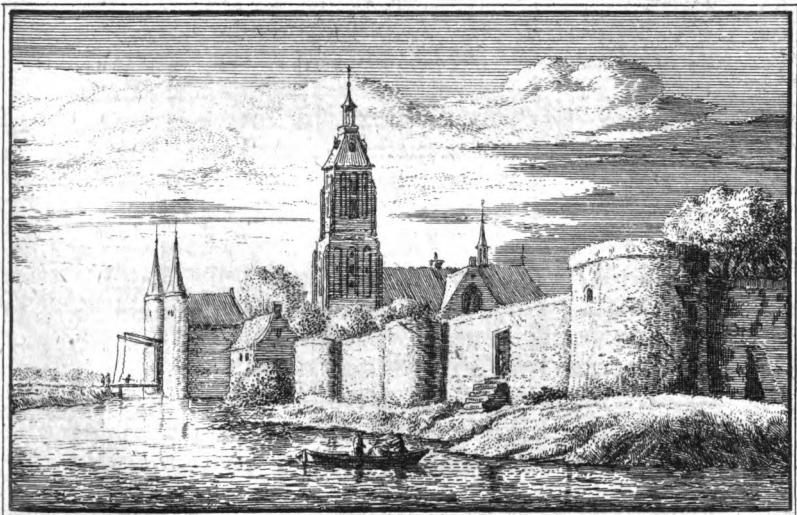
De kleine stad, van welke wy in 165te plaat
eene zeer schone afbeelding zien, is gelegen in
Holland, in het land van *Arkel*, niet verre van
Leerdam en *Asperen*, aan de rivier de *Linge*. Zy
is zeer klein van omtrek, doch zeer oud, en ou-
der dan de twee laatstgenoemde plaatsen. Som-
migen zyn tot het zonderling denkbeeld vervallen,
als ware deze stad haren naam verschuldigd aan
HERCULES; doch deze betzeltaal schynt te steu-
nen

(*) Waarschynlyk zal het moeten zyn: *Quod velut hic ponat*,
ZEGT H. VAN HEUDELEN.

A. Rademaker fecit

HOEKELUM

A. Rademaker fecit

ASPEREN van de Waterzij

nen op de vertellingen, welken men doet van de Heren van *Arkel*, die men voor eene foort van reuzen wil aangezien hebben, en welken den sterken **HERCULES** zouden hebben willen navolgen (*). De lezer echter zal even weinig geloof willen slaan aan diergelyke ongegronde verhalen als wy.

Wanneer men op eenige gelykheid of overeenkomst van naam kan bouwen, zou *Heukelom* ten minsten reeds in den jare 784 in wezen geweest zyn; en sommigen zyn daarom in het denkbeeld gebragt, om op deze kleine stad toe te passen, het geen de oude geschiedschryver **REGINO** (†) van *Huculim* verhaalt, namentlyk: dat het door **KAREL den groten**, ter beteugeling der wederspansingheid en oproerigheid der Neder Saxen, benevens andere omleggende plaatsen overvallen en verwoest is. Aldus luiden zyne woorden in onze taal:

„ *Carel* trok in *Saxen*, vermits het wederom
„ was opgestaan, beneffens een gedeelte van
„ *Vriesland*; en hy kwam tot aan *Huculim*, 't
„ welk hy rondom trok, en alles in 't ronde ver-
„ woestede.”

Doch wie zal ons zeggen, of door dit *Huculim*, de kleine stad *Heukelom*, van welke wy thans handelen, verstaan moet worden? De beroemde schryver **S. VAN LEEUWEN** (§) wil dit nogthans betogen, en het is daarom dat hy **REGINO** berispt, die kleine stad te onrecht *Huculim* te hebben genaamd, gelyk hy veeltyds de namen der
plaat.

(*) **L. SMIDS**, Schatkamer, bladz. 137. **S. VAN LEEUWEN**, *Batav. Illustrata*, bladz. 198.

(†) *Ad annum* DCCLXXXIV.

(§) *Batav. Illustrata*, bladz. 198.

plaatsen, zonder opmerkzaamheid en onnaauwkeurig, ter neder stelt. Wat ondertuschen **S. VAN LEEUWEN** aan **REGINO** voorwerpt, omtrend de onnaauwkeurigheid in het plaatsen der namen, dit zelfde doet die schryver omtrent het jaargetal, stellende by de beschryving van het kasteel *Heukelom* (*) het jaargetal 1284, in plaats van 784. Dat **REGINO** met den naam *Huculim* ons *Heukelom* zou bedoeld hebben, komt den oudheid-onderzoeker **H. VAN RHYN** (†) mede als zeer waarschyntelyk voor. Doch doordien het kasteel te *Heukelom* veel later, en eerst omtrend of na het jaar 1200 gesticht is, volgens het schryven van **W. VAN GOUDHOEVEN** (§), **M. Z. VAN BOXHORN** (**), **S. VAN LEEUWEN** (††) en **H. VAN HEUSSEN** (§§), kan het zeer gemakkelijk de gedaante van een der alleroudste sloten van *Holland* gehad hebben, doordien de meesten later gebouwd zyn, zonder dat men dien ouderdom tot de agtste eeuw, of nog vroeger, behoeft op te weizelen, veel minder aan de beuzeltaal eenig geloof te geven, om den oorsprong van hetzelfde by de zogenaamde vier Heemskinderen te zoeken.

„ Welker Historie (zegt **ABR. KEMP** (a),)
 „ hoewel by onzen schryver vercierd geëgt, nog-
 „ thans by hem, en zelfs by die van den huize
 „ van *Arkel*, eenige schitteringen van waarheid
 „ heeft behouden, alzoo d'een die zyn Historie,
 „ d'ander op haar aal-oude Huys te *Heukelom*, in
 „ af-

(*) *Batav. Illustrata*, bladz. 1301.

(†) *Oudheden*, tweede deel, bladz. 350.

(§) *Bladz.* 86.

(**) *Toneel van Holland*, bladz. 307.

(††) *Bladz.* 198 en 1301.

(§§) *Oudheden*, tweede deel, bladz. 350.

(a) *Beschryving van Gorinchem*, bladz. 3.

„afbeeldzel, zittende op het Rosbeiaard, ver-
„toonen.”

Doch deze sprookjes zyn meer geschikt om kinderen te vreden te stellen, dan verstandige menschen daarmede bezig te houden. Dezelfde ABR. KEMP (*) is ook van gevoelen, dat de Heer JAN van *Arkel*, volgens hem de vyfde Heer, *Heukelom* in het jaar 1076 zou gebouwd hebben, doch mede zonder een eenig bewys daaromtrent by te brengen.

Door de aantekeningen van GOUDHOEVEN, BOXHORN, S. VAN LEEUWEN en L. SMIDS (†) schynt de gewaande overgrote ouderdom van *Heukelom* zeer veel van zynen grond te verliezen, doordien alle deze schryvers zeggen, dat de Heer OTTO van *Arkel*, jongste zoon van Heer JAN den *agtsten*, *Heukelom* als een leen van *Arkel* in bezitting gekregen heeft, en omtrent het jaar 1272 de eerste Heer van *Heukelom* geweest is; wiens geslacht verscheidene eeuwen bezitter daarvan was. In het jaar 1620, ten tyde van GOUDHOEVEN, stond dit kasteel omtrent een boog-scheut verre buiten *Heukelom*, en was toen nog in wezen. Doch ten tyde van BOXHORN, omtrent het jaar 1634, lag het reeds geheel in puin.

In het jaar 1399 verklaarde Hertog ALBRECHT van *Beijeren* die van *Heukelom* tolvry door geheel *Holland*, *Zeeland* en *Heusden*, welk voorrecht hy hun door brief en zegel bevestigde, waarvan het volgende den inhoud is (§):

„*Albrecht*, &c. Maakt yder kenlyk, dat hy
„de Heer van *Heukelem*, en zyn onderzaten,
„voor deze, om meenige trouwe diensten; zon-

, de

(*) Ibidem, bladz. 18.

(†) Schatkamer, bladz. 137.

(§) ABR. KEMP, bladz. 144.

„derling op de *Oost-Vriescn*, heeft gegeven vry-
 „dom op zyn Tollen, van *Holland*, *Zeeland* en
 „van *Heusden*, tot wederzeggen, en geeft hen
 „zulks nu met dezen Brief voor eenewelyk. Ge-
 „daan in den *Haag*, den 7. van *Wintermaand*,
 „1399.”

Volgens de berichten der kronyken (*), heeft de Heer JAN van *Heukelom* omtrend het jaar 1462 munt geslagen, geensints onder zyne eigen stempel en wapen, hetwelk hy vermogt te doen, maar met den naam en het omschrift van den Graaf van *Holland*, tegen alle recht en reden. De Graaf PHILIPS van *Bourgondiën* zulks niet willende gedogen, vermaande hem verscheiden malen van zulks na te laten. De Heer van *Heukelom*, welke dezen vriendelyken raad in den wind floeg, en gene zweem van gehoorzaamheid aan deze bevelen deed blyken, werd door den hogen raad van *Holland* gebannen, doch verwierf weinig tyds daarna vergiffenis.

Niet lange na dit geval trof den Heer van *Heukelom* een ander ongeluk. Zyn zoon OTTO maakte zich, bygestaan door zynen oom GERARD VAN CUYLENBURG, gewapenderhand van *Heukelom* meester, doordien OTTO naar alle waarschyne-lykheid deze plaats voor eene zekere somme gelds aan CUYLENBURG verkocht had. By die gelegenheid werd de Heer van *Heukelom* door zynen zoon gevangen genomen, en aan CUYLENBURG overgeleverd, hoewel hy niet de minste gedachten had, noch op het eerste, noch op het laatste. CUYLENBURG wierp eene sterke bezetting in die kleine stad; dit volk stroopte van daar geheel *Holland* door, en plonderde en roofde alles wat het

(*) BOXHORN. Toneel van *Holland*, bladz. 370.

het konde magtig worden. JAN VAN CHARLOIS, Heer van *Arkel*, dit tomeloos bedryf niet langer kunnende dulden, beval den Drosfaard van het land van *Arkel*; om zich derwaards te begeven; deze raapte eenige burgers uit *Gorinchem* byeen, maakte zich by nacht meester van *Heukelom*, en nam eenige soldaten van *Cuylenburg* gevangen. Na eenige onderhandeling werd besloten, dat OTTO en de Heer van *Cuylenburg*, *Heukelom* aan den Graaf van *Charlois* zoude overleveren. Op deze wyze werden beiden, zo wel vader als zoon, wegens hunne trouwloosheid gestraft, van deze heerlykheid en verdere tytels beroofd, en de Graaf van *Charlois* binnen *Heukelom* gehuldigd. Nogthans verkreeg Heer OTTO, in vervolg van tyd, vergiffenis wegens dit zyn wanbedryf, en ontving *Heukelom* weder terug.

Deze OTTO van *Arkel*, Heer van *Heukelom*, heeft op den 10 oktober des jaars 1496, aan die van *Heukelom* eene zeer aanmerkelyke handvest verleend, waarvan wy den korten inhoud hier onder laten volgen (*).

„ Otto van *Arkel*, Heere tot *Heukelom*, *Ammeroyen* en *Weerdenburg*, doet yder kenslyk, dat hy de Borgers van zyn Stad van *Heukelom* geeft deze navolgende Hantvesten:

„ 1. D'Heer mag zyn onderpand voor den Tyns verkoopen, dog de bezitter van 't onderpand heeft zyn los 14 dagen met dubbeld geld; behoudens yder zyn Tyns en Jaar-geld, be- geerd de Heer 't opgewonnen goed niet te houden; die 't Tyns of Jaar-geld daar op heeft, mach 't aanveerden voor viervoudigen Tyns, „ dies

(*) ABR. KEMP, Beschryving van *Gorinchem*, pag. 420.

„ dies mag de Heer dat Jaar-geld afleggen als 't
 „ hem beliefd.

„ 2. Die yemands goed met regt verkoopt,
 „ mag tot los geven 1 of 14 dagen, en niet lan-
 „ ger, en in 't goed met regt geschat zynde, en
 „ dat bezeten heeft een Jaar en zes weken, zon-
 „ der van yemand binnen 's Lands zynde, met
 „ brieven bestoord te zyn, mag altyd houden,
 „ onvermindert yder Tyns en Jaar-geld.

„ 3. D'Heer mag voor zyn schulden met d'een
 „ hand panden en met d'ander sluyten, aan alle
 „ gereed goed, op d'helft meer dan de schuld
 „ belooft, en Schepenen mogen hem ook geen
 „ erve hooger aanschatten, dan d'helft meer als
 „ de schuld, en Jaar-geld van 6 Penningen een,
 „ hoofdgelds.

„ 4. De Geest'lykheyd heeft gelyk recht, als
 „ de Heer van zyn Tynsen, maar van allen an-
 „ deren zullen zy recht gebruycken, als d'onder-
 „ zaten.

„ 5. D'Onderzaten zullen met recht niet meer
 „ mogen verkoopen dan den derden Penning meer
 „ haars Hoofdgelds, geschat wordende in yemands
 „ erf, d'helft meer dan 't hoofd-geld, en geschat
 „ in eenig Jaar-geld, van acht Penningen een,
 „ hoofdgelds.

„ 6. Wie Vang-brieven heeft, zal die binnen
 „ 's Jaars bestooren voor twee Schepen, en laten
 „ 't tekenen, in 't (*Signaat*,) Wet-Boek; des
 „ niet doende, de Vang-brieven zyn van geender
 „ weerde.

„ 7. Niemand mag den anderen zittende hou-
 „ den met oude brieven, vorder dan haar schuld
 „ belooft, &c. (Dit punt vervolgd met veel
 „ hedensdaags' ongebruykelyke woorden, quaadt
 „ om te verstaan; zegt *Abr. Kemp*.)

- „ 8. De schulden aan de Heer, en verjaren niet.
 „ 9. Schepenen goederen-schattende, zullen 't
 „ doen op den eed, na haar beste wetschap.
 „ 10. Die van schuld aangesprooken word,
 „ doende zyn onschuld met eede, en d'aanlegger
 „ ten naaften recht-dage bewyzende zynen quaden
 „ eed; d'eyffcher zal de schuld winnen, en de
 „ schuldenaar zyn twee vingeren verbeuren.
 „ 11. Schepenen mogen niet staan over Over-
 „ giften, ten behoefte van (*Religieusen*;) geor-
 „ dende te doen; maar dezelve eenige erven bin-
 „ nen de Heerlykhyt *Heukelom* aanbestervende,
 „ die zullenze behouden haar leven lang, of
 „ mogenze verkoopen, of weggeven, aan weer-
 „ lyke, waar zy willen; des niet doende, zullen
 „ ze komen op haar regte erven, al waren die
 „ Geestelyk, behoudende die ook haar leven
 „ lang; mits eindlyk komende aan de weerlyke.
 „ 12. Schepenen zullen ook niet staan over
 „ giften van natuurlyke (*Bastarden*;) Kinderen,
 „ daar de Heer by onterfd is, nog ook buiten
 „ 'sLands over geen voorwaarden, ten zy by
 „ wil van de Heer; zulks onwetend doende, de
 „ gift is van geender weerden. Over alle eigen-
 „ dommen zal de Schout mē staan, van 's Heeren
 „ wegen, ten zy hy buiten de Heerlykheid, of
 „ onwillig waar.
 „ 13. Schepenen zullen niet staan over over-
 „ giften van kranke luiden, ten waar zy die kloek
 „ genoeg van verstand kenden.
 „ 14. Yemand krank te bedde leggende, maakt
 „ zyn Testament, dunkt 't gericht dat een redelyk
 „ verstand te zyn, 't zal plaats grypen, anders
 „ niet.
 „ 15. Die in Echtschap zitten; zullen ten
 „ hoogsten niet meer verbeuren dan 't Lyf, en
 „ hal-

„ halve goed, en wettige schulde, uyt 't gemeyn
 „ goed vooraf gaan.

„ 16. Yder mag zyn gestolen goed binnen
 „ d'Heerlykheid *Heukelom* weer halen, zondet
 „ verbeuren, met kennis van de Schout.

„ 17. Met vechten niet meer te verbeuren dan
 „ penningbreuken, uytgezondert dood-geflaghen.
 „ En d'Heer zal geen geley geven van zyns on-
 „ derzaten schulden, ten waar hy yemand op
 „ belofte van geleide dede ontbieden, om mē te
 „ spreken.

„ 18. De Richter of Bode, met twee wettige
 „ Knapen, eyft vrede, eenwerf, 't word ge-
 „ weyerd, de boete is een *Ryns-gulden*; ander-
 „ werf, en derde werf, als voren; ten vierde-
 „ maal word hem geboden vrede te houden van
 „ 's Heeren wegen; breekt hy die, men rechte
 „ over hem als vrede-breker.

„ 19. Wie over bezetting weg gaat, of goed
 „ verbrengt, pand met geweld, dat met allen
 „ rechten verwonnen waar, Goed gebruikt, dat
 „ hem met regt ontwaard is van 's Heeren wegen,
 „ de Schuts-Koy opbraak, en daar uyt naam, of
 „ van de Kerk-muyr bond, eer hy de schaade
 „ verborgde, die zyn beesten gedaan hadden, en
 „ men hem dat met twee wettige Knapen over-
 „ tuygde, die zal 't beteren by de Heer en Ge-
 „ rechte.

„ 20. Yemand onmundige kinderen agterla-
 „ tende, d'Heer en Voogt zalze besteden van Jaar
 „ te Jaar uyt haar goed, om den minsten pen-
 „ ning, en die dat doen wil, zalze hebben, mits
 „ borg voor d'opvoeding stellende. De Momboir
 „ zal de voorkur daar in hebben; en naaſt eenig
 „ van de naaſten bloede. 't Vorder goed tot der
 „ Kinderen profyt, zal de Voogt jaarlyks reke-
 „ „ ning

„ ning af doen voor d'Heer en Gerechte, en zal
 „ in de Voogdy blyven, tot dat de Kinderen 15.
 „ Jaar oud zyn; trouw een dochter beneden de
 „ 15 Jaren, die Voogdy is uit.

„ 21. Men zal den vremden bezetten man al-
 „ tyd recht doen, en 't recht leyt niet neder,
 „ uytgezeyt de vier standel-dagen van de Jaar-
 „ merkten, en op den dag dat men onzer L.
 „ Vrouwen Beeldt draagt, eenen dag daar voor,
 „ en daar na.

„ 22. Die agter uyt vaart, dat is de Heerlyk-
 „ heyt met zyn goed ruymt, magh men houden,
 „ en die hem eenig behulp dede, en dat in der
 „ waarheyt zoo bevonden wiert, die zal des an-
 „ derens schuldens betalen, die hy in de Heer-
 „ lykheid schuldig is gebleven.

„ 23. Wedervoer zyn onderzaten eenig onbe-
 „ hoorlyk recht, in anderen Heeren Landen, met
 „ zal die Onderzaten van gelyken weder doen.

„ 24. Spreekt yemand op de gezworens of haren
 „ dienst, dezelve zal betering doen by d'Heer
 „ en Gerechte.

„ 25. Word yemand aangesproken van getuy-
 „ genis, de Schout, Schepenen, en Schryver,
 „ zullen elk zyn getuigen heymelyk hooren.

„ 26. Komt yemand in 't Gasthuys te *Heukelem*,
 „ en sterft daar, al 't goed, reed en ongereet,
 „ by dien nagelaten, in de Heerlykheid voorfz.
 „ erft op 't Gasthuys; dies zullen de Gasthuys-
 „ meesters 't Lyk eerlyk ter eyrden doen brengen.

„ 27. Schepenen zullen niet langer tuygen,
 „ nog Zegelen, dan een Jaar en 6 weken, na
 „ dat zy Schepenen geweest zyn.

„ 28. Alle Schouwen mogen de Schout en
 „ Heemraden zoo kort en lang gebieden, als 't
 „ haar nut en oirboir dunkt.

„ 29. Al-

- „ 29. Alle Jaar op *St. Pontiaans-dag*, (den 24
 „ van *Loumaand*,) of binnen den eersten gericht-
 „ dag daarna, zal men 't halve gerecht van *Heu-*
 „ *kelem* verzetten, 't een Jaar vier, 't ander Jaar
 „ drie, of meer, zoo 't de Heer believen zal.
 „ 30. Belooft alle dit voor hem en zyn erven
 „ eeuwelyk onderhouden te zullen werden.
 „ Gegeven, in 't Jaar ons Heeren 1496. den
 „ 10 van *Wynmaand*.”

Hier volgen de punten, daar Schepenen van
Heukekom haaren eed op doen.

- „ 1. Zullen over geen overgiften staan, of de
 „ Schout zy daar by, van 's Heeren wegen.
 „ 2. D'ouergift moet eerst op 't (*Signaat*,) Boek
 „ by den (*Secretaris*,) Geheymfchryver geteykent
 „ staan, en dan opgelezen worden.
 „ 3. Schepenen zullen over geen beleening van
 „ Landen staan, daar d'uitlegger van 't geld een
 „ boete op wil stellen, of eenig verband, van in
 „ eenige tyd van jaren niet te mogen lossen, ten
 „ zy by wil van d'Heer.
 „ 4. Schepenen zullen geen Vonnissen wyzen,
 „ daarze op te Rade gaan, en op inleggen, of
 „ zy eerst by den Schryver op 't (Register,) Boek
 „ geschreven, of dat daar af nog toe-ge-
 „ daan word.
 „ 5. Zullen Schepenen ook niet staan over be-
 „ leening van Rent- of Cyns-brieven, of Landen,
 „ daar in d'uytlegger wil hebben zal, van te los-
 „ sen, of niet te mogen lossen, binnen, of op
 „ zekere tyd van Jaren, ten zy met toestaan van
 „ de Heer.

- Volgt nu 't spannen van de Vyerschaar te *Heu-*
kelom in 't kort.

„ 1. De

- „ 1. De Schout spant de Vyerschaar, van d'Heer
 „ van *Heukelems*-wegen, verbied onrust, dat nie-
 „ mand spreekt, dan met verlof, of zynen ge-
 „ rechten voorspraak.
- „ 2. De Schout vraagt, of hy de Vyerschaar
 „ recht gespannen heeft.
- „ 3. Schepenen wyzen, Ja, met eenige gebruy-
 „ kelyke woorden, onnodig te verhalen.
- „ 4. De Schout vraagt, of hem de tyd te kort
 „ viel, of hy hem verhalen mag.
- „ 5. Schepenen wyzen, Ja.
- „ 6. 7. Schout vraagt, en Schepenen wyzen,
 „ die zig niet verantwoord, dat men daar ver-
 „ volg op hebben zal.
- „ 8. 9. 10. 11. Zyn 't Schepenen-Brieven,
 „ daar men mē regt, d'eyscher verzoekt rich-
 „ ting, Schepenen staan 't toe, leggen eenen
 „ Koopdag over 14 dagen, mits daar van weet
 „ doende.
- „ 12. Is 't van schult, d'Eyscher heeft doen
 „ panden, voor Gulden, &c.”

En zo voorts, tot 36 punten toe, alhier on-
 nodig te verhalen.

OTTO van *Arkel*, Heer van *Heukelom*, stierf
 in het jaar 1567 aan eene wonde, zynde hy met
 het oor in zyn zwaard gevallen, by gelegenheid
 dat hy met eenen wagen by *Herwynen* in de *Betuwe*
 om viel. By zyne echtgenote MARIA VAN IM-
 MERSEEL, dochter van PHILIPS, Heer van
Immerseel by *Antwerpen*, had hy eene eenige doch-
 ter, genaamd MARIA van *Arkel*, welke, na het
 overlyden haars vaders, vrouwe werd van *Heu-
 kelom* en *Waardenburg*. Doch deze in het jaar
 1595 te *Dirigt*, in welke plaats hare moeder her-
 trouwd

trouwd was, ongehuwd overleden zynde, kwamen hare goederen aan hare moey **ELISABETH van Arkel**, vrouwe van *Heukelom, Waardenburg en Leijenburg*. Deze huwde voor de eerste maal met **JAKOB VAN TIENEN**, Heer van *Castres*, Opper-Bailluw van het land van *Vlaanderen*, doch zonder nakomelingen daar by te hebben gegeneerd. Daarna hertrouwde zy, met dispensatie der geestelyke overigheid, met **THOMAS VAN TIENEN**, Heer van *Castres*, en broeder van haren eersten echtgenoot. Zy woonde op den huize *Heukelom*, en gewan **THOMAS VAN TIENEN**, Heer van *Castres*, geboren in het jaar 1575. Deze huwde in het jaar 1607 met **ANNA VAN RENESSE**, dochter van den Burggraaf van *Montenaken in Luikerland*, en gewan nakomelingen, worden de hy, na den dood zyner moeder, Heer van *Heukelom, Waardenburg en Leijenburg* (*).

De rivier de *Linge* loopt langs de muren der stad, waarin vier waterpoorten zyn, welken toegang hebben tot der rivier. Aan de landzyde heeft zy twee poorten, eene in het westen, de *Gorkummer poort* genaamd, doch dezelve is door eene inbraak in het jaar 1748 byna geheel weg gespoeld; de andere staat in het oosten der stad, en wordt de *Leerdammer poort* genaamd. De kleine stad is vierkant in de lengte gebouwd, en heeft zyne grootste strekking van het oosten naar het westen. Zy is ruim betimmerd, en heeft grote opene plaatsen en tuinen, waardoor zy luchtig is.

Volgens het quohier der verponding van het jaar 1632, stond *Heukelom* aangeslagen op 104 huizen, 1346 morgen en 256 roeden lands, beta-

(*) S. VAN LERUWEN, *Batav. Illustrate*, bladz. 851.

talende jaarlyksch toenmaals 3726 guldens, 15 stuivers, 8 penningen. Volgens het quohier der verponding ven het jaar 1732, staat *Heukelom* in sommige lysten voor 95, en in anderen voor 113 huizen geboekt.

Sedert de Reformatie, is *Heukelom* omtrend het geestelyke vereenigd met 't *Bosch*, *Leijenburg*, *Leuven* en *Vogelwerf*, behorende onder de clasfis van *Gorinchem*, den eersten ring, genaamd *Arkel*; zynde als eerste leeraar in de Hervormde gemeente aldaar beroepen *QUIRYN PALME*, die den dienst in den jare 1573 aldaar heeft waargenomen. Hedendaagsch wordt de gemeente nog door éénen predikant bediend.

Het tegenwoordig huis te *Heukelom* is een zeer goed gebouw; naar den hedendaagschen smaak gebouwd, met eenen agtkanten koepel boven het dak, op welken éene agtkante spits staat. Rondsom het kasteel heeft men een welgeregelde plantaadje van hoog opgaande bomen.

Het stadhuis te *Heukelom* is van zeer weinig belang; de kerk is groot en ruim, heeft eenen toren, welke tot aan den tweden omgang vierkant opgemétzeld is; boven op dezelve staat eene agtkante spits.

De regeering bestaat uit den Drosfaard, welke ook Schout, Dykgraaf en Stadhouder der lenen is. Uit twee Burgemeesteren, waarvan de tweede voorzittend Schepen is. In het geheel zyn 'er zeven Schepenen en een Secretaris.

De tegenwoordige Heer van *Heukelom* is de wel edel geboren Heer JUSTINUS VAN GENNEP, Drosfaard, Schout, Dykgraaf en Stadhouder der lenen. De Heer van genoemde stede, is ook Heer van *Leijenburgh*.

DE STEDE

A S P E R E N ,

In HOLLAND.

RADEMAKER levert ons twee zeer schone gezichten van die kleine stad, in de 166ste en 167ste konstplaat. In de eerste tekening vertoont zich dezelve ten westen aan de rivier de *Linge*, welke aldaar, wegens haren zagten loop, de *Liefde* genaamd wordt; verder ziet men in die tekening een gedeelte der stads muuren, de Heukelomfche poort, en de kerk, met haren fiertyken en hogen toren. De tweede afbeelding vertoont ons het stedeke aan de landzyde, benevens de kerk en toren, aan dien kant te zien.

Deze kleine stad, gelegen op de grenzen van *Gelderland*, in *Holland*, in het land van *Gorinchem*, legt in eenen driesprong met de steden *Heukelom* en *Leerdam*, en is van eene byna langwerpige gedaante. Weleer maakte zy ook een gedeelte van het Graaffschap van *Teisterband* uit, doch in lateren tyd werd zy een gedeelte van de oude heerlijkheid van *Arkel*.

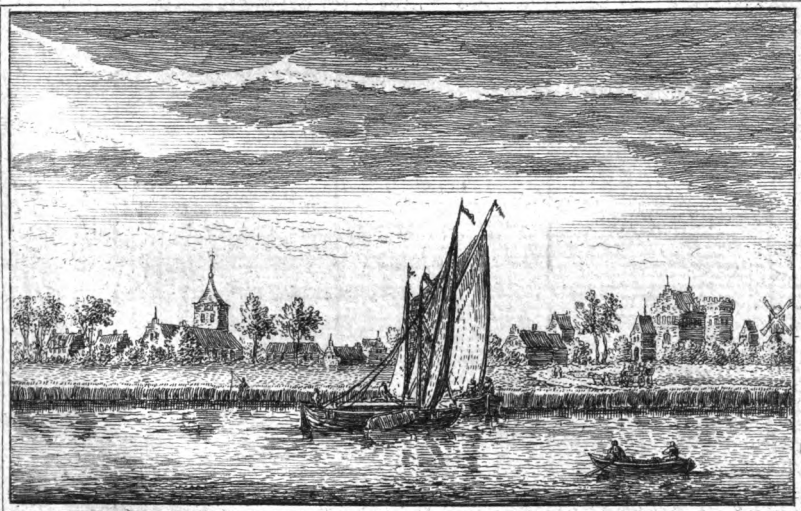
Sommigen geven deze plaats eenen zo hogen ouderdom, dat het kasteel van *Asperen* reeds 19 jaren na *Christus* geboorte aanwezig geweest, en *Aspernas* (*) zou genaamd geweest zyn. Anderen wil-

(*) M. VAN HOUVE, Handvest Kronyk, I. deel, bl. 35.

A. Rademaker fecit

ASPEREN van de Lantzy.

WERKENDAM

willen, dat het ten minsten reeds in het jaar 630 bekend was, onder den naam van *La Franchise de Saint aspre*, of de *vryheid van St. Aspre in Austrasien*, dus genoemd naar zekeren gewaanden heiligen, ST. ASPER genaamd (*). De beroemde Heer ALTING (†) was van gevoelen, en meende zulks duidelyk te hebben aangetoond, dat dit kasteel, op de oude bekende reiskaart van PEUTINGER, *Caspingium* zou genaamd zyn, doordien men in vroegere tyden deze plaats geensints *Asperen*, maar *Hasperen*, *Chasperen* en *Gasperen* zoude genaamd, en waarby de Romeinen den uitgang *ingen* zouden gevoegd hebben, gelyk zulks gemeen is aan vele plaatsen in *Duitschland*. Doch de oudheidkundige H. VAN RHYN (§), over den naams-oorsprong dezer stad sprekende, twyffelt met rede, of de Heer ALTING in dezen niet heeft misgetast.

Dat *Asperen* ondertusfchen zeer oud is, blykt onder anderen daaruit, dat men reeds in het jaar 1050 vindt gewag gemaakt van eenen Heer GERUNGO DE ASPERT (**), door welken waarschijnlijk een Heer van *Asperen* zal verstaan worden. In latere tyden vindt men in de oude geschriften van meer andere Heren van *Asperen* gewag gemaakt, en wel op het jaar 1188, weder van eenen GERUNGO van *Asperen* (††); FOLPERT was omtrend het jaar 1200, Heer van *Asperen*, deze werd door WILLEM, de eerste Graaf van *Hol.*

(*) M. VANDER HOEVEN, Handvest Kronyk, II. deel, bladz. 224 en 225.

(†) *Notit. Germ. Infer. Pars II*, pag. 28.

(§) H. VAN HEUSSENS Oudheden, II deel, bladz. 349. § 1.

(**) WILH. HEDA, *Hist. Ultraj.* pag. 119.

(††) H. VAN HEUSSEN, *Loc. Ut.*

Holland, toen dezelve in het jaar 1204 de regeering van dat Graaffschap had aangenomen, overwonnen, en het kasteel tot den grond toe verwoest (*).

De Heer JAN van *Arkel*, eenige kruisbroeders van *Keulen* te *Gorinchem* gebragt hebbende, wilde voor dezelve een prachtig klooster stichten (†); doch vond de gemelde stad zo dicht betimmerd, dat daartoe gene ledige plaats binnen de muuren te vinden was. Dus stelde hy hun voor, om hetzelfde te bouwen buiten de Borgpoort, tusfchen de Keizerlyke burgt van *Arkel* en de stad. Doch de geestelyke broeders, beducht, dat 'er in vervolg van tyd zeer ligt geschillen zouden kunnen ontstaan tusfchen de stad en de sterke burgt, floegen het aanbod af, voorziende, dat die plaats gene genoegzame veiligheid in tyd van gevaar aanbod. JAN van *Arkel* verzocht daarop zynen neef, den Heer van *Asperen*, om dat gesticht onder zyn bestier te plaatfen; en deze daartoe verlof gevende, werd dit klooster in het jaar 1318 in de kleine stad *Asperen* gesticht.

Heer GUY van *Asperen*, een jonger broeder van JAN den *tweeden*, Heer van *Heukelom*, werd in den jare 1345, benevens Graaf WILLEM den IV, by *Stavoren*, door de Friezen geslagen. De dochter van dezen Heer GUY, vrouwe van *Asperen*, was gehuwd met den Heer ROBERT van *Arkel*, Heer van *Berg-ambagt*, welke in het jaar 1347 in den Luiker oorlog sneuvelde, waardoor *Heukelom* aan zyne eenige dochter kwam, welke den Heer DIRK van *Polaanen* ten echtgenoot, en

(*) W. HEDA, bladz. 186. P. SCRIVERIUS, Oudheden, bladz. 178.

(†) AER. KEMP, Besch. van *Gorinchem*, bladz. 63 en 64.

en by hem eenen zoon had , genaamd OTTO van Polaanen, Heer van *Asperen*. Deszelfs dochter, vrouwe van *Polaanen*, huwde met Heer JAN van *Langerak*, en uit dit huwelyk sproot eene dochter, ELBURG genaamd, welke *Asperen* ten huwelyk bragt aan haren echtgenoot RUTGERT VANDEN BOETZELAAR, uit *Cleef*(*)).

Omtrend het jaar 1461, werd de stad en heerlijkheid *Asperen* door twee byzondere geslachten bestierd (†); de eene helft namentlyk door den voorgemelden Heer RUTGERT VANDEN BOETZELAAR, Heer van *Langerak*, RUTGERS zoon, in huwelyk hebbende ELBURG, vryvrouwe van *Langerak* en van de helft van *Asperen*; en de andere helft door AARNDT PIEK VAN BEESDAM, in den jare 1444 gehuwd met BELIOR van *Polaanen*, vrouwe van de andere helft van *Asperen*. Hoewel zy nu beiden de stad en heerlijkheid bewoonden en bestierden, had een ieder hunner nogthans zyn byzonder kasteel; VANDEN BOETZELAAR namentlyk woonde aan de noordzyde, waar hy het kasteel van PIEK in leen had, en PIEK huisvestte in een kasteel aan de zuidzyde.

Dit onderling bestier duurde eenen geruimen tyd in rust en vrede; doch eindelyk begon BOETZELAAR, PIEK te beschimpen en te smaden, en beroofde hem met geweld van molen-maat, tienden en andere renten. PIEK poogde hem meermalen door zynen rentmeester tot andere gedachten te brengen, doch vruchteloos. Op zekeren vroegen morgen, kwam WILLEM VAN BUUREN, een zusters zoon van PIEK, met eenig

(*) W. VAN GOUDHOEVEN, bladz. 86. BOXHORN, toneel, bladz. 305.

(†) ABR. KEMP, Besch. van *Gorinchem*, bladz. 307 en 308.

eenig gewapend krygsvolk voor het kasteel van RUTGERT, binnen *Asperen*, trok met de zynen over de brug, tot in de voorburg voor de grote poort, gebruikte aldaar geweld, en zocht BOETSELAAR gevangen te nemen of te slaan. Deze ongewapend met zyne dienaars uitkomende, om de poort te bewaren, werd door WILLEM VAN BUUREN met een handgeweer doorschoten. De dader, benevens zyne medepligtigen, namen daarop in aller yl de vlucht op het kasteel van Jonker PIEK. Deze, onkundig van het voorgevallene, was ten uitersten daarover aangedaan, en niet zonder rede, doordien hy de doodslagers op zyn kasteel had geborgen, waardoor hy by vonnis alle zyne goederen verbeurde, wordende dezelve toegewezen aan den Graaf KARL van Charlois, als Heer van *Arkel*, van waar zy afkomstig waren; doordien, volgens de rechten van dien tyd, zelfs de huizen der schuldigen verbeurd verklaard werden.

Om dezen doodslag te wreken, kwam de Heer REINOUT van *Brederode*, benevens zyn broeder GYSBERT, Domproobst van *Utrecht*, welke voor het jaar 1454 binnen *Gorinchem* gewoond had, met 200 Utrechtsche schutters en den Procureur van *Holland*, het kasteel van PIEK beleegeren, waarover terstond oneenigheid rees. WILLEM VAN BUUREN dit vernemende, opende op zekeren middag de poorten, en dacht zich in het klooster der kruisheren te verbergen; doch hy werd gevangen, naar 's *Gravenhage* gevoerd, aldaar onthoofd, en zyne medepligtigen, welken men krygen kon, werden op raderen gezet.

Daarna werden Jonker AARND PIEK, en de zonen van BOETSELAAR, door tusschenkomst van een huwelyk, wederom onderling verzoend

en

en vereenigd; en in het jaar 1461, werd Graaf CARIL *van Charlois*, Heer van *Arkel*, in de persoon vanden Heer ADRIAAN VANDEN BOETSELAAR, Heer van *Brigdam*, gehuldigd als Heer van de helft der heerlijkheid van de stad en het kasteel van *Asperen*.

Weinige jaren daarna, namentlyk in het jaar 1478, gebeurde het (*), dat de Prins MAXIMILIAAN, als Heer van *Arkel*, uit *Gorinchem*, waar hy zich toenmaals bevond, aan den Heer OTTO *van Heukelom*, afkomstig van de mannelyke linie uit *Arkel*, eenen kapitein met eenig krygsvolk afzond, om dezelve, tegen de aanvallen der Gelderschen, binnen *Heukelom* te doen rukken; OTTO stond dit verzoek toe. En doordien *Asperen* op de Hollandsche grenzen lag, en eene gedeelte heerlijkheid was, waarvan de eene helft, welke naar *Holland* zich uitstreckte, benevens de stad en het kasteel, als mede *Langerak*, toekwam aan den Heer WESSEL VANDEN BOETSELAAR, RUTGERSZON, welke den Hollanderen zeer genegen was; doordien daarentegen de andere helft en het ander kasteel toebehoorde aan GYSBERT, de zoon van AARNDPIEK, eenen vriend der Gelderschen, had de Prins reeds in het jaar 1477, eer nog de Gelderschen tegen de Hollanders waren opgestaan, aan BOETSELAAR verzocht, hem zyn kasteel en zyne stad te willen overgeven, om daaruit aan de Gelderschen te kunnen tegenstand bieden, volgens zyne leenbrieven, doordien hy, zo wel het kasteel als de helft der stad van *Holland* in leen hield; en tevens bedreigde hy hem, zich te zullen wreken ten spie-

(*) ABR. KEMP, Besch. van *Gorinchem*, blad. 394 en 395.

spiegel van anderen, byaldien hy dit verzoek weigerde. WESSEL VAN DEN BOETSELAAR schreef den Prins in antwoord, dat zyn huis, ten allen tyde, zo wel voor den persoon vanden Prins in het byzonder, als voor de steden in het algemeen, open stond. MAXIMILIAAN daarmede niet te vreden, eischte stad en kasteel te openen voor allen, welken hy derwaards zondt, onder bedreiging, van de gehele heerlykheid van *Asperen* te zullen schenken aan den Marschalk van *Bourgondiën*, hebbende PIEK zyne helft reeds by vonnis verloren, doch door voorspraak zyner vrienden, voor 1000 guldens terug gekregen, hoewel dezelve nog niet betaald waren.

MAXIMILIAAN nu in het jaar 1477 te's *Herzogenbosch* zynde, om naar *Gorinchem* af te zakken, zond PIEK zynen Schout aan WESSEL VAN DEN BOETSELAAR, en deed hem vragen: of hy de stad zoude openen, wanneer de Prins voor *Asperen* kwam? of welke zyne voornemens waren in het tegengegesteld geval? VAN DEN BOETSELAAR gaf ten antwoord, dat hy de stad zoude openen, gelyk hy zulks, ingevolge de leenbrieven, aan den Prins verschuldigd was. MAXIMILIAAN te *Gorinchem* gekomen zynde, ontbood BOETSELAAR of zynen gemagtigden. De gezanten van dezen laatsten, poogden den Prins met eene zekere somma van penningen te bevredigen, onder voorwaarde, dat beide de Heren van *Asperen* by hun oud gebruik, en de gemeente onbezwaard mogten blyven van vreemd krygsvolk. PIEK had mede eenen gezant gezonden met het zelfde verzoek.

Intusschen had de Prins de Heren VAN CHANTRAY, REMBOLT en LAMBERT MILLINK als bevelhebbers over de zynen aangesteld; dezelve

ven vertrokken den 9 february des jaars 1480 uit *Gorinchem*, en kwamen voor *Asperen*, naar welke stad door MAXIMILIAAN bevel gezonden was, om zyn volk in te nemen, op verbeurte van alle hare privilegien. Doch de voornoemde bevelhebbers daar komende, moesten wel 4 of 5 uren wachten, terwyl men in onderhandeling was om de troepen als vrienden binnen te laten, hetwelk dan ook geschiedde. Ook werd besloten, dat GYSBERT PIEK, benevens de halve heerlykheid van *Asperen*, de heerlykheden *Beest* en *Zulichem* voor eene somma van 1500 guldens zoude hebben. Inmiddels rees 'er een hevig verschil, doordien de Bourgondiers te *Asperen*, op het kasteel van PIEK, zo veel volks wilden leggen, als hun goed dacht. PIEK dit niet willende toestaan, liep toornig heen, deed de allarmklok trekken, en de burglary onder de wapenen komen. Terstond daarop liepen 10 of 12 mannen van den kapitein CLAAS VAN HAAFTEN, uit het kasteel van Heer GYSBERT PIEK, naar WESSEL VAN DEN BOETSELAAR, om hem in de pan te hakken, en zaten hem zo kort op de hielen, dat hy naauwlyks zyn kasteel kon bereiken. De burglary voegde zich aan de zyde van PIEK, schoten onvertzaagd op de troepen der Bourgondiers, roepende en schreeuwende: *Twee duizend Gelderschen komen ons te hulpe! sla dood de Hollanders en hunne helpers!* Doch die verwachte onderstand bleef uit. VANDEN BOETSELAAR liet de benden van *Bourgondiën* op zyn kasteel binnen, waarop de Gelderschen en de burglary een hevig vuur maakten, om het te bemagtigen, hoewel zonder vrucht. De hoofdluiden, benevens hunne soldaten, kwamen integendeel uit het kasteel in de stad, alwaar zy alles dood sloegen wat zy vonden. Daaruit

Z 4

ont-

ontstond een bloedig gevecht, en de Bourgondiers drongen door tot voor het kasteel van GYSBERT PIEK, hetwelk zy bestormden.

De burgery nam daarop de vlucht in het klooster der kruisbroeders, latende vrouwen en kinderen in de handen van den vyand, die dezelve, ten getale van ruim vyftig, op eene beestachtige wyze behandelde. De soldaten ondertusfchen, en inzonderheid die, welken onder het bevel stonden van den Heer CHANTRAY, plunderden de stad; PIEK zyn onvermogen ziende, veinsde, dat hy naar *Gelderland* zou trekken om hulp troepen te werven, doch hy vergat vooreerst weder te keren, en liet dus alle de zynen in den kommerlyksten toestand, zodanig, dat het kasteel vreesfelyk bestormd, ingenomen, en alles wat daar in was verslagen werd. Twee der zynen werden uit het venster geworpen en op de bajonetten ontfangen. Eindelyk werden de overgebleven burgers op vrye voeten gesteld, en de Prins voor eene somma van 100 guldens ontslagen, waarvan hy terstond 25 guldens betaalde.

PIEK zeer vergramd zynde op VAN DEN BOETSELAAR, kwam eenigen tyd daarna met sommige Gelderschen weder in *Holland*, en verbrandde het dorp *Langerak*, aan de moeder van den Heer VAN BOETSELAAR, vrouwe ELBURG, toebehorende.

In alle die beroeringen, bleef de Prins MAXIMILIAAN zyn verblyf houden binnen *Gorinchem*, in welke stad by hem kwamen RAVENSTEIN, en zyn zoon; de Graaf JACOB VAN HOORN; de Heer van *Altena*; de Heer WILLEM VAN EGMOND; JAN VAN EGMOND, zyn zoon, en anderen van de Kabeljauwsche party. By hen kwam ook, eenigen tyd later, de Heer WOLFERT VAN

VAN DER VEER, Stadhouders van *Holland, Zeeland en Friesland*; welke laatste, op het sterk aandringen der Hollandsche Heren en steden, van zyn Stadhouderschap ontslagen, en Heer JOOST VAN LALAING in zyne plaats aangesteld werd.

In het jaar 1517 onderging de stad op nieuw een vreesfelyk noodlot, door den verschrikkelijken moord, welke de Gelderschen aldaar aanrechten. Zy vielen *Asperen* met eene grote verwoedheid aan, bestormden haar tot drie malen toe, doch werden telkens afgeslagen; maar ten vierden male als leeuwen aanvallende, vermeesterden zy de plaats, hoewel niet zonder zwaar verlies, hetwelk op ruim 1000 mannen gerekend werd. Wegens het laatste ten uitersten verbitterd, behandelden zy de ingezetenen met de onbeschryfelykste onmenschelykheid. Geestelyken, waredlyken, mannen en vrouwen werden nedergefabeld, en men behandelde hen wreder dan barbaren ooit gewoon waren, in hunne uitersten woede, te hanteren; daaruit rees het gerucht, volgens W. HEDA (*), dat 'er vele joden onder de soldaten gestoken waren, welken de christenen zodanig mishandelden, en noch het heilige, noch kinderen verschoonden. Vervolgens plonderden zy de stad, en lagen dezelve geheel in kolen (†).

De oudheid-onderzoeker W. VAN GOUDHOEVEN (§) verhaalt deze onderneming, met eenige nadere omstandigheden, op de volgende wyze:
 „ de *Gelderschen*, uit het *sicht* komende, trokken
 „ voort, passeerden by *Kuilemburg* de *Lek*, en
 „ zonden omtrend 150 soldaten, om *Nieuwpoort*
 „ en

(*) *Hist: Episc: Ultraj: pag. 327.*

(†) F. HALMA, *Toneel van Holland*, eerste deel, bladz. 92.

(§) *Kronyk van Holland*, bladz. 576.

„ en *Langerak* te verbranden. Anderen onder-
 „ tusfchen wonnen *Asperen* stormenderhand, na-
 „ dat zy drie malen daarvoor afgeslagen waren,
 „ en omtrend 1500 knechten verloren hadden,
 „ met hulp van *Dirk van Haafden*. Die van *Bommel*
 „ kwamen, en bestormden de ftede van de andere
 „ zyde, bedreven eenen groten moord, en dood-
 „ den vele mannen en vrouwen, zo wel geeste-
 „ lyken als waereldlyken. Van deze *Geldersche*
 „ knechten waren Over-Veldhoofdlieden *Golt-*
 „ *stein* en *Selbaler*, en Hoofdlieden *Aalbert van*
 „ *den Bosch*, *Balthasar van Tricht*, *Wilken Vries*,
 „ *Hans van Calmis*, *Hans van Bruysfel*, eenen
 „ *Snaerwang*, met nog meer anderen.”

Vervolgens trokken de Graaf van *Nasau*, Stad-
 houder van *Holland*, benevens de Heren van *Is-*
selfstein en *Wasfenaar*, en nog meer andere Heren
 en foldaten, voor *Asperen*, alwaar zy een leger
 opfloegen; latende de provoost **REKALF** daar ter
 plaatfe agt Geldersche foldaten ophangen en ont-
 halzen, die het leger kwamen verfpieden.

Op den vyfden augustus van dat jaar, verlieten
 de voornoemde foldaten de ftede *Asperen*, nadat
 zy die plaats met sommige Geldersche landlieden,
 burgers en foldaten bezet hadden; dit gefchiedde
 alleen, doordien de honger hen deerlyk begon te
 plagen, terwyl de foldaten en burgers den Bour-
 gondiers allen toevoer van leeftocht hadden af-
 gefneden. Zy trokken door het flicht van *Utrecht*,
 omtrend *Amersfoort*, in de veenen, waar de Bour-
 gondiers hen vervolgden.

In de kerk dezer kleine stad, ziet men, ter ge-
 dachtenis van het voorgemeld ongeval, eene
 grote tafel opgehangen (*), waarop het volgende
 in de Nederduitsche taal ftaat aangetekend:

(*) *Collectio monument: Foeder: Belg: pag. 289 &c.*

I 5 I 7.

„ In 't Jaar 1515. namen de *Ooft Vriesen*, die
 „ men noemde *Geldersche-Vriesen*, deeze Stad
 „ *Asperen* met geweld in; en sloegen alles dood,
 „ Man, Wyf en Kinderen, Geestelyk en Wae-
 „ reldlyk; en daar bleeven vyf honderd *Geldersche*
 „ verslagen.”

Hier word de lyst bygevoegd, van alle de gee-
 nen, welken door de *Geldersche-Vriesen* zyn om-
 gebragt. Onder anderen: „ *Petronella*, een
 „ Mandemakers Vrouw. Het schrikkelyke Lot
 „ van deeze Vrouw dient men niet voorby te
 „ gaan; de welk haar Vrucht levendig uit haar
 „ Buyk gesneeden werd. Somma 264. behalven
 „ de onbekenden, van binnen en van buiten, die
 „ haar namen onbekend zyn gebleeven.”

In deze kerk, welke aanzienlyk, en met eenen
 heerlyken toren versierd is, gelyk uit de bygaan-
 de afbeeldingen eenigzints gezien kan worden,
 leest men de volgende grafchriften, van eenige
 Heren en Vrouwen van *Asperen*, luidende als
 volgt:

„ Hier leggen begraven, de Edel en Welge-
 „ booren Heer, Joncker *Wessel van den Boetselaar*,
 „ Heer tot *Asperen*, tot *Langerak*, sterf A°.
 „ XIIIc. XCVII. den 21 *July*.
 „ Ende Joncker *Rutger van den Boetselaar*,
 „ Heer tot *Asperen*, &c. zyn Zoon, sterf A°.
 „ XVc. XLV. den 13 *September*.
 „ Hier leyt begraven, Juffrouw *Berta van Ar-*
 „ *kel*, Vrouwe tot *Asperen*; stierf in 't Jaar XVc.
 „ en LVIII. den 15 *October*.
 „ Hier leyt begraven, den Edelen en Welge-
 „ bo.

„ boren Heer, Joncker *Wesselder van den Boeselaar*, Vry.Heer tot *Asperen* en *Langerack*; en
 „ sterf

„ En Juffrouw *Franfosa van Praat*, Vrouw
 „ van *Cornes*, zyn Huysvrouw, die sterf A°. XVc.
 „ LXV. den 6 *February*.”

Aanmerkenswaardig is ook het volgend graf-schrift, van AMELIA VAN MARNIX, van *St. Aldegonde*, dochter van den geleerden en vermaarden PHILIP VAN MARNIX, Heer van *St. Aldegonde*; luidende als volgt (*):

G R A F S C H R I F T.

„ Voor de Wel-Edele, ende zeer deugtzaame
 „ Vrouw, Vrouw *Amelia van Marnix*
 „ van *St Aldegonde*, in haar leven Vrou-
 „ we van der *Merwede*, in den Heere
 „ gerust, den 22 *Mey* 1604.

„ Hoort toe, wie dat gy zyt, zonder voorby te gaan,
 „ En om te lezen dit, wilt hier wat stille staan,
 „ Immers indien gy wilt weten, wie dat ick bin,
 „ En oock, wie dat ick was doen ick had leven in.
 „ Amella ick was, die deuchtzaame Huysvrouw
 „ Myn's Heeren ende *Vrints*, die my was zeer getrouw,
 „ Dien ick gegeven was, voor eene *Gezellinne*,
 „ Geleden nu zes Jaar, uit rechte trouw en minne,
 „ Door Gods ons Heeren wil, en met bevinden goet,
 „ Der *Vrinden* al te maal, die de zaack waren vroet,
 „ Om te beletten niet, al zulcken houwelyck,
 „ Het welck gesloten was, boven in 't *Hemeltryck*.
 „ Maar hebben eenegaar om ons te geven vreucht,
 „ 't *Hylick* geslooten vast, en ons daarme verheugt.

„ En

(*) *Collectio Monument. Fœd. Belg.* pag. 292. &c.

- „ En alzo hebben wy in vreed en eenicheit,
 „ Geleest t'zaam zes Jaar onder 's Heeren beleid.
 „ Die volbracht zynde, nu is 't Godes wil geweest,
 „ My te nemen van hier, gerust en onbeweest,
 „ Nock latende achter hier myn Kinders met de Vader,
 „ Die om 't verlies van my, bedroeft zyn t'negader.
 „ Godt wilze gadeslaan en geven goede jaren,
 „ En tot den lesten snack voor al het quaat bewaren.
 „ Maar zo veel my belangt, ick heb de plaats bevonden
 „ Daar ick nu ben gerust, en vry van alle zonden.
 „ Myn vrinden, wie gy zyt, gy moet my niet beklagen,
 „ Maar met my blyde zyn, nu ende t'allen dagen;
 „ Om dat my Godt den Heer heeft in zyn Ryck genomen,
 „ Daar ik nu vrolyck ben, en zonder eenich schromen;
 „ En wilt gy oock alzoo gestadig daar na trachten,
 „ Om my te volgen naar, en 't zelve te verwachten.
 „ Dat Geve ons Godt!

De kerk van *Asperen* behoort onder de klasfis van *Gorinchem*, den eersten ring, genaamt van *Arkel*, en ik vinde, dat zedert de hervorming *QUIRYNDE PALME*, door de Spanjaarden in het jaar 1574 opgehangen, aldaar de eerste predikant was.

Volgens het quohier der verponding, sedert het algemeen redres van het jaar 1632, stond de kleine stad *Asperen* aangeslagen voor 178 huizen, 1337 morgen, 243 roeden lands, en betaalde jaarlyksch daarvoor eene somma van 3611 gulden, 7 stuivers, 15 penningen. In de nieuwe lyst der verponding, staat de stad aangetekend voor 193 huizen en 1 koornmolen. De publieke gebouwen der stad hebben geene opmerkelyke byzonderheden, en de regeering is gelyk aan die van *Heukelom*.

De ingezetenen geneeren zich meestal van den land.

landbouw en paarden fokkery; de handwerken zyn hier zeer weinig, en naauwlyks genoegzaam ter verzorging der inwoneren.

H E T D O R P

W E R K E N D A M,

In ZUID-HOLLAND.

Het ambagt van *Werkendam* is dus genaamd naar de vliet of het water *Werke*, welke aldaar toegedamd is. Het is een leen van de Graaflykheid van *Holland*, voorzien met vele voortreffelyke achterlenen.

Dit dorp legt ten noorden aan de *Merwede*; ten oosten aan de ban van *Werken*, in het land van *Altena*; ten westen grenst het aan den ouden *Wiel*, een der killen van den verdronken waard, en eenige eilandjes, die onder het rechtsgebied van het ambagt behoren. Met deze voorgronden en de verdere verdronken landen, werd het weleer gehouden voor een ambagt van 500 morgen hemsbreedte. Het is nog een zeer welvarend dorp, versierd met den naam van Burggraaffschap (*).

Weleer heeft aldaar een oude burgt of kasteel gestaan(†), waarop de Burggraven plagten te

WO-

(*) Toneel van *Holland*, tweede deel, bladz. 383.

(†) M. VAN DER HOEVEN, Handvest Kronyk, eerste deel, bladz. 121.

wonen; doch die sterkte is, gedurende de Arkelsche oorlogen, en de tweedragt tusfchen den Graaf van *Holland* en den Heer van *Arkel*, in het jaar 1401 afgebrand en verwoest; maar in lateren tyd door Jonker HENDRIK VAN ECK, in huwelyk hebbende vrouwe IDA VAN BRONKHORST, weder herbouwd; eigentlyk legt dit kasteel onder *Werkendam*, niet in, maar by het land van *Altena*, hoewel men het in de meeste kaarten verkeerdelyk in het land van *Altena* geplaatst vindt. Het behoort onder het bailluwfchap van *Zuid-Holland*, en legt midden in den groten Zuid-Hollandschen waardt.

Na het overlyden van Jonker JAN OERM VAN WYNGAARDEN, voorzitter van den Hove van *Holland*, werd zyn zoon Jonker DANIEL VAN WYNGAARDEN, in het jaar 1685, ambagtsheer dezer heerlykheid. Deszelfs voorouders hadden reeds, federt verscheidene eeuwen, onder de regeerders van *Dordrecht* bekend gestaan; gelyk wy zulks hier voor, onder de befchryving dier stad, kortelyk hebben aangetekend.

In de nevensgaande 168ste konstplaat, zien wy een gezicht van *Werkendam*; hetwelk in het geheel niet onaangenaam gelegen is.

Volgens het quohier der verponding, federt het redres van het jaar 1632, stond *Werkendam* aangeslagen voor 115 huizen, benevens 212 morgen, 153 roeden lands, en betaalde jaarlyksch daarvoor eene fomma van 1681 gulden, 2 stuivers, 11 penningen. Op de nieuwe lyst der verpondingen van het jaar 1732, staat het opgetekend voor 213 huizen en éénen koornmolen, en volgens eene nog latere lyst, vindt men 225 huizen geboekt.

O u.

OUDENHOVEN(*), welke omtrend het jaar 1654 schreef, getuigt, dat het dorp, by menschen geheugen, twee malen was afgebrand.

Het dorp, ruim anderhalf uren gaans ten westen van *Woudrichem* gelegen, is vry aanzienlyk, en staat aan den dyk tegen de *Merwede*, en de voorgronden van den verdrinken waardt.

Het heeft eene haven, welke zich uitstrekt naar de *Merwede*, zeer gemaklyk voor de binnenlandsche vaartuigen, welken hier geduurig af- en aan varen. De ingezetenen geneeren zich met vischen, vogel vangen, en den houthak van wilgen op de Grienden, ook wonen hier vele aannemers van 's gemeenelands dyk-rys- en polderwerken.

De kerk heeft eenen vierkanten dikken toren met eenen lagen spits gedekt. Door den yver der gemeente tot het bywonen der Godsdienstige vergaderingen, werdt dit gebouw te klein om de toehoorderen te bevatten; waarom het in deze eeuw merkelyk vergroot is. In die vernieuwde kerk werd, op den 12 oktober van het jaar 1738, de eerste predikatie gedaan. De predikant van *Werkendam* is een lid van de klasfis van *Gorinchem*, den derden ring, genaamd van *Altena*, en als eerste predikant van dezelve is bekend GILLIS VAN COUWENBURG, in het jaar 1590 beroepen.

De tegenswoordige Heer van *Werkendam* is: THEODOOR JAN, Baron Roest van *Alkemade*, Heer van *Werken*.

HET

(*) OUDENHOVEN, *Zuidholland*, bladz. 166.

RYSBERGEN*A Rademaker fecit***KASTEEL van LIESVELT**

H E T D O R P
R Y S B E R G E N,

In de Baronnie van BREDA.

W y beschouwen in de 169ste afbeelding, het gezicht van een gedeelte van het dorp en de kerk van *Rysbergen*, weleer eene heerlykheid, welke verscheidene achtereen volgende eeuwen door Edelen van den zelfden naam bezeten geweest is.

Dit dorp is gelegen in het land of in de Baronnie van *Breda*, zynde een der veertien of vyftien dorpen, onder gemelde Baronnie behorende.

By Jonker MATTHYS VAN DER HOEVEN, in zyne *Handvest- of Charter Kronyk* (*), wordt eene zekere lyst gevonden, behelzende eene smal-deeling van *Brabant*, welke dezelve, op verzoek van eenen Edelman, heeft in 't licht gegeven; deze, getrokken uit de novenale bede van de honderd veertig duizend guldens jaarlyksch, voor de twee derde deelen enz., schryft, dat het land van *Breda* in het geheel gedragen heeft eene somma van 8685 guldens, 10 stuivers en 3 penningen; de gehele verdeeling is op de volgende wyze geschikt:

	gl.	ft.	pen.
De stad van <i>Breda</i> . . .	1203	6	6
<i>Rosendaal</i> , met zyn toebe-			
horen . . .	1540	11	9

Et.

(*) Twede deel, bladz. 366.

IV, DEEL. A a

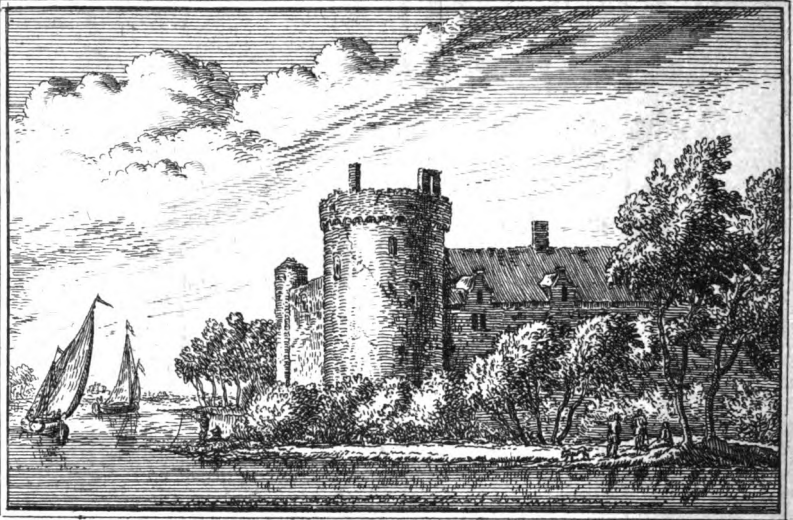
	gl.	ft.	pen.
<i>Eften</i>	1524	- 3	- 6
<i>Hage onder Nasfauw, en Ha-</i> <i>ge onder den Hertog</i>	644	- 2	- 9
<i>Alphen ende Chaem</i>	588	- 15	- 0
<i>Ginniken met Bavel</i>	436	- 18	- 9
<i>Baerle</i>	566	- 3	- 6
<i>Donghen</i>	313	- 17	- 3
RYSBERGEN, met zyn ge- huchten	250	- 5	- 3
<i>Groot Sunderø</i>	769	- 5	- 3
<i>Oijsterhout</i>	1494	- 13	- 9
<i>Gilfe</i>	531	- 6	- 0
<i>Casterle</i>	55	- 7	- 6
Somma	8685	- 10	- 3

Op deze wyze worden de fommen aldaar uitgedrukt, hoewel 'er hier of daar een misflag moet begaan zyn, in het plaatsén der cyffergetallen, hetwelk buiten ons bereik is om zulks nader te kunnen onderzoeken.

De Gereformeerde kerk aldaar is eene kruiskerk, zy behoort tegenswoordig onder de klasfis van *Breda*, welke tot in het jaar 1618 behoord heeft onder de klasfis van *Dordrecht*, toenmaals gemaakt tot eene halve, en in het jaar 1649 tot eene hele klasfis. Sedert dat de Hervormde Godsdienst tot *Rysbergen* is ingevoerd, werd in de gemeente aldaar tot eersten predikant beroepen JOHANNES DAMMANNUS.

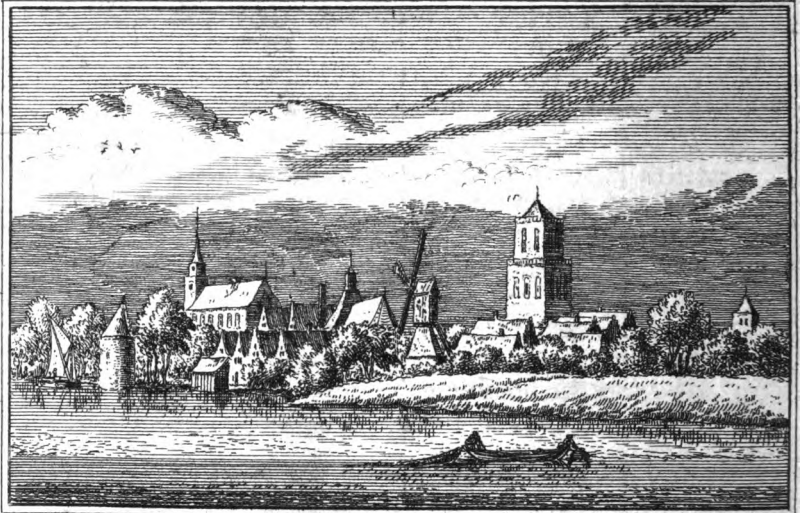
*

H E T

KASTEEL van LIESVELT

1631

SCHOONHOVEN

1630

H E T K A S T E E L

L I E S V E L D

In ZUID-HOLLAND.

Het kasteel van *Liesveld* werd oudtyds gehouden voor een der uitmuntendsten in geheel *Holland* (*), zo wel ten opzichte tot deszelfs groote als sterkte (†); het was het stamhuis der Edelen van dien naam, welken weleer daarop plagten te wonen, en van welken sommigen willen, dat het kasteel zynen naam zou ontfangen hebben (§). Anderen willen, en mogelyk met meerderen grond, dat de lage landeryen daar rondsom gelegen, en die voornamentlyk in de nabyheid van het kasteel niets voortbrengen dan liezen en biezen, den naam aan dit slot hebben gegeven. Met zekerheid ondertusfchen kan men daaromtrent niets beflissen.

De heerlykheid bestaat uit verscheiden ambagten en dorpen, welken onder het hoge rechtsgebied der Baronnie behoren. Zy legt ten noorden aan de Lek, van het rechtsgebied der stede *Nieuwpoort* af, tot aan het ambagt van *Streefkerk*. Ten oosten strekt zy langs *Langerak*, *Goudriaan* en *Slingeland* tot aan de *Geëfsen*, die haar ten zuiden be-

(*) BOXHORN, Toneel van *Holland*, bladz. 94.

(†) GOUDHOEVEN, *Kronyk*, bladz. 78.

(§) M. VAN DER HOEVEN, *Charter Kronyk*, eerste deel, bladz. 121.

bepaalt. Westwaards leggen *Streefkerk*, *Brandwyk*, *Gybland*, *Neder Blokland*, en *Giesfen Oudkerk*.

Het kasteel of slot werd gebouwd in het jaar 1042 (*); het kasteel zelf legt in het quartier van *Dordrecht*, onder *Zuid-Holland*, aan de binnenzijde van den dyk, aan de rivier de Lek, schuins over *Schoonhoven*, in den *Alblasfer waardt*.

Van het oud adelyk geslacht dezès naams vinden wy geen gewag gemaakt, dan voor het jaar 1277, wanneer men aantekening gemaakt vindt van eenen Heer AREND van *Liesveld* (†).

In het jaar 1439, werd de Ridder HERBAREN van *Liesveld* door die van *Utrecht* gevangen genomen. Deze was in het jaar 1369 Bailluw van *Zuidholland*.

De Ridder GERRIT van *Liesveld* was bekend in het jaar 1380, en werd in het jaar 1402, by de *Nieuwpoort*, in den oorlog tegens den Heer van *Arkel*, gevangen.

HENDRIK van *Liesveld* GERRITS zoon, was in het jaar 1439 Bailluw van *Zuid-Holland*, trad in het huwelyk met vrouw MARIA van *Heemstede*, en stierf in het jaar 1456 zonder kinderen.

Voornoemde GERRIT van *Liesveld* had nog eene zuster, dezelve huwde met den Heer van *Sart* in *Henegouwen*, en liet eenen zoon na genaamd:

JAN, Heer van *Sart* en *Liesveld* geworden, na den dood van voornoemden zynen oom HENDRIK, welke in het jaar 1456 overleed.

Heer JAN liet eene dochter na, JENNE genaamd, welke in het jaar 1499 huwde met GERRIT van *Harchies* in *Henegouwen*; deze verkocht de

(*) SIMON VAN LEEUWEN, *Batavia Illustrata*, bl. 1226. LUDOLF SMID, *Schatkamer*, bladz. 203.

(†) Ibid. bladz. 1001.

de heerlykheid *Liesveld* omtrend het jaar 1491, aan ROELAND LE FEBRE, Thesaurier van *Vlaanderen*, wiens kinderen, gewonnen by de erfdochter van *Heemstede*, buiten *Haarlem*, den naam van *Heemstede* aannamen, van welke nakomelingen FRANÇOIS van *Heemstede* Heer van de Baronnie van *Liesveld* werd.

Ook vindt men, omtrend het jaar 1510 gewag gemaakt van eenen GERRIT van *Liesveld*, welke gehuwd was met MACHTELD VAN RUYVEN, eene dochter van MARIA VAN CATS EN CLAAS VAN RUYVEN, welke laatste te *Haarlem* op het stadhuis vermoord werd. Deze GERRIT had tot broeders CLAAS van *Liesveld*, Karmeliter monnik tot *Utrecht*, DIRK van *Liesveld*, THOMAS van *Liesveld* en CORNELIS van *Liesveld*. Doch geen van dezen hebben de Baronnie van *Liesveld* bezeten, en wel om de navolgende grondige redenen:

Het geslacht van ROELAND LE FEVRE, hetwelk de Baronnie gekocht had, uitgestorven zijnde, werd deze heerlykheid, wegens schulden, door de erfgenamen in het jaar 1564, verkocht aan Hertog ERIK van *Brunswyk*, Heer van *Woerden*. Deze ruilde *Liesveld* in lateren tyd aan PHILIP, Graaf van *Hohenlohe*, van wien het kasteel aan den huize van *Oranje* en *Nassau* overgegaan, en nog hedendaagsch een eigendom is van onzen Prins WILLEM den V, van *Oranje*, Erfstadhouder der *Nederlanden*.

Na het vertrek van den Hertog ERIK van *Brunswyk*, werd dit schoon kasteel door die van *Dordrecht*, *Gouda* en *Schoonhoven* afgebrand, zijnde in het jaar 1572 door de Staten ingenomen, benevens het kasteel *Loevenstein* en eenige steden. Het werd naderhand voor een gedeelte weder her-

bouwd, met een bosch van opgaande bomen versierd, en door den Drosfaard bewoond.

RADEMAKER heeft ons twee gezichten nagelaten van het kasteel, gelyk het zich in het jaar 1631 vertoonde; zy vertoonen ons die sterkte aan twee zyden, en in beide de tafereelen kan men van deszelfs oude sterkte de kenmerken zien in den zwaren ronden toren.

WILLEM FREDRIK, Prins van *Nassau*, Stadhouder en Gouverneur van *Vriesland*, *Groningen* en *Ommelanden*, bevestigde op den 14 may van het jaar 1637 alle deszelfs voormalige privilegiën, en vermeerderde dezelve met deze volgende aanmerkelyke handveste:

„ WILLEM FREDERIK, Grave van *Nassau*,
 „ *souw*, *Catsenelbogen*, *Vianden*, *Diets*, *Spiegel-*
 „ *berg*, &c. Heere en Baron van *Beylstein* en *Lies-*
 „ *velt*, &c. allen en een yegelyken, dien 't be-
 „ hoort, doen te weten: Alsoo de Onderstaaten
 „ en Gemeene Inwoonderen der voorsz. onser
 „ Baronye van *Liesvelt*, als *Gelkenes*, *Amers Gra-*
 „ *velant*, *Achterlandt* en *Peulwyk* ons ontfangen
 „ en erkent hebben voor haren rechten Erf-Hee-
 „ re, en daarop ons den behoorlyken Eedt en
 „ Huldige gedaan; ons demoedelyken versoe-
 „ kende, te willen confirmeeren, en approbee-
 „ ren alsulke Privilegien en Hantvesten, als
 „ Wylen den Doorluchtigen en Hoog gebooren
 „ Heere, *Erik*, Hertoge van *Brunswyk* en *Lu-*
 „ *nenburg*, &c. Baron van *Liesvelt*, onsen veel
 „ geliefden Heere en Oom, Hoogl. Memorie,
 „ henluyden gegunt en gegeven, by syne Brieven
 „ van den 17 *Maart* 1570. Confirmeerende en
 „ bevestigende by deselve de Privilegien en Hant-
 „ vesten van wylen *Francois van Heemsteede*, Rid-
 „ der, en insgelyks Baron van *Liesvelt*, indatum
 „ den

„ den 11 *January* 1541. Dat wy met geen min-
 „ der liefde, affectie en goede gunfte genegen
 „ zynde, omme onse goeden Ingefetenen te be-
 „ neficieren, en soodanigen versoek favorablyk
 „ toe te staan, alle de voorsz. Hantvesten en
 „ Privilegien goetwilliglyken geconfermeert, ge-
 „ ratificeert en geapprobeert hebben; gelyk wy
 „ 't selve ratificeeren, confermeeren, en appro-
 „ beeren by desen, in manieren als volgt.

„ Item, in den eersten, en sal een Heer ofte
 „ Vrouwe van *Liesvelt* niemant vangen en stoken
 „ van synen Onderfaten, die ge-erst en gelandt
 „ is in het Landt van *Liesvelt*, dan die syn lyf
 „ verbeurt hadde. Dan waar daar yemant, die
 „ geen Landt ofte Erve en hadde, in de Heer-
 „ lykheyt voorsz. en eenen Man gequetst hadde
 „ ter doot toe, en in perykel van synen lyve
 „ ware; ofte eenen quaden eedt gedaan hadde;
 „ ofte andere soo groote feyten; die sal die Hee-
 „ re ofte Vrouwe mogen doen vangen, ter tydt
 „ toe, dat hy goede ge-erfde borge geset hadde,
 „ daar die Heere mede bewaart ware, en syne
 „ schade aan verhalen mogte.

„ Item, waar 't sake, dat yemant doot holde
 „ van Paarden, verdrinkte, of in 't vuur ver-
 „ brandt worde, ofte diergelyken in eeniger ma-
 „ nieren onversienlyk doot bleve, (dat Godt
 „ verhoeden wille;) soo mag men die mensche
 „ ter Kerke brengen, en doen aarden, sonder
 „ verbeuren; behoudens, dat men gehouden sal
 „ wesen, den Heere ofte synen Schouten te
 „ kennen te geven, om die te beschouwen, in
 „ tegenwoordigheyt van twee Schepenen, of
 „ Gesworens; en by gebreke van hen-luyden,
 „ by twee andere goede gebuyren; welke Schou-
 „ ten gehouden sal wesen, die Persoon te beschou-

A a 4

„ wen

„ wen binnen twaalf uren, naar dat hy de ken-
 „ nisse daarvan sal gehadt hebben, en daar of
 „ betalen den Heer een Loot Silver.

„ Item, soo wie syn Weteringe gelaakt wort,
 „ binnen de Heerlykheyt voorz., die sal ver-
 „ beuren van elken eygen, eenen *Engelschen*
 „ Stooter, tot vieren toe, en niet meer.

„ Item, is elken vecht-boete thien Schellingen,
 „ en een Hooft-wonde, in het Gerechte van
 „ *Gravelandt* is thien Ponden, maar in *Gelkenesse*
 „ maar thien Schellingen, als een Vecht-boete.

„ Item, des Heeren-Thienden sal blyven op
 „ den ouden herkomen, te weten, van allen
 „ Koorn-Greynen, den elfden Schove.

„ Item, van der *Smalle-Thienden*, sal die
 „ Thiendenaar mogen kiezen uyt het meerder-deel
 „ van de Lammeren, Baggen en Gansen; en sal
 „ hebben, van twee, drie den elfften Penning;
 „ vier, vyf en ses een half; en van seven, acht,
 „ negen, thien, elf, twaalf en derthien een ge-
 „ heel; en van veerthien een anderhalf, en soo
 „ voort naar advenant.

„ Item, van een Kalf, sal men geven, een
 „ Oirt van een ouden Leeuw, en van elke Voele
 „ eenen halven ouden Leeuwe.

„ Item, alle Huys-werven en ander Kennip-
 „ landt, dat vry geweest is, by tyden van wylen
 „ *Roelant*, Heere tot *Liesvelt*, myn zaliger Heer-
 „ Vader, die fullen vry blyven van Thienden,
 „ en alle andere Werfven en Landt. dat men
 „ t'sedert tot Kennip-landt gemaakt heeft, of
 „ ook maken sal, en bezaayt wert, sal betalen
 „ elk Hondt drie Stuyvers.

„ Item, van de Na-koop fullen sy betalen, van
 „ eenen Mergen in den Ambachte van *Gelkenesse*,
 „ dat

„ dat verkocht werdt, seventhien stuyvers, in
„ *Gravelandt* veerthien stuyvers, in *Achterlandt*
„ en *Peulwyk* thien stuyvers.

„ Item, van elke Tonne Biers, dié men tapt
„ en verkoopt, sullen sy den Heere geven van
„ Accyns, en dat den Huysman selver inleyt en
„ drinkt, sal niet geven en betalen.

„ Item, die bezegelde Brieven, die gemaakt
„ worden binnen die Heerlykheydt voorfz. van
„ Verkoopinge, Losrenten, of anders, sullen
„ den Schout daar af betaalen van Zegelen twee
„ stuyvers, den Gesworens drie stuyvers, en
„ den Klerck voor syn schryven een Braspennink.

„ Item, elk sal syn Landt mogen belasten met
„ Renten, sonder den Heer daar yet van te geven.

„ Item, soo waer panden en pant-keeringe
„ geschiet, en sal geen schattinge geschien, aan
„ eenigen goeden, 't gewys van de Pandinge sal
„ eerst gedaan syn met Vonnisse, en die Vonnisse
„ daar af sal men staden van dwars-nacht tot dwars-
„ nacht, en die onrecht heeft, sal in *Gelkenesse*
„ verbeuren vyfthien stuyvers, en in *Gravelandt*
„ thien Ponden.

„ Item, van Geleenden gelde en arbeyts-loon,
„ sal men recht doen, van dage tot dage.

„ Item, waar yemant syn goet afhandig ge-
„ maakt, dat hy deugdelyk bewyfen konde hem
„ te behooren, dat sal hy mogen aanvangen,
„ binnen de Heerlykheydt voornoemt, metten
„ Heer, sonder verbeuren; ende en konde hy 't
„ niet bewyfen, dat het syn goet waar, sal die
„ aantaster verbeuren tegens den Heer thien Pon-
„ den; en soo veel sal ook verbeuren die 't goet
„ eerst den anderen ontvreemt hadde, en boven
„ dien gebannen, of in boeten, breuken, cor-
„ rectien soo groot en kleyn, als naar de gele-

A a 5

„ gent

„ gentheydt van der faken met regt gewyft fal
 „ worden; het welk die Heer onderfoeken en
 „ beregten fal, op de kosten van ongelyk.
 „ Item, of daar eenige Man ofte Vrouwe stor-
 „ ve, daar Weeskinderen agter bleven, foo fal
 „ die Heer een goet bequaam Man fetten, die
 „ niet wraakbaar en is, by de regte geboren
 „ Voogt; welke Vooghden goede folvente ge-
 „ erfde Borge fetten fullen, binnen der Heerlyk-
 „ heyt, om 't goet te regeeren, tot profyt van
 „ den Weeskinderen, en geen goet belaften,
 „ noch verminderen, daar genoeg is om te leven
 „ van de Bladinge. En fullen Jaarlyks gehouden
 „ wesen deselve Voogden te doen goede rekenin-
 „ op *St. Pieters-dag, ad Cathedram*, by den Hee-
 „ re van den Lande, of fynen ware gemagtigt,
 „ daar by roepen die 't aangaan mag, ofte daar
 „ by hooren, sonder dewelke men niet doen en
 „ fal. En wie van de Voogden in gebreke wa-
 „ re die rekeninge te doen, die fullen elks ver-
 „ beuren jegens den Heere, voor d'eerste reyfe
 „ drie 's Heeren Ponden. En insgelyks fouden
 „ verbeuren, die geroepen waren, en niet en
 „ quamen, om die rekeninge te hooren; en op
 „ alsoo menigen dag, die hem daarnaar van den
 „ Heere beteykent ware, en niet en dede alsoo
 „ voorfz. is, fouden op elken dag verbeuren,
 „ uyt haren eygen goeden, thien 's Heeren Pon-
 „ den, en nochtans fouden die Voogden reke-
 „ ninge doen en voldoen, of men fal dat altyts
 „ mogen komen panden en schatten, als regt is
 „ van Weeskinderen goet, tot koste van den
 „ genen die in gebreke ware; wel verftaande,
 „ of 't gebeurde, dat tot eenigen tydt, die ge-
 „ kooren Voogt niet bequaamen ware, die Wees-
 „ kinderen goet te regeeren; foo fal die Heere by
 „ de

„ de naaste Vrienden eenen bequamer daartoe
„ stellen, op Voorwaarden voorsz.

„ Item, die Heer zal tot zyne geliefte alle
„ jaars die Geswoorens ofte Schepenen versetten,
„ ofte eensdeels van dien, en weder ander instel-
„ len, daar nut en bequaam toe wezende, zullen
„ hen eenen behoorlyken eedt doen en afnemen,
„ en dat ten tyde als men den ommeslag doet,
„ ofte als 't hem best goet-duncken sal.

„ Item, die van *Gelkenesse* zullen van nu voort-
„ taan haaren Buerdinge hebben, op een Dings-
„ dage, en van *Gravelandt*, *Achterlandt*, en *Peul-
„ wyk* op eenen Donderdag. En waar 't dat die
„ Dingsdage quamen op eenen grooten Heyligen
„ dage, alsdan zal men die Regt-dagen houden,
„ 'sdaags daar aan; en want ik *François van Heem-
„ stede*, Heere tot *Liesvelt*, &c. alle deze voorsz.
„ poincten, Privilegien en Regten vast, getrouw
„ en gestadig gehouden wil hebben, ten eeuwi-
„ gen dagen, voor my en myne nakomelingen;
„ Zoo hebbe ik *François* voorsz. mynen Ze-
„ gel, &c.

„ Hebben voorts onse Onderzaten gegunt en
„ gegeven, gunnen en geven mits dezen naar
„ haar luyder verfoek, alzulke poincten hier naar
„ beschreven.

„ Item, dat nu voortaan gene Wees-kinderen
„ haar zelfs voogt wezen en zullen voor agtien
„ Jaren. hare goet niet te bezwaren, nog doen
„ bezwaren in geender manieren, 't en waar dat
„ hy 't merkelyk van doen hadde, sonder noch-
„ tans dat die Mombers vorder geen rekeninge
„ nog bewys van doen sullen, tot veerthien
„ Jaren.

„ Item, zoo wie den anderen quetsen ofte
„ wonden, die zal gehouden wezen die boete te
„ be-

„ betalen, 't en ware hy konde bewyzen, dat de
 „ gewonde hem eerst aangevochten hadde.

„ Item, of het gevele, dat yemant eenige
 „ koop dede, hoe 't zoude mogen wezen; zoo
 „ verre yemant berouw hadde van dien, diemag
 „ 'sanderen daags daar uyt varen; mits betalende
 „ den Wyn-koop, zoo verre hy quam ter pre-
 „ sentie van twee Schepenen, en daarvan re-
 „ nuncieerde.

„ Item, zoo wie nu voortaan eenige Landen
 „ koopt, die zal den Heer den nakoop gunnen
 „ en geven, voor 't Recht daartoe staande, zoo
 „ verre de Heer die naastinge van dien zelfs niet
 „ en begeerde.

„ Item, dat Ingezetenen malkander buyten
 „ 's Lands niet en zullen mogen doen arresteren,
 „ op de hoogste boete van den Lande.

„ Item, dat niemant spreken en zal op den
 „ Eed van de Schepenen ofte eenige Officiers,
 „ ofte ook denzelven eenigfints injurierende, 't
 „ zy in rechte, ofte daar buiten, op gelyke
 „ boeten en correctie van den Heer.

„ Item, dat niemant en zal mogen eyfch by
 „ geschrift nemen, ten ware boven thien *Carolus*-
 „ Guldens, maar zal het zelve verbalyk en by
 „ monde afgedaan worden.

„ Item, dat niemant 't Buer-recht genieten
 „ zal, dan de geene die alhier vuur en licht houdt.
 „ En zullen voorts blyven in heur vigueur en
 „ effecte alle Rechten, Ordonnantien, en deug-
 „ delyke Costumen, die onze Onderzaten tot nog
 „ toe gebruikt hebben.

„ En alzo wy boven dien nodig en dienstig
 „ gevonden hebben, de voorsz. Privilegien en
 „ Hantvesten met eenige Articulen te amplieren
 „ en verbeteren, zoo tot betere onderhoudinge
 „ van

„ van goede Politie, voorftant van Justitie, en
 „ afweringe van alle onregeltheden, vechte-
 „ ryen, en moetwilligheden, waaruyt dikwils
 „ veele droevige inconvenienten en uytkomsten
 „ veroorzaakt worden; als ook om het stuk van
 „ confiscatien van goederen, uyt zake van eenige
 „ grove delicten voorvallende, tot een zekere
 „ fomme te redigeren en exprefferen.

„ Zoo hebben wy geordonneert, en geftatueert,
 „ dat voortaan ymant van onze Onderdanen eenen
 „ dootflag, ofte ander delict, confiscatie van
 „ goederen medebrengende, begaan hebbende,
 „ boven de lyf ftraffe verbeuren zal hondert Pon-
 „ den, van XL. Grooten 't Pont, boven de
 „ mifen van Justitie.

„ En vorders, tot weeringe der voorfz. info-
 „ lentien en vechteryen, die dikwils door de
 „ kleynheyte van de boeten te eerder werden ge-
 „ pleegt, naar het exempel van onze nabuyren,
 „ geoctroyeert, geordonneert, ende de voorfz.
 „ boeten geaugementeert hebben, als volgt:

„ Eerftelyk, dat voortaan alle de gene, die
 „ ymant in toornige gemoet aangrypt, en met
 „ vuyften, Kannen, Meffen, Steen, Hout, of-
 „ te andere Wapenen of instrumenten flaat, fteekt,
 „ werpt, ofte hout, verbeuren zal een boete
 „ van vyf Ponden, van XL. Grooten 't Pont in
 „ *Gravelandt*, in *Gelkenesse* die drie gelyke Ponden.

„ Item, indien zulks in de Kerke gefchiede,
 „ ofte dat ymant met eenige merkelyke wonde
 „ ofte quetsure werde geïnfligeert, daardoor den
 „ gequetfen in perykel waar geweest, ofte ver-
 „ lemt, ofte verminkt, geworden; zal zooda-
 „ nigen delict boven de voorfz. boete, arbitra-
 „ lyken gecorrigeert werden.

„ Als hem ymant onderftaat te komen voor'de
 „ deu-

„ deure van andere, by dach ofte nacht, aldaar
 „ met voeten, ofte met geweer op de deuren
 „ ofte vensters slaat; zal verbeuren gelyke boete
 „ als in het laaft voorgaande Artykel. Ende in-
 „ dien hy de glazen inslaat, zal verbeuren dub-
 „ bele boeten; die hy mede verbeuren zal, zoo
 „ hy by forse in huys wil wezen, en daar in komt,
 „ zonder eenige in 't huys zynde te quetsen, of-
 „ te daar uyt te doen gaan; en eenige in 't huys
 „ quetsende, of met forse daar uyt dryvende,
 „ zal verbeuren twintig gelyke Ponden, boven
 „ arbitrale correctie in zulken gevalle, na ver-
 „ eysch van de zaken.

„ Dat niemant langer mesfen by hem zal mo-
 „ gen hebben, als in de lengte van zeven duymen
 „ de lemmer, tot haar ordinaris brootmesfen;
 „ op verbeurte van vyf en twintig *Hollandsche*
 „ stuyvers, zoo dikwils ter contrarie wert be-
 „ vonden.

„ De gene, die moetwillich op straat, ofte
 „ op 's Heren wegen, als ook binnen yemants
 „ huys, met mesfen schrapt, ofte met stenen
 „ werpt, zonder yemant te quetsen, zal verbeu-
 „ ren dertig gelyke stuyvers; en zoo daar yemant
 „ gequetst wert, zal verbeuren vyf ponden in
 „ 's *Graveland*, in *Gelkenesfe* drie gelyke Ponden;
 „ En dat alles onvermindert en zonder prejuditie
 „ van den gequetsten, ofte andersints geoffen-
 „ deerde haar actie, injurie, schade en intreften,
 „ die zy zullen mogen met recht vervolgen, daar
 „ en zo zy te rade zullen bevinden.

„ Alle Chirurgyens zullen gehouden wezen den
 „ Balliu ofte zynen Stadhouders te laten weten;
 „ 't zy mondelinge, ofte door een billet, zoo
 „ wanneer zy luyden yemant onderhouden heb-
 „ ben, die met een keurwonde of quetsure daar
 „ „ eenig

„ eenig perykel in gelegen is, gequetst is, voor
 „ het leggen van de tweede Pleyster of Verband,
 „ met uitdrukkinge van den naam des gequetsten,
 „ en gesteltenisse van de wonde, op de boeten
 „ van zes Ponden.

„ De eersten Aanvechter zal gehouden wezen
 „ de boeten te betalen mette kosten daaromme
 „ gedaan.

„ En indien getwyffelt, en niet bewezen wert,
 „ wie de eerste Aanvechter is geweest; zoo zul-
 „ len de boeten by de gene, die haar gemeen
 „ zyn, mette kosten half worden betaalt; on-
 „ vermindert den onschuldigen zyn regres tegen
 „ den genen, die hy bewyzen zal hem eerst gea-
 „ gresseert te hebben, om zelve te repeteren, 't
 „ gene hy totten boeten en kosten zal hebben
 „ betaalt.

„ Alle onze Ingezetenen zullen bezorgen, dat
 „ van half *Maart*, tot den lesten *Mey*, daar aan
 „ volgende, alle hare Honden een Klippel aan
 „ den hals zullen slepen, op de boete van dertig
 „ Stuyvers; met dien verstande, dat deze boete
 „ geen plaats en zal hebben over de kleyne Hon-
 „ den, die passer en kunnen den ring, tot zulken
 „ eynde op het Buyten-Hof van onzen Castele ge-
 „ slagen, na dewelke in de respectie Dorpen,
 „ op zekere bequaame plaatse gelyke ring op de-
 „ zelve mate zal gezet werden.

„ Alle welke voorsz Oude Privilegien en Hant-
 „ vesten, mitsgaders de Articulen by Ampliatie
 „ daarby gevoegt en geordonneert, wy den voorsz,
 „ onze goede Ingezeeten en onzer Baronye een-
 „ paarlyke hebben gegunt en verleent, om voer-
 „ taan geobserveert en onderhouden te werden na
 „ behooren. Gegeven op onzen Castele van
 „ *Liesvelt*, den 14 *Mey* 1637.

DE

D E S T A D

S C H O O N H O V E N ,

I N H O L L A N D .

Schoonhoven is gelegen in het oostelyk gedeelte van *Zuid-Holland*, aan de linker zyde van de rivier de *Lek*, in de *Krimpener waardt*, digt by de grenzen van het sticht van *Utrecht*, omtrent drie uren van de kleine stad *Oudewater*, schuins tegen over de kleine sterkte *Nieuwpoort*, uit de puinen van welke stad men meent dat *Schoonhoven* zo niet geheel ontstaan, ten minsten meer bevolkt zyn zoude. Door de stad loopt eene gracht, welke uit den *Ijsel* geleid, zich in de *Lek* ontlast; de plaats trekt zeer vele voordeelen uit de daar door en voorbyvlietende wateren, en was weleer zeer beroemd wegens de uitmuntende lekkere zalm, die aldaar gevangen werd, doch hedendaagsch voor een zeer groot gedeelte verlopen is.

Wanneer men aan de beschryving van *Schoonhoven* door VAN BERKUM geloof kan slaan, zou men op vele plaatsen in den omtrek van die stad, ter diepte van vier voeten of daaromtrent eene dunne korst van kleiaarde bespeuren, en onder dezelve eene veel dikkere van schapenmist, doormengd met riet, welke nog hedendaagsch de kleur en reuk dier mist zou hebben behouden; ten blyke dat die landstreek in vroegere tyden moet bewoond geweest zyn door schaapherders. Die
schry.

schryver verhaalt terstond daar op, dat deze mist zo wel aan de oost als westzyde der haven onder den grond gevonden wordt, en hem verzekerd is, dat zy zelfs aan de overzyde der *Lek* zou gevonden worden (*).

Dat *Schoonhoven* van de vroegste tyden af een aangenaam plaatsje geweest moet zyn, blykt uit den naam, hoewel de schryvers omtrend deszelfs oorsprong verschillend denken. „ In den „ blaffert der goederen van de Utrechtsche Kerk „ onder ODIBALDUS, dus luidt de redekaveling „ van VAN BERKUM in de voornoemde beschryving (†), vindt men drie hoeven in *Wil-* „ *ligen*; van gelyken in *Havensche*; en nog een „ brief van Bischof Burchard, op den 13 augustus 1108, een heer *Frederik van Hayeskedrecht* „ gemelt, deze plaatzen weet ik niet als in ons „ *Schoonhoven* te regt te brengen; zynde hier waar- „ schynelyk een veer van overoudetyden, welke „ diergelyke overvaarten, van ouds *Trecht*, of „ *Drecht* genoemd worden, en waarom 'er vele „ plaatzen hier te lande met dien naam van „ *Trecht* of *Drecht* eindigen. Dit zoude dan zo „ veel zyn, als of men zeide, de *overvaart* aan „ 't *havessie*, waartoe men gemakkelyk den naam „ van *Havesche* brengen kan, zo dat *Havesche* en „ *Hayeskedrecht*, een en dezelfde naam, en de „ oude naam van *Schoonhoven* zyn zoude; zynde „ hier een klein *Haventje* aan de *Lek* ter plaatze, „ alwaar de *Sevender* in de *Lek* vloeyde, welk *ha-* „ *ventje*, door het graven van de *Botterfloot*, in een „ groter *haven* verandert is; aan dewelke 't zedert „ de

(*) H. VAN BERKUM, Beschryving van *Schoonhoven*, bladz 1.

(†) Ibidem, bladz. 5, 6, 7.

„ de naam van *Oude haven*, nog binnen *Schoonho-*
 „ *ven* bekend, gegeven is, als men aan de over-
 „ zyde van de *Lek*, het steedje *Nieuwpoort*, het
 „ geen zo wel *nieuwe haven*, als *nieuwe stad* be-
 „ tekenen kan, gesticht heeft: En alhoewel dit
 „ laatste plaatsje een poort tot haar wapen voert,
 „ kan men uit het wapen, het geen lang daarna
 „ is aangenomen, niet besluiten, dat het woord
 „ *Poort* in *Nieuwpoort*, meer een *stad* of *poort*, als
 „ *haven* zoude betekenen. Als men na het af-
 „ dammen der kreeken, en *Oudehaven* een nieuwe
 „ te *Schoonhoven* aanleide, dan deze, om hare
 „ schoonheid, de naam aan de stad *Schoonhaven*,
 „ zedert in *Schoonhoven* veranderd, gegeven heb-
 „ ben. Dit zo zynde, zoude *Schoonhoven* haar
 „ opbouwinge niet aan de *Nieuwpoort*, gelykzom-
 „ mige willen, verschuldigd zyn; maar *Schoonho-*
 „ *ven*, voor zo veel deszelfs *oude haven* aangaat,
 „ aanleidinge tot den naam van *Nieuwpoort* gege-
 „ ven hebben. De namen van *Havestoot*, als *floot*
 „ of gracht langs de *haven*, en *Havestraat* in *Schoon-*
 „ *hoven* bekend, ondersteunen het gevoelen, dat
 „ deze stad haar naam van *haven* zoude gekregen
 „ hebben.

„ Doch het waarschynelykste is, vervolgt die
 „ schryver een weinig verder, dat de stad haar
 „ naam van de welgelegenheid der *haven* ontleend
 „ heeft, dewyl ze onder den naam van *Schoonho-*
 „ *ven* van ouds in gedrukte en ongedrukte jaar-
 „ boeken bekend is. Hoe *haven* in *hoven* verwis-
 „ feld zy, kan men ligtelyk uit de oude letter-
 „ spellinge en uytpraak ontdekken; wanneer men
 „ *hoer* voor *haer* schreef; en gelyk nog heden de
 „ naburige stigtse landsluyden *voijer* voor *vaijer*,
 „ of vader uitspreken.

W. VAN

W. VAN GOUDHOEVEN zegt (*), dat *Schoonhoven* haren naam ontleend heeft van de vruchtbare en menigvuldige boomgaarden, meestal in appelbomen bestaande, welken aldaar in den omtrek geplant geweest, en welken 'er nog alom te vinden zyn; anderen willen, dat de stad dus genoemd geweest zy, naar de veelvuldige lusthoven, welken daar rondsom te vinden waren (†); doch wanneer dit zo is, moet de tyd die streken merkelyk veranderd hebben, doordien ik niet eenen eenigen lusthof, welken dien naam in den volsten zin verdient, daaromtrent kan aantreffen, ten zy men eene gehele rei van kleine tuintjes, waarin eenig moes groeit, en voor het overige uit boomgaarden bestaan, met den naam van Lusthoven wil bestempelen.

WILLEM HEDA (§) noemt deze stad in het Latyn *Bella Curia*, en schynt haren naam dus te willen afleiden van het schone hof, hetwelk eerstys aldaar gestaan heeft. CORNELIS AURELIUS (**), weleer de leermeester van den beroemden ERASMUS van *Rotterdam*, noemt deze stad *Bello Portus*, beteekenende zo veel als *Schoonhaven*, waartoe de goede en bekwame haven aldaar aanleiding zou kunnen gegeven hebben. P. BRUGMAN wil zelfs; dat *Schoonhoven*, voor de eerste bedyking van de *Lopiker waard*, den naam van *Schoonhaven* zou gedragen hebben, van wegens de goede rhede, haven en scheepsberging aldaar; maar dat, na de voornoemde bedyking, de naam in *Schoonhoven* zou zyn veranderd, ter oorzaak van

(*) Byvoegselen op de *Kronyk van Holland*, bladz. 89.

(†) H. VAN HEUSSENS *Oudheden*, tweede deel, bladz. 462.

(§) *Hist. Episc. Ultraj.* pag. 205.

(**) In *Batavia*, Lib. I. pag. 23.

van de vermakelyke landeryen als anderszints, daar in den omtrek te vinden. Sommigen zelfs willen, dat de stad weleer *Schoonauwen* zou gespeld geweest zyn, betekenende zo veel als schone auwen, beembden, velden of weilanden (*).

Men kan niet met eenigen grond beweeren, van *Schoonhoven* eerder gewag gemaakt te vinden, dan omtrend het jaar 1232, als wanneer *FLORIS de vierde*, Graaf van *Holland*, ten gevalle van den Bisschop van *Utrecht*, *OTTO den XXXVI*, met grote kosten, eenen binnendyk heeft doen maken van *Schoonhoven* tot *Utrecht*, en voorts van *Amerongen* tot op het *hoge Zand* (†).

Hoewel men uit gene schryvers den ouderdom van deze plaats hoger op kan delven, dan tot den aahvang der dertiende eeuw; gist men nogthans, dat aldaar vele eeuwen vroeger een gehucht gestaan heeft, ter plaatse, waar die stad in lateren tyd gebouwd is. *VAN BERKUM* (§) meent, dat dit gehucht het *Haveke* of *Havekesdrecht* genoemd was, en stelt den ouderdom van hetzelfde hoger, dan den ouderdom van *Gouda*. Nu zegthy, vindt men in eenen brief van *ANDRIES VAN CUYK*, Bisschop van *Utrecht*, reeds in het jaar 1139 gewag gemaakt van *Gouda*, toen *Golda* geschreven, een dorp of gehucht, en in het jaar 1272 tot eene stad verhoogd; en terwyl *Schoonhoven* altoos den voorrang boven *Gouda* gehad heeft, hoewel de laatste plaats, ten tyde der Heren, de eerstgemelde in grootheid verre te boven ging, is het zeer waarschynelyk, dat *Schoonhoven* dezen voor-

rang

(*) CORN. KYLIAN. Etymolog. pag. 11.

(†) CRON. JOH. DE BERKA, pag. 75. W. HERDA, *Hist. Episc. Ukraj.* pag. 205. A. MATTH. *Analekt.* Tom. V. pag. 230.

(§) H. VAN BERKUM, beschryving van *Schoonhoven*, pag. 8.

rang door haren ouderdom verkregen heeft. Dus moet *Schoonhoven*, naar zyn gevoelen, weleer onder eenen anderen naam bekend geweest zyn. Als een bewys van derzelver ouderdom geeft hy op, dat deze plaats al bewoond geweest is, en eenen naam gedragen heeft, voor het afdammen der kreeken de *Sevender, Vlist* of *Botterflood*, doordien het schynt, zegt hy, dat wanneer men eerst aangevangen had, met haar te bewonen na die afdamming, zy eenen naam op *dam* eindigende, zoude hebben aangenomen, gelyk *Amsteldam, Rotterdam, Schiedam, Giesendam, Alblasferdam* en diergelyken.

De geheimschryver STRALEN gaat nog verder, en zegt, dat men van *Schoonhoven* reeds gewag gemaakt vindt in de eerste bedyking van den *Lopiker waard*, in het jaar 860; ja zelfs dat die plaats reeds in het jaar 787 zou bekend geweest zyn. Ondertusfchen brengt hy gene bewyzen, hoegenaamd, by, om zyne gezegden te staven; dus moet men op de verhalen van dezen Heer niet bouwen, die nog te ongegronder zyn, doordien hy wil, dat de plaats te dier tyd reeds onder den naam van *Schoonhoven* zou bekend gestaan hebben. Met meerderen grond zou men kunnen geloven, dat 'er in het jaar 1010, wanneer de Noormannen de Lek opzeilden, ter wederzyden van die rivier vele inwoneren waren; het is waarschy-nelyk, wegens de gelegenheid van onze stad, dat hier toenmaals reeds woningen waren, en 'er veelligt reeds een gehucht of buurt aanwezig was.

MELIS STOKES, welke die plaats *Schoonhoven* speldt, noemt haar reeds eene stad, en spreekt van dezelve en van haar kasteel, omtrend het jaar 1300, als toebehorende aan den Heer NICOLAAS VAN CATS; hy zegt:

En her Witte quam aldaer /
 En brochte met hem de Kienemder /
 En der Drefen een ghetal /
 De fere blide waren al.
 Men ghinc doe aldaer te rade /
 Wat men best nu teetste dade.
 Her Nicolaes van Caets was brocht
 Te Dordrecht; en hem allen dacht /
 Dat best ware but de brede /
 En men de borch ane ftede
 Te Schoenhoven daer hy Dore /
 Binnen was (*).

Deze CATS was Ridder, en voogd over den Graaf FLORIS den V, afkomstig uit de oude verdrinkene kleine stad *Cats*, in *Noord-Beveland*, en de eerste, welke de stad *Gouda* met muuren omringde. JAN de eerste, negen-en-dertigste Bisschop van *Utrecht*, schonk in den jare 1280, aan voorgemelden Heer NICOLAAS VAN CATS en den zynen, zynde de inwoners van *Schoonhoven*, de vryheid van tollén en pasfagegeld in het sticht van *Utrecht*, met eenen brief, luidende, uit het Latyn vertaald, als volgt (†):

„ *Johannes*, door Godts genaade Bisschop van
 „ *Utrecht*, wenscht allen den geenen, die den
 „ tegenwoordigen Brief zullen zien, de eeuwige
 „ Zaaligheid in den Heere! Het zy u lieden ge-
 „ zamentlyk bekendt, dat wy, Heer *Nicolaas van*
 „ *Cats*, Ridder, uyt insigt van zyne deugtzaam-
 „ heid, en om de meenigvuldige diensten, die
 „ hy ons en onze Kerke dikmaals gedaan heeft,
 „ mits-

(*) MELISSTOKE, Rymkronyk, derde deel, bladz. 190.

(†) H. VAN HEUSSENS Oudheden, II. deel, bladz. 466.

„ mitsgaders om veelderhande perykelen en moei-
 „ jelykheden, zoo omtrent zyn Perfoon, als in
 „ zyne Goederen, voor de welke hy zich zelven,
 „ ons en onze Kerke van *Utrecht* ten gevalle,
 „ bloot gestelt heeft, gemaakt hebben, onzen
 „ getrouwen Man en Vafal der *Utrechtsche* Kerke;
 „ en dat wy zulks niet gedaan hebben met de Goederen,
 „ welke de *Utrechtsche* Kerke aangewonnen
 „ hadt; maar met onze eygene Goederen,
 „ die wy hem uytgekeert hebben. Daaren boven
 „ hebben wy, dewyle zyne verdienften zulks
 „ vereyffchen, met het overleg van de Prelaaten
 „ en Dienftmannen der *Utrechtsche* Kerke goet-
 „ gevonden, het Leen, 't welk wy hem gefchon-
 „ ken hebben, te vergrooten, op dat hy ons en
 „ onze Kerke dies te gewilliger ten dienst zoude
 „ ftaan: En daarom vergunnen wy hem, dat
 „ zyne Mannen, binnen zyne Stadt *Schoonhoven*
 „ woonende, door ons Stift van *Utrecht*, te wa-
 „ ter en te landt mogen reysen, en weder-keeren,
 „ zonder eenige Tollen, of Passagie-gelden te
 „ betaalen. Ter getuygenisse dezer zaake, heb-
 „ ben wy het tegenwoordige Gefchrift, het wel-
 „ ke met ons eygen Zeegel, met het Zeegel der
 „ *Utrechtsche* Kerke, en met dat van onze Dienft-
 „ mannen, Heer *Zweder van Abcoude*, Heer *Zwe-*
 „ *der van Bodenichem*, en Heer *Zweder* onzen
 „ Maarschalk bezegelt is, aan den voornoemden
 „ Heer en Ridder ter handt gestelt. Gegeven
 „ in 't Jaar 1280. op *St. Paulus Bekeeringe*.”

De Graven van *Blois*, af komstig uit het geslacht
 der Heren van *Avesnes*, zyn eenen geruimen tyd
 Heren van *Schoonhoven* en *Gouda* geweest, welken
 tytel zy ook in hunne brieven opentlyk gevoerd
 hebben. Dezelven hebben aan de burgers van
Schoonhoven, wegens hunne goede en getrouwe

diensten, van tyd tot tyd verscheiden voorrechten verleend; welken in zeker boek, met de hand geschreven, worden opgeteld, en in de volgende order elkanderen volgen (*):

Het eerste voorrecht is hun verleend in den jare 1326, door JOHAN *van Blois*, Heer van *Schoonhoven*, luidende als volgt:

„ JAN VAN BLOYS, Heere van *Schoonhoven*
 „ ende van *der Goude*, doen condit allen luyden,
 „ dat wy, om bede willen, versoeck ende gerech-
 „ te live, die wy dragen tot onzer Stede van
 „ *Schoonhoven*, onze luyde van der Stede voernt.
 „ gegeven hebben, willekeuren ende geven, om
 „ ene verberinge heurs Rechts ende Hantvesten,
 „ die zy hebben van onzen Voeders: Dat voert
 „ gheen] Man, die onse Poerter is aldaar, ende
 „ in wittelicken huwelycken sit, jeghens ons
 „ meer verbeuren mach, dan d'ene helfte van
 „ zyne goederen, behoudelycken zyne Wyve
 „ der andren helfte. Voert zo hebben wy hem
 „ gegheven, wilkoeren ende gheven, dat onze
 „ Poertere. Kynderen aldaar, die inhems zyn,
 „ ende in haars Vaders ende Moeders broede zyn;
 „ voert meer jegens ons niet meer verbeuren en
 „ moghen van heurs Ouderen goeden, dan thiene
 „ Pont *Hollants*. Ende want die dinghen, die
 „ in goede meningen gezet zyn, en om doechde
 „ dicwille verbeteret worden, ende in ertheyden
 „ gebefich; zo willen wy, dat dese voersz. poynt-
 „ ten staan zullen ende gedueren t'onfen weder-
 „ seggen. Ende all zonder archelift te verstante,
 „ om dat wy deze poynten vast ende gestade
 „ houden willen, in de manieren dat voersz. is;
 „ , 200

(*) H. VAN HEUSSENS Oudheden, II. deel, blad. 463.

„ zoo hebben wy daar up t'eenre oirconde dezen
 „ openen Brieff gegeven, bezegelt mit onze Ze-
 „ gelen. Gedaan ende gegeven, op onzen Borch-
 „ tot *Scoenhoven*, op *Sinte Barbaren-dach*, in 't
 „ Jaar ons Heeren *duysent drie hondert zes ende*
 „ *twyntich, &c.*”

Graaf JAN van *Henegouwen* gaf aan de stad, in den jare 1346, de volgende handveste:

„ Wy JOHAN VAN HENEGOUWEN, Heere
 „ van *Beaumont*, maken condt en kenlicken allen
 „ luyden: Dat wy gegheven hebbende, ende
 „ gheven, onzen goeden ende getrouwen luyden
 „ van *Scoenhoven*, om menighen getrouwen dienst,
 „ dien zy ons gedaan hebben, alleso wy dat
 „ enen onnozelen vrede brake, dien hy zelve
 „ mitter hant niet gegeven en hadde, die fall niet
 „ meer verbueren dan vyff ende twyntich Pondt
 „ *Hollandtsche*, uytgesat doetslach ende laemte.
 „ Ende dit fall dueren tot onse wederseggen, off
 „ onser nacomelingen, alle punten te verstaan
 „ sonder argelift. Ende om dat waar is, zo heb-
 „ ben wy dezen brieff opene bezegelt mit onsen
 „ Zegele. Gegeven tot *Sinte Geerdeberghe*, in 't
 „ Jaar ons Heeren 1346. des Manendages na *Sin-*
 „ te *Pouwels-dach Converso.*”

Daar op volgt de volgende brief, door JAN van *Blois*, in den jare 1356 aan de stad verleend:

„ JAN VAN BLOIS, &c. Heer van *Scoenhoven*
 „ ende van *der Goude*, doen condt allen luy-
 „ de: Dat wy voer ons ende ons Nacomelingen
 „ overgegeven hebben, ende vercoft, onzen
 „ lieven ende getrouwen luyden van *Scoenhoven*
 „ ende hueren nakomelingen, erffelick ende ewe-
 „ lick, den Wynt ende Wyntmolen, van onzen
 „ vorz. Stede van *Scoenhoven*, om vyff ende
 „ twyntich *lit. Holl.* 's Jaars, fulcx payments,

B b 5

„ al-

„ alsoe men daar van onsen Renten te nemen ple-
 „ gen; the betalen onsen Renthenten aldaar,
 „ off onser Nacomelinger, die nu is, off namaals
 „ wesen zall, op *Sinte Martinus-Misse*, in den
 „ Wynter naastcomende; ende alsoe voert van
 „ Jaar tot Jare, op den zelve *Sinte Martyns-*
 „ *Misse*; also onze luyden voernt. voort meer
 „ setten mogen, het zy binnen die Vesten, off
 „ buyten by der Stede, daar zy willen, alsoe
 „ menigen Wynt-molen, alze hem goet denct de
 „ Stede oirbaar, uptzy genoeg doen van de
 „ Molenstad, den genen dies 't erve wezen zalle.
 „ Noch nyemant en fall voort meer enighe ros-
 „ mole zetten, binnen onzer Stede van *Scoenh-*
 „ *ven* voersz. dan die twe, daar van oudts geweest
 „ hebben, ten zy oirlove onzer goede luyden
 „ voersz. Ende wy, off onse Erffnamen me,
 „ sullen voortane ghenen Moelen zetten, noch
 „ doen zetten, binnen die Vryheyt voersz. noch
 „ op hondert Roeden daarna; ende binnen deze
 „ coop zo zullen alle onze Wyntmolen binnen
 „ *Scoenhoven*, en daar omtrent, die nu zyn, mit
 „ allen haaren toebehooren, onzer luyden van
 „ *Scoenhoven* voersz. dies Wynts en der Molen
 „ gebruyken, tot haaren geboege (genoegen,)
 „ erffelyck ende ewelyck, te verstante zonder al-
 „ rehande argelist. Ende want wy willen, dat
 „ dit vast ende gestade blyve, in alle manieren
 „ alsoe voersz. is; zo hebben Wy daar op t'eenre
 „ oirconde dezen openen Brieff gegeven, bezegelt
 „ mit onzen Zegele. Gedaan ende gegeven, op
 „ onze Borch van *Scoenhoven*, in 't *Sinte Barbare-*
 „ *dage*, in 't Jaar ons Heeren 1356."

WILLEM de goede, Graaf van *Holland &c.*
 heeft in den jare 1322 aan die van *Schoonhoven*,
 ten verzoeke van zynen broeder JAN van Hene-

gou-

gouwen, de tol-vryheid in geheel *Holland* gefchonken; ook geordonneert, als Schepenen te *Schoonhoven*, omtrent het wyzen van vonnissen eenige zwaarigheid vonden, dat zy by die van *Dordrecht* daarover zouden raadplegen; en voorts nog andere voorregten in een brief verleend, van dezen inhoud:

„ Wy WILLEM, Grave van *Henegouwen*,
 „ van *Hollant*, van *Zeelant*, ende Heere van
 „ *Vrieslandt*, maaft kondt ende kenlicken allen
 „ luyden: Dat wy, om bede en verfoek van on-
 „ sen lieven Broeder, Heeren *Janne* van *Hene-*
 „ *gouwen*, *Beaumont*, gegeven hebben zynen Poor-
 „ ters, wonende binnen de Poerte van *Schoenho-*
 „ *ven*, alzulke Vryheden, als hier na gefcreven
 „ staat. In den eerften, dat zy *Tollen-vry* varen
 „ zullen voer alle onzen Tolle van onzer Graaf-
 „ fchap van *Hollant*, ende alzo vry te wezen,
 „ alse anders onse Vryen Steden. Ende nergent
 „ fcot te geven van hoeren goede, danne binnen
 „ *Scoenhoven*, alse varre alse zy haar Poertrecht
 „ houden als recht is; utegezet onse oude bede,
 „ ende onse oude fcot, dat wy van ouds gehadt
 „ hebben. Voort, wat Scepenen wyzen van
 „ *Scoenhoven* recht te wezen binnen *Scoenhoven*,
 „ ende wes vonnisse des zy niet vroot en zyn,
 „ dat zullen zy hallen *T'ordrecht*. Dan zo wye die
 „ vrede breket, die binnen *Scoenhoven* genomen is,
 „ die zal 't beteren mit zynen live, ende mit zynen
 „ goeden, also varre alse hy daar off verwonnen wordt
 „ met Scepenen, off met twee wittachtigen Poerters
 „ van getrouwen bedde, elck tote thien Ponden gegoet,
 „ off daar boven, ende den vreden sal men houden,
 „ alzo wyde alse die zonne up- ende toegaat. Voert
 „ nergens te Recht te staan, dan binnen vryen
 „ Steden, het en zy dat zy hem verwilcoren voer
 „ eeni-

„ eenighe ghewaarde suchtere, ende voer zeven
 „ bueren, off voer Scepenen, off dat zy ergent
 „ misdaden, ende menſe metter verſcher daat be-
 „ grepe, dat zouden zy beteren, alſoe dan Recht
 „ ware, daar zy misdeden; allere ſtucken voer-
 „ zeyt zonder argheeden, ende behouden onzer
 „ Heerlichkeiten, ende onzer Gravelyker geweld.
 „ Ende omme dat wy willen, dat alle deze dingen
 „ voerſz. well ende vaſt, zeker ende geſtade ge-
 „ houden blyven, van ons ende van onzen na-
 „ comelingen, hebben wy hem dezen Brieff ge-
 „ geven, bezegelt met onzen groten zegele vt.
 „ hangende. Gedaan in den *Hage*, des Dyncxda-
 „ ges na *Meye*-dach, in 't Jaar ons Heeren 1322.”

GUY, Graaf van *Blois* &c. heeft hun in den
 jare 1395, ten voordeele van de Baſtaarden, het
 volgend voorrecht verleend:

„ GUY VAN CHASTILLON, Graave van
 „ *Blois*, Heere van *Avesnes*, van *Beaumont*, van
 „ *Scoenhoven*, ende van der *Goude*, maiken ken-
 „ lick allen luyden: Dat wy voer onze nacom-
 „ melingen, om bede wille ende verzoek onzer
 „ liever ende getrouwer luyden, in onzer Stede
 „ van *Scoenhoven*, ghevryet hebben, ende vryen
 „ tot ewyghen dagen, van dezer tyt vort, alle
 „ die Baſtaarden, die daar nu wonen, off hyerna
 „ comen zullen, ende onze wonachtige Poerters
 „ daar zyn, in dezer manieren: Dat wy, noch
 „ onze nacomelingen van beſtorften, om hoeren
 „ goeden nyet eysſchen en zullen, mer dat zydt
 „ erven mogen, ende laaten op haaren naaſten
 „ maghen, alſe ofte zy van ghetruweden bedde
 „ ware, zonder argeliſt. Ende om dat wy dit
 „ geſtade ende vaſt houden willen, als voerſz.
 „ is, zo hebben wy des tot eenre oirconden de-
 „ zen openen Brieff bezegelt mit onzen zegel
 „ Ge-

„ Gedaan ende gegeven tot *Noyon*, in *Tierafche*,
 „ den eersten dach in *Julio*, in 't Jaar ons Hee-
 „ ren 1395.”

Na den dood van Heer *GUY* voersz., dewelke
 gene kinderen heeft nagelaten, zyn de heerlyk-
 heden van *Beaumont*, van *Beaufort*, van *Schoon-
 hoven* en van *ter Goude*, vervallen, aan *ALBERT*
van Beijeren, Graaf van *Holland* en van *Henegou-
 wen*; dewelke in den jare 1398, de volgende
 handvest aan deze stad gegeven heeft:

„ *AALBRECHT*, by der Gods genade Palens-
 „ Grave op ten *Ryn*, Hertoge in *Beyeren*, Grave
 „ van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelant*,
 „ ende Heere van *Frieslandt*, doen condt allen
 „ luyden: Dat wy, om kenlycken oerbare, nut-
 „ scap ende profyt, onzer goeder Stede van *Scoen-
 „ hoven*, ende Inwoender Poerteren gegeven ende
 „ verhuert hebben, geven ende verhueren in
 „ erffpacht derselver onser Stede, voer ons ende
 „ ons nacomelingen, onze Hop-azynze binnen
 „ derzelver onser Stede, om vyfftych *Vranck-
 „ ryckxe* ouder Schilde jaarlicke Renten, om te
 „ betalen, en wt te reycken alle jaar op Sinte
 „ *Lambrecht-Dach*; ends oirloven ende consen-
 „ teeren onze getrouwen Burgemeesters ende
 „ Scepenen van *Scoenhoven*, die nu ter tyt zyn,
 „ off namaals wezen zullen, dat zy tot alre tyt,
 „ als zy des te doen zullen hebben, om nutscap
 „ ende profyt onzer Stede voersz. den Hop-azyn-
 „ ze voersz. uit anderen haaren azynzen hogen
 „ ende lagen mogen, tothoere wille, ende profyt
 „ van onze Stede, zonder ons off onzen nacom-
 „ lingen daar om vorder te versoecken. Ende
 „ van dezen voersz. azynze zal onze Scout van
 „ *Scoenhoven*, die nu ter tyt is, off namaals we-
 „ zen zall, den Burgemeesters wtvluchtingen en-
 „ de

„ de wtpandinge doen, tot alre tyt, als zy des
 „ te doen zullen hebben. Ende van sulcken nut-
 „ schap profyt, als van den azynze voersz. comen
 „ zall, zullen zy onzer goeder Stede van *Schoen-*
 „ *hoven* rekeningen ende bewyzinge doen, als re-
 „ delyck ende costumelick is; dat zall gedueren
 „ tot ewigen dagen. In oerconde dezen Brieve
 „ bezegelt mit onze Zegellen. Gegeven in den
 „ *Hagen*, up ten vyfften dach in *Januario*, in 't
 „ jaar ons Heeren 1398. na den loop van onzen
 „ Hove.”

Drie jaren daarna verleende dezelfde Graaf hun ook de volgende voorrechten:

„ AALBRECHT, by Goeds genaden Palens-
 „ Grave up ten *Ryn*, Hertoge in *Beyeren*, Grave
 „ van *Henegouwen*, van *Hollandt*, van *Zeelandt*,
 „ ende Heere van *Vrieslandt*, doen condt allen
 „ luyden: Want onze goede Stede *Scoenhoven*,
 „ ende hoer inwoender, mede. Poerteren, mit
 „ zommigen anderen Ambochten daar ontrent
 „ gelegen, aan ons gecomen zyn, by bede ons
 „ lieffs neve Grave *Guyen van Bloys*, daar Godt
 „ die Ziele off hebben moet, die ons geredt ende
 „ ontfangen hebben, tot hoeren rechte Lants-
 „ heere: Zo hebben wy, om meningen trouwen
 „ diensten, die die zelve onze Stede ons en onze
 „ Voervadren tot menyger tyt gedaan heeft,
 „ ende oft God will noch doen zall, ende om
 „ zonderlingen liefsten, die wy daar toe dragen,
 „ meynyger ende begeerte onsen voersz. Stede,
 „ te houden in zulken Vryheden, ende Goeden,
 „ ende Rechten, als zy waren by tyden ons lieffs
 „ neven, des Grave *van Bloys* voersz. Ende
 „ hebben daarom hen gegeven zulcke poynten
 „ ende Privilegien, als hierna gescreven staan.
 „ In den eersten hebben wy gegeven, ende geven

„ ON-

„ onzer. Stede van *Schoenhoven*, ende allen horen
 „ Inwoenderen, den Poerteren, die vry goede
 „ lande off erve copen off vercopen willen, vryen
 „ luden, dat zy vrylike doen mogen, zonder die
 „ vryen goeden off erve te belasten mit eniger
 „ wilkoer off scotbaar te maken. Behoudelyken
 „ waar dat sake, dat eenich Poerter van *Scoenho-*
 „ *ven* enighe verwilkoerde, of scotbaar lande
 „ cofte, die zouden tot ewigen dagen scotbaar
 „ blyven. Voert, want wy onse Tolle, die tot
 „ *Amers* placht te leggen, eer onze Stede van
 „ *Scoenhoven* aan ons quam, nu inderzelver onzer
 „ Stede van *Scoenhoven* geleyt hebben: Zo hebben
 „ wy onsen voorsz. Stede, ende allen hoeren
 „ Inwoenderen, den Poerteren, die nu zyn, off
 „ namaals wezen zullen, gegheven, ende gheven
 „ zulker vryheyt, gewoenten ende haarcomen te
 „ ghebruken, als zy voertyts gedaen hebben, by
 „ onzen Voervaderen tyden *Hendrik Jans van*
 „ *Henegouwen*, ons oems *Grave Jans*, ende *Gra-*
 „ *ve Guyen van Bloys* tyden, onzen neven, dier
 „ God gedencke; dat is te weten: Dat men van
 „ geenrehande goede dat tot *Scoenhoven* te coep
 „ comt, en onze Poerters aldaar copen off ver-
 „ copen, Tollen nemen en zall, also verre als
 „ men dat flyt, ende verteert, binnen onze Stede
 „ voersz. Mair want dat zy enich goetd coften,
 „ ende niet en fleten, noch en verteerden binnen
 „ onzen Stede van *Scoenhoven*, ende voort ver-
 „ coften alzo dat men dat van daar voreden op-
 „ waart, of nederwaart, daar zouden wy onzen
 „ rechten Toll of hebben. Voert zo en zall on-
 „ ze Tolner tot *Scoenhoven*, die nu is, of namals
 „ wezen zall, geenrehanden Tollen of ongelt
 „ nemen, van zulken goeden of penwaarden, als
 „ dat die ommezaten gezeten omtrent onze voersz.
 „ Ste-

„ Stede aldaar tot weke-marckt brengen, of we-
 „ der van daar voeren zullen. Voert zo geven
 „ wy onzen voersz. Stede van *Scoenhoven*, ende
 „ hoeren inwonende Poerteren, Tollen-vry te
 „ varen, totten ewygen dagen, voer onzen Tol-
 „ len te *Heusden*, gelyckt dat onze Stede van
 „ *Dordrecht*, ende anders onzen vrye Steden al-
 „ daar varen. Voert zo hebben wy geconfir-
 „ meert, ende confirmeren alzulcken Hantvesten,
 „ Vryheden ende Rechten, als onze Stede van
 „ *Scoenhoven* vercregen heeft in voertyden van
 „ Heeren *Jan van Henegouwen*, van Grave *Jan*,
 „ ende van Grave *Guy van Bloys*, dien God ge-
 „ nadich zy, na inhouden der Brieven, die on-
 „ ze Stede voersz. daar of heeft. Ende, want
 „ wy voer onze goede Stede van *Scoenhoven* ende
 „ hunne inwonende Poerteren, die nu zyn, of
 „ namaals wezen zullen, allen dezen poynten en
 „ vryheden voersz. ende elcke byzonder vaste
 „ ende gestade houden willen, ende gehouden
 „ willen hebben onverbroken tot ewigen dagen,
 „ zo hebben wy van onzen rechter wetenheit
 „ dezen Brieff doen bezegelen mit onzen zegelen,
 „ hier an gehangen. Gegeven in den *Hage*, op
 „ ten vyf en twyntichsten dach in *Augusto*, in 't
 „ Jaar ons Heeren 1401.”

Alle deze privilegien, handvesten, vryheden enz. heeft **KAREL**, Hertog van *Bourgondiën*, in lateren tyd Keizer, in den jare 1515 bevestigd met den volgenden brief:

„ **KAERLE**, by der gracye Gods, Prince van
 „ *Spaangen*, van beyde de *Secilien*, van *Jerusalem*,
 „ &c. Eerts-Hertoge van *Oeftenryck*, Hertog van
 „ *Bourgondien*, &c. Allen den ghenen, die dezen
 „ onzen Brief zullen zien, Saluyt: Van wegen
 „ ons beminden Burgermeesteren, Scepenen,
 „ en.

„ ende Raydt onzer Stede van *Schoenhoven*, voer
 „ hem, ende die gemeyne Borgeren ende In-
 „ gezetenen derzelver Stede, es ons tegen-
 „ woerdelick verthoent, ende te kennen ge-
 „ geven geweest, hoe die zelve thoenderen
 „ ende Inwoenderen van diese begift ende
 „ gedoteert zyn van vele scone Privilegien,
 „ Hantvesten, Vryheden, ende Exemptionen,
 „ hemluyden gegonnen, ende gegeven, by dy-
 „ verschen Heeren van *Schoenhoven*, Graven ende
 „ Gravinnen van *Hollant*; hebben oick tot nu
 „ toe gebruyckt van vele goede oude gewoenten
 „ ende possessien, welcke Privilegien, Hantves-
 „ ten, Vryheden, Exemptionen, Gewoenten,
 „ ende possessien, hem thoenderen by onzen
 „ Voerzaten, Graven ende Gravinnen van *Hollant*,
 „ te meer stonden gefirmeert ende ghevestigt zyn
 „ geweest. Ende want die voern. thoenderen
 „ in 't gebruyken van hoeren voersz. Privilegien,
 „ Vryheden, ende oude possessien, dagelycx
 „ vercort, ende hem die niet well onderhouden
 „ noch geacht vervolcht en worden; zo hebben zy
 „ oetmoedelyck gebeden, ende versocht, die
 „ zelve Vryheden, Privilegien, Exemptionen, ou-
 „ de gewoenten ende possessien, tot deze onze
 „ hulpinge ende aancomt aan de heerlickheit ons
 „ Lande van *Hollant* te willen vestigen, confir-
 „ meren, ende believen, ende die te doen onder-
 „ houden, ende hem daarop verleenende doen
 „ expedieren onze Brieven in behoerlyker voir-
 „ men. Zo eyft, dat wy deze zaken overgemerct,
 „ ende daarop gehadt 't advys van onzen Reke-
 „ ningen in den *Hagen*, genegen wezende ter
 „ bede van de voernoemde thoenderen: Wy
 „ hebben, by goede advyse, ende deliberacye
 „ van Rayde, geconfermeert, belyeft, geappro-
 „

IV. DEEL.

C c

„ beer

„ beert ende ghevesticht, confirmeren, believen,
 „ approberen ende vestigen mits dezen Brieve,
 „ alle alfulcken Privilegien, Hantvesten, Vryhe-
 „ den, Exemptien, Ghewoonten ende Possessien,
 „ als zy hier voerteyts van den Heeren van *Scoen-*
 „ *hoven*, Graven ende Gravinnen van *Hollant*,
 „ duechdelyck vercregen ende gebruyct hebben;
 „ behoudelick, dat die voern. thoenderen gehou-
 „ den zullen wezen, dezen Brieff te presenteren
 „ in onzer Reken-kamere in den *Hage*, eer zy
 „ van den inhouden ende effecte van dien zullen
 „ moghen gebruycken, om aldaar geregistreert te
 „ worden, tot ellicx zekerheyt. Ontbieden
 „ daarom ende bevelen, onzen lieven ende ghe-
 „ trouwen Cancelier, Prezident, ende luyden
 „ van onzen grooten ende Secreten Rayden, Gou-
 „ verneur, Stedehouder, Prezident ende Luyden
 „ van onzen Rayde ende Rekeningen in *Hollant*,
 „ ende allen anderen onzen Rechteren, Justicie-
 „ ren, Officyeren, Dyenaren, ende Onderzaten,
 „ wyen dat aanghaan oft anroeren mach, ende
 „ elcke van hem byzonder, zoe hem toebehoeren
 „ zall, dat zy die voern. thoenderen ende hueren
 „ naarcommers; doen laten ende ghedogen van
 „ deze onze gracye, confirmacye ende approba-
 „ cye, ende van al den inhouden van dezen ge-
 „ bruycken, vastelyck, vredelyck ende volco-
 „ melyck genyeten ende gebruycken, zonder hem
 „ te doen off te laten gesceyen enich hinder,
 „ letzel, off moeyenisse ter contraryen: want
 „ also ons ghelieft. Des t'oirconden; so hebben
 „ wy onsen Zegel hier aen doen hangen. Gegeven
 „ in onsen Hove in den *Hage* in *Hollant*, den
 „ laaste dach van *Junio*, in 't Jaer ons Heeren
 „ duyfent vyf hondert ende vyfthiene."

In

In het toneel der vereenigde Nederlanden (*), vind ik aangetekend, dat de ingezetenen van *Schoonhoven*, door JAN van Blois, den tytel voerende van Hertog van Gelder en Graaf van Zutphen, en door MACHTILDA, deszelfs gemalinne, met zekeren brief, getekend 17 maart 1372, te *Arnhem*, begiftigd zyn met de tolvryheid van alle hunne goederen in de landen van Gelder en Zutphen; doch dat deze privilegie door de inlandsche beroerten in onbruik geraakt zynde, hun in lateren tyd betwist is; ondertusfchen wordt deze brief in het voornoemd handschrift, waarin nogthans alle de andere staan, niet gevonden.

H. VAN BERKUM (†) verhaalt, dat die van *Bommel* dit voorrecht, nog ten zynen tyde, om-trend het jaar 1700, genoten, en dat *Schoonhoven* van dit voorrecht verstoken werd, doordien die van *Bronkhorst*, de overhand gekregen hebbende in het land van Gelder, JAN van Chatillon of Blois, en zyne gemalinne MACHTILDA, nimmer voor wettige bezitters van het land van Gelder gehouden, maar hen daaruit verdreven hebben.

Sommigen willen (§), dat *Schoonhoven* in het jaar 1303 nog gene bemuurde stad, en niets dan een vlek met een kasteel zou geweest zyn; doch dat Heer JAN van Henegouwen, broeder van WILLEM den Goeden, Graaf van Holland, deze plaats, benevens Gouda en Tertholen in Zeeland, by erfenisse verkregen hebbende, de eerste met poorten en muuren zoude hebben omringd, en dat zy, door den ondergang van *Nieuwpoort*, schuin tegen over dezelve gelegen en door de

(*) Twede deel, bladz. 190.

(†) Beschryving van *Schoonhoven*, bladz. 15.

(§) W. VAN GOUDHOEVEN, bladz. 89. S. VAN LERUWEN, Batav. Illustr. bladz. 1304.

de Gelderschen verwoest zynde, omtrend den jare 1320 eene kleine zeer aangename stad geworden is. Doch wy hebben reeds aangetoond, dat MELIS STOKKE, op het jaar 1300, van *Schoonhoven* als van eene stad spreekt; waaruit dan volgt, dat zy voor dien tyd met muuren moet omgeven geweest zyn. Want in het jaar 1303 of daaromtrent heeft Heer WITTE van *Haemstede* dit kasteel door de Kennemers en Friesen doen beleegeren, met blyden doen beschieten, en eindelyk by verdrag veroverd(*). M. Z. BOXHORNIIUS (†) tekent aan, dat JAN van *Henegouwen*, broeder van WILLEM den Goeden, Graaf van *Holland*, het kasteel van *Schoonhoven*, doordien het van ouderdom vervallen was, in den jare 1312 in beter aanzien heeft doen herbouwen. Daaruit alleen kan men besluiten, wegens den ouderdom van dit slot.

In het jaar 1359 verzamelde JAN van *Arkel*, zeven-en-veertigste Bisfchop van *Utrecht*, een magtig leger. en trok met hetzelfde tegen *Schoonhoven* op. Die uit de stad, kennis krygende van zyne aankomst, trokken hem te gemoet, en leverden hem slag; doch deze onderneming viel ongelukkig voor hem uit, doordien de zynen geslagen, en de Ridders GYSBERT van *Langerak*, HERPETUS van *Liesveld* en COENRAAD van *Oosterwyk*, benevens vele burgers gevangen genomen werden (§).

In het jaar 1375 is de gehele stad *Schoonhoven*, benevens het karmeliten klooster, hetwelk eerst in den jare 1330 door JAN van *Henegouwen* gesticht was, door eenen schielyken en onverwachten brand

(*) LUDOLF SMITS, *Schatkamer*, pag. 311.

(†) Toneel van *Holland*, bladz. 279.

(§) Ibidem.

brand ten eenemaal vernield geworden (*); zyn-
de ter gedachtenis van dit treurig ongeval het
volgend Latynsch vers vervaardigd:

*SCoonhoVen InfIgnIs,
CVMCLaVflo deVorat IgnIs.*

waarvan de grote tal letteren het jaargetal aan-
wyzen.

Een diergelyk ongeluk trof de stad ten tweden
male, op *St. Margarete* dag, in het jaar 1518,
ter vergoeding van welke laatste ramp, KAREL,
Graaf van *Holland*, haar, op den 22 augustus van
het gemelde jaar, het voorrecht vergund heeft,
„ om, (gelyk hy zich in eene handvesteten voor-
„ deele van *Schoonhoven* uitdrukt,) te verleenen
„ en te consenteeren, dat alle die genen, die
„ binnen de Limiten van *Kraaijestein*, en vande
„ Vlietbrugge gezeten zyn, en namaals zitten
„ zullen, Accynze tot onze steede profyte en
„ behoef voortaan gelden en betalen zullen, in
„ alle manieren, of de zelve binnen onze voor-
„ schreve steede woonachtig waaren.” enz. Uit
het begin dezer handvest blykt ook, dat die brand
320 huizen, 3 kloosters, eene poort, en eenen
toren vernield heeft; en onder het getal der ver-
brande huizen gerekend werden 9 olymolens,
alle de smeden, alle de bouwlieden, alle de rade-
makers en schuitemakers met hun huisraad, en
meestendeel alle, die ambagten en neeringen
doen(†).

Toen de ongelukkige *JACOB A van Beijeren*,
Gra-

(*) W. VAN GOUDHOEVEN, *Kronyk*, bladz. 403.
Boxhorn, *Toneel van Holland*, bladz. 209.

(†) H. VAN BERKUM, *Beschr. van Schoonhoven*, bladz. 334.

Gravinne van *Holland* (*), zich in het jaar 1424 in *Henegouwen* bevindende, vernomen had, dat haar gewezen gemaal, Hertog *JAN van Brabant*, in dien tyd van haar gescheiden, alom in *Holland*, *Zeeland* en *Friesland* gehuldigd was, kon zy geensints met goede oogen aanzien, op eene zodanige wyze van hare vaderlyke goederen verftoken en beroofd te worden. Zy raadpleegde derhalven met hare vrienden, wat haar in dezen te doen stond, en kwam met dezelve overeen, om zich van eenige steden en kasteelen in *Holland*, ware het mogelijk, meesteresfe te maken.

Ten dien einde zond zy *FLORIS VAN KYFHOEK* met eenig gewapend volk voor *Schoonhoven*, om de stad te overmeesteren, gelyk zulks ook geschiedde, door behulp van sommige burgers, welken de party van die Gravinne waren toegedaan, en die haar de stad goedwillig over gaven. Doch *WILLEM COULSTER* en *ALBRECHT BEYLING*, op het kasteel leggende met vyftig kloeke en wel ervaren soldaten, wilden zich niet over geven. Derhalven maakte *FLORIS VAN KYFHOEK*, met behulp der burglary, terftond grote voorbereidselen, om het slot te beleegeren en aan te tasten, doch ontmoette eenen zo sterken tegenstand, dat hy zes weken lang voor hetzelfde lag. Eindelyk de voorburg der sterkten, benevens eenige bolwerken veroverd hebbende, maakte hy een geweldig vuur op het kasteel, en bestormde het meer dan eens. Waarschynelyk zou hy nog meerderen tyd voor hetzelfde verspild hebben, wanneer de bezetting, door gebrek aan levensmiddelen, niet genoodzaakt geworden was, om zich behoudens lyf en goed, over te geven, be-

(*) *GOUDHOEVEN*, *Kronyk*, bladz. 449.

behalven de persoon van ALBERT BEYLING, welke ter bescheidenheid van vrouwe JACOB A werd overgeleverd. Deze kreeg vervolgens een maand verlof, om zyne vrienden te gaan bezoeken, op zyne zaken order te stellen, en alsdan weder terug te komen, hetwelk hy onder eede beloofde. Vertrokken zynde, kwam hy op den gezegden tyd weder terug, en werd, op bevel van vrouw JACOB A, des nachts op eenen molwerf levendig in de aarde bedolven (*).

Dit aanmerkelyk geval heeft de Heer JACOB VAN DER DOES in versen gebragt, en daarin BEYLING vergeleken met den Romeinschen REGULUS, welke het sterven minder schuwde dan op zyn gegeven woord weder te keren. Aldus drukt hy zich uit (†):

Schoonhoven, andersints van outs genoemd Schoon-haven,
 Dat, was 't niet eens verbrant, en in zyn asch begraven,
 Noch mooglyck heden was de schoonste Stadt van 't Lant;
 Dat veel belegert is, nochtans maar eens vermant.
 Een Stadt, die Beyling, met zoo grooten lof kan noemen,
 Als Romen op de trouw van Regulus mach roemen.
 Den eersten die ontsack de trouw meer als de doot,
 Dewyl hy vluchten konde, en nochtans niet en vloot,
 Die als hy het Casteel niet op en wilde geven
 Aan Vrouw Jacoba, maar met vyftich wel bedreven
 Soldaten was gesint, te stryden tot de doot,
 Maar in het laast geperst, door over groote noodt,
 Dit in te ruymen aan Kyfhoek en zyn Soldaten,
 Op voorwaardt, dat men goet, en leven haar zou laten,
 (Gelyk aan yder die beloften wierdt voldaan,)
 Alleen most sterven, en genadeloos vergaan.

Die,

(*) H. VAN BERKUM, bladz. 340.

(†) In zyn 's Gravenhage, bladz. 72.

Die, tegens woordt, en trouw, en Oorlogs recht verwezen
 Ter doodt, (maar in zyn doodt nag sterven noyt volprezen,)
 Een maant verkreeg, om na zyn vrienden en zyn goet
 Voor 't laast noch eens te zien, en op zyn vrye voet
 Gestelt, die zware straf door schrick niet is onvloten,
 Maar na die tyd sich self heeft weder aangeboden
 Aan de Gravin; die niet bewogen door die daadt,
 En trouw, hem levendig in d'aard bedelven laat.

Ondertusfchen schynt de Heer VAN DER DOES in zyne versen te kennen te geven, dat aan BEYLING genade toegezegd, en met hun tegen het recht van den oorlog, en tegen het gegeven woord gehandeld ware; wanneer hy dit wezentlyk gedacht heeft, vergist hy zich; doordien alle onze geschiedschryvers eenparig getuigen; dat BEYLING op genade en ongenade aan KYFHOEK overgegeven werd. Aan den anderen kant schynt het nogthans ook zeker, dat BEYLING, na verloop van den bepaalden tyd terug kerende, zich verzekerd gehouden heeft, van genade te zullen verwerven, waarin hy zich echter deerlyk bedrogen vond.

In het jaar 1424, verbande Jonkheer JACOB VAN GAASBEEK, Stedehouder van *Holland*, alle de tegenstrevers van JAN van *Braband* uit die provincie (*).

In de vasten van dat zelfde jaar, vergaderde genoemde Stedehouder zeer veel krygsvolk, en beleegerde de stad *Schoonhoven* aan alle zyden, met behulp der gezamentlyke poorters uit de steden van *Holland*, *Zeeland* en *Friesland*, hoewel de steden *ter Goude*, *Oudewater*, *den Briel* en *Zierikzee* daarvan uitgesloten waren, en zich met dien oorlog niet wilden bemoeijen. *Schoonhoven* aldus van al-

(*) W. VAN GOUDHOEVEN, *Kronyk*, bladz. 450.

alle kanten beleegerd zynde, werd met zwaar geschut beschoten, en bleef veertien weken gesloten. De beleegerden hadden onder anderen aan hun hoofd vyf Ridderd en twintig edelen, alle ervaren oorlogsmannen, welken de stad heldhaftig hielpen verdedigen, vele uitvallen deden, en dikwils met groten buit en vele gevangenen in de stad terug keerden.

Gedurende dien tyd, trok eene bende uitgelezen dappere soldaten der bezetting, by nacht, uit de stad, kwam voor *Rotterdam*, maakte zich van vele daar leggende schepen meester, en voer met dezelve de Lek op naar *Schoonhoven*. Die van *Rotterdam* zulks vernemende, vergaderden ylings de weerbaarste burgers hunner stad, en volgden de Schoonhovenaars op de hielen, onder het geschal van trompetten, en de banniere der stad, om hun den roof weder afhandig te maken, of wegens de geledene nadeelen eenen bloedigen stryd met hun te wagen. De partyen elkander ontmoet hebbende, ontstond 'er een bloedig gevecht, hetwelk ten nadeele der Rotterdammers afliep, waarby velen der hunnen sneuvelden, en de overigen met bebloede koppen naar huis moesten keeren. De Schoonhovenaars, die de overwinning behaald hadden, bragten vele Rotterdamsche gevangenen, de stadbanier en den geroofden buit met blydschap en zegepralend in hunne stad.

Nadat de edelen en de steden van *Holland* vier-en-twintig achtereen volgende weken voor *Schoonhoven* geleeget geweest waren, zonder iets van aanbelang uit te richten, veelminder de stad te overmeesteren, zonden zy eenige gezanten tot den Hertog van *Cleef* en den Graaf van *Meurs*, verzoekende aan beide deze Heren om te willen

komen, ten einde een bestand van zes weken te mogen fluiten, opdat een iegelyk ongehinderd naar huis zoude kunnen vertrekken, hetwelk geschiedde; en de beleegering werd op den dag van *St. Jans onthoofding* opgebroken.

In het jaar 1488 (*) kwam JOHAN van Naaldwyk, een der ridders, de Hoeksche party toegedaan, met duizend soldaten en vele schepen voor *Schoonhoven*, om die stad te beleegeren; doch hy werd door de burgery met zo veel moed en dapperheid ontfangen, dat hy genoodzaakt was onverrichter zake, en met verlies van zeer veel krygsvolk, en verscheiden schepen te wyken.

Wegens deze en meer andere dappere bedryven der Schoonhovenaars, heeft de ridder C. HUYGENS, in zyne lofdichten op de steden van *Holland* en *Westfriesland*, deze stad aldus sprekende invoerd:

*De beurt en wederbeurt, van 't nimmer staande radt,
Daar 's Werelds Wet op draait, heb ik op 't ruimsst gehad;
Nog is myn overschot, van de eertyds schoone Hoven,
De peters van myn naam, voor andere te loven.
Wat schaad my 't op en neer? 'k heb mannelyk geleên,
En meest al winnende, minst wykende, gestreên;
Maar evenwel gestreên. Landtvoogden, die de slangen
Van dit gebiedt berecht, 'k weet meer als Salm te vangen;
Of 't weêr op 't prangen quam, denk hoe ik voormaals ded,
En steld in 't Waapenboek: Schoonhoven staat voor twee.*

Sedert dat *Schoonhoven* in den jare 1397 weder aan de domeinen van *Holland* is gekomen, hebben de Graven daar altoos eenen kastelein aangeseld; welke waardigheid in den jare 1425 bekleed is,

(*) BOXHORN, *Toneel*, bladz. 280

is, door den Schildknaap WILLEM VAN DEN COULSTER, die, gelyk wy aangetekend hebben, op het kasteel belegerd werd. Hem volgde de Heer GERRIT VAN POELGEEST, in den jare 1458 aldaar overleden. In het jaar 1460 was de ridder LODEWYK VAN TRESLONG kastelein van dit kasteel. Na hem LODEWYK VAN PROET *Moerkerke*, in het jaar 1527, enz. (*).

Schoonhoven pronkt met eene parochie-kerk, welker stichting zeer duister is; men weet alleen met zekerheid dat zy den heiligen *Bartholomeus* is toegewyd, en dat de pastoor door de Duitfche ridders, te *Utrecht* wonende, plagt benoemd te worden, doch de koster en schoolvoogd werden door den Graaf van *Holland* aangesteld; welke laatste, wanneer hy niet ter plaatze zyner bediening woonde, jaarlyksch niet meer dan drie ponden vlaamsch tot bezolding trok (†).

H. VAN BERKUM, in zyne beschryving van die stad (§), gist, dat 'er in het jaar 1375, toen de stad, benevens het klooster afbrandde, nog gene parochie-kerk geweest zou zyn, maar dat die van *Schoonhoven* in het geestelyke, toenmaals gedeeltelyk onder *Berg-ambacht*, gedeeltelyk onder *Willige Langerak* behoord hebben; „ dit, „ vervolgt hy, moet niemand wonder schynen, „ dewyl men zo hier als elders, zelfs in zeer ou- „ de steden, gelyk als *Nimmegen*, vindt, dat de „ parochie-kerken buiten de steden gelegen wa- „ ren, en onder andere kerken, gelyk *Vianen* „ ON-

(*) W. VAN GOUDHOEVEN, *Byvoegfelen op de Holl. Kronyk*, bladz. 89. S. VAN LEEUWEN, *Batav. Illustrata*, bladz. 1304.

(†) H. VAN HEUSSEN *Oudheden*, II deel, bladz. 466.

(§) Beschryving van *Schoonhoven*, bladz. 385.

„ onder *Hagesteyn*, weleer behoordeh. Ik meen
 „ vast te stellen, dat de Schoonhovensche paro-
 „ chie-kerk niet voor den tyd van *Jan van Cha-*
 „ *tillon*, Graaf van *Bloys*, gesticht is, of zelfs
 „ niet voor zyne opvolger en Broeder *Guido van*
 „ *Bloys*, dewelke daar onder getrokken zullen heb-
 „ ben dat gedeelte van de stad, aan de oostzyde van
 „ de Zevender gelegen, het geen weleer onder
 „ *Willige Langerak* behoorde; en waarvan het
 „ komt, dat nog eenige huizen aan dien kant ge-
 „ legen, jaarlyksch aan de kerk van *Willige*, de
 „ een meer, de andere minder, moet betalen.”

Dus verre de voornoemde schryver, van wel-
 ken te wenschen ware, dat hy zyne stelling door
 gronden betoogd, en dus aanleiding gegeven had
 om deze zaak verder te onderzoeken.

Voor de hervorming stonden in deze kerk ver-
 scheiden altaren, aan welken zes kleine vicariaten
 gemaakt zyn, die weleer met redelyke inkomsten
 voorzien waren, doch door het inbreken der
Bakkerwaal, by *Lekkerdam* zeer veel zyn ver-
 minderd. Die genen, welken wy aangeteekend
 vinden, zyn de volgende:

Het eerste altaar was toegewyd aan de maagd
Maria; daar aan behoorde een vicariaat, belast
 met drie misfen ter week.

Het tweede altaar was toegewyd aan *St. Nikolaas*;
 voorzien met een vicariaat, weekelyks met twee
 misfen belast.

Het derde altaar was toegewyd aan *den Heiligen*
Geest, en met een vicariaat voorzien.

Het vierde altaar was toegewyd aan *St. Elegius*,
 of *Eloy*, voorzien met een vicariaat, waartoe de
 volgende renten behoorden;

Zes

Zes morgen lands

Nog verſcheiden landeryen. f 18: 0:-

Nog eenige landen en huizen - 36: 18:-

te ſamen f 54: 18:-

Het vyfde altaar was toegewyd aan *St. Christinus*, of volgens anderen aan *St. Jodocus*, voorzien met een vicariaat, wekelyks met eene miſſe belast.

Het zesde was aan *St. Ewaldus* toegewyd, en met een vicariaat voorzien.

Het zevende altaar, toegewyd aan *St. Theobaldus*, was voorzien met de volgende inkomſten:

5 morgen lands te *Langerak*, en
van een huis, jaarlykſch 3 guldens.

Het agtſte altaar was aan *St. Laurens* en *St. Barbara* toegewyd, en voorzien met de volgende inkomſten:

* 5 morgen lands in *Berg-ambacht*, en
7 morgen lands in *Gilkenesſe*.

Het negende altaar was aan *St. Jan den doper* toegewyd, en voorzien met de volgende inkomſten:

5 morgen lands in *Berg-ambacht*, en
op een huis by de *Viſchbrug* 4 ponden vlaamsch.

H. VAN BERKUM (*), die ook tien altaren opnoemt, en daar by voegt, dat de vicaryen dezer altaren, ter begeevening ſtonden aan de Heren van *Schoonhoven*, dat dezelve waerſchynelyk door hun begiftigd, en te ſamen met de kerk opgericht waren, wil nog daarenboven, dat 'er een hoog altaar op het choor geſtaan heeft, hetwelk aan den heiligen *Bartholomeus* toegewyd geweest is.

In

(*) Beſchryving van *Schoonhoven*, bladz. 388.

In den jare 1657 is de kerk voor een groot gedeelte veranderd en verbeterd. Het choor heeft de lengte van 68, en eene breedte van 78 voeten; en de kerk is lang 118, en breed 96 voeten, alles Rhyndlandsche maat. De gemeente wordt thans bediend door drie predikanten, beborende onder de klasfis van *Gouda* en *Schoonhoven*.

De toren is omtrend het jaar 1650 byna geheel vernieuwd; men verhaalt dat de voorgaande gemeen, slecht en laag geweest is. De tegenswoordige is zeer sierlyk van Benthemer steen opgehaald, doch, het zy dan door zyne zwaarte, het zy door de zwakke fundamenteen der kerk waarop hy staat, aan de oostzyde overgezakt; en reeds binnen in de kerk, gelyk ik meen, door eenen dikken pyler onderschraagd. In dezen toren hangen drie klokken, bekend onder den naam van eene grote, eene kleine en eene wachtklok, welken denkelyk uit den vorigen toren genomen, en in dezen geplaatst zyn. Ook vindt men daarin een uurwerk, waarop het jaargetal van 1592 te lezen staat.

De grote klok hadt den naam van *Bartholomeus*; en in haar rand onder aan, leest men de volgende woorden:

St. Bartholomæus is mynen naam,

Tot geluy van Gode ben ik bequaam,

Willem Moer, en Jasper zyn Broer hebben my gemaakt,

In het Jaar 1510.

Op deze klok ziet men het wapen van *Henegouwen*, en dat van *Schoonhoven*; zy is omtrend het jaar 1757 geborsten, het welk men op den jaarlykschen bededag eerst ontdekte, toen die verba-

zen.

zende aardbeëving door geheel *Holland* gevoeld werd. Uit den toren nedergelaten, woog zy 3396 ponden, wordende op de waag gewogen, en daarna naar *Somere* gevoerd, waar zy door den klokgieter ALEXIUS PETIET, vergoten, en weder in den toren opgehangen is, hebbende byna het zelfde gewigt behouden.

Op de klok, onder den naam van de kleine klok bekend, staat, *Maria, Mariae*, en het jaargetal 1410, zynde de overige letteren onleesbaar.

Op het wachtklokje vindt men:

*St. Salvador is mynen naam,
Myn geluy zy Gode bequaam.
Ao. 1540. (*)*

In deze kerk legt begraven de Heer JAN VAN WYNBERGEN, op wiens zark men een groot graffschrift vindt uitgehouwen.

Aanmerkelyker is het graf van den Heer OLIVIER VAN NOORT, een beroemd zeeman, welke in het jaar 1598 uitgevaren, en in het jaar 1601 weder terug gekomen is, zynde hy de eerste der Nederlanderen geweest, welke een tocht rondsom de waereld gedaan heeft; deze beroemde man vereerde by zyne terugkomst aan de stad *Schoonhoven*, een schoon stuk metaal geschut, in het jaar 1578 te *Utrecht* gegoten, hetwelk met hem, volgens zyn graffschrift, de reis rondsom de waereld gedaan heeft (†). Het stuk geschut, hetwelk aan de oostmuur der kerk gestaan heeft, is, zegt men, gebruikt, voor het klokkenspel op het raadhuis.

Op

(*) Beschryving van *Schoonhoven*, bl. 404.

(†) Ibid. Bladz. 408.

Op de zark van het graf van gemelden OLIVIER VAN NOORT, staat een schip, voorts een kleed met starren bezaaid, waarop een aardbol, en daar onder zyn wapen; onder het wapen en kleed leest men dit volgend latynsch geschrift:

*Hic ille est, totum velis qui circuit orbem,
A Magellano quartus Oliverius.*

dat is:

*Hier rust Heer Olivier (van Noort,) na Magellaan,
De vierde, die te scheep de aarde is omgegaan.*

En daar onder:

„ Hier rust de Ed. Heer *Olivier van Noort*, in
„ zyn leven Capitein-Admiraal, ende Capitein-
„ Generaal over de eerste vloot, die uit deze
„ *Nederlanden*, door de straat *Magellanus*, de ge-
„ hele Waereld heeft omgereyst: Sterft den 22
„ february 1627 (*)”

De dichter J. NUYEN (†), zingt van dezen vlootvoogd, op de volgende wyze:

En Schoonhoov, of een stad met hoven schoon voorzien,
Gelegen aan de Lek: Haar Groote Kerk en Toren
Sint Bartel toegewyt, sluit 't graf van die te voren
De Werelt om en om bezeilt, en hier zyn boord
En Haven koos; wiens naam was Olivier van Noort.*

In deze kerk ligt nog begraven KLAAS LOUWERENSE BLOM, welke in het jaar 1549 den eer-

(*) Beschryving van *Schoonhoven*, bl. 409.

(†) Beschryving van *Batavien*, bl. 31.

eersten windmolen uit *Holland* naar *Spanje* overgebracht heeft (*).

In het jaar 1525 wierd te *Schoonhoven* een plakaat van Keizer KAREL den V. afgekondigd, behelzende een gestreng verbod, dat gene kerkelyke noch kloosterlyke personen, eenige roerende of onroerende goederen meer mogten erven, noch by koop mogten verkrygen als onder zekere bepaalde voorwaarden. Waarschynelyk is deze afkondiging in gemelde stad geschied, doordien aldaar, volgens de aantekening van J. DELATORRE, toenmaals vyf kloosters waren, namentlyk:

Het voornaamste van alle deze kloosters was het Karmelieten of Jacobynen klooster in het jaar 1330 gesticht, en in het jaar 1365 afgebrand, gelyk wy zulks hier voor hebben aangeteekend. Dit klooster is nogthans weder herbouwd door JAN van Chatilleu, Graaf van *Blois* en Heer van *Schoonhoven*, welke aldaar op het kasteel zyne gewoone verblyfsplaats had (†).

Het tweede was een Nonnenklooster van de orde van *St. Augustinus*, genaamd het *St. Elisabeths convent*, doordien die kerk aan *St. Elisabeth* was toegewyd. Van dit klooster, hetwelk met het kapittel van *Zion* by *Delft* vereenigd was, en onder deszelfs opzicht stond, kan by JOHAN LINDERBORN (§) nader bescheid gevonden worden.

Voorts was 'er een *St. Agnes-convent*, staande in de koestraat, en in hetzelfde werd de derde regel van *St. Franciscus* onderhouden. In de acten van het klooster te *Oudemater*, en van *Marianpoel* bui-

(*) Beschryving van *Schoonhoven*, bl. 413.

(†) Ibid. bladz. 515.

(§) In *Natit. Episcop. Daventr. cap. 2.*

buiten *Leiden*, wordt van dit convent gewag gemaakt; doordien uit het klooster van *Schoonhoven* dat van *Oudewater*, en uit dat van *Oudewater* dat van *Marijnpaël* is voortgekomen.

Ook heeft 'er een mannenklooster op de oude haven gestaan, van hetwelk men mede in de laatstgemelde akte gewag gemaakt vindt; ten ware dan, dat dit klooster op de oude haven, met dat van *St. Elisabeth* een en het zelfde geweest is.

Nog is te *Schoonhoven* een oud mannenhuis gesticht, en met een vicariaat begiftigd, hetwelk jaarlyksch 62 guldens inkomen had. Dit oude mannenhuis, welker het Cellebroers klooster, is in het jaar 1656, 1658 en 1689 herbouwd en verbeterd.

Men heeft hier ook een weeshuis, een Remonstrante en Roomschegezinde kerk, welke laatste gemeente in den patriotschen tyd, even voor het jaar 1787, eene nieuwe en vry grote kerk, met verlos der toenmalige regering, gebouwd heeft.

De regeering van *Schoonhoven* bestaat uit eenen Bailluw, twee Burgemeesteren, zeven Schepenen, een en twintig Vroedschappen, zeven en twintig Eleeteuren of Verkiezers, en eenen Secretaris (*). De verkiezing van Burgemeesteren en Schepenen geschiedt op *St. Martyns-avond*, waarvan men eene handvest ziet, reeds van den jare 1297 (†), inhoudende:

„ Dat men alle Jaar binnen dezelve Stede, op „ *Martyns-Avont* zoude vernieuwen de twee Bur- „ gemeesteren, en de zeven Schepenen.”

Dit is by JAN VAN BELOIS, Heer van
Schoon-

(*) H. VAN BERKUM, Besch. van *Schoonhoven*, bladz. 480.

(†) H. VAN RHYN in H. VAN HEUSEN'S *Oudheden*, tweede deel, bladz. 468. §. 1.

Schoonhoven bevestigd, en op *St. Barbara's*-dag des Jaars 1356 geamplieerd op de volgende wyze:

„ Dat niemand Schepen of Raad in der Stad
„ zoude mogen wezen, hy en hadde daar zes jaaren in gewoont, en ware gegoet tot 100 Ponden *Hollands*, of bet.”

Hertog MAXIMILIAAN en Vrouwe MARIA, hebben zulks op den 20 Juny des Jaars 1480 vernieuwd, en dus geamplieerd:

„ Dat binnen der Stede van *Schoonhoven*, by
„ den Schout, Burgermeesteren, en Gemeenen
„ Rade, zouden werden gekozen, 27 goede, notable, en bequaame Perzoonen, gegoet wende tot 300 *Ryns*-Guldens, of daar bove;
„ dewelke in toekomende, jaarlyx zouden kiezen vier goede, notabele, en bequame Perzoonen, daar uit te stellen zeven Schepenen, by
„ den Grave van *Holland*, of in derzelver absentie, by den Stadhouder en Raden; indien
„ ymand quame te sterven, of zyn Poort regt te verliezen, dat deze 27 wederom in plaats zouden zitten.”

Dit alles is door Keizer KAREL den V. op den 26 october des jaars 1542, en door Koning PHILIPS op den 4 november des jaars 1550 nader bevestigd.

Het ampt van Bailluw, is eene bediening, welke hedendaagsch door den Stadhouder gegeven wordt; voor het gehele leven; dat van *Haastrecht* en de landen van *Blois* is aan hetzelfde gehecht (*).

Burgemeesteren zyn waarschynelyk nooit meer dan twee in getal geweest, en moesten welêr aldaar gewoond hebben zes jaren, alêr zy tot de-

(*) Beschryving van *Schoonhoven*, bl. 462.

deze waardigheid konden verkoren worden; doch volgens oktrooy van den 24 juny des jaars 1728, kan te *Schoonhoven* iemand tot Burgemeester verkoren worden, welke een inboorling van *Holland* zynde, drie jaren aldaar gewoond heeft, burger is, of eene burgerdochter ten huwelyk heeft. Zy bekleden die waardigheid fomtyds een jaar, gemeenlyk twee, en zelden drie jaren, kunnende deze waardigheid niet langer dan dien tyd door hun bekleed worden (*).

Schepenen, die ten allen tyde, ten getale van zeven geweest zyn, mogen ook niet langer dan drie achtereenvolgende jaren dienen (†).

De Vroedschappen werden welêer op een-en-twintig bepaald, doch in het jaar 1714 verzochten de stadsbestierders om dezelve tot op veertien te laten uitsterven; zedert dien tyd is het getal van 17 bepaald gebleven, tot in het jaar 1748, toen de leden van dit kollegie door den Prins weder tot 21 gebragt zyn (§).

Tot de publieke gebouwen dezer stad behoren het kasteel, waarvan wy reeds eene korte beschryving gegeven hebben, en waarvan men wil, dat de overblyffelen nog in den kruidtoren, ten noorden van de Lopiker poort staande, zouden te vinden zyn.

Het raadhuis is een tamelyk goed gebouw, versierd met een torentje, waarop een klokken spel geplaatst is; men leest in den gevel van hetzelfde het jaargetal van 1593, hetwelk doet vermoeden, dat het in dat jaar die uitwendige gedaante ontfangen heeft, waarin men het hedendaagsch beschouwt.

(*) Beschryving van *Schoonhoven*, bladz. 465.

(†) Ibid. bladz. 470.

(§) Ibid. bladz. 470, 473. 476.

fchouwt. Voor de balie van het stadhuis staat het jaartal 1611, waar uit men mag besluiten, dat dezelve in het voorgemelde jaar daaraan gebouwd is; want wanneer men vertrouwen kan op eene afbeelding van *Schoonhoven*, door GUICCIARDIN, in zyne beschryving der *Nederlanden*, dan had het stadhuis, ten minsten de toren, eene andere gedaante, dan hedendaagsch. Men wil dat dit raadhuis door vrouw JACOB A zou gesticht zyn, doch men brengt gene bewyzen voor dit gevoelen by; mogelyk zyn die vernield door den fellen brand, welke men wil, dat in den jare 1444 het gehele raadhuis zoude verteerd hebben. In de vroedschapskamer, voor den schoorsteen is hedendaagsch nog eene schildery, verbeeldende vrouwe JACOB A naar het leven, door een keurig penfeel geschilderd; en naast deze beeldtenis leest men: *Op den 7 April 1452, leyde Heer Gerrit van Poelgeest den eersten steen van het Stadhuis.*

In Burgemeesters en Vroedschapskamers, hangen zeer aardige tapyten, en op de tafel in Burgemeesters kamer legt mede een zeer konstig en fraai geborduurd kleed, zo veel waardiger te beschouwen, doordien het een en ander welëer te *Schoonhoven* gewerkt is.

Voor het stadhuis, op het stenen overwulffsel is eenen ronden kring van straatstenen, waarin men zegt, dat eene vrouw genaamd MARRIGJE ARIENS, op den 4 oktober van het jaar 1597, wegens tovery geworgd, en tot asche verbrand is. Dit vonnis, zo zonderling, en aantoonende de diepe bygelovigheid der toenmalige tyden, komt ons voor, hier een plaats te verdienen:

„ Alzo *Marrigje Ariens*, dogter te *Prosen* in
Dd 3 „ *Gel-*

„ *Gelderland*, oudt omtrent 70 jaren, tegen-
 „ woordig gevangen, vrywillig en buyten Ban-
 „ den van Yzeren, beleden en bekend heeft,
 „ dat zy geleden, omtrent agt Jaren, gewoont
 „ heeft te *Vianen*, onder den Wind-moolen, en
 „ wezende genoeg desperaat van armoede, op
 „ een Avondstond, by haar omtrent die voorfz.
 „ Molen gekomen, of verscheenen is een jong
 „ Mansperzoon, ofte in schyn van een Perzoon
 „ wandelende, hebbende zyn handen in zyn zy-
 „ de, lang van statuur, gekleed in zwart habyt,
 „ dewelke zy getuygde, meende te wezen een
 „ van de Wagten, roepende over zulks hem
 „ *Hola*: en die voorfz. schynende Perzoon,
 „ sprekende tegens haar, zeide onder anderen,
 „ wilt gy my geloven, het zal uw anders
 „ gaan, en beter met uw wezen, ik zal u
 „ brengen, daar gy genoeg, en geen gebrek
 „ hebben zult, dewelke, als haar dogte, was
 „ de vyand van de Helle, en dat zy verschrik-
 „ kende in huis is gegaan, en in haar klederen
 „ op het Bedde geslapen.

„ Item; en dat zy 's anderen daags, 's mor-
 „ gens vroeg in den dageraad opstond, om haar
 „ Gevoeg te doen, aan de stede Vesten, en dat
 „ aldaar, uit de ruigte of Neetelen, haar weder-
 „ om verscheenen is, de voorfz. Perzoon; zeg-
 „ gende, en zig weder aangevende, zoo zy van
 „ Godt zoude willen afgaan, hy zoude haar bren-
 „ gen daar zy genoeg zoude hebben, houdende
 „ haar staande onder den voorfz. Moolen; zo
 „ dat zy ten lesten consenteerde, en beloofde
 „ hem; en gaf haar die voorfz. vyand wat in de
 „ hand, het welk haar dogte te wezen een schoon
 „ stuk Gouds; zeggende tegen haar, gedenk my
 „ daarby, in schyn van Trouwe; nemende we-
 „ „ der

„ der van haar agterste vinger op een na, aan
 „ de regter hand, een stukje, met een stukje
 „ van de nagel aan het uysterste lid, welke vin-
 „ ger altyd blaauw en koud is, waar in zy ook
 „ geen gevoelen heeft; en zeyde die Vyand, dat
 „ hy hiet *Heynken*, en dat zy gevangene hieten
 „ zoude *Marrigje Heynkens*.

„ Item; en dat ze met den voorfz. Vyand
 „ vleeschelyk heeft te doen gehad, en gecon-
 „ verfeert, en ook meermalen als Man en Wyf;
 „ en van haar gefcheiden zynde, heeft in het Bed-
 „ de gevonden, in plaats van het voorschreve
 „ stuk Gouds, vuiligheid als kinder-drek.

„ Item; en dat die Vyand haar doen een pot-
 „ jen gegeven heeft met falve, als *Viriessem* (mis-
 „ schien *Viri Semen*) van Menschen, ofte *wit*
 „ *Padden rith*; en die zy daar mede ftryken, of
 „ van ingeven zou, die zoude betovert zyn, en
 „ beloofde zy den vyand, als zy het potjen ont-
 „ fing, te zullen doen, al wat haar die vyand
 „ zoude beveelen.

„ Item; dat zy *Balthazar*, een fchoenlapper
 „ tot *Vianen*, in een kanne biers het flym of vuy-
 „ ligheit van Litzen, wafschende in de sloten,
 „ gedaan heeft, laten drinken, en hem betovert
 „ heeft gehad.

„ Item; en dat, omtrent vier Jaren, de Vyand by
 „ haar kwam, zeggende, *Ariaan Leeners* en gunt u
 „ geen goed; en dat zy gevangene daarop ant-
 „ woorde, zo gunne ik haar, dat ze in zulke
 „ zwarigheyt mag komen, daar ik in geweest
 „ ben, en dat haar zo veel ziekte en quellagie
 „ aangedaan moge worden, dat zy my daarmede
 „ vergeten was; en dat de Vyand haar toen con-
 „ fent gaf, dat ze met de voorschrevene *Ariaan*
 „ *Leeners* doen zoude, dat haar liefde; en heeft

„ 's Avonds laat die deur van *Ariaan* voorsz.
 „ open gevonden, en is in Huis gekomen, en
 „ heeft de voorsz. *Ariaan Leeners* gestreken met
 „ de voorsz. salf in 't slaap van haar hoofd, en
 „ is *Ariaan* terstont zeer krank geworden, ende
 „ werde ook altemet van den Vyand gekwelt.

„ Item; dat zy gevangene, wonende te *Utrecht*,
 „ een Jaar geleden, slapende op haar Bedde, de
 „ Vyand haar opgenomen en gebragt heeft te
 „ *Vianen*, en dat zy *Ariaan Leeners*, zittende by
 „ den vuure, nam, en worp ze op het Bedde,
 „ en dat *Ariaan* niet en wiste, wie het haar dede,
 „ en dat zy de voorsz. *Ariaan*, leggende op het
 „ Bedde, met die salf streek op haar hand, wel-
 „ ke hand terstont lam was, en dat haar die Vyand
 „ weeder te *Utrecht* bragt.

„ Item; en dat zy zittende in den Hof van
 „ *Ariaan Bouwenze*, Sakkedraager, daar zy dien
 „ tydt woonde, vlooiende haar klederen, en
 „ dat aldaar de Vyand by haar gekomen is, zeg-
 „ gende tegens haar, *Neeltje* en gunt u niets
 „ goeds, en gy woond daar mede, maar ze was
 „ u liever kwyd, en diergelyke, dus gunt haar
 „ weder geen goed, al zoude zy kreupel en lam
 „ worden, datze haar Brood niet winnen en mag;
 „ en dat ze daar na ging tot Gys den schipper,
 „ kopende een Wittebrood van zeven duiten, 't
 „ welk zy *Neeltjens* gaf, in welk Wittebrood zy
 „ met haar Vinger gestreken hadde van de voorsz.
 „ salve, ende, als *Neeltje* van het voorsz. Wit-
 „ tebrood gegeten hadde, is ze betovert geweest,
 „ en krank geworden, datze haar nederlyf niet
 „ magtig en is.

„ Item; dat zy vertoornt zynde op de dochter
 „ van *Balth Claasse*, genaamt *Jannicken*, om
 „ dat ze gezeyt hadde, dat zy gevangene een
 „ To-

„ Tvenaarfter was, en dat zy op een Morgen.
 „ ftond van den Vyand is gebragt ten huize van
 „ *Balth Claasfe*, ten venfter in; en vindende
 „ *Jannicken* voorfz. flapende, heeft op haar Lip-
 „ pen gefmeert, vuyligheit van het werk met
 „ *Saehrmil*, (waarfchynelyk *Saegmeel*) en gerith
 „ van flangen, hetwelk de Vyand haar gebragt
 „ hadde ten haaren huizen, en dat hetzelve in
 „ haar ligchaam gekomen, voorts gegroeyd is,
 „ dat ze nooit gezondheid heeft gehad.

„ Item; datze gekogt hebbende van *Cryn Aal-*
 „ *bertz*. een vierdel Olys, en, *Cryne* voorfz.
 „ Dogter haar kap verzettende, zeyde zygevan-
 „ gene, hadde ik van dat hair, ik zoude onze
 „ *Lieve Vrouw* daar een Hoeyken van maken, enz,
 „ en dat zy uit de kam, daar die Dogter haar
 „ maar mede gekemd hadde, leggende op een
 „ kiste, toog weinig hairs, en dat zy die Dogter
 „ bokkende in 't meeten van oly, dat haar op
 „ het hoofd leyde, denkende in haar hert, dat
 „ Dogters hair overeind ftaande, en weder tot
 „ eene dot lopen zoude, hetwelk alzo gefchiede,
 „ en was daarmede betovert, en dat zy ten tyde
 „ als zy gevangen werde, ftond ten Huize van
 „ *Fop Jansfen*, alwaar ftond mede een Jonge,
 „ dewelke zy aanroerende, zeyde, gaa gy hee-
 „ nen, waarna ftaat gy en luystert; en na dat de
 „ Vyand doen denzelven door haar heeft beto-
 „ verd gehad, (want des Jongens hairen op het
 „ hoofd krompen. als of 't uitgetogen hadde ge-
 „ worden;) waardoor de Jongen zeer yslyk riep
 „ en kreet, lopende gints en weder; al fluysfe-
 „ bollende, zo dat de Gebuuren, en veel andere
 „ Menfchen vergaderde, en dat onder anderen
 „ een zeyde; Feex, zegent den Jonge, 't welk

D d 5

„ zy

„ zy deede, en was de Jonge weder als voren,
 „ en dankte haar gevangene.

„ Ten laatsten, dat zy anders nooyt is ver-
 „ huwet geweest; maar dat zy een half Jaar met
 „ *Michiel* den kuiper, in de *Nieuwpoort*, in on-
 „ echte Huis gehouden heeft.

„ En Schepenen gehoorde den Eysch en Con-
 „ clusie van den Bailliuw, en gezien de voorsz.
 „ vrywillige belydenisse, en daarop gehaalt het
 „ Advies en Consultatie van Regtsgeleerden,
 „ sustineerende de voorsz. Bailliuw, alzo het
 „ gene voorschreve staat, zyn zaken tenteerende
 „ tot bederf van veele goede Menschen, en con-
 „ trarie gedenken en practyken, Wetten en or-
 „ donnantien, en zulks behoorende gestraft te
 „ worden, anderen ten onverschrik, zy op alles
 „ met rypigheit gelet en geconfidereert, daar op
 „ te letten en te confidereeren stond, daartoe
 „ van de hooge overigheid vermaand zynde,
 „ doende regt condemneeren, de voornoemde
 „ gevangene gebragt te worden ter plaats, daar
 „ men gewoonlyk is crimineele Justitie te doen,
 „ en aldaar geworgd zynde, voorts in den vuure
 „ verbrand te worden tot stof, en absolveeren
 „ haar van verder Eysch en Conclusie, by den
 „ Eyscher op haar gedaan en genomen, verklaa-
 „ ren alle haare goederen verbeurd, tot Profyt
 „ van de hoge overigheden: Actum by Schepe-
 „ nen *ad idem tempus*, den 18 December, 1597.”

Hoedanig de stad *Schoonhoven* zich in het jaar
 1630 vertoonde, ziet men in de honderd twee-
 en zeventigste konstplaat, leggende de stad toen-
 maals niet alleen rondsom in het geboomte;
 maar zy was, gelyk nog hedendaagsch van alle
 zyden, met weilanden omringd.

Ten

Ten tyde van den Spaanschen oorlog, in het jaar 1572 (*), heeft de Graaf *van der Mark*, uit naam van den Prins *van Oranje*, alle de steden van *Holland*, voor rekening der Staten, met weinige moeite veroverd; doch *Amsterdam*, *Woerden* en *Schoonhoven* bleven de zyde van *Spanje* behouden. Het was daarom, dat de voornoemde Graaf *van der Mark*, *Schoonhoven* beleegerende, haar met grof geschut beschoot, en geweldig benaauwde. De daar binnen leggende bezetting bestond uit een vaandel Duitsche soldaten, onder het bevel van zekeren hopman LASTCOOT genaamd; welke zich beroemde de stad zeer gemaklyk te zullen kunnen houden; doch toen 'er eene bres geschoten was ter lengte van omtrend twee roeden, begon de moed hem te begeven, voornamentlyk toen hy zag, dat de burglary ongenegen was om haar leven verder te wagen. Hy trok dus benevens zyne soldaten, op den eersten oktober uit, waarna de burglary zich terstond op zekere voorwaarden, onder de gehoorzaamheid der Staten, overgaf. *Van der Mark* de stad in bezit nemende, vond in dezelve de monniken van het klooster der regulieren uit den *Hem*, even buiten *Schoonhoven*, welken daar binnen gevlucht waren; dezelve werden door zyn volk zeer mishandeld, voornamentlyk eenen DIRK VAN DER GOUDE, die zy dood staken, en twee anderen, die zy aan eenen notenboom, tegen over het stadhuis staande, ophingen.

Eenige jaren daarna ontving GILLIS VAN BARLAIMONT, Heer van *Hierges*, welke in de plaats van den Graaf van *Bosfu*, wegens *Spanje* het bevel

(*) P. BOR, Oorsprong der Nederl. beroerten, eerste deel, zesde boek, bladz. 277.

vel voerde, den last van *Don LOUIS DE RE-QUESENS*, om sommige plaatsen in *Holland* aan te tasten (*). Ingevolge dit bevel, maakte hy zich in het jaar 1575 meester van *Buuren* en *Oudewater*, in welke laatste plaats de Spanjaarden een verschrikkelyk toneel van brand en moord aanrechten. De Prins van *Oranje* schreef toen aan die van *Schoonhoven*, dat zy op sommige plaatsen de dyken zouden doorsteken, en dus de landen onder water zetten, om den vyand daardoor te verhinderen, van eenige beleegering aan dien kant te beginnen; doch door de eigenbaat van eenen zekeren Burgemeester, werd dit bevel niet volbragt, doordien dezelve eenige morgen koorns te veld had; hetwelk zeer voordeelig stond en daardoor zou zyn geruïneerd geworden; en toen men het daarna te werk wilde stellen, was het te laat. Het wondert my ondertusfchen, dat de Heer H. VAN BERKUM, in zyne beschryving van *Schoonhoven*, niet een eenig woord van dit geval gewaagt.

De Heer van *Hirges* ondertusfchen, maakte ten zynen voordeele gebruik van deze nalatigheid; want veinzende naar *Gouda* te trekken, kwam hy op den 12 augustus van het gemelde jaar voor *Schoonhoven*, welke stad hy terstond met eene geduchte magt beleegerde. De Prins daarvan bericht ontvangende, zond den Franschen kolonel DE LA GARDE terstond derwaards, welke, niet tegenstaande de beleegeraars de stad hadden ingesloten, middel vond, om met vier schepen, geladen met volk en oorlogsbehoeften, daar binnen te komen; het vyfde schip werd in den grond gescho-

(*) P. BOR, Nederl. beroerten, agtste boek, bladz. 120

schoten, waardoor omtrend 30 soldaten het leven verloren.

DE LA GARDE in de stad komende, werd, uit last van den Prins van *Oranje*, tot Gouverneur aldaar aangesteld. Hy gaf terstond bevel, om de zwakste plaatsen te versterken, doch vond de burgery zeer onwillig om hem de hand te bieden. De Prins schreef uit *Dordrecht* aan die van *Gouda*, om door alle de sluizen en gaten zo veel waters als mogelyk ware in te laten, om daardoor *Schoonhoven* voordeel te doen. Hy zelf deed ook verscheidene kaden doorsteken, waardoor het water meer en meer hoger wies.

Hierges intusschen spande alle zyne vermogens in, om te beletten, dat de stad genen verderen onderstand van buiten mogt ontfangen. Meermalen hield hy krygsraad, in de tegenwoordigheid van welken, hy twee burgers uit *Schoonhoven* deed ondervragen, een van welken tot hem was overgegaan; voornamentlyk onderhield hy hen wegens het water, vragende, of hetzelfde binnen den tyd van tien dagen wel zo hoog zou kunnen wasfen, dat hy de beleegering zou moeten opbreken? zy antwoordde hem, dat zulks onmogelyk ware, en hy, zelfs binnen den tyd van 15 dagen of langer, niet door het water zou kunnen verhinderd worden. Zy wezen hem ook middelen aan, om het ingelopen water van het land weder af te tappen, en gaven hem raad, waar hy het geschut planten, en de stad beschieten moest.

De Prins van alles kennis ontfangende, ontbood nog twee kapiteinen, namentlyk Jonker GERRIT van *Egmond* en JOOST HOEK, van meening zynde, om dezelve met het wasfend water mede binnen *Schoonhoven* te zenden.

Hierges ondertusschen zette de beleegering voort
en

en deed 26 stukken geschut van *Utrecht* halen, en voor *Schoonhoven* planten. Zo rasch hy alles dacht in order te hebben, zond hy eenen trompetter naar de stad, en eischte dezelve op. Deze ontving van den schildwacht het volgend antwoord:

„De Gouverneur slaapt nog, en heeft my ge-
last hem niet te wekken.” Met dit antwoord keerde de trompetter weder terug.

Hierges over dit antwoord niet voldaan, beval de stad te doen beschieten, en maakte daarmede eenen aanvang, eerst met drie stukken, en vervolgens met al het overig geschut, hetwelk den geheelen dag door, met zo veel verwoedheid voortgezet werd, dat de vyanden de borstweering en muuren geheel omverre schoten, en 'er bres genoeg was om storm te lopen; doch vermits het daar toe reeds te laat in den avond was, zond *Hierges* des nachts eenig volk uit, om de stads grachten te bespieden, ten einde haar den volgenden dag met vrucht te kunnen bestormen; men bevond toen, dat de muur wel driehonderd schreden nedergeschoten lag.

DE LA GARDE merkende, dat de stad niet te houden ware, dat het aan bouwstoffen ontbrak, om de bres weder te stoppen, en de burgery daarenboven zeer onwillig was, belag eenen krygsraad, waarin goedgevonden werd, om, doordien de hoop op uitkomst geheel verdwenen was, de stad veeleer te verlaten, dan de burgery nodeloos op te offeren. Hy verzocht dus den vyand om te capituleeren; en hem werd toegestaan, dat hy, benevens al het krygsvolk, met wapenen, vaandels en baggage zou mogen uittrekken, gelyk zulks dan op *St. Bartholomeus*-dag, den 24 augustus namentlyk, geschiedde.

De

De Prins ondertusſchen was nog geduurig bezig om middelen te beramen, hoedanig hy de twee vendelen ſoldaten, onder *GERRIT van Egmond* en *JOOST HOEK*, in de ſtad zou kunnen krygen; doch horende, dat het kanonneeren ophield, begon hy te twyffelen aan de overgave der ſtad, waarvan hy binnen weinig uren de bevestigende tyding ontſing. Hy zond derhalven het vaandel van Jonker *GERRIT van Egmond* naar *Woerden*, en het ander binnen *Gouda*; beducht zynde, dat de vyand, zo niet beide, ten minſten eene dezer beide ſteden zou komen aantasten, waarom hy ook verſcheidene kaden en dyken deed doorſteken, om het voornemen van den vyand te beletten.

In het jaar 1577 (*), werd de Graaf van *Bosſu*, uit naam der Staten Generaal, afgezonden, om over *Utrecht* naar *Holland* te reizen, en die van *Amſterdam*, *Haarlem* en *Schoonhoven* aan te moedigen, om tot de Unie toe te treden, en pogingen te doen, om de bezetting uit *Haarlem* en *Schoonhoven* te doen trekken. Om zulks te doen, zond de Graaf zynen geheimſchryver *JACQUES STALPERT VAN DER WILLE*, aan den Gouverneur en de Staten van het noorder kwartier, om van hun 20000 guldens te ligten, en daarmee de voornoemde ſoldaten te betalen en te doen vertrekken. Deze penningen werden, na vele zwarigheden, eindelyk opgebracht, hoewel 'er nog wel eene maand verliep, aleer de ſoldaten uit *Haarlem* en *Schoonhoven* vertrokken. Echter waren die van *Holland* zeer te vreden, door die ſteden zo goedkoop in handen te krygen, en van de bezetting onſlagen te worden.

Die

(*) P. BOR, Nederl. beroerten, tiende boek, bladz. 216.

Die van *Schoonhoven* ondertusfchen, zonden den Burgemeester GERRIT VANCOUWENHOVEN en den Thesaurier ELBERT MELCHIOORS, als Gecommitteerden van hunne stad, met eene procuratie, gedagtekend 27 january 1577, aan den Prins; welke hun, volgens de pacificatie van *Gend*, voldoening toestond, bestaande in de navolgende punten, en aldus luidende:

„ In den eersten, op 't stuck van der Religie;
 „ Dat die van *Schoonhoven* zullen moghen behouden, ende gebruycken die oude Catholycke
 „ Roomsche Religie ende exercitie van dien, die
 „ zy-luyden nu ter tyt hebben; zonder dat zyne
 „ Excellentie, ofte Staten van *Hollandt*, ofte
 „ yemant anders, van wat Lande, conditie, of
 „ qualite het zy, den voornoemden van *Schoon-*
 „ *hoven* daaromme zullen doen ofte laten gheschieden eenich ongebruyck ofte belet, in
 „ eenigher manieren; noch ook dat binnen die
 „ voorschreve Steede yet geattenteert werde,
 „ dat tegens die gemeene rust ende vrede zoude
 „ mogen zyn, en de Inlanders tegens die voorschreven Catholycke Roomsche Religie, ofte
 „ teghens Gheestelycke Perzoonen, haaren Goederen, Kercken, Capellen, Cloosteren, ende
 „ dierghelycken, die zy-luyden oock t'haaren
 „ gelieven zullen mogen restaureren, repareren
 „ ende opmaacken, zonder dat yemant ter cause
 „ van dien zal mogen worden geinjurieert, gheirriteert, ofte door andere ghelycke Acten geschandaliseert; mits dat wederomme ter contrarien niemant by haar in zyne conscientie
 „ ondersocht, ofte ter cause van dien gerecheert ofte gemolesteert werde, volgens die
 „ voorschreven Pacificatie; ende sal yeghelyck
 „ de possessie van zyne goeden moghen aanvaarden,
 „ den,

den, ende hem reguleren, zonder voorder
 „ ordonmantie ofte admiffie daar toe te behoeven;
 „ alles achtervolghende de voorschreven Pacifi-
 „ catie.
 „ Ende zoo veele het beleyt van der justitie
 „ aangaat, sal die felve gheadminiftreert worden,
 „ volghende die oude Privilegien, Couftuymen
 „ ende Gewoonten voor date dezer troublen al-
 „ daar gheobserveert, zoo wel in het ftellen;
 „ kiezen, ende vernieuwen van die van der Weth,
 „ Vroetschap, Treforiers, als alle andere Offi-
 „ cieren ende Dienaars der voorschreven Stede;
 „ sonder de felve Privilegien, Couftumen ende
 „ Gewoonten te verminderen, ofte contrariert
 „ in eenigher manieren continuerende by haars
 „ officien den Secretaris ende Bode ofte Roedra-
 „ ger nu teghenwoordich zynde, volghende
 „ haare beleninghe ende verpachtinghe tot de
 „ felve officien. Maar zoo veele het Officie van
 „ Bailliuschap ende Schoutet aangaat, zullen haar
 „ dies aangaande reguleren, zulcx zyn F. G. by
 „ advys van de Staten, ende die van der Camer
 „ van der Reeckeninghe tot *Delft* hierinne zullen
 „ ordonneren, na die ordonnantie by advys van
 „ den Staaten daarop ghemaect, in de voorsz.
 „ Camer zynde, ende ghedurende tot anders zy
 „ gheordonneert; ende en zullen gheenen Bur-
 „ gheren ofte Inwoonders der voorsz. Stede ter
 „ eerfter instantie in rechte betrecken, nocht
 „ gheene laacken bericht moghen worden, dan
 „ by die Weth der voorsz. Stede, ofte mannen
 „ van *Belofs* respectivelyck, als naar rechte, en-
 „ de die oude Privilegien d'zelver Steede zouden
 „ moghen medebrengghen, ende by appel, re-
 „ formatie, reductie, ende dierghelycke voor
 „ den Provincialen Raadt van *Hollandt*; nu tot
 „ IV. DEEL. E e „ *Delft*

„ volghende die acte by die van *Hollandt* daar aff
 „ zynde, oock terstont, ende zoo haast die
 „ knechten uyt die zelve Stadt ghetrokken zullen
 „ zyn, gheholpen zullen worden; oock met
 „ gheen garnisoen weder werden belast, dan
 „ by hoochnoodighe noodt, ende het Lantswel-
 „ vaaren sulcx vereyschende; die alsdan nocht tot
 „ ghemeeene Landts costen van *Hollandt* ende *Zee-*
 „ *landt* onderhouden zullen worden, ende haar
 „ in heur voorschreven Catholycke *Roomsche* Re-
 „ ligie, noch exercitie van dien, nochte den
 „ gheenen, die d'zelve profiteeren, gheen beleth
 „ ofte hinder moghen doen. Alles op die penen,
 „ in die voorschreven Pacificatie begrepen; vol-
 „ ghende alle het welcke die voorsz. van *Schoon-*
 „ *hoven* heur als voorsz. onder zyn F. G. Gou-
 „ vernement begheven; ende zyn mits deze en-
 „ de van nu onder deszelfs protectie aanghenom-
 „ men ende ontfanghen; omme, zoo haast het
 „ teghenwoordige Garnisoen uyt die zelve Stede
 „ zal zyn vertooghen, ende in 't zelve die voor-
 „ schreven Pacificatie in 't handelen, traficque-
 „ ren ende negotieren in alles te ghenieten voor
 „ alle haare Burgheren ende Inwoonders.

„ Aldus overcomen, veraccordeert, ende be-
 „ sloten, onder die signature ende seghel van den
 „ voorsz. Heere Prince van *Oraangien*, ter een-
 „ re; *Gerrit van Couwenhoven* Burghemeester, en-
 „ de *Egbert Melchiorfsz.* Tresorier der voorschre-
 „ ven Stede van *Schoonhoven*, als Ghecommitteer-
 „ de van weghen die zelve Stadt, ter andere zy-
 „ de; binnen der Stede van *Middelburgh*, op ten
 „ 20 dach van *Februario*, Anno 1577. Ende was
 „ onderteykent *Guillame van Nassau*. Wat la-
 „ gher *Gerrit Couwenhoven*; *Egbert Melchiorfsz.*

Le 2

„ heb.

„ hebbende bezyden een opgedrukt Zeegel van
„ roodt wasch.”

Sedert dien tyd is *Schoonhoven* weder een Lid van *Holland* geworden en gebleven, doch de godsdienst is kort daarna veranderd. By H. VAN HEUSSEN vinde ik aangetekend, dat de laatste openbaare pastoor te *Schoonhoven*, ingevolge de getuignis van den pastoor van *Lekkerkerk*, van het Roomschegezind geloof is afgeweken. Ook verhaalt hy uit MART. SCHOOK, dat de Lutherische en Gereformeerde godsdienst in het jaar 1575 door LIEVEN VAN DEN BORRE, en DAVID TIMMERMAN te *Schoonhoven* zouden ingevoerd zyn. MART. SOERMANS ondertusfchen meldt in zyn kerkelyk register, dat PETRUS JOHANNES UITTENBOGAARD, in het jaar 1566, gereformeerd gepredikt, daarna de vlucht genomen heeft, doch wederom gekomen zynde, in het jaar 1575 naar *Delft* vertrokken is.

Schoonhoven bleef toen in rust tot dat de zaken der Remonstranten en Contra-Remonstranten wakker werden, waaronder die stad ook merkelyk geleden heeft. De Regeering van *Schoonhoven* was in den jare 1613 eensgezind denkende omtrend de Remonstranten met de Staten van *Holland*, en beschermde den Predikant WITTIUS aldaar, die zeer tot de verdraagzaamheid overhelde. Ondertusfchen begon men reeds te dier tyd verdeeldheid te zaaien onder de gemeente; men beschuldigde tot groot misnoegen der magistraat, den predikant WITTIUS van onrechtzinnigheid, en in het jaar 1614 waren 'er 60 leden der gemeente, die niet meer te *Schoonhoven* ter kerke gaan wilden, maar den Contra-remonstrantschen predikant SAMUEL VAN DEN BORRE navolgden, en het

Contra het avondmaal by hem hielden. Men begon de Remonstranten te schelden, en bestempelde hen met den naam van *Slykgeuzen*. De jongens, om het gemeen tegen hun op te ruïen, liepen des avonds aan hunne deuren, traptten die open, schreeuwende:

Sa Boer

Legt uw roer

Digt aan uw neus,

En schiet den slykgeus.

De Contra-remonstrantsche schoolmeester van *Lekkerkerk*, zyne gaven in de goddelyke dichtkunst willende beproeven, maakte twee Contra-remonstrantsche liedjens, welke te *Groot Ammars* in het byzyn van den predikant SAMUEL VANDER BORRE en eenige Schoonhovensche burgers, opentlyk werden voorgelezen. Dezelve werden vervolgens in *Schoonhoven* verspreid. Ook hadden de Schoonhovenaars, welken zich afzonderden, met medewerking van den laatstgenoemden predikant eene afzonderlyke kerkenraad benoemd, noemende zich de *Doleerende kerk*, en door het een en ander werd de verwydering meer en meer groter.

De Contra-remonstranten, begonnen het in het jaar 1617 geweldig te roeren binnen *Schoonhoven*; zy predikten aldaar in eene loots, die terstond op last van den Magistraat werd afgebroken; op den 26 february predikte in de stad een predikant van *Waveren*, men nam den predikant gevangen, en geleidde hem ter stad uit. Ook op den 5 maart predikte PETRUS PALUDANUS, deze werd door de dienaars van den Bailluw van den predikstoel gerukt, in eene schuit gezet, en door vier schippers weggevoerd.

Toen op den 4 augustus des jaars 1617 de

E e 3

Sta-

Staten van *Holland* by meerderheid van stemmen besloten hadden, dat de steden tot eigene beveiliging waardgelders zouden mogen aantiemen, nam *Schoonhoven* op den 20 november van dat zelfde jaar een besluit om tot hare gerustheid ook diergelyke krygslieden aan te nemen, te meer, daar zy op haar bezetting niet kon vertrouwen, daar dezelve zich buiten kennis der Magistraat van kruid en lood voorzien had.

Op den 11 january des jaars 1618 kwam Prins MAURITS des nachts te *Schoonhoven* en vertrok ook wederom des nachts, mogelyk om de vroedschap over te halen, van ter staatsvergadering, tegen den 10 january beroepen, hare stem te geven tot het houden van eene synode; doch wanneer deze de rede was, welke hem derwaards dreef, mislukte zyne poging, doordien de stad de zyde der staten van *Holland* getrouw bleef aankleven, tot dat MAURITS op den 29 augustus van dat jaar, besloot om OLDENBARNEVELD gevangen te nemen, en de Regeering in de stemhebbende steden te veranderen, welke verandering by de stad *Schoonhoven* eenen aanvang nam, en de Regeeringen op gelyke wyze in de andere steden veranderd zynde, was er geen twyffel meer aan, of de nationale synode te *Dordrecht* zou ingewilligd worden, gelyk zulks dan ook geschiedde. Geduurende het houden dier synode, werden de predikanten te *Schoonhoven* VAN GALEN en WITTIUS van hunnen dienst ontzet, de laatste werd naar 's *Hage* ontboden, aldaar zeven of agt weken in gyzeling gehouden, eindelyk van zynen dienst als leeraar ontzet, met opzegging van alle kerkelyke gemeenschap, en met bevel om binnen de stad *Schoonhoven* niet te mogen komen. Hy werd geduurende eenige jaren

ren nog schromelyk benevens anderen zyner geloofsgenoten, vervolgd, gelyk VAN BERKUM het een en ander breedvoerig beschreven heeft in de beschryving van *Schoonhoven* (*).

Toen in het jaar 1785 de burgery van *Amersfoort*, even gelyk die van *Utrecht*, hare bezwaren by de Regeering aldaar inleverde, hare geconstitueerden wilden erkend hebben, en tot vyfmaal een weigerend antwoord ontvingen, verzocht eindelijk een der geconstitueerden de namen te mogen weten van de heren, welken hun verzoek tegenstonden, verklarende te gelyk die heren niet meer voor hunne vertegenwoordigers te zullen erkennen. Deze namen werden den geconstitueerden, TRECTON genaamd, opgegeven. In eene buitengewone vroedschap, niet zonder strubbeling belegd, werd haar verzoek door de minderheid toegestaan, maar door de meerderheid op den volgenden dag weder om verreworpen. Deze integendeel, hadden eene buitengewone vergadering belegd, en niet alleen alles wat 'er ten aanzien der burgery geëischt was, voor nul en van geender waarde verklaard, maar door eenen brief aan de gedeputeerde Staten om krygsvolk verzocht, ten einde hare handelingen krachtadig te kunnen ondersteunen. Dit alles geschiedde onder protest der minderheid. Dit krygsvolk, ten getale van 400 mannen zo ruitery als voetvolk, kwam zeer spoedig binnen *Amersfoort*, en die onverwachte gebeurtenis wekte eene algemeene verbaasdheid en beweeging niet alleen in *Utrecht*, maar in verscheidene steden van *Holland*. De geconstitueerden en gecommitteerden der burgeryën, deden dus niet alleen eene uitnodiging,

vin-

(*) Bladz. 531—562.

waarby alle schutteryen van *Nederland* en alle gewapende genoodschappen, zo wel binnen de provincie van *Gelderland*, *Overysfel* en *Holland*, als mede in de naastgelegene Generaliteits-Landen, waarin bezettingen lagen, op het allerernstigst en allervriendelykst verzocht werden, om by het ontfangen van eenige patenten tot uittrekking hunner bezettingen, of een gedeelte van dezelve, hun per expresse kennis te geven, zo wel als van de sterkte van het volk, tot den marsch gecommandeerd, enz.

De stad *Dordrecht* gaf terstond daarop een antwoord ten genoeege der burgery.

De zelfde geconstitueerden en gecommitteerden deden op den 29 augustus een verder adres aan de vroedschap, om rondgaande brieven aan de bondgenoten af te vaardigen, en de vroedschap besloot daartoe. De inhoud dezer brieven kwam hier op uit: dat de broederschap verklaarde gene de minste kennis gehad te hebben van de vergadering der gedeputeerde Staten op saturday den 13 augustus, veel minder van *attache* verleend te hebben aan de patenten voor het krygsvolk buiten *Amersfoort* gerukt, maar daar tegen te hebben *geprotesteerd*. Dat voorts de rondgaande brieven op naam der Staten dier provincie, door Herengedeputeerden, buiten toestemming der stad waren afgevaardigd; verzoekende derhalven al dit gebeurde niet op hunne rekening te willen stellen, enz.

Zeer vele steden, en zelfs de Staten van *Holland*, trokken zich de zaak der Amersfoortsche burgers aan; in vele steden leverden de burgers verzoekschriften by hunne regeeringen in, om ter Staatsvergadering vertogen te doen, tegen het inrukken van krygsvolk in de stad *Amersfoort*, en de za-

ken

ken daarheen te helpen bestieren, dat aan het krygsvolk, aldaar ingetrokken, voor zo verre het op Hollandscbe repartitie stond, bevel gegeven wierde om terug te trekken, en dat zodanige voorzorgen genomen wierden, dat geen krygsvolk meer, ter betaling van *Holland*, of ter Generaliteit staande, of hulptroepen van dezen Staat, tegen eenige provincie, steden of leden van dien, gebruikt wierden; en eindelyk dat 'er omtrend de patenten nadere bepalingen mogten gemaakt worden; zodanige verzoekschriften werden aan dergenten overgegeven, door een groot getal burgers ondertekend, te *Dordrecht*, te *Schoonhoven*, in 't *Hage*, te *Leiden*, te *Rotterdam*, te *Gorinchem*, te *Alkmaar*, te *Heusden*, te *Amsterdam*, te *Gouda*, te *Schiedam*, en te *Purmerende*.

De Heren gedeputeerden van *Schoonhoven* deden op den 27 augustus ter Staatsvergadering het voorstel tot bovengemelde einden, als de verzoekschriften der burgeryen inhielden; by welke gelegenheid zy aan haar Edele Groot Mogenden verklaarden, dat de Heren hunne principalen het voorz. inroepen van troupes, beschouwden *als een openlyk attentaat op de burgerlyke vryheid*, waarvan de gevolgen niet alleen voor de provincie van *Utrecht*, maar ook voor deze en andere provincien ten uitersten nadeelig zouden kunnen worden, en dat dit niet het gevoelen van de Heren hunne principalen alleen was, maar ook van zo veele weldenkenden door de gehele republiek; van allen, *welke de innerlyke waarde van een burger van dit gemeenebest kennen*, van allen, welken begrypen, *dat niet het volk om de regenten, maar de regenten om het volk zyn*; van allen welken durven erkennen, *dat het geweldadig smoren der volksstem te Amersfoort, inderdaad eene schending van*

de hoogheid van het gantsche volk van Nederland was, in wier boezem de radicale Souvereiniteit berust, en op welks naam de respectie Statē, alleen by vertegenwoordiging, hun hoog gezag oefenen; dat het is het opentlyk verklaarde gevoelen van zo vele notable burgeryn in Nederland, inzonderheid in deze provincie, en allerbyzonderst van een aanzienlyk getal uit de burgery, welke de Heren kunne principalen ter vergadering van Hun Edele Groot Mogende vertegenwoordigen. Dit voorstel van Schoonhoven, werd door de gedeputeerden van Dordrecht, Gouda, Schiedam, Alkmaar en Purmerende terstond ten sterksten ondersteund, en de zaak kommisforiaal gemaakt aan het groot besigne.

Schoonhoven had te dier tyd een genoodschap gewapende burgers, hetwelk een der beste corpien mogt genaamd worden; allereerst werd hetzelfde gecommandeerd door den Heer FREDRIK DE GROOT, en vervolgens door den Heer SWEITZER.

Wy moeten thans een oogenblik stilstaan, by de verhinderde reis van de Princesse van Oranje, van Nimmegen naar 's Hage, waarin Schoonhoven mede betrokken geweest is. In den nacht van den 28 juny des jaars 1787, ontving de bevelhebber DE LANGE, welke aan Goe-Jan Verwelle sluis bezetting hield met het genoodschap van Gouda, bericht, dat een voornaam persoon den volgende middag door Schoonhoven en Haastrecht zou reizen, en ten dien einde te Nieuwpoort en Haastrecht 15 paarden tot voorspan besteld waren. De bevelhebber vermoedende, dat zyne Hoogheid of eenigen der zynen onverwagts in de provincie komen, en gevolgd konden worden van eene menigte, die de onlusten begunstigten, welken

ken alsdan kwalyk zonden te stuiten zyn (*), nam het besluit, om den Generaal VAN RYSSSEL van dit geval kennis te geven, met verzoek, om ten spoedigsten eenige ruiters tot versterking. Ondertuschen zond hy een detachement van zestien schutters, benevens eenen kapitein en luitenant naar de *Glybaan* aan de *Vlist*, met bevel, om te zorgen dat gene persoon, welke by den souverein als vyand erkend was, daar voorby reed, maar die aan te houden, en tevens omtrend de aangehoudene en deszelfs gevolg alle bescheidenheid in het oog te houden. De twintig ruiters, onder het bevel van den luitenant VAN MARLE, door den Heer DE LANGE gevraagd, reden ook naar de *Vlist*.

Dit volk in stilte aan de *Vlist* gekomen zynde, verdeelde zich in twee partyen; het eene gedeelte vatte post aan de *Glybaan* op het zandpad, en het ander gedeelte vooraan in *Bonrepas*, op den kleiweg, zodat 'er geen rytuig, van *Schoonhoven* of *Tsffelstein* komende, hun kon ontsnappen. Ten half vier uren kwam de stoet van de Princesse daar aan; in eene vooruit rydende chais zaten de Heren BENTINCK, Quartiermeester Generaal, ende Graaf STAMFORT, welke door den sergeant ADAM SCHOUTEN en twee schutters werden tegen gehouden, hoewel de voerman, door harder te ryden, zulks zocht te beletten. De Heer BENTINCK vrieg hun, wat zy hebben moesten? en de sergeant antwoordde, dat hy moest weten wie zy waren, en wie in de andere rytuigen zaten. De Heer BENTINCK noemde toen eenige namen die de sergeant niet wel verstond, en daaronder de

(*) Beknopte historie der onlusten, IV. deel, bladz. 35.

de Princes van *Pruisen*, maar niet de Princes van *Oranje*, waarom de sergeant verzocht die namen op schrift te mogen hebben. Toen zeide de Heer BENTINCK: laat uw officier by my komen, waarop de sergeant antwoordde: dat die zulks niet zoude doen, maar hem, wanneer hy wilde aftreden, by zynen officier zoude brengen. Dit deed hy, en daar gekomen zynde, vrieg hem kapitein VAN LEEUWEN, wie hy was, en welken zyn gezelschap waren? waarop hy antwoordde: vier Dames. Kapitein VAN LEEUWEN hernam: wie is Mynheer dan? en hy, BENTINCK, de Quartiermeester Generaal. Hem werd verder gevraagd van waar hy kwam en werwaards hy ging, en antwoordde: van *Schoonhoven* naar 's *Hage*. De luitenant BRÖTIER vrieg hem hetzelfde, en ontving een zelfde antwoord, met byvoeging, dat men hem op zyn woord van eer moest geloven, hem niet moest ophouden, en daarom verzocht om hem op zyn woord van eer te laten pasferen. De luitenant zeide daarop, dat hy niet twyffelde, of hy was een man van eer, maar dat hy ook moest vertrouwen, dat zy hunne eer stelden in het betrachten van hunnen pligt, en het waarnemen van hunne orders; waarop de Heer BENTINCK vrieg, of hy dan niet pasfeeren mogt? en ten antwoord kreeg: ja, maar dat hy niet kwalyk moest nemen, dat men hem verzelde; — tot hoe verre? — tot op eenen zekeren afstand; hy verzocht, dat men dan wat spoed zoude maken, want dat 'er de Princes van *Pruisen* by was; daarop werd geäntwoord, dat men evenwel stapvoets zou moeten ryden, dewyl de manschap niet tegen de paarden kon lopen.

Hier mede eindigde het gesprek, de Heer BENTINCK ging naar zyne chais, en de Heren VAN LEEU-

LEEUVEN en BROTIER zonden de tyding naar de *Goe-jan Verwellefluis*, dat de Princes met haar gevolg aan de *Vlist* aangekomen en aangehouden was. De kapitein VAN LEEUVEN ging met vier mannen voor de rytuigen uit; de luitenant BROTIER liet de Princes tusfchen de geleederen, met geprefenteerd geweer fttaande, doorryden, verdeelde zyne manschap by de rytuigen, by iedere koets twee, en by iedere chais één man, en floot met de overigen het gevolg. Toen zy tien minuten in deze order voortgegaan waren, trad de Heer BENTINCK van zyn rytuig, en verzocht den Heer VAN LEEUVEN te fpreken, aan wien hy klaagde, dat het zo langzaam voortging; dat Mevrouw de Princes van *Oranje* by het gezelschap zynde, niet gewoon was zo langzaam te ryden; waarop de kapitein ten antwoord gaf: dat zy zo gaauw zouden marcheeren als doenlyk ware. Nog een kwartier uurs verder gereden zynde, zag de Heer VAN LEEUVEN ruiters aankomen; tot dezelveu genaderd zynde, vrieg hy den bevelhebber van dezen, wie hy was, van waar hy kwam, en welke orders hy had? deze antwoordde: dat hy de luitenant VAN MARLE was, van Hun Edel Mogenden te *Woerden* afgezonden; dat zyne orders waren, alles wat hem aan de *Vlist* ontmoette, aan te houden, en van zyne verrichting rapport te doen. Ondertusfchen fprong de Heer BENTINCK wederom van zyne chais, vervoegde zich by den luitenant der ruitery, en zeide: „Mynheer, ik ben hier gearres- teerd van die auxiliairen, ik verzoek dat gy my „daarvan ontflaat, opdat wy onzen weg mogen „vervolgen.” De Heer VAN MARLE vrieg hem, wie hy was? De Quartiermeester-Generaal

BEN-

BENTINCK was het antwoord; waarop de Heer VAN MARLE de schouders ophaalde, en toen de Heer BENTINCK daarby voegde, dat Mevrouw de Princes van *Oranje* in het gezelschap was, haalde hy weder de schouders op, en zeide: „ik „heb orders om alles aan te houden.” Toen verzocht de Heer BENTINCK dat hy zich by de koets van Mevrouw de Princesse wilde begeven, waar de Heer BENTINCK met hare Hoogheid sprak, en deze den Heer VAN MARLE vroeg: wie hy was, en welke orders hy had? dezelve gezegd hebbende, zeide hare Koninglyke Hoogheid: *pourquoi nous arrête t'on, nous de sommes pas des gens armés.* De Heer BENTINCK zeide tot de Heren VAN MARLE en VAN LEEUWEN, dat het hier de plaats niet was om te arresteeren, dat zulks op de grenzen moest geschied geweest zyn; waarop de Heer VAN LEEUWEN antwoordde, dat men op de grenzen mogelyk gene orders gehad, of zyn pligt niet gedaan had. Toen schreef de Heer VAN LEEUWEN een briefje aan Hun Ed. Mog. te *Woerden*, en gaf het mede aan den wachtmeester, dien de Heer VAN MARLE met zyn rapport naar *Woerden* zond. Voorts overleiden die beide Heren om naar *Haastrecht* voort te marcheeren; doch doordien dat dorp zeer oproerig was, oordeelde men veiliger om den weg naar *Oudewater* te nemen, ten einde de Princes niet mogt verschrikken door oproerige bewegingen, en dus in gevaar komen. Dit voorstel werd aangenomen.

Toen men den Ysfeldyk opreed, wilde het volk, op dien dyk in grote menigte staande, dat men links om zoude ryden, en ook de Heer BENTINCK zag met bevreesding, dat men de
paar-

paarden rechts om leidde; ondertusfchen werd de weg naar *Haastrecht* afgesneden, en bezet door den kapitein VERZYL, welke, op de ontvangene tyding van het arresteeren van Mevrouw de Princes, terftond met tien mannen naar *Haastrecht* gemarcheerd was, om het detachement te verfterken, en dezen tweefprong te bezetten. Ook zond de Heer VAN MARLE agt van zyne ruiters naar dat onrustig dorp, om den Heer VERZYL te ondersteunen, en de rust aldaar te bewaren. Men trok dus den weg op naar *Oudewater*, tot aan de *Goe-Jan Vervellefhuif*, alwaar Mevrouw de Princes ontvangen werd door den Heer VAN GENDEREN, luitenant der Goudfche artillerie, met een detachement van zes mannen, hetwelk de pont van het veer bewaarde, waarmede hare Koninglyke Hoogheid, benevens haar gevolg, werd overgezet. De Heer VAN GENDEREN behandelde de Princes met vele beleefdheid, en overgevaaren zynde, bragt hy haar in het huis van ADRIAAN LERUWENHOEK, onder het prefenteeren van het geweer der fchildwachten, die de toegangen bezet hielden.

Het gezelfchap, hier aangekomen, beftond uit de Princes, de Heren BENTINCK EN STAMFORT, de Freule van WASSENAAR-STARENBURG, den kamerheer VAN RANDWYK, eenige kamerdiensars, lakeijen en verder gevolg; hy zich hebbende twee zwaar geladen koelfen, met zes paarden befpannen, een lakei te paard, en drie kapchaifen; in de laafte van welken een Heer zat in het groen gekleed, welke aan de *Vliff* verzocht voorby te mogen ryden, als naar *Rofterdam* moerende, en niet tot het gevolg behorende, welke chais naderhand eventwel den trein van *Goe-Jan Vervellefhuif* naar *Haastrecht* ledig volgde.

Toen

Toen de Princes in het gemelde huis in éene kamer gebragt was, bragt de Heer VAN GENDEREN aan hare Koningl. Hoogheid zodanige ververschingen, als op die plaats te krygen waren; doch hare Hoogheid bedankte daarvoor, en deed uit hare koets eenige spys en drank halen. Nadat de Princes met de Heren BENTINCK, RANDWYK en STAMFORT, en de Freule van WASSENAAR omtrend een half uur gesproken had, begon hare Hoogheid met den Heer VAN GENDEREN te spreken, en vrieg hem, of de officier der ruiters order gehad had om haar te arresteeren? waarop hy antwoordde, zyne orders niet te weten, maar te geloven, dat hy dezelfde orders had als zy. De Princes beklagde zich, dat zy gewapender hand aangehouden was, dat het den Heer BENTINCK geweigerd was, met zyne chais en eenen der officieren naar de commissie te *Woerden* te ryden; om van het aanhouden kennis te geven; waarvan de Heren VAN LEEUWEN en BROTIER zeiden, niets gehoord te hebben. Vervolgens viel het gesprek nog eenigen tyd over onverschillige zaken, en ondertuschen kwamen de Heren Gecommitteerden te velde over *Woerden* aan; by hunne aankomst ontmoeteden zy den Heer VAN Toulon, eenen van hunne mede Gecommitteerden, op zyne terugreise van *Rotterdam*, waar hy eene commissie had afgelegd. Deze Heer verhaalde hun, in het doorryden van *Gouda* vernomen te hebben, dat het gemeen, in en by de stad, voornamentlyk op Stolwyker sluis en aan den Haastrechtchen dyk, op het gerucht dat 'er een aanzienlyk personaadjn verwacht werd, in grote menigte samengevloed was.

Terstond na hunne aankomst aan de *Goejan Verwellestels*, verzochten en verkregen de Gecommitte-

mitteerden by de Princes gehoor. Zy vonden in het verblyf der Princesse niemand, dan twee fchildwachten voor den deur geplaatst. De Heer BLOK deed aldaar het woord, en begon met zyne verbaasdheid te betuigen, wegens het aanhouden der Princesse, dat zy gelast waren, om naar het oogmerk van deze onverwachte reis onderzoek te doen, die, gelyk zy meenden, ondernomen was buiten weten der Staten van deze provincie, en dat wel na eene zo lange afwezigheid, juist in een tydftip, waarin de Prins zich boven *Utrecht* aan het hoofd van een groot aantal troepen van den Staat bevond; een verschytsel, hetwelk geheel het land, en voornamentlyk de provincie van *Holland*, eene gegronde vrees voor eenen inval aangejaagd had, en het geen Hun Edele Groot Mogende had doen besluiten, om eene commissie te benoemen, ter verdediging der gemelde provincie en der stad *Utrecht*; dat Gecommitteerden dierhalven de Princesse niet dieper in de provinciën konden doen voort reizen, zonder daaromtrent het goedvinden der Staten eerst te verstaan, om hetwelk te vernemen, zy nog voor hun vertrek van *Woerden* eene postbode naar 's *Hage* gezonden hadden. Hare Koninglyke Hoogheid gaf in een algemeen antwoord te kennen, dat zy met een goed oogmerk in de provincie gekomen was; waarop Hun Edel Mogende aanhielden, om dat oogmerk te mogen weten, en of hare Hoogheid genegen ware, om, op billyke voorwaarden, tot de herstelling der algemeene rust mede te werken? De Princes herhaalde, dat hare oogmerken goed waren, maar beklagde zich over de onrechtvaardigheden den Prins aangedaan. Gecommitteerden betuigden hun leedwezen, zulks van hare Hoogheid te moeten horen, doordien

IV. DEEL. F f het

het aan een vry volk niet kwalijk kon afgenomen worden, wanneer het deszelfs rechten opëischte; en dat men altoos in het oog behoorde te houden, dat de regenten waren aangesteld tot bevordering van het heil des volks, en het volk geensints bestemd was tot vergroting van het gezag der regenten. Hare Hoogheid stemde daarmede in, en voegde daarby, dat het daar de plaats niet was om over dit ontwerp breedvoeriger te spreken; waarmede dit gesprek eindigde.

De Gecommitteerden merkten vervolgensaan, dat hoewel zy zonder last der Staten de Princesse niet verder durfde laten voort reizen, zy nogthans begrepen, dat zy den nacht niet kon doorbrengen daar zy thans was, en verzochten dus te mogen weten, waar hare Hoogheid haar nachtrust geliefde te nemen; de Princes verkoos *Gouda*, waarop de Heer VAN T O U L O N zeide, zich naar die stad te zullen begeven, om de regeering daar van te verwittigen. Doch eenige oogenblikken daarna, verzocht deze Heer zyne mede-gedeputeerden afzonderlyk te mogen spreken, en stelde hun voor, dat het verblyf der Princesse te *Gouda* min of meer gevaarlyk ware, doordien hy vreesde, dat 'er, tegen het oogmerk van hare Hoogheid, bewegingen onder het gemeen zouden kunnen ontstaan, welken nadeelig voor de rust der stad, en onaangenaam voor hare Hoogheid zouden kunnen worden, waarom hy in bedenken gaf, de Princesse liever naar *Woerden* of naar *Schoonhoven* te geleiden; deze bedenking vond gereedelyk ingang en werd aan hare Hoogheid voorgesteld; met aanbieding van het kasteel te *Woerden*, wanneer zy derwaards verkoos te vertrekken. Doch de Princesse, gene gegronde zwarigheden vindende in haar vertrek naar *Gouda*, voegde daarby, dat

dat zy verwonderd was, dat de Heren Gecommitteerden zo spoedig van besluit veranderd waren; waarop men haar den toestand van zaken in *Gouda* onder het oog bragt, vertrouwende, dat zy wel een blyk van hare goede oogmerken zou willen geven, en medewerken ter bewaring van rust en goede order; te meer, dewyl hare Hoogheid. zo min als iemand, zou kunnen instaan voor het gedrag van een dom en driftig gemeen. In deze redenen berustte hare Hoogheid, en verkoos zich naar *Schoonhoven* te begeven.

Ten dien einde werden de rytuigen weder over het veer gevoerd, en hare Koninglyke Hoogheid door den Heer bevelhebber DE LANGE en de Ed. Mogende Heren BLOK en CAMERLING in de pont geleid, vergezeld van de Heren VAN RANDWYK, BENTINCK, STAMFORT, de Freule VAN WASSENAAR, en het overig gevolg. Aan de overzyde gekomen zynde, leidde de bevelhebber Mevrouw de Princes weder by de hand, uit de pont tot aan de koets; wenschte hare Hoogheid eene behoude reize, en beklagde haar lot; de Heren BLOK en VAN RANDWYK hielpen de Princes weder in de koets. Toen men nu zoude afryden, wilde de koetsier en de Heer BENTINCK, die in de voorste chais zat, vooruit ryden; doch een detachement ruiters, gevolgd van de Heren der commissie DE WIT en Toulon, in eene chais gezeten, reden vooruit; om hare Koninglyke Hoogheid naar *Schoonhoven* te verzellen, waar heen reeds een postbode gezonden was, om de regeering daarvan te verwittigen, en toebereiding tot het ontfangen van Mevrouw de Princes te maken. By de stoep of den afloop van den dyk, op de zydeweg naar de *Vlist* gekomen zynde, wilde de Heer BENTINCK wederom den

weg naar *Haastrecht* voort ryden, doch hem werd beduid, dat de reis naar *Schoonhoven* was.

Naby de stad gekomen zynde, reden de Gecommitteerden vooruit, om de regeering kennis te geven, dat de Princes dien nacht in *Schoonhoven* zou blyven, verzoekende, aan hare Hoogheid een behoorlyk intrek te bezorgen. Kort daarna kwamen de Heren terug, en geleidden de Princesse naar de stads doelen, latende de ruiters buiten de stad blyven. Vervolgens namen de Heren Gecommitteerden afscheid van hare Koninglyke Hoogheid, die dezelve voor de oplettendheid, aan haar persoon betoond, vriendelyk bedankte; hetwelk de Heer BENTINCK daarna, uit naam van de Princes, nog eens herhaalde. Na een kort verblyf aan het huis van eenen der Burgemeesteren, vertrokken de Heren Gecommitteerden met een gedeelte der ruiters naar *Woerden*; het ander gedeelte volgde den anderen dag; en hare Koninglyke Hoogheid bleef dien nacht en den volgenden dag te *Schoonhoven*, wachtende op antwoord van de Staten, of zy hare reize zou kunnen vervolgen, en vertrok op den 30 juny, des morgens ten zes uren, naar *Leerdam*, en van daar, na eenigen tyd vertoevens, naar *Nimwegen* terug (*).

Wy hebben met voordacht deze gebeurtenis eenigfints breedvoerig overgenomen, doordien sommigen, het zy op valsche geruchten, het zy om te lasteren, verhalen, dat de Princes zeer slecht zou behandeld geworden zyn, nadat men haar aangehouden had, het geen zeer zo ongerymd is, en waarvan de nieuwe Nederland-

(*) Nieuwe Nederlandfche Jaarboeken, july 1787, bladz. 1709—1721. Beroerd Nederland, VII deel, bladz. 39—61.

landsche Jaarboeken, waaruit wy deze gebeurtenis hebben overgenomen, niet een eenig woord gezegd hebben.

Toen de tyd daar was dat de Pruisfische troepen in *Schoonhoven* getrokken waren, nam de regeering dier stad, in dato 18 september des jaar 1787, het volgend besluit (*):

Publikatie van de Regeering der stad Schoonhoven, waarby te kennen geven, dat zy alle zodanige Resolutien, welke in hare stad, 't zy by overstemming, 't zy met eenparigheid, ten nadeele van den Heere Erfstadhouder, eenige jaren zyn genomen, hebben verklaard voor nul en onwaarde, en dat dezelve in de Resolutie boeken zullen worden geroijerd, enz. in dato den 18 september 1787.

„ Burgemeesteren en Vroedschappen der stad
 „ Schoonhoven, tot hunne blydschap ondervin-
 „ dende, en ziende, dat die geene van hunne
 „ meedeleden, welke door vreemde invloed ver-
 „ voerd, van de waare sentimenten waren afge-
 „ weken, thans met volkomen bewilliging tot
 „ de waare vaderlandsche sentimenten zyn terug
 „ gekeerd; hebben goedgevonden by deezen aan
 „ de gemeente bekend te maken, dat zy alle zo-
 „ danige resolutien, welke hier ter steede, 't
 „ zy by overstemming, 't zy met eenparigheid,
 „ door de absentie van de weldenkende veroir-
 „ zaakt, ten nadeele van Zyne Doorluchtige
 „ Hoogheid, den Heere Prince van Orange,
 „ eenige jaaren zyn genomen, hebben verklaard
 „ voor

(*) Verzameling van onuitgegeeven stukken, eerste deel; bladz. 113.

„ voor nul en onwaarde, en dat dezelve in de
 „ Resolutie boeken zullen worden geroijeed.

„ Verklaaren wyders Zyne Doorluchtige Hoog-
 „ heid den Heere Prince van Orange te herstel-
 „ len in alle hoogstdezelfs hooge waardigheden,
 „ rechten en prærogativen, en speciaal in zyne
 „ qualiteit van Kapitein Generaal van de Provin-
 „ cie van Holland en het commando van 's Hage.

„ Declareeren wyders, heden hunne Gedeputeerden ter vergadering te hebben gelast, om
 „ ogenblikkelyk te helpen concludeeren, dat aan
 „ hare Koninglyke Hoogheid de gevorderde en
 „ billyke satisfactie worde bezorgd; als mede dat
 „ Zyne Doorluchtige Hoogheid ten allerspoedigste worde geinviteerd, om deze provincie met
 „ hoogstdezelfs tegenwoordigheid te vereeren,
 „ en de waarneeming van alle Hoogstderzelver
 „ hooge charges te hervatten, ten einde de re-
 „ publiek, onder GODES zegen, weder tot een-
 „ dragt gebragt, en onder de lieflyke schaduwe
 „ van het dierbaar Oranje huis, aan het welke de
 „ natie nimmer haare onbetaalbare verplichtin-
 „ gen kan erkennen, weder tot voorige luister
 „ hersteld worde.

„ En teneinde voor te komen, dat de blydschap
 „ van deze gemeente, door dit heuglyk evene-
 „ ment, niet tot buitensporigheden oversla, heb-
 „ ben hun Ed. Groot Achtbaare goedgevonden,
 „ de Gemeente tot alle bedaardheid aan te maa-
 „ nen en te verzoeken, en voor zo veel des
 „ noods te gelasten, om zich de zegen, die hem
 „ van GOD Almachtig door dit heuglyk evene-
 „ ment wordt geschonken, door geene buiten-
 „ spoorigheden onwaardig te maaken.

„ En word tot meerdere gerustheid van deeze
 „ gemeente gecommuniceerd, dat Zyne Door-
 „ luch

„ luchtige Hoogheid den Heere Hertog van Bruns-
 „ wyk mondeling plechtig aan de regeering heeft
 „ verzekert, dat de goede Burgery geene de
 „ minste overlast van het Guarnisoen te verwach-
 „ ten heeft, en dat hetzelfde in de allervolmaak-
 „ ste Discipline zal worden gehouden. Als
 „ zynde zyne Doorluchtige Hoogheid hier geko-
 „ men als vriend, en alleen om de goede ge-
 „ meente van alle onderdrukking te verlossen.”

Schoonhoven deed in dat zelfde jaar ter vergade-
 ring van de Staten verscheiden andere proposi-
 tiën, als op den eersten oktober, het afdanken
 van sommige patriottische regenten, „ alsmede
 „ dat de sietrisfante resolutien, (gelyk de He-
 „ ren Gedeputeerden zich uitdrukken) ten aan-
 „ zien van den verdienstelyken Collonel BAL-
 „ NEAVIS, ende præmie, die zo onrechtvaardig
 „ op deszelfs lyf is gesteld, ten spoedigste wor-
 „ den gemortificeerd en aan dien Heer een vol-
 „ doende reparatie van eer worde bezorgd, en
 „ dat integendeel die præmie van 2000 dukaten
 „ worde gesteld op het lyf van den eerlozen
 „ Rhyngraav VAN SALM (*).” Het laatst ge-
 deelte van deze propositie, met betrekking tot
 den collonel BALNEAVIS, werd terstond goed-
 gekeurd; de resolutie en publikatie ingetrokken
 en buiten effect gesteld, waartoe aan gemelden
 Heer BALNEAVIS naricht gezonden werd; en
 het eerste punt der propositie werd goedgekeurd
 op den 9 oktober daaraan volgende (†). Vervol-
 gens deed die stad, op den 16 november van dat
 zelf.

(*) Verzameling van onuitgegeven stukken, tweede deel,
 bladz. 6—10.

(†) Ibidem, tweede deel, bladz. 20.

zelfde jaar, ter Staten vergadering, de propoſitie, om ſommige leden uit de hoven van Juſtitie van hunne poſten te ontfiaan (*), en op den zelfden dag eenen tweden voorſlag, wegens de remotie van de regenten in de ſteden, geene ſtem in ſtaat hebbende (†).

Eene bittere ramp, welke *Schoonhoven* griefde, was de plundering in het jaar 1787, toen de Pruiſiſche troepen binnen die ſtad gerukt waren, om den Prins in zyne waardigheden te herſtellen, en der Princesſe de geëiſchte voldoening te geven. In de maand ſeptember van het laatſtgemelde jaar kwamen de Pruiſiſche troepen binnen die ſtad, hebbende den Hertog van *Brunswyk* in perſoon aan hun hoofd. Die krygsoverſte ontſing den dag na zyne inkomſt des morgens zeer vroeg reeds een bezoek van den Prins van *Oranje*, als mede van twee gemagtigden uit de Staten van *Holland*, om den Hertog te verzoeken, van zyne troepen niet te doen voortrukken tot na 's *Hage*, waarin de Hertog terſtond bewilligde.

Hoewel nu de gemeente van *Schoonhoven* de verzekering ontfangen had, dat de Hertog alleen als vriend binnen de ſtad kwam trekken, en alleen genaderd was, om de goede gemeente van onderdrukking te verloſſen (§); was nogthans de ſchrik voor de Pruiſiſche troepen zo groot, dat vele burgers en ingezetenen van *Schoonhoven* hunne beſte beweegbare goederen pakten, en daarmede de vlucht namen.

Verſcheiden huizen der patriotten, welken of de vlucht genomen hadden, of ten minſten buiten

(*) Verzameling van onuitgegeven ſtukken, II. deel, bl. 292.

(†) Ibidem, II. deel, bladz. 294.

(§) Beknopte Historie der onluſten, IV. deel, bl. 323.

ten de stad waren, werden geplunderd; en de voornaamsten dezer waren de huizen van de Heren H. DE WEKKER DE GROOT, DE WYLE, BERKMAN, SMIDTMANN, D. DEMEY OOSTERHOUT, en anderen, en verscheiden patriotten werden naar *Wezel* gevangelyk weggevoerd. Van andere zaken, spreken wy liefst geheel niet, en schuiven voor het overige het gordyn voor alle deze gebeurtenissen.

Op den 26 april van het volgend jaar 1788, nam de vroedschap der stad *Schoonhoven* eene resolutie, ten faveure van den kapitein ter zee W. P. NEUWIRTH, vervat in de volgende bewoordingen (*):

„ In deliberatie gelegd zynde het geproponeer-
 „ de door den Heer Oud-Burgemeester J. G. VAN
 „ DEN BOSCH, is goedgevonden te verklaren:
 „ dat deze stads regeering ten hoogsten sensibel
 „ is over de importante diensten, door welke
 „ de Heer W. P. NEUWIRTH, kapitein ter zee,
 „ ten dienste dezer landen, deze stad en burgery
 „ aan zich verplicht heeft, zo by het inmarcheeren,
 „ als gedurende de inkwartiering van de troepen
 „ van zyne Majesteit den Koning van Pruissen,
 „ in de maand van september 1787; dat de vriendelyke
 „ recommandatien van deze stad in de
 „ protectie van Zyne Doorluchtige Hoogheid den
 „ Heere Hertog van Brunswyk, door welgemelde
 „ Heer NEUWIRTH gedaan, de welmeenende
 „ en efficasieuse Intercessien van zyn Ed. by
 „ hoogstgedachte Zyne Doorluchtige Hoogheid
 „ in diverse gevallen van dringende nood, en de
 „ allergelukkigste medewerking van denzelven
 „ Heer,

(*) Verzameling van onuitgegeeven stukken, zesde deel, bladz. 268.

„ Heer, tot bevordering van de zo gezegende
 „ omwenteling, in de gemoederen der burgers,
 „ nimmer uit de dankbare harten der ingezetenen
 „ behoord te worden uitgewischt.
 „ En zal van deze onbetaalbare verplichtingen
 „ in dezer stads registers tot een blyvend monu-
 „ ment mentie worden gemaakt, en aan welge-
 „ melde Heere W. P. NEUWIRTH, Extract uit
 „ deze resolutie worden toegezonden, ten teken
 „ van de hoogste erkentenis.

Accordeert met de voorsz. Resolutie.

(was get.) H. C. VANDER KOP.

Om deze diensten nog meer naar waarde te be-
 lonen, namen Heren Burgemeesteren dier stad,
 op den 1 may 1788, de volgende resolutie (*):

„ Op de propositie van den Heer Burgemees-
 „ ter HOOLA VAN NOOTEN, in aanmerking
 „ genomen zynde de uitgebreide verplichtingen,
 „ welke deze stad heeft wegens de importante
 „ diensten, welke de Heer W. P. NEUWIRTH,
 „ kapitein ter zee ten dienste dezer landen, ge-
 „ duurende de inmarsch en inkwartiering van de
 „ troepes van Zyne Majesteit den Koning van
 „ Pruysen binnen deze stad, aan dezelve heeft
 „ bewezen, is goedgevonden en verstaan: aan
 „ denzelven Heer het burgerrecht van deze stad
 „ met alle de privilegien en voorrechten, daar-
 „ aan verknocht, gratis te oeffereeren; met
 „ uit-

(*) Verzameling van onuitgegeeven stukken, zesde deel,
 bladz. 284.

„ uitdrukkelyke byvoeging, dat geene absentie
 „ buiten dezelve immer eenige præjuditie aan dat
 „ recht zal toebrengen, maar dat zyn Edele al-
 „ toos en in allen gevalle als een gezeten burger
 „ zal worden geconfidereerd.
 „ En zal Extract van deze Resolutie aan wel-
 „ gemelde Heer NEUWIRTH worden toegezonden,
 „ ten teken van de hoogste erkentenis.”

Accordeert met de voorsz. Resolutie.

(was get.) H. C. VAN DER KOP.

De stad, ten uitersten vergenoegd wegens de gezegende omwenteling, door de goede order der Pruisfische troepen aldaar te weeg gebragt, en nog meer ter harte nemende, de uitmuntende hoedanigheden van eene vorstin, welke, wegens hare menschlievendheid, bedaardheid, Godsvrucht en heilzoekend charaëter omtrend alle ingezetenen zonder onderscheid, verdiende vereerd te worden van allen, nam op den 30 july daaraan volgende deze Resolutie (*):

„ De Magistraat der stad Schoonhoven, in
 „ overweging nemende de billyke en regtmaatige
 „ liefde van de goede ingezetenen dezer stad,
 „ voor hare Koninglyke Hoogheid, Mevrouw
 „ de Princesse van Orangeen Nassau, gemalinne
 „ van zyne Doorluchtige Hoogheid, den Heere
 „ Prince Erfstadhouder, gegrond op de onlochen-
 „ baarste ondervinding van de uitmuntendste be-
 „ wyzen van Grootmoedigheid, door Hoogstge-
 „ dach.

(*) Verzameling van onuitgegeeven stukken, zevende deel, bladz. 251.

„ dachte vorstin aan zeer veele ongelukkige
 „ ingezeetenen van deeze stad beweezen, en
 „ zich, aan de eene zyde, met schrik herinne-
 „ rende de allernaangenaamste omstandigheden,
 „ welke hoogstgedachte beminnellyke en nooit
 „ genoeg te achten vorstin, in het voorleden
 „ jaar binnen deze stad, door eene famenloop
 „ van verwarringen, heeft moeten ondergaan,
 „ doch tevens, aan den anderen kant, met de
 „ uiterste blydschap beschouwende, de allerge-
 „ wenschte uitkomst, welke het G O D almachtig
 „ behaagd heeft, te schenken aan de rampen van
 „ Hoogstgedachte Haare Koninglyke Hoogheid,
 „ aan die van het Doorluchtig en tedergeliefd
 „ huis van Orange, en aan die van het dierbaar
 „ Vaderland, en nog eenmaal aan de ingezetenen
 „ van deze stad geleegenheid willende geven,
 „ om door openbaare bewyzen van genoeg
 „ hunne onveranderlyke verknochtheid aan
 „ Hoogstgedachte Vorstin, en aan het geheele
 „ Doorluchtig huis van Orange, benevens hun-
 „ ne blydschap over de zo grote als gelukkige
 „ herstelling van zaaken aan den dag te leggen,
 „ tot welke herstelling het G O D almachtig be-
 „ haagd heeft, Hoogstgedachte Haare Koning-
 „ lyke Hoogheid als een uitmuntend middel in
 „ zyne hand te gebruiken.

„ Zo is 't, dat Haar Ed. Gr. Achtb. naar
 „ rype deliberatie hebben goedgevonden, aan de
 „ goede ingezeetenen dezer stad te permitteeren,
 „ om hunne huizen, op den aanstaanden zeven-
 „ den augustus, zynde de *heuchlyke* verjaardag
 „ van Hoogstgedachte Haare Koninglyke Hoog-
 „ heid, Mevrouw de Princesse van Orange en
 „ Nasfauw, des avonds van negen tot twaalf
 „ uren te illumineeren, vermaanende een iege-
 „ „ lyk,

„ lyk, tot voorkoming van confusien, om in
 „ die rechtmatige vreugde door illuminatien te
 „ deelen; verbiedende Haar Ed. Gr. Achtb. niet
 „ te min aan een iegelyk, om elkanderen, of
 „ wie het ook zyn mag, over de wyze van zyne
 „ illuminatie eenig molest aan te doen, en wy-
 „ ders het schieten met snaphanen, pistoolen,
 „ kanonnetjes enz., mitsgaders het afsteeken van
 „ vuurwerken, voetzoekers, klappers en dier-
 „ gelyken, als mede alle hoegenaamde buiten-
 „ sporigheden, alles op pøne van de hoogste in-
 „ dignatie, en straffe naar exigentie van zaken.
 „ Aldus gedaan en gearresteert den 29 july
 „ 1788, en gepubliceerd den 30 daaraan vol-
 „ gende.”

(onder stond)

In kennisse van my Secretaris

(was get.) H. C. VAN DER KOP.

Eene andere resolutie van de Heren van de
 Magistraat der stad *Schoonhoven* is de volgende,
 waardoor zy niet alleen hunne onverwrikbare
 verkleefdheid voor den Souverein aan den dag
 leggen, maar ook eischen, dat men, geduuren-
 de het bidden in de kerken, voor denzelven,
 allen mogelyken aandacht gebruike; deze reso-
 lutie is van den volgenden inhoud:

*Extraët uit de Resolutien van de Heren van
 de Magistraat der stad Schoonhoven, geno-
 men op den 7 April 1791.*

„ In achtinge genomen zynde, dat het grootste
 „ gedeelte der Ingezetenen, die aan de plaats
 „ ge-

„ gehad hebbende onlusten deel hebben gehad,
 „ daar van zyn te rug gekeerd, of ten minsten
 „ zig na de gelukkige en gezegende Omwenteling
 „ haar als stille en gehoorzaame Ingezeten vol-
 „ gens het voorschrift en na de bevelen vanden
 „ eenige en wettige Souverain dezer Landen ge-
 „ dragen, Hun Ed. Groot Achtb. zig dan ook
 „ geveleid hadden, dat dit loffelyk voorbeeld in
 „ t generaal zoude zyn gevolgd geworden, na-
 „ dien een yegelyk overtuigd hadde behoren te
 „ zyn, dat de aanleggers, aanstokers en uitbrei-
 „ ders van die schandelyke en Land en zeden be-
 „ dervende onlusten, zyn geweest ondankbare,
 „ na verandering haakende en eigenbelangzoeken-
 „ de perſoonen; dan tot hun leedweezen moeten
 „ ondervinden, dat nog eenige weinige perſoo-
 „ nen, zo Mans als Vrouwen, Jongelingen en
 „ Jonge Dochters, vooral in den openbaare
 „ Godsdienst onder het Gebed met hunne daaden
 „ toonen hun verdorve en schandelyk gedrag te
 „ blyven aanhouden, om was het mogelyk de
 „ bevelen van Haar Ed. Groot Mogende om-
 „ trent het bidden voor de Hooge Overheid de-
 „ zer Landen, ingevolge Hoogstdeszelfs voor-
 „ geschreeven Formulier, tegen te gaan en be-
 „ spottelyk te maaken, zo met het loopen uit de
 „ Kerk, als met hunne Hoeden en Wayers aller-
 „ hande vertooningen te maken, als mede om
 „ door een geforceerd geluid de Attentie van
 „ den Toehoorder van het goede aftrekken en
 „ na hun schandelyk gedrag gewend te krygen,
 „ hetwelk niet langer onder het oog van de wet-
 „ tige Regering van deze Stad kan worden ge-
 „ tolereerd:

„ Is eenpaarig goedgevonden en verstaan daar
 „ van een einde te maaken, en met alle magt en

„ ver-

„ vermogen hetzelfde tegen te gaan, en met de
 „ daad te doen ophouden, en dienvolgende te
 „ verklaaren, gelyk haar Ed. Groot Achtb.
 „ verklaaren by dezen, dat die geene, welke tot
 „ nu toe by vergunning plaats gelaaten word in
 „ het gestoelte der Regering, en met het uitloo-
 „ pen uit de Kerk met het Gebed, of zig onder
 „ hetzelfde aan dergelyke wanbedryven schuldig
 „ maken, daar van voor altoos verklaard wor-
 „ den vervallen te zyn.

„ Dat van gelyken zo Mans als Vrouwsperfoo-
 „ nen, Jongelingen en Jonge Dochters, die zig
 „ voortaan aan het bovenvermelde schuldig maa-
 „ ken, zullen vervallen zyn van hunne Plaatsen,
 „ zo in de Banken als Stoelen, die zy op Re-
 „ cognitie bekomen hebben.

„ Dat al verder die geene, zo Mans als Vrouws-
 „ perfoonen, Jongelingen en jonge Dochters,
 „ die op een anders plaats gaan zitten, en mede
 „ zig aan het zelve komen schuldig te maaken,
 „ voortaan van de bezittinge van die plaatsfen,
 „ zig zullen hebben te onthouden.

„ Gelyk zig van het geen voorschreeve is zul-
 „ len hebben te onthouden, eenige weinige on-
 „ rustige perfoonen, die in de gemeene banken
 „ plaats neemen, en die by haar Ed. Groot
 „ Achtb. bekend zyn, op pene van nadrukke-
 „ lyke correctie.

„ En is wyders goedgevonden en verstaan den
 „ den Heer Kerkmeester te gelasten de plaatsfen
 „ van dergelyke rustverstoorders of rustverstoor-
 „ sters ten behoeven van anderen te begeeven.

„ En zal extract van deze genome Resolutie
 „ buiten resumtie gezonden worden aan den Heer
 „ Kerkmeester om te dienen tot deszelfs infor-

„ ma-

„ matie, alsmede aan den Eerwaarden Kerken-
 „ raad, met last aan de Heeren Predikanten om
 „ dezelve op aanstaande Zondag nademiddag van
 „ den Predikstoel af te kondigen.”

(*onder stond*) Accordeerd, voor zo veel 't ge-
 extraheerde aangaat, met de
 voorz. Resolutie.

(*is getekend*) H. C. VAN DER KOP.

EINDE VAN HET VIERDE DEEL.

BERIGT VOOR DEN BINDER.

Plaat 137 en 138 . . .	over Bladz.	1
— 139 tot 144 . . .	—	13
— 145 — 148 . . .	—	19
— 149 en 150 . . .	—	32
— 151 - 152 . . .	—	126
— 153 - 154 . . .	—	162
— 155 - 156 . . .	—	266
— 157 tot 160 . . .	—	280
— 161 — 164 . . .	—	319
— 165 en 166 . . .	—	338
— 167 - 168 . . .	—	352
— 169 - 170 . . .	—	369
— 171 - 172 . . .	—	371

